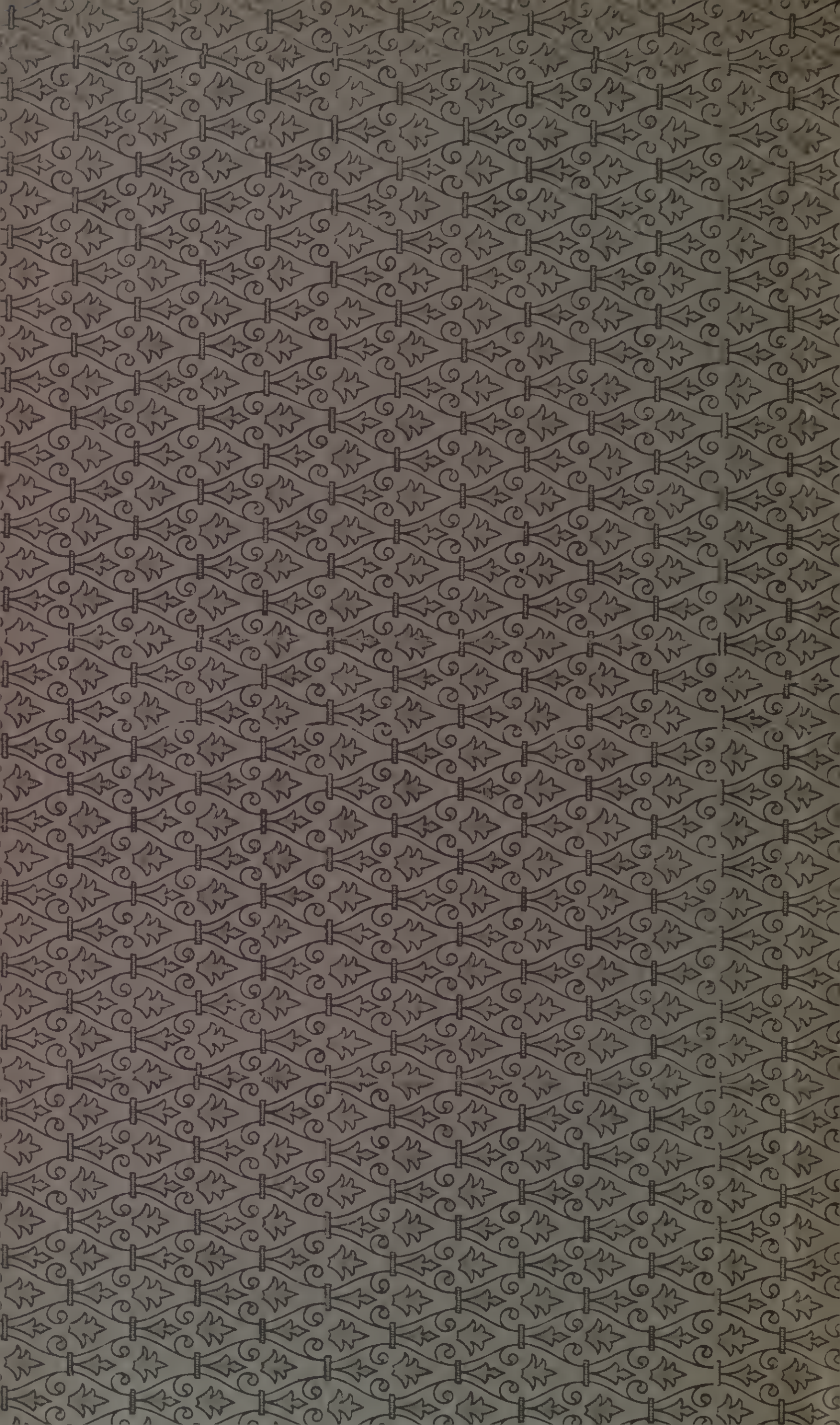

JÓKAI MÓR
ÖSSZES MŰVEI

NEMZETI KIADÁS

XLVII. KÖTET

ENYIM, TIED, ÖVÉ. I.

BUDAPEST

RÉVAI TESTVÉREK KIADÁSA

1896

ENYIM, TIED, ÖVÉ

REGÉNY

IRTA

JÓKAI MÓR

I. RÉSZ

BUDAPEST

RÉVAI TESTVÉREK KIADÁSA

1896

FÉRFI SORSA A NŐ.

TAVASZ.

Huszonnégy ifjú mulat kedvére a ligetben.

Tavasz van. A fákon még nincs levél, csak virág. Azok az aranyba, rózsaszinbe játszó, hímporterhes barkák, mik a lombot megelőzik, tündéri zománczot adnak az erdőnek; a mező is sárga a fűvel együtt ébredő virágtól. A berekben már itthon van a fülemile.

Természetébredés van: a vadméh előjön faodujából, megy virágot bújni, ezret egy nap; a nővirágból mézet szí, a hímvirágból hímport szed: a kéjencz! pedig ő maga se nem férfi, se nem nő.

A hol a bükkfák sürüjéből a távolba kilátás nyílik, a zöld vetésektől zománczolt rónán egy lovag-kastély látszik a festői perspectiva hátterében, oszlopos peristyljével, aranyozott tornyaival; túl rajta ismét sötét erdők.

A huszonnégy ifjú élvezi a szabad lég örömeit, s mulatja magát hajlamai szerint.

Néhányan az erdők mélyét járják; — ki növényeket gyüjt, ki köveket tör kalapácscsal. Amaz orvos lesz valaha, emez bányász. Egy pár puskával karján cserkészik a távoli vágásban és vetések között, s a melyik közülök lőtt foglyot hord, tarisznyájára akasztva, az szenvedélyes vadásznak indult; míg a másik, ki elszalaszt nyulat, pipiskét, s csak a vetéseket bírálja, iparkodó mezei gazdát árul el magában. Kettőnek megint az a mulatsága van, hogy háromszögellési munkálatokat hevenyésznek: ezekből bizonyára mérnökök válnak. Egy letelepült egy levágott fa

törzse mellé, s rajzalbumába egy tájkép-részletet vázol. Ez híres festő lesz valaha. Egy félrehúzta magát egy virágtól aranyos juharberekbe, s fuvoláján versenyez a csalogánynyal. Ebben a jövendő nagy zeneművésze rejlik.

Egy csoport az erdei majorlak udvarán a vadgesztenyefák alatt ül az asztalnál, s jókor hozzálát a kancsóhoz, s a közben hevesen vitatkozik a nagy napi kérdés: a honi védegylet fölött; mellette és ellene keményen feleselnek, indokaik száma kifogyhatlan, furfangos fordulataik meglepők, meggyőződésük makacs; elárulják a leendő publicistát, megyei szónokot, pártvezért, és mindenesetre a hivatott ügyvédet.

Kettő-három heverész a fűben és élvezi a semmit tevést. Ezek urak lesznek valaha. Főispánok, helytartótanácsosok.

Egynek az a feladata van, mezei mulatságul, hogy társai összeadott pénzéből lakomát rendez, annak a kiállítási költségei felől a majorossal alkudozik, úgy hogy annak is maradjon valami, s a közbenjáró is megtalálja a maga provisióját. Gyönyörűen tud visszaélni a kétszerkettővel. Ebből bankár lesz valaha.

Egy meg a konyha szentélyébe tört be, s mig társa a majorossal alkudozik, tüzes ostromot kezd a majoros kökényszemű leánya ellen, nem riadva vissza a hirtelen-kéz gyors kifizetéseitől. Alacsony, de ideges termetű eleven fiú, göndör, fekete hajjal, tüzes szemekkel, vérpiros ajkakkal; fürge és szemtelen, mint egy ördög. Ebből nagy Seladon lesz valaha.

— Majd békét hagysz annak a jámbor szűznek, Gideon! kiált az asztal mellől gordonka hangon a számvető társ.

A jámbor szűznek azonban nincs szüksége idegen oltalomra. Kap egy kanna vizet, s bizony anabaptizálja vele Gideon úrfit, s most már üldözöttből üldözővé válik. Gideon úrfi sem veszi tréfára a dolgot s menekül, a merre ajtót lát. A konyhának azonban kettős ajtaja van: a felső nyitva, az alsó szárny csukva. A menekvő Don Juan őz-

sebesen szökik át a zárt ajtón, egyúttal fejét is mesterileg alákapva, hogy az ajtóragasztóba ne üsse felülről, s az utána küldött kanta vizet mind az asztalnál ülő társak kapják a nyakuk közé. Szitkozódnak aztán és nevetnek.

Hanem az ugrás remek volt. «Ebből a fiúból műlovar lesz: meglássátok!»

Az ifjak mind levetették felső-öltönyeiket. Olyan jól esik ingujjakban lehetni. Hogy nincs rajtuk a felső-öltöny. A «nincs» esik jól.

Az ebéd elkészül. Jelt adnak a pásztor-kürttel. Az, a melyik a csalitban furulyázott, a havasi kürtöt is gyönyörűen tudja fújni. Universal genie a hangszerek közt. A hívó szózatra összegyülnek a szanaszét kóborlók: a füvész, a kövész páfránaival, zuzmóival, paláival és csillámaival, a festő félig kész rajzával, a vadászok pipiskéikkel; a hosszú asztal körül megnépesül; csak egy hiányzik még. Hol van Incze?

Azt sem éhség, sem kürtszó nem csalja ide?

Keresik, nevét kiabálják, nem kerül elő sehonnan.

Tán elaludt valahol? — Incze? Aludni? Hisz még éjjel sem aluszik.

Tán valami szép leányra akadt? — Inczének leány? Akkor futna el, ha egy szép leány akadt volna ő rá.

A majoros szép leánya csakugyan emlékezett rá, hogy látta a keresett ifjút a méhesbe bemenni. Utána eredt, hogy majd behíjja. Incze csakugyan ott volt. Olvasott egy könyvet. Abba úgy el volt merülve, hogy se látott, se hallott, se nem éhezett. Mit mondtunk? ugy-e? A mint a méhes egyik ajtaján a szép leány belépett: Incze rögtön kimenekült a túlsó ajtón.

«Oh Innocenti!»

Volt nagy kaczagás, évődés, ingerkedés a társak részéről. Mit olvastál? Tocquillet. Amerikában járt a fiú. S hogy visszakerült egyszerre, a mint egy leányarcztól megijedt!

A kigúnyolt könyvbuvár szép görögszabású arcz és alak. Apolló homloka és Theseus vállai hozzá: áll, ajk, szem-

öldök, mind a classicus szobormintákra emlékeztetnek; még a kifejezés is oly hideg és nyugodt e vonásokon, mint egy szoboré, s izmos termetének mozdulataiban az erő nyugalma látszik.

Társai a főhelyet hagyták fenn számára az asztalnál. Ő látszik a legidősebbnek; bár szőr neki sincs az arczán, mint a többinek. Bizonyos felsőbbséget látszik gyakorolni társai fölött.

Az izletes lakoma, az ürülő kancsó mellett zajos lesz a társalgás, vitatkoznak kedvencz eszméik felett; van dévaj kaczagás itt-amott; járják a bohó adomák. Azoknak némelyikében a zárszó csak a latinul értők kedveért mondatik: «Mit mondott a barát a thea és kávé közötti választásra a szép leánynak?» «Te quidem vellem; sed cave.» — «Mit mondott a diaconus az esperesnek?» «Malo Cocam, quam Uri?» — Közbe egy citamen Horáczból: «Ne sit ancillae tibi amor pudori!» Ezt tréfásan mondja Gedő Inczének s telt poharával koczintásra ingerli a komoly mélázó ifjút egy «Vivat»-tal a szép majorosleányra; de Incze nem iszik bort, s nem iszik leányért.

Végre keresztültör a zajból a dal, megzendül a legvidámabb népdana, tüzes szemű leányról, barnáról, szőkéről, piros ajkról, csókról, forró szivdobogásokról: az ifjú arczokon úgy ragyog a láng!

Incze hagyja őket dalolni, maga nem vesz benne részt.

Kitűnik, hogy egyike azoknak, kiket a fűben heverve láttunk restelkedni, gyönyörű tenorhanggal bir, s szépen énekel. Bravo! Nagyobb úr lesz belőle, mint a milyennek szántuk: nem főispán, de operai művész, európai hirű!

Az egyetértés nem tarthat sokáig, a hol huszonnégyen vannak, s a hol félakó bor elfogyott. Egy rész bordalt akar énekelni, más rész Nabucco kardalait, ezen két pártra oszlanak; tizenketten felkerekednek s elhagyják az asztalt, kivonulnak az erdőbe; azok közt van Incze. A más tizenkettő ott marad a diadalmasan megtartott padokon, s most már nekieresztett kedvvel harsogtatja profánus

dalait, mig az elvált rész egy viszhangos szálfaerdő tövében hymnusokat énekel — operákból.

De a győztesül ottmaradtaknak nem elég az, hogy az ellenpártot megszöktessék, jó kedvüknek még az a vágya is van, hogy amazokat ne engedjék a maguk módja szerint mulatni. Utánuk mennek, megtömve zsebeiket makkal, s a mennyire a makk elhord, elkezdik amazokat hajigálni. Gedő ügyes hajító. A mint a tizenkét ellenpárti bajtárs körben feláll, előre megmondja: ez a makk melyiknek szól. S valóban odatalál. A löveg koppan, vállon, tarkón, háton: nem tesz kárt, de boszant. A megtámadottak nem állnak boszút. Felkerekednek, bevonulnak az erdőbe, ott azután védve vannak a hajigálás ellen.

Gedőnek pedig már minden porczikáját csiklandozta a veszekedési terv. Túl volt terhelve az életerő villanyával: valami tárgyat kellett találnia, a min negédét kitöltse. Ott legelészett egy szamár a fris gyepen. Fiatal vemhe volt, nem viselt még terhet soha.

«Ki üli meg ezt a szamarat?» veté oda az indítványt Gedő.

De hát ki ne vállalkozott volna rá? Én is. Más is.

Pedig hát se egynek, se másnak nem sikerült a vállalat. Óh, a szamár nagyon okos állat: csak teszi magát, hogy ő szamár. Nem engedi az magát olyan könnyen megnyergelni, mint az ember. Furfangos, elővigyázó, ravasz, sunyi állat az; van érzéke a humor iránt, s ha feltett valamit a fejében, van erős jelleme attól el nem állani.

Hárman-négyen lepotyogtak a hátáról egymás után, a többieknek rengeteg hahotája mellett.

Ez a tréfa odacsalta az erdőbe menekülteket is. Nem haragudtak már. Változott a mulatság tárgya. A szamár lett a központ.

A nyeregbetörés kiséretében most Gedőn volt a sor.

Az ifjú oly gyors volt és ügyes, mint egy párducz. Mikor ez felszökött a szabad vadállat hátára, azt nem tudta ez oly egyszerre lebukfenczeztetni a hátáról, mint a többit.

Azokkal könnyen elbánt. Ha nagyon előre ültek a hátán, akkor elkezdett szaladni, s azután egyszerre lekapta a fejét a két első lába közé, s hirtelen megállt, a lovag keresztülrepült a fején; ha pedig nagyon hátra ült, akkor felrúgott a két hátulsó lábával, s a lovag bukfenczet vetve szállt alá; a melyik már azt hitte, hogy megmarad a hátán, az alól meg olyan szépen ki tudott ugrani valami szörnyen tréfás, groteszk fartolással oldalvást, hogy az csak bámulva találta maga alatt a szamár helyett a vakandturást.

De nem dobhatta le Gedőt. Úgy fogta az két marokkal a bozontos sörényét, s úgy szorítá keresztül lábszáraival a derekát, hogy a vad vemhe nem szabadulhatott meg tőle. Hasztalan rúgott fel, ágaskodott előre: ezt nem hagyhatá el; megkisérté kínzóját nekivinni a fák derekának, hogy lehorzsolja magáról szamár szokás szerint; hanem egy kegyetlen ökölcsapás eszére téríté; majd levágta magát a gyepre, hogy majd úgy heveri le a lovast a hátáról; az sem ért semmit: az ifjú ott maradt a földön fekvő felett szétvetett lábakkal, s mikor az felugrott, ismét ott érzé vékonyaiban a sarkait, mig végre valami tiz-tizenkét gyorsan egymásután következő ökölcsapás a buksi fejére teljesen felvilágosítá őt a szamár hivatása felől e földön; a mikor azután teljesen megadta magát, s négy lábát szétvetve, és füleit előre tartva, ő maga kezdé el a kapitulaczionális chamadeot trombitálni, s szontyolodottan hagyta a kötőféket a szájába köttetni; a mikor aztán diadalmas lovagja kormányozhatá jobbra-balra. Milyen hatalmas huszár lesz ebből valaha! vagy talán lovászmester; — avagy sportsman!

Általános üdvriadal köszönté a győztest.

A győzelem hevélye szokás szerint felkölté benne a kevélység dicsekedő daemonát.

«Most így fogok hazavonulni, mint Krisztus virágvasárnapon.»

Egy része az ifjaknak nevetett; egy része morgott.

«Nézzétek a lictorokat!» szólt a szamáron lovagló

gúnyosan, «hogy morogunk. Pedig ha mi lettünk volna akkor a halászok, ilyen tizenkét fiú, mint mi; ha minden apostol azt tette volna, a mit Péter, hogy karddal csapott volna közé, nagy fordulat állt volna be a világtörténetben; Krisztus megszabadult volna, mennyi csodát tett volna! késő vénséget ért volna, s most ő volna az öreg Isten!»

A morgás most már a felgerjedés hangjává emelkedett.

«No itéljétek őt meg most!» csititá Incze nyugodt hangon társait: «látjátok, ő most hozzá van nőve a szamárhoz; Biléam szelleme szól belőle.»

Ez a szó egyszerre kaczajjá változtatta a botránkozás hangját; Gideon észrevette, hogy rá nézve most már rossz positio a szamárhát. Leszállt róla.

S a földön állva folytatá:

«Azt mondom, hogy ha mi lettünk volna az apostolok, akkor te volnál a keresztre feszitve — Pilátus!»

«No hát legyek én Pilátus,» szólt Incze, kalapját ledobva fejéről a gyepre, s karjairól feltürve az ingujjakat. «Jertek hát ránk és düljön el itten, hogy mi fordulat lett volna a világtörténetben, ha a Gethsemane kertben dulakodásra került volna a dolog?»

«Ide halászok!»

«Ide lictorok!»

A fiatalság ősi szokás szerint halászoknak és lictoroknak nevezte egymást, a szerint, a hogy hajlamai csoportositák.

Azzal mindenki ölrekapott a maga kiválasztott ellenfelével.

Hogy is végződhetnék fiatalok közötti mulatság a zöld gyepen birkózás nélkül. Ez az élvezetek legmagasabbika: mámoritóbb az ivásnál, hevitőbb a szerelemnél: a túlhabzó férfierőnek kölcsönös összevillámlása.

Mindenki kikeresi magához illő ellenfelét s birokra megy vele. Gideonnak jut Incze.

Ha nyers erő, durva hevély volna megengedve a játékban, az egész társaság együtt nem volna képes helyt állani

a herculesi komoly ifju ökleinek; de itt csak gyakorlott ügyességre van hivatkozás, s ebben méltó ellenfelére akadt. Ki vannak véve az erőszak fogásai, a derék-betörés, a gulyásos levegőbe lódítás és földreteremtés, az állfelütés, az ököllel nyomás; csupán a nemesebb testgyakorlati fordulatok járják, s ezekben a két mérkőző egyike sem enged a másiknak.

A többi társak, győzve, vagy legyőzötten, abbahagyták már, le is verték magukról a port s most csak a kettő tusáját nézik.

Buzdítják őket, «ne hagyd magad!» A részvét a gyöngébb félhez hajlik, ki társa erejének túlsúlyát bámulatos tornászi ügyességével egyenlíti ki. A körülálló ifjak ujjongnak Inczének minden újabb sikertelen kisérletén. Ez boszantja a küzdőt. Egyszerre hóna alá kapja ellenfele fejét balkarjával, s jobb karját alája csapva, felragadja azt a levegőbe, s azzal ennek két kalimpázó lábával, mint a csata-céppel veri szét a kaczagókat; nem nézve ki barát, ki ellenség? Erre valamennyien ellene támadnak. Most azután igazán elemében van. Lerázza magáról támadóit, mint oroszlán a kopókat. Három társa akad, ki segiteni jő neki. Hátaikat egymásnak vetik s szembeszállnak a többivel mind. Van kaczagó harag, dühig fokozott jókedv, csintalan örömkitörés, férfihoz, ifjúhoz illő. Gyönyör elnézni e tomboló férfirajt, e küzdő gomolyt; az olympi játékok legnemesebb faját.

Most csak játék, de minő küzdés lesz az, ha egyszer ez a jelszó talál elhangzani: fegyverre férfiak! Minő hősök, minő katonák lesznek ezek itten! . . .

. . . Az estharang megcsendül. A távol lovagvár tornyából mélán ringanak át a zengő ligeten áhitatgerjesztő hangjai.

Az első kondulására a harangnak mintha ketté volna vágva egyszerre a tusa, a játék. A küzdők szétválnak. Nincs többé se vidám harag, se szikrázó jókedv. Egy szó nélkül siet mindenki felöltönyét felvenni. S mikor az ange-

lus utolsó csendülése is elrezgett a légben, mind a huszonnégy ifju ott áll párosával sorban a gesztenyefák sorai alatt. Öltönyük, mit felvettek, hosszú fehér talár, az idősebbeknél fekete övvel és skapulárévul.

S az utolsó harangszónál egyszerre rázenditik mindnyájan a zsolozsmát: «Ave Maria . . .»

. . . A tavasz igérete csalárd! . . . Nem lesznek ezekből sem hires ügyvédek, sem nevezetes államférfiak, sem hirhedett művészek, sem ügyes technikusok, sem magas hivatalnokok, sem gazdag üzérek, sem vitéz huszárok, sem diadalmas hadvezetők: — mert ezek egy szerzetes rend növendékei: az a távol kastély ott az ő kolostoruk; az az ő sírboltjuk, a hol élve meghalnak s meghalva élnek.

. . . Azonban ki láthatja a jövendőt előre?

EGY MAGYAR KOLOSTOR.

A «fehér barátok» kolostora (a hogy a népnyelv hija őket) hazánk egyik legnagyobb rengetegének közepén fekszik. A rengeteg csak a hegyeket fedi már, a téres völgyek a leggazdagabb gabonatermő földdé vannak átalakítva. Az országutat, mely a lejtőkön, halmokon alá s fel kígyózik, két oldalán fehér virágpalástba burkolt cseresznyefák jelölik: mintha hó-gulák volnának zöld mezőben.

A kolostor egészen modern stylben épült palota. Az északi szárnyát képező kéttornyú cathedrale nélkül magán úrilaknak volna nézhető. A hajdani kolostort, melyet Imre királyunk épittetett, a török háború alatt leégették, s kirabolták; egy portale az uton a régi alapkő lapidarbetüs feliratával, s egy faragott pillér homlokrésze, mely most egy szobor alapjául szolgál, az egyedüli emlékek, mik a romokból megmaradtak. A góthstyl remekei ily töredékekben is.

Minden új alkotás itt: az épületek újabbkori kényelem igényei szerint alakítva; a parkban exoticus fák, virág-

cserjék, pozsgár bozótok, a legvénebb fenyőcsoport a belső udvaron, simahéjú amerikai cembrák, bár a torony ablakáig emelték már sudaraikat, nem idősebbek száz évesnél. Gyermekkor náluk.

A török pusztítás által elárvult kolostor roppant birtokait mint «res nullius»-t? (senki birtokát) majd a körüllakó főurak, majd a szomszéd ausztriai szerzetes rend provinciálisai foglalták el azután, s két századon át tartották magukénak. A szerzet magyarországi tagjainak hosszú és kitartó küzdelmükbe került azt visszaszerezni. Egy apátjukat, ki ez ügyben sokat fáradozott, mikor útjából visszatért, az erdőben agyonverették; arczképe alá oda van írva: «ex insidiis occisus». S utoljára is meg kellett vásárolniok a birtokukat készpénzen, s még azután is sok ideig vazalljai és adófizetői maradtak az osztrák főnöknek, csak e század elején szabadíták ki nyakukat a hűbériség jårma alól. A jelenet meg van örökítve a képtárban, a midőn I. Ferencz átadja a diplomát az akkori apátúrnak. Az apátúr úgy tünik fel a képen a király mellett, mint egy óriás: széles homloka, erős szemöldei, ajkai fölött a borotválás daczára is feketéllő bajusz, a merész szemek, tanuskodnak róla, hogy ez alak nem szokott eszköz lenni, hanem eselekvő kéz.

A visszaszerzett föld az erélyes kéz alatt visszaadta mindazt, a mi elveszett. A hajdani gazdagság visszatért. Az elrabolt templomkincsek helyébe újak jöttek, az oltáron szobrász és festész remekelt, muzeumok gyüjtettek össze ritkaságokból, s felépült a kolostor büszkesége, a kincseket érő könyvtár, melynek karzatait, táblázatát, állványait bámulandó remekben magyar asztalosok készíték, magyarhoni ritka fanemüekből, a díszitések gyönyörű tiszafa- és szömörcze-lapokból alakítva, kiváló ízléssel. A tudomány minden ága képviselve a nagy foliánsok s a tarka kötésű zsebkiadásokban, egész a classica és a modern litteraturáig; köztük becses incunabulák, egyetlen példányok, érdekes kéziratok, a régi nyomdászat re-

mekei, s a miniatur-festészet és szépirászat türelempéldányai.

De nem csak a küllem új és nemzeti: a szellem, mely azt alkotá, vele azonos; ezen kolostor tanárokat nevel, kik az előhaladott tudományos képzettségben, a szabadelvű felfogásban, s a hazafias érzületben minden más felekezet tanáraival méltán versenyeznek.

«Haladás, szabadelvűség, hazafiusság» egy kolostorban! szokatlan fogalom; de köztudomású, hogy úgy van, s a történetírónak, ki egy nagy esemény emlékét akarja plastice kiemelni, ahhoz méltó piedestalul a külzetet is élethiven kell kifaragnia, hogy szobrából érthetlen torzkép ne legyen, vagy hihetlen ábrándkép, vagy a mi legrosszabb: prózai sáralak.

Ez a kolostor növendékeire nézve nem börtön, hanem otthon; nem sírbolt, hanem egy világ.

A tantervből a kényelem s az egészségápoló élvezet sincs kifeledve.

A tantermek mindegyikében csak nyolcz növendék foglal helyet saját íróasztala mellett; csupán a természettani előadásokra gyülnek össze egy közös teremben. Üres idejét mindenki töltheti szabadon választott mulatsággal: minden tanoncznak van külön kertje; a közös kertben fedett tekepálya, a teremben tekéző asztal, távolról odavezetett forrás-viz csorog a folyosón márvány medenczébe, s fürdőszobákban válogathat, kinek hideg, kinek meleg tetszik; pipázni egy külön terembe gyülnek össze, s ott állnak, sorba támogatva, longissimáik a közös dohánydöböz körül; ott vannak a hegedűk, violoncellok, fuvolák, mikkel quartetteket rendeznek; télen járja a korcsolyázás a befagyott tavon. Étkezésük tápláló és izletes, melyből egy kis adag bor sem hiányzik; éjszakára tiszta kárpitos ágyak várnak reájuk négyesével egy teremben; az egy szobában lakókat hajlamaik válogatják össze. — És azután van minden évben két hónapjuk, a mikor a rend minden tagja: novitius, diakonus, tanár, perjel és apátúr teljes

szabadsággal mehet a világba, a merre kedve tartja, s nem őrködik felette más, mint saját fogadalma; a mikor még szerzete fehér palástját is leteheti, az sem gátolja lépteit.

Ebben a kolostorban nincs semmi poézis! Nincs sem börtön, sem kínzó eszközök, sem befalazott üreg, hová az élve eltemetettnek lyukon adogatnak be kenyeret és vizet, sem a szőring alatt viselt szeges öv, sem mezitláb vezeklés, sem sanyarú jejuniumok, sem éjjeli virrasztások, ascetai testsanyargatás; és semmi neme a büntetésnek arra nézve, ki hibát követ el vagy a kényszernek arra nézve, ki a zárdát el akarja hagyni.

Ennek a kolostornak a tagjait nem köti más hatalom egymáshoz, csak a kölcsönös szeretet.

Az engedelmességi fogadás, melyet önválasztotta apátjuk kezébe tettek, nem nehezebb, mint egy gyermek engedelmessége atyja iránt.

Egymás közt úgy nevezik magukat, hogy «testvérek».

Főnökük az apátúr, egy szelid arczú, jámbor kedélyű agg; Socratesfő — szakáll nélkül; soha nem iszik bort (az áldozat-kelyhen kívül), soha föveg fején nincsen (az infulán kívül), soha nem beteg, soha nem haragszik. — Úgy tünik fel gyermekei között, mintha rájuk nézve nem csak atya volna, de maga az «alma mater» is benne személyesülne.

Nem félnek tőle: — szeretik.

EGY BETEG TESTVÉR.

Egy nyáron kiütött a himlő-ragály a vidéken. Gyorsan elterjedt az a falvakban. Ily vész idején a pap egyszerre testi-lelki orvos. A fehér barátok ifja-vénje el volt foglalva a körülfekvő falvakban betegek és halottak körüli szomorú szolgálattétellel. Önfeláldozó buzgalommal vállalkoztak a küldetésre.

Csupán egy vallotta meg nyiltan az apátúrnak, hogy ő

fél. Az apátúr ennélfogva felmentette őt a beteg-látogatás kötelessége alól, a ki fél a ragálytól, az ne közelítsen. — Ez az egy volt Gedő.

Pedig társai előtt ő volt bátorságáról hírhedett. Ő mert az alig befagyott tó ujjnyi vékony lemezén korcsolyával végigsikamlani; ő tette meg azt, hogy a kastély keskeny párkányán végigsétált, s a közben még hegedült is; ő volt az, a kinek hiába beszéltek, hogy áthevülten, izzadtan, jéghideg vizet ne igyék, s a ki társai közül egyiktől sem félt, s a hogy szóval mondá, magától az ördögtől sem s a hogy tetteivel igazolá, főnökeitől sem. Hanem a ragálytól félt.

Nagyon tudott félni.

Nem is hált abban a teremben, a hol a beteglátogatásból hazatérő társai voltak; hanem áttétette az ágyát az infirmeriába.

Ezt ugyan a babonás hit istenkisértésnek nevezi: ha egészséges ember előre a kórodában keres menedéket; de Gedő a babonától sem félt. Ő csak a reális veszélytől tudott rettegni, s ezúttal a kolostorban egyedül a kóroda volt vésztelenített hely.

Pedig ám a ragály is épen olyan láthatatlan, megmagyarázhatatlan ellenség, mint a vakhit alkotása: az átok; nincs szárnya, még is repül; nincs körme, még is megfog; nincs foga, mégis megmar.

A ragály rég elmult, hónapok teltek el utána. Azok közül, a kik benne naponként keresztül-kasul jártak, egy sem esett áldozatul. És akkor, mint egy zivatar után elkésett villám, sujtotta le a rég más vidékre költözött ragály az egyedül őrizkedőt. Gedő testvér kapta meg a himlőt a legveszélyesebb alakjában a kórnak.

Most azután jó oka volt az infirmeriában feküdni.

Társai felváltva ápolták: ágya mellett éjjel-nappal ott ült egy és őrködött felette. A himlőkórosok igen nyugtalan betegek. Gedő mindannyi közt a legrosszabb volt.

Mikor az a szak következett a kórlefolyásban, a midőn

a beteg hajlandó az arczán égető viszketegséget egy veszedelmes karmolással megszüntetni, mely által az Isten képét egész életére elcsufítja magán: akkor kénytelenek voltak a kényszer-zubbonyt feladni rá, hogy kezeivel ne árthasson magának.

Ez fokozta lázas dühét.

A válságos éjszakán Incze testvér virrasztott mellette. A beteg ilyenkor mindig ébren van, vagy hagymázban beszél.

Incze a bölcs Kempis Tamás munkájából olvasott fel előtte: A beteg ingerülten szakítá félbe:

«Csapd be azt a könyvet; ha azt nem akarod, hogy ordítsak, mint a behemoth.»

«Mit kivánsz?»

«Azt, hogy szabadítsd ki a kezeimet ebből a zubbonyból.»

«Nem lehet. El fogod arczodat ékteleníteni.»

«Azt akarom. Hadd legyek csúf. Legalább, ha tanár leszek, félni fognak a pofámtól a kölykek. Hejh, kapjam őket egyszer a kezembe; több botot elnyüvök rajtuk, mint Orbilius Pupillus, a római gyereknyúzó grammatikus. Hadd marczangoljam össze az arczomat, kérlek. Ha pap lesz belőlem, nem kell az ördöggel ijesztgetnem a híveimet, magam is megijeszthetem. Többet szenvedek, mint Jób. Hiszen Jóbnak, mikor bélpoklos volt, szabad volt undok testét a szemétdombon cseréppel vakarni.»

«Nyugodjál meg, testvér.»

A beteg féldeliriumban beszélt.

«Ejh, én nem vagyok neked testvér; csak ős anyánk volt közös: Éva asszony. Az én apám nem volt Ádám, — hanem Szammáel: Éva asszony balkézi házassága. Attól eredt Káin. Csak olyan atyafiság ez. Eredj fel a könyvtárba, keresd fel nekem a gnosticusok közül azt, a melyik Káin és Abel legendáját kommentálja. Saturninus, Tatianus vagy Carpocrates közül az egyik. Majd megmutatom abból neked, hogy az első két testvér is leányokon veszett össze: egy szép leányon, meg egy rút leányon.

A szép Aklimát mind a kettő szerette, s a rút Lebuda egyiknek sem kellett. Ezért azután Abel urat, a te nagyapádat, agyoncsapta az én nagyapám, Káin. És azután hordozta egy állatbőrben a hátára kötve magával erdőn-hegyen át, mig egyszer meglátta, hogy a cserebülyök hogy hantolnak el egy döglött vakandokot, s azoktól megtanulta az első temetkezést. És ez mind leányok miatt történt: az áldozat füstje csak emblema.»

«Ránk nem szállott az ő örökségük.»

«Ki tudja? Borgia Caesar bibornok volt, s megfojtotta a szép Aklimáért annak a férjét.»

«A ki keresi a kisértetet, megleli azt, ha bibort visel is.»

«Vigyázz Innocenti! Tudod, hogy a kisértő körüljár, sicut leo rugiens, quaerens, quem devoret?»

«Küzdünk ellene szent Antallal.»

«Könnyű volt Antalnak szentnek maradni. Hol kisértették? A pusztában. Kik kisértették? Álmok, phantasmagoriák. Álmodott csábleanyok, álmodott aranyhalmazok, álmodott étkek. Könnyű volt el nem csábulni. Csak fel kellett ébredni az álomból. Csak az ördög volt a kisértő. De jőjjön csak Antal oda, a hol eleven ember a kisértő, a hol élő asszonyarcz nevet a bűnös élvezetvágytól, a hol igazi pénzzel kinál a sunnyogó saintsimonismus, s a hol nem hazudik a pincerna és refectorium, azután ott maradjon meg ascetának!»

«Tekints magad körül, s látni fogod a kit idéztél. Férfiakat, kik vizet isznak a vendégeik számára megrakott gazdag asztalnál, s kincseiket Istennek s emberiségnek áldozva, ők maguk szőrcsuhában járnak.»

«Mondd: örök kényszerzubbonyban. Szabaditsd ki kérlek a kezemet, hadd legyek hozzájuk hasonló. Engedd megrontanom a testemet, ha meg akarod menteni a lelkemet. Talán ha rút fogok lenni, egészen más életnézeteim lesznek. Megnyugvó, zárkozott ember leszek. Az a tudat, hogy a pofám fertelmes, elfojtja bennem a kinzó vágyakat. Tudni fogom, hogy a kik rám néznek, utálnak,

s nem fogok náluk szeretetet keresni. Hallgass rám. Engem ne keressen a kisértő, a ki fenyeget, hogy megesz; olyan kedvemben találhat, hogy megeszem őtet én! Én nekem rossz gondolataim vannak. Felóniát főzök magamban. Arra gondolok, hogy ha én ép testtel, arczczal kelek föl most, csak addig maradok veletek, míg hasznát veszem. Ti tápláltok, ruháztok, megtömtök tudománynyal. Mikor készen leszek, odadobom lábaitokhoz a palástot és skapulárét, s megyek örülni az életnek. Ez a szándékom. Nos, kiszabadítod-e a kezemet?»

«Imádkozni fogok Istenhez, hogy gyógyítsa meg testedet és lelkedet.»

«Útjában fog állni imádságodnak minden gondolatom. A hol járok, a hol kelek, mindenütt lázadást szítok fogadalmaink ellen. Nem tűröm az engedelmeskedést, nem a szegénységet, nem a vágyak megölését. Férfinak tudom magamat, ifjunak és szépnek. Ha egy deli nőarczot meglátok, ha egy délczeg férfival találkozom, ez a látás, mint a ragályos incubatio lappang véremben, s alkalmat vár, hogy kitörjön. Mikor egyik oltárképünkön azt a szép Magdolna arczot látom, eléje térdelek, s lelkemben azokat a titkokat kutatom, a mikért e könnyek fakadtak, s hogy miért nem lehet azokat letörölni? Ez az a daemon, a melyiket nem űz ki az «exsufflatio». Mikor a kőrisfák virágait meglepi a spanyol légy, hogy a bűztől nem lehet a park azon osztályához közelíteni, én akkor egyedül sétálgatok ott magamban, s e langymeleg émelyítő szagot tele tüdővel szívom be. Ti bölcsek azt mondjátok, ez a szagműszer allotriophagiája; de én tudom, hogy ez a philtra. Ah, minő zúgás, csengés ez itt a fülemben. Úgy nevezik, hogy «apácza-zengés».

A beteg megkísérté veszteg maradni. De nem soká tartott az neki. Újra felsikoltott egész dühvel, a himlőkórosok sajátszerüen elcsukló hangján rikácsolva:

«Bocsásd szabadon kezeimet, hadd tépjem velük ezt az elátkozott arczot. A minap egy szép szőke leány azt

mondta a másiknak, mikor a templomból kijött: nézd minő szép ifju! és rám mutatott; társnéja nevetett és azt mondá: hagyd el: hiszen pap. Engedd, hadd csináljak magamból szörnyeteget. Számüzzetek innen! Én elrontok másokat is. Systema van az őrjöngésemben. Tudod-e, hogy az emberi tagok és mozdulataik egy teljes alphabetet képeznek? Ezt én találtam ki. Tanuld meg tőlem te is, hogy azután tudhasd, mit tesznek azok ketten-hárman és többen is, kik a legünnepélyesebb tények alatt mintegy véletlenül homlokaikat, szemeiket, mellüket érintik ujjaikkal? Tanuld meg tőlem: A: a fül, auris. B: az áll, barba. C: a nyak, cervix. D: a középujj, digitus. E: a mozduló száj, edo. F: a homlok, frons. G: a térd, genu. I: a lágyék, ingven. K: a fő, caput. L: az ajk, labies. M: a kéz, manus. N: az orr, nasus O: a szem, oculus. P: a mell, pectus. R: a nevető ajk, risus. S: a szemöld, supercilium. T: a lábszár, tibia. U: a köröm, ungvis. V: a has, venter. Majd aztán ügyelj a mozdulatainkra, s abból megtudod, hogy mikor némán, csendesen ülni látszunk, s csak kezeink mozdulnak néha, miről beszélünk? Óh, minő gyehenna ég a fejemen belül, s ti nem engeditek, hogy az öklömmel üthessem azt, míg szétszakad!»

Incze megujitá a hűtő borékot a lázkóros homlokán és gyuladt fekélyektől égő arczain, s beadta neki a csillapító gyógyszert; mire az sok hánykódás után elaludt végre, és mély álomba sülyedt.

Ezalatt Incze kilopózott, és szobájából elhozta az ágya fölött függő szűz Mária-képet, s odaakasztá a falra, a beteggel szemközt, hogy a mint az fölébred, első tekintete e minden földi szenvedélytől tiszta művészi alkotású képre essék. Talán ez enyhiteni fogja lázas agyának tüzét.

Mikor a nap első sugarai átpiroslottak a szömörczefák lombjain, gömbölyű karikákat vetve a kóroda belső falára, a beteg fölébredt, s halk, rekedt hangon könyörgött ápolójának:

«Emeld föl szemeimről a takarót.»

Incze sietett kivánatát teljesiteni, s jóságteljes hangon kérdezé tőle: hogyan van?

«Csendesebben», suttogá a beteg.

Incze ismerte már a kór lefolyását sok tapasztalás után.

«Túl vagy a veszélyes válságon. A másodláz is lefolyt. Sokat szenvedtél alatta.»

«Panaszkodtam?»

«Láttam.»

Egy pohárból mandulatejet adott a betegnek innia.

«Ma már szemeidet fel lehet takarni, s holnap kezeid is felszabadulnak.»

«Ejh, vidd innen ezt az italt: nem állhatom ki.»

— Mit kivánsz?

— Adj bort.

Incze hozott neki vizes bort. Ez jót tesz a kimerült idegeknek.

Attól újra elaludt a beteg: érzékeny szemei nem vették észre a Mária-képet.

Azután egész nap aludt. Incze egész nap mellette ült, s borogatta orczáit lángyvizes kendőkkel. E korszakban legragályosabb a kór lymphája; benne van az a beteg lehelletében, érintésében, a szövetben, melylyel takarózik, s a szoba levegőjében. Incze nem engedte magát fölváltatni.

Következő reggelen már egészen megszünt a láz; Gedőről levették a kényszerzubbonyt. Sarcasticus kedve viszszatért. Észrevette a Mária-képet ágyával szemközt.

A mint Incze odalépett kórágyához, így szólt hozzá: (Kedve volt már szurkálódni.)

— Én ismertem a te apádat. Szentképfestő volt Gyimóton. Nem tanította neki a mesterségét senki: magától jött rá. Egész nap mázolt, szegény, buzavirágszin palástos Megváltókat és rózsaszin köpenyes Miasszonyainkat. Zöld kantust csak szent Cicellének adott. Remekül ki tudta rakni aranynyal a fejeik körül a glóriát, az aureolát, s ezüsttel a hét tőrt, mely a Boldogasszony szivét át-

szúrja. Az egész vidéket ő látta el szentképekkel. Olcsón adta. Alig kereste meg vele a napszámot. Azért adta olyan olcsón, hogy a zsidó piktorokat elszoktassa a szentképfestéstől. Minden képe egyforma volt. Azt hiszem, hogy álmában is tudta volna már azokat festeni, vagy sötétben, bekötött szemmel. Félig-meddig belső ember volt már: a papok is ismerték mindenütt. Minden vásáron, minden búcsun ott volt a szentképes ládájával. Nekem is ajándékozott egy sárkányölő Szentgyörgyöt, mikor nála voltam: tetszett neki, hogy úgy dicsérem a képeit. El is csakliztam azt a városban nyolcz garasért. Te is segitettél neki mázolni vakácziók alatt; de neked azt mondta a megboldogult: hagyd el fiam, ne állj te az én mesterségembe, tanulj inkább diákul beszélni ezekkel a képekkel, a miket én festek: az könnyebb munka, s jobban táplálja az embert. Állj be papnak: lesz belőled perjel, apátúr, talán püspök is. Jó konyhát, jó pinczét tarthatsz s nem bajod, ha a buzát megeszi a drótféreg: a tiedet nem eszi meg. Négy lovon jársz. Még majd a szegény atyádfiain is tudsz segiteni néha napján. Mikor azután kedvet kaptál a papsághoz, akkor, mint jó szófogadó gyermeknek, jutalmul festette az öreg ezt a szentszűz képedet. Az öreg igazán remekelt rajta, felülmulta saját magát. A többi képei vásári mázolatok voltak, ez művészi ihlett alkotás. A szinvegyülete Tintoretto ecsetjére emlékeztet. Pedig a többi képei nem emlékeztetnek másra, mint Kóbi Iczig pamacsára, a ki boltczímereket pingál. A többi csak festett vászon: ez egy eleven kép. Van benne valami csodálatos földi báj, elvegyülve földfeletti magasztossággal. Ennek a képnek az eszménye nem született a te öreged agyában. Ez egy élő nő másolatja. Vigyázz magadra Innocenti! Minden este, reggel e kép előtt térdepelsz: ha egyszer rátalálsz az eredetijére nehéz lesz a térdednek elszokni a meghajlástól.»

Incze szentségtörésnek vette e czélzást, s a gúnyolódó előtt eltakará a függönynyel imádata szent tárgyát. Úgy

fájt neki e profán beszéd, mint mikor az ártatlan gyermek azt a rágalmat hallja szülői felől, hogy azok földi szerelemmel szerették egymást. Kedélye visszataszítja ezt a gondolatot.

A veszély elmultával azután megszünt Gedőt ápolni, felváltotta őt más.

Gedő felgyógyult; arcza nem éktelenült el; egy hét mulva csekély maradványai látszottak még rajta a kórnak: akkor visszatérhetett társai közé.

Sokat köszönhetett nekik, leginkább Inczének; de nem volt szokása a hálálkodás. Nem is volt nézetei szerint, mit megköszönni. A megmentett életet? vagy a megtartott sima arczot? az ép szemeket? De hát mire jó neki az élet, az ifjudad arcz, az ép szemek?

Ezt kérdezte ő számtalanszor ama kínos éjszakákon Inczétől, kisérve daemoni kifakadásoktól, a gondviselés ellen emelt vádaktól.

Mikor azután felgyógyultan találkozott Inczével: épen a tanteremben volt az, azon időköz alatt, melyet a kolostori napirend így jelöl meg: 12 túl XII-ig. (Ez a különbözet a toronyóra és a belső óra ütése között.) — Így szólt hozzá:

— Emlékezel-e még azokra a szavaimra, a miket ama keserves éjszakán intéztem hozzád? Akkor hallgattál, nem feleltél semmit: beteg voltam; kimélni akartál. Emlékezel-e rájuk?

Incze nyugodtan felelt neki:

— Ha hagymázban mondtad azon szavaidat, akkor, mint gyógyító ápolód, a kórtünetek jelenségei közé számítom kifakadásaid, ha pedig józan észszel, meggondolva mondtad, akkor mint lelkész, gyónásnak veszem azokat; titkul tartom, s megadom rájuk a feloldást.

Ámde Gideon daczosan felemelte veres foltoktól még mindig égő arczát, a helyett, hogy fejét alázatosan lesütötte volna.

«Nem úgy! Se nem mint orvos, se nem mint pap

állsz velem szemközt: hanem mint peres fél; kérdeztelek, adós maradtál, felelj meg: mire jó hát ez az élet, a mely a mienk? felelj most, midőn mindannyian üdvözöltök, hogy életben maradtam.»

Ineze egy perczig lecsüggeszté fejét, erős szemöldeit összevonva, mik homloka izmait kérdőjelek redőibe vonták, azután nyugodtan kiegyenesedett, s mondá:

— Választ adok. Mi az élet «itt» és bárhol «e földön» nekem és neked? A hit, remény és a szeretet. Hiszek az emberiségben, hiszek a hazámban, hiszek a mennyországban; remélem az elsőnek tökéletesülését, a másodiknak felvirágzását, a harmadiknak örök üdvét; szeretem a hármat együtt .... S a mi tehetségeimtől telik, minden erőmet e három elérésére fordítom, s ez a munka — az élet. ... S e munka nincsen öröm nélkül: e munkának sikere a gyönyör. A ki munkájában nem találja fel az örömöt, az nem élő; az csak kenyérevő halott. S ez életnek örömei magasztosak. Enyim a természet világa. A fák növésében, a csillagok hullásában tanulom ismerni az Isten hatalmát, s a természet alkotó erejét, a növények az én barátaim, s a bennök rejlő gyógyerőt megvallják nekem. A négy elem minden meteorjai hozzám beszélnek, s a porszem és a vízcsepp csodákat mutogat nekem. Enyim a tudományok világa, melynek magasain minél feljebb hágok, annál szélesebb látkör terül el körülem, bámulatos új országaival, mik közül csak egynek is minden titkait megismerni, rövid az élet. S a tudomány titkainak gyönyöre több, mint mindaz, miket szomj, éh és sovár szív megóhajt. S a mit gyüjtök, az nem holt kincs, száz- meg százfelé elosztom, s elosztva több lesz. Enyim a jövő nemzedék világa. A lelki fénynek egy kis központja leszek, melytől a többi lelkek meggyuladnak. S rajtam áll, hogy az ivadék, melynek szelleme rám volt bízva, okos, mívelt, boldog, igazságszerető, hűséges és erényes legyen. Ha megvénülök, egy nagy család vesz körül, fiak, unokák, dédunokák, az az erkölcs, az a tudomány él tovább, melyet én

szereztem nekik: apáiktól csak testüket kapják, de lelkük kincseit én tőlem. Enyim az emberi kedélyek világa. Én osztom nekik az áldást örömeikhez, én osztom a vigaszt szomorúságaikban; én fogadom őket a bölcsőiknél, én kisérem a sírig; én segítem felállni az elbukottakat, én térítem meg a vétkezőt; én állok az egész nép előtt, mint vezér, s vezetem fel őt a porból a mennyországba. S a menny világa is az enyém. Enyim a hitnél fogva. Enyim az előttem haladott vértanúk, hitbajnokok érdemeinél fogva, kiket követnem könnyű és édes munka nekem, s kiknek boldogságát elérhetnem erősebb vágy nekem a szív minden szenvedélyeinél. Enyim önlelkemnek világa! S ott béke van és nyugalom ... E béke, e nyugalom malasztját adja meg neked is a Mindenható: én édes testvérem, hogy tudjad, mi «itt» az élet?

Az egész diaconus sereg elragadtatva a beszélő ifjú ihlete által, lelkesülve kiálta fel chorusban: Amen.

Csak Gideon nem monda rá ament. Himlőhelyes arczán valami dæmoni mosolygás vonaglott. Szemei még véresek voltak a lefolyt betegségtől; oly bántó volt nézésében.

Odahajolt Inczéhez, s azt sugá neki halkan:

— Ez így lesz mindaddig, a míg Madonna-képed eredetijét egyszer feltalálod.

Incze szánó arczkifejezéssel fordult el tőle.

A második tizenkét óraütés is hangzott, s utána a jeladó harangszó.

Mind elhallgattak egyszerre. Imádkoztak.

A DUDAI LÉVITA.

Egy őszi napon valami parasztszekér állt meg a kolostor előtt. A fuvarosgazda levelet hozott az apátur számára.

Valami messzeeső faluból kértek egyházi segítséget. Keresztelni kellett egy újszülöttet.

Az egész falu protestans, az újszülött anyja pedig római

hitű, a gyermek gyönge, útra nem vihető, a szertartás sürgetős; a feladat a kolostoré: tagjai közül valakit kiküldeni, a ki azt végrehajtsa.

A rendes lelkész távol volt: az apátur Incze testvért szólítá fel, hogy keljen útra a kivánt szertartást elvégezni.

Incze készen volt hirtelen; ő és az egyházfi felültek a szekérre. Az egyházfinak jobb dolga volt: ő a kocsis mellé került s az magának jó ülésről gondoskodott, míg Incze számára csak egy kéve zsupp volt odadobva a saraglyába ülésnek; hanem hiszen (mint Gideon testvér mondá) az első apostolok, mikor keresztelni jártak, még ilyen alkalmatossággal sem voltak ellátva.

Négy óráig tart az út oda; ha ugyan útnak szabad nevezni egy szakadatlan kővágányt, a minek az a czélja, hogy egy szekéren ülő embernek minden porczikáját kipróbálja, hogy jól oda van-e a másikhoz kapcsolva.

Dudának hítták azt a falut, a hová Inczének kegyes küldetéssel kellett mennie.

Ott feküdt valahol a Bakonyban az Isten háta mögött. De annál szebb volt a lakosaitól, hogy ők még a háta mögött is tisztelték az Istent, még pedig hogy erősen tisztelték, az azzal bizonyitható be, hogy mindannyian kálvinisták voltak, a kik maguk kenyerén dicsérik az Urat.

Templomot is építettek maguknak, már olyant, a milyen tőlük tellett, biz annak tornya nem volt; mellette állt a harangláb, s maga csak azért nem harangozott a pap, mert először is a csengetyű régen el volt repedve, másodszor pedig, s ez a fődolog: nem is szokott ő náluk pap lenni, hanem csak lévita, a ki egy személyben képvisel papot, kántort, tanítót; prédikál, imádkozik, keresztel, temet; ábéczét tanít, s a híveknek beénekel meg kiénekel. Akad azért erre a helyre is mindig ember, s a dudaiak meg vannak az állapotjukkal elégedve, s nincs az a földi kincs, vagy égi malaszt, a miért hitüket elhagynák.

Pedig bizony nagyon szegény emberek. Népdal is van

róluk: «Dudaiak nem élhetnek, ha csak szenet nem égetnek.» Igen is, szenet égetnek, ez az ő földi hivatásuk. Nem is tagadhatnák el, ha akarnák sem, mert a szénpor anynyira bevette magát epidermisük minden porusába, hogy szinükre nézve æthiopi fajnak tekinthetők.

Kis helységük el van dugva mély hegyvölgy közé, tekervényes, zökkenős út vezet odáig, melyen még akkor is kerékmarasztó sár van, mikor másutt országos aszályról panaszkodnak. Ereken, patakokon kell járni hid nélkül; terebélyes vén fák keresztül nyujtogatják az úton vastag gyökereiket, s a meztelen sziklafalról csepeg alá a viz.

A hegyeket rengeteg erdők borítják. Itt terem a falu népének a kenyere: a fa, a mit előbb szénné kell égetni; mert ha faalakban akarná a városba beküldeni, többe kerülne neki a fuvar, mint a mit a fa érne.

Egy mély üst fenekén fekszik a kis helység, melyben már délután négy órakor nyáron is este van. Köd és füst közül feketéllenek elő a szalmás háztetők, rendetlen hoszszú utczát képezve egy kanyargó hegyi patak mentén, mely elébb jól felmossa az odavezető utat.

A mint a fakó szekér, mely Inczét idáig hozta, az úton átcsergedező patakhoz ért, a hol a lovak szokás szerint megálltak a vizbe belekóstolni, a patakon túl egy férfialak látszott az érkezőre várni, a kinek nem kellett bemutatás, hogy első tekintetre meg lehessen benne ismerni a falu lévitáját.

Hosszú sovány alak, előrehajlott nyakkal, melyet egy fekete nyakkendő oly szorosan tart bepólyázva, mintha büntetésből volna rácsavarva, úgy hogy mikor a fejét félrefordítja, az álla egyet vonaglik belé. Arczát nézve, lehet az ember nagyon fiatal is, lehet kicsinyt vén is. Simára van borotválva, de elég ránczos; s bár nagyon komoly mindig, de azért még is bohókás. Haja hosszúra van eresztve, s fekete kabátja állig begombolva, a mi nem csekély vezeklés nyári időben. Minden ékszere egy lószőrből kötött gyürű balkeze kis ujján; azt nyilván maga készí-

tette; jobb kezében egy göresös páleza, melynek fejére egy kutya van faragva: ez is saját művészi alkotása.

A parton álló alak elébb egyet köszörült a torkán, azután rekedten, torokbaszorult hangon megszólítá Inczét, balkezével belekapaszkodva a lőcsbe:

— Jó napot, felebarátom. Itt várék, mondván szent Dáviddal: aki utasokkal eszik, áldozik. Nem hallgatom el ugyanis, hogy az út, mely falunkba viszen, oly sáros és zökkenős, hogy sokkal jobbnak találnám, ha felebarátom leszállana itten, s én aztán elvezetném itt a szép mezőn keresztül a kerteken át a parochiáig, a szép zöld pázsiton. De meg azután — khm, rhm (ez a torokköszörülést jelenti), hogy az igazat megvalljam: — igazmondás légyen szájamnak ejtése, tartván Ezekiással; nem igen szeretném, hogy egy más hitű szerzetes menne végig szekéren az egész falun, s a parochián szállna le; mivelhogy olyan az én népem szent Dávidként, mint Básánnak bikái; ennélfogva jobbnak látnám, ha e szép virágos pázsiton keresztül s a többi.

Azzal szokta a mondását bevégezni rendesen, hogy «s a többi,» mikor már sejtette, hogy úgy is érti a hallgató.

Incze mind a való indokot, mind a helyettesítettet elégnek találta arra, hogy a szekérből leszálljon, a mi négy órai zötyögtetés után valódi pihenés volt ránézve, s szivélyesen sietett kollegáját üdvözölni.

— A dudai lelkész urat tisztelhetem? kérdezé.

— Nem lelkész, csak lévita: igazítá ki az elfogadó. Nevem Sós Márton, semmi egyéb. Ha úgy tetszik.

Azzal maga mellett bocsátva vendégét, azon igyekezett, hogy azt a keskeny gyalogút használatában megtartsa, az ő csizmáinak kevesebbet ártván a harmatos fűben gyalogolás.

— Engem egy véletlenül itt született katholikus kisded megkeresztelésére hittak ide, mondá Incze.

— Az bizony aképen történt, magyarázá a lévita, hogy valami kóbor asszonyszemély itt bujdokálván, az elkerül-

hetetlen sors e faluban érte utól, a hol is senki őt be nem fogadván, utoljára is a parochiára menekült, s ott a tiszteletes asszony által befogadtatott és ápolás alá vétetett. Úgy tudom, hogy leányzó az, aki született, s mivel hogy az anyja katholika: ezért máshova kellett folyamodnom, mert félő, hogy a gyermek meghal.

— Pedig ez a véletlen nagy kellemetlenség lehet önre nézve, mondá Incze. Önnek igen hitbuzgó népe van.

(Ezt onnan tudhatta Incze, mert kocsisa az egész úton nem volt rábirható, hogy valami kérdésére feleletet adjon; ha pedig szemközt találkozó ismerős kérdezé, há megy, mit visz? annak azt felelte daczosan: ördög vagyok, papot viszek.)

Sós Mártont nem vitte rá igazmondó lelke, hogy egy el nem követett jó tettel dicsekedjék.

— Nem az én cselekedetem az, hanem a tiszteletes asszonyé, meg a leányáé.

— S az nem az ön családja?

A lévita meggondoltan lógatta a fejét, s sokáig gondolkozott rajta, hogy mit feleljen.

— Az az elődöm özvegye. Én még új ember vagyok itten.

S hogy még jobban elhárítson magáról minden érdemet és felelősséget, egészen tisztába hozta a helyzetet.

— Az özvegy most a kegyelem-esztendőt tölti itten. Nálunk az a szokás, hogy a lelkész özvegye férje halála után még egy évig a parochiában marad, mint Mózes mondja: Ne üzd ki a kecskét gödölyéjével együtt! s azon évben az egész fizetést ő kapta.

— S mennyire megy ez a fizetés Dudán?

— Biz az sok. Tizenöt forint készpénzben, tizenkét öl fa, kilencz szapú kétszeres, hat zsák karórépa, hat zsák csöves kukoricza, fél mázsa só, egy birka, egy tehéntartás, fél lánez kertiföld, négy sertésre makkoltatás, azután minden pártól egy sonka; ha szilva terem, minden üsttől egy itcze vutka lukmának, aztán minden gyerektől, a ki isko-

lába jár, egy tyúk meg tizenkét tojás; minden szekeresgazdától egy fuvar, azután minden temetésért egy huszas énekkel, egy tizes ének nélkül. — S a többi.

A lévita mindezt nagyon komolyan adta elő.

Ineze közel volt hozzá, hogy elnevesse magát e furcsa fizetési sorozaton, mely soknak az igaz, hogy «sok», csakhogy együttvéve «kevés».

— De hát meg lehet ebből élni?

— Bizony nem olyan böven, mint a kalocsai érsekségből; hanem hát erre is akad ember. Nálunk is vannak jó parochiák; de azokba csak olyan ember jut, a ki első eminens volt, vagy akinek esperes az apja, vagy legalább az ipa; az olyan ember pedig, mint magam, a kinek csiszlik volt az apja, s a ki mindig első volt a classisban — hátulrul: — mert mint szent Márk evangelista mondja: az utolsók lesznek egykor az elsők; — annak idejut ki Dudára s a többi.

A jámbor lévitában jó adag maradt meg a «bennlakói» mórióskodásból, keverve az öngúny cynismusával.

Ineze érzé, hogy tőle gyöngédtelenség volna ezt a kérdést tovább üzni-fűzni s abbahagyta azt. De nem úgy Sós Márton. Ő benne megvolt a cynikusok dicsvágya: a nyomorúsággal kérkedni, s most már egészen be akarta avatni a helyzetbe kollegáját.

— Még az előttem meghōlt lévitának könnyű volt a dolga. Életrevaló felesége volt: az könnyített a sorsán olyaténképen, hogy a kertjében káposztát termesztett, s rengeteg pénzt árult belőle. Nevetni tetszik ugyebár azon a szón, hogy «káposzta?» Pedig ne tessék nevetni; mert az ő káposztái olyanok a káposzták között, mint Góliáth a filisteusok között: elhordták azokat messze földre: még Veszprémbe is. Kérdezze meg csak a püspöktől!

Ineze azt mondta, hogy inkább elhiszi.

Sós Márton pedig már benne volt a káposztában, s nem akart belőle kijönni.

— És aztán nem tudja ám senki más ennek a káposzta-

termesztésnek a titkát, egyedül a tiszteletes asszony. Hiába is próbálgatja azt más. A többi szomszédjának csak karalábéja terem, az is fás. Én tudom, mert nekem főznek belőle. Mensa ambulatorián éldegélek addig, a míg az özvegy kegyéve tart; s a többi.

Azután úgy látszik, mintha más érdekesebb tárgyra akarná átvinni a beszélgetést.

— Nézze csak felebarátom, találja ki, micsoda fából van ez az én botom? De csak vessen hozzá. Mondjon valamit.

Incze találgatta; az igaz, hogy csodálatos egy termény is volt az: erei, csomói, czikkei vannak, bunkó a végén: fiatal szágópálma? aloeszár? fává lett pulykaorr?

— Egyik sem! szólt diadallal a lévita: ez annak a káposztának a virágtorzsája, a mit a tiszteletesné termeszt.

Incze gyöngéden érinté azt a kérdést, hogy elvégre is mi sors vár egy ilyen elárvult papözvegyre, ha a kegyév letelt, s azontúl se fizetés, se káposztás kert?

— «Jó az Isten: ki a mezők liliomait ruházza», mondja bölcs Salamon. Azért csak nem látott még senki özvegy papnét koldulni menni. Többnyire vagy maga férjhez megy, ha még fiatal, vagy ha eladó leánya van, azt veszi el valaki, s aztán annál telepszik le. Gyakorta maga a hivatalbeli successor az, a kit számára rendel az Isten, mondván Mózessel: «nem jó az embernek egyedül élni.»

Incze discrétus czélzást tett, hogy talán itt is találkozunk az isteni gondviselésnek hasonló ujjmutatásával?

A lévita arczvonásai akaratlan mosolyra vonultak e kérdésnél. Sovány arczbőre feszes redőket vetett e mosolynál, melyet hasztalan iparkodott el-el simítani; az áruló derültség erővel visszatért megint. Tetszett is neki a kényes gyanusítás, meg nem is. Hizelgett a férfiui büszkeségnek, de homályosítá a papi méltóságát.

— Nem lehetetlen a dolog. Az özvegy ugyan már kissé idős; de igen jó áldott teremtés, és kitünő jó gazdasszony; a leánya ellenben szép és fiatal, de nagyon akaratos természet és még mindig tudatlan.

— És így nehéz a választás.

— De bölcs Salamonnal tartunk, könnyű. A leány feleségnek, az anyja napamasszonynak és — s a többi.

— E szerint csak Isten áldása kell hozzá.

— De bizony van a dolognak egy bibéje. Egy igen nagy bibéje. Tetszik tudni: én fanatikus nem vagyok. Én semmi más vallásbelit nem gyűlölök. Én soha a pápista diákokkal nem verekedtem, sem őket pullusoknak nem csufoltam, a lutheránusokról sem terjesztettem odiosus anekdotákat, még a zsidókat sem bántottam soha, ráczot pedig testi alakjában nem is láttam, erre mifelénk nem teremnek: valamennyit mind magamhoz hasonló Isten teremtésének tartom.

Incze mindannyiak nevében elismerését fejezte ki e méltányosság fölött.

— De tetszik tudni, a köznép nem olyan. Ez a magáéhoz szít, s rugodózik a más szőrűek ellen. Előttem van antecessorom szomorú példája. Ő katholikus leányt vett nőül. Ez volt a főoka, a miért iderekedt Dudára. Se a hívek, se a consistorium nem tudták ezt neki elnézni. Sohasem jutott promotióhoz. Pedig úgy prédikált, mint szent Pál, s olyan tudós volt, hogy még a leányát is megtanította anglusul, francziául. Még sem tudott Dudánál tovább jutni. Ez az én népem pedig kegyetlenül buzgó a maga hitéhez, s minthogy a lévita felesége nem járt az ő templomába, azzal büntette meg a lévitát, hogy vizet töltött a lukmájába, csermelyét kevert a buzája közé, s a legsoványabb sonkákat válogatta ki a számára. Én pedig három dolgot nem szeretek: a vizet a pálinkában, a csermelyét a kenyérben, s a csontot a húsban.

— Annálfogva meg kellene a balhelyzetet váltani az által, hogy a menyasszony térne által. Incze kitalálta az enigmát.

— Az ám, hebegé a lévita. Ez a bibéje a dolognak! S a kisasszonynál ez már nem volna olyan nehéz, mint az asszonyságnál; mert ő már atyja után félig ugy is nostras. Neki csak fél lábbal kellene átlépnie.

Incze meg volt felőle győződve, hogy azt minden bizonynyal meg is fogja tenni Sós Mártonért, s azután ez a nagy bökkenő is el lesz hárítva az útból.

E meggyőződésében teljesen megerősödött akkor, midőn a mezőn keresztülvágva, végre eljutott barátságos kalauzával együtt abba a kertbe, mely a parochia hűbérét képezte. A mellette elfolyó patakot egy keresztüldöntött bükkfaderék hidalta át.

— Ime, a tiszteletesné káposztái! mondá a lévita, a szerzetest bevezetve «in medias res.»

S azok valóban megnézni való, sőt megtapogatni való tünemények voltak. Másfél láb átmérőjű hatalmas ellipsoidek, hüvelykujjal benyomhatatlan kemény koponyákkal, kalapnagyságú levelekkel. Egy-egy felmagzott növény virágtorzsája, izmos karóhoz kötve olyan volt, mint valami agave virágbokrétája.

— Nézzen ön ide! Micsoda fejek! magyarázá elragadtatással a lévita. Akármi legyek, ha ezek a káposzták nem gondolkoznak. «Cogito; ergo sum.» (Gondolkozom, tehát vagyok.) Azt mondja Kánt. Már pedig a káposztának feje «van»; tehát «gondolkozik.»

Ez olyan nagyszerű élcz volt, hogy Sós Márton megállt és kiegyenesedett maga magát megbámulni. Incze is mosolygott rajta. Pedig azok a nagy zöld fejek, ha gondolkoznak, akkor beszélnek is. S ha beszélnek, azt mondják egymás között: «aha, már itt van. Ő még nem tudja, hogy mi kik vagyunk! de mi már tudjuk, hogy ő kicsoda!» ... Hallgassatok! parancsolt rájuk az ölnyi magas virágzó dédős, megrázva maghüvelyeit, a mint a vendég elhaladtában vállával hozzá ért: «csendesen odalenn ti egyéves novitiusok! ti itt maradtok, mi vele megyünk.»

És a mint Incze végighaladt a duplaszegfűkkel és violákkal szegélyezett úton, egy perczig úgy volt, mintha álmodnék. Egy perczig mintha álmodná mindazt, a mi körüle van; de más vidéket, más eget hozzá: — és más érzelmet odabenn.

A lévita felköltötte belőle.

— Ime felebarátom : ez az én kastélyom. Mint Horatius mondja : non ebur, neque aureum mea renidet in domo lacunar. (Sem elefántcsont, sem aranyos mestergerenda nem ragyog én házamban.)

Az igaz, hogy elefántcsont és aranyozás mentül kevesebb volt rajta. Egy deszkakunyhó volt az, épen akkora, hogy egy hárságy elférjen benne. Luxusnak lehet azonban nevezni és méltán, hogy deszkafalai be voltak ragasztva papirral, melynek vonalozott sorai közé iskolai szorgalom irt verébfejü betükkel kegyes zsoltári mondatokat.

— Annyiban hasonlit a szultán palotájához, mondá a lévita, a mennyiben az is tele van irva alkoránbeli phrázisokkal. A lévita szokott élczelni, ha belejön.

Az ágy egyúttal könyvtár is volt : a vánkos alatt állt két vaskos foliáns, meg egy elnyűtt kötet, a minek az egerek a tábláját megették, s minden levele fel volt kunkorodva. Az ágy lábához volt támasztva egy gitár, az ágy fölött függött egy vadászpuska, s az ajtósarkon lógott egy törülköző. A lévita szokott énekelni, lövöldözni és mosdani.

— Ez az én rezidencziám, szólt büszkén és elégülten. A parochiát engedem mind a két szobájával az özvegy használatára ; ámbátor az egyiket jogom volna magamnak követelni. Innen legalább a káposztáskert fölött is őrködhetem, s ekként duplex libelli dos est. S a többi.

Valóban még ez a hivatal is együttjár a lévitasággal. Egyébiránt ez a figyelmes gyöngédség becsületére válik Sós Márton jó szivének, s kedvező elővéleményt ád felőle.

A kertből egy kis méhesen át lehetett az udvarra jutni. A méhkasok üresen álltak most.

— A babonás nép azt szokta tartani, mondá a lévita, hogy a méhtartó gazda halálával a méhei is elvesznek, csupa sympathiából ; hanem az csak babonás hit. Tömérdek gyilkos csomorika termett az idén a mezőn, annak a virágától vesztek el a méhek. — Azonban keresnők fel azt a bünös asszonyi állatot ; s a többi.

Incze bámulva tekinte Sós Mártonra.

— Kit?

— No azt a gyerekágyas személyt, a ki a felebarátomat ide hivatta.

— Ismeri ön őt?

— Én-e? Deus avertat! Egyszer és utoljára láttam őt életemben tegnap.

— S miért nevezi őt bűnösnek? Igaz, hogy mindnyájan bűnösek vagyunk; de nem hordjuk ezt, mint praedicatumot a nevünk előtt.

— Magától hallottam, felelt a lévita komolyan. Furcsán járt az velem nagyon. Hát a mint az új világpolgár, az az hogy polgárnő már örvendett az Isten világának: oda hivat engem magához az anya és mindenkit eltávolítva a szobában, elkezdi nekem elmondani bűnös élete folyását, melyből az volt a tanulság, hogy ő voltaképen egy férjét elhagyott nő: a ki épen nem Susánna-i életet folytatott. Bámultam az őszinteségén. De még nagyobb lett elszörnyedésem, mikor elmondta mindazt, a mi rosszat életében cselekedett, majd elkezdé még azt is bevallani, a mit cselekedni szándékozott és ezután szándékozik. Elmondá előttem, hogy föltette magában, ha fia születik, azt valahol a félreeső falvak egyikében kiteszi valakinek az ablakába s ott elhagyja; mert az úgy is korhely lenne és háládatlan; de miután leánya született, azt megtartja és fölneveli, mert az jobban megmarad az anyjánál, s később még segíthet is rajta, ha szép lesz. Én álmélkodva kérdezém, hogy immár miért kellett nekem megtudnom mindezeket? Felele pedig ő, mondván: uram, adj feloldást nekem az én bűneimből! — A boldogtalan: azt hallva, hogy pap vagyok, katholikus papnak nézett, s meggyónta a legtitkosabb gondolatjait is nekem . . . s a többi.

Incze összeborzadt s hátralépett a beszélőtől. Előtte szentségtörés volt az, a mit ez most előtte tett: a gyónástitok elárulása; pedig a jámbor levitánál nem volt az egyéb gondatlan indiscretionál, egy általa erkölcsileg mé-

lyen elsülyedtnek látszó, tehát megvetendő személy ellenében, kivel ilyen furcsa qui pro quoba keveredett, a kinek a titkait ő se nem kérdezte, se nem igérte, hogy őrizni fogja. Nem is vette észre, hogy ezen a másik pap megütközik.

— Ha úgy tetszik, lépjünk által az udvarba . . . s a többi, monda, megnyomván a fakilincset, mely az udvarra nyíló méhes ajtót betéve tartotta.

A SZŰZ EREDETIJE.

A lévita jól ismerte a maga népét.

A paplak udvara tele volt már akkor összecsődült hivekkel. Vén asszonyok, fiatal menyecskék tereferéltek nagy szörnyűködéssel; vásott suhanczok kapaszkodtak fel a léczkerítésre zsivajogni, még az udvaron levő szederfára is felmásztak, s onnan kandikáltak be a ház ablakán; a bejáró ajtó előtt pedig állt maga a kurátor és két presbyter, elszánt tekintettel támaszkodva fütyköseikre.

Ez az ellenállás.

A mint a kurátor megpillantja a méhesen át az udvarra belépő szerzetest, nem várja, míg az közelebb jön, hanem botját keresztbe téve az ajtó előtt, messziről kiált:

— Ide pedig barát be nem teszi a lábát. Itten keresztelni nem fog! Ezt a házat mi épittettük: nem adott hozzá se egy nádszálat, se egy vályogot az apátság. Itt én parancsolok!

S a kurátor teljes jogában volt, és a szerzetes számára nem volt semmi segedelem.

Hasztalan határozza el az oecumeni concilium, hogy a pápa csalhatatlan, a dudai lévita lakának küszöbén kezdődik a «non possumus».

Sós Márton bátor és méltányos ember volt a maga egyszerűségében. Meg akará mutatni a szerzetesnek, hogy

tekintélylyel és ékesen szólással mit lehet kivinni, s oda sietett a hívei csoportja közé.

Hanem a kisérlet nagyon balul ütött ki. A derék férfiú nem birt tovább jutni beszédében a megszólításnál: «Kedves atyámfiai!» menten letorkoltaték, (különösen az asszonynép rettenetesen lármázott), mikor pedig a botját felemelé, hogy annak mozgatásával adjon szónoklatának nyomatékot, az lett belőle, hogy megfogták a botja végén a kutyát, s akkor aztán még az ő orra alatt kezdtek el ököllel mutogatni. Mire aztán ő is abbahagyta az erőtetést, mondván Bölcs Salamonnal: «az okosabb hátrál.» A kurátor nyíltan kijelenté, hogy ő az Istennek sem enged. (Feljebb pedig nem appellálhatni már.)

Incze abban a kínos helyzetben érzé magát, hogy küldetésének végrehajtása nélkül lesz kénytelen szégyenszemre visszafordulni. A botrányt fájlalta legjobban, mely ebből következni fog. Ekkor belülről megnyílt a paplak ajtaja, s kilépett rajta egy ifjú hajadon.

Fekete öltönye volt, feje is fekete fátyollal bekötve, mely szőke hajzatát félig eltakarta.

Arczáról ragyogott a lélek jósága, ajkain mosolygó fájdalom; szemeiben szelidség: egész tekintete a magasztos lemondás eszményképe. — És karjai között egy kisdedet emelt, arczát felé hajtva.

Lám: a madonna képmása!

A mint kilépett a zajongó nép közé, épen a leglármásabb asszonynyal találta magát szemközt, a ki épen azt vitatta, hogy ki kell innen dobni azt a jött-ment személyt porontyostul együtt.

A leány nem szólt semmit; csak megállt előtte azzal a gyermekkel karján és nézett szeliden a szemébe.

A kövér, veresképű asszony nagyot fújt, kifújta a dühét. S aztán azt mondta alantabb hangon:

— Itt van ni: a papkisasszony! Csak olyan szépen ne tudna nézni az emberre! s aztán még ide hozza azt a porontyot. Ni! Még az is rám néz!

Akkor megszólitá őt a leány. Oly édes, kérlelő, szivbe hizelgő hangon tudott szólni.

— Édes Kaszásné asszonyom! Hát tud ön haragudni egy kis gyermekre? Nem emlékezik már rá, mikor tavaly a kedveskéje meghalt; aztán visszajöttünk a sírocskájától, valahány kis gyermeket az utczán talált, mind felvette az ölébe, összecsókolgatá; hogyan mondta akkor: bár csak az Isten adná vissza az enyimet! Milyen boldog az, a kinek az Isten egyet adott! És azután is hányszor láttam, mikor kivette az idegen dajka kezéből a síró kisdedet, a kivel az rosszul bánt, s megmutatta neki, hogy kell a kis gyermeket dédelgetni, elringatni, hogy elszenderüljön, s ön most haragszik erre a szegény kis ártatlanra, a kit az Isten ide küldött?

A lányka odatartá karjain a gyermeket a nők elé.

Nincs az a kerekes ágyú, a mivel azokat az asszonyokat el lehetett volna hallgattatni; de a mint a kis gyermeket meglátták, megfordult a haragjuk. Hiszen anyák voltak mindnyájan.

— Ni, hogy nevet! Ejnye, milyen helyes poronty!

Összebujtak körülötte, megbámulták. Kaszásné sirva is fakadt.

— Dehogy haragszom! Dehogy haragszom én, szegény kis gyerekecskére. Az Isten őrizzen attól. Szegénykének, még fejkötőcskéje sincsen. Otthon az én kedveskémé a fiókban. Mindjárt elhozom szegénykének. Pólyácskával, vánkoskával együtt. Nem téged, nem! Ne félj semmit, te kis bolond! Azzal mutatóujját oda értette a kis gyermek ajkához; az pedig megfogta kis kövér kezével azt az ujjat, az ő marka nem érte azt körül.

Egy nyelves asszony még is csak közbekiáltott onnan hátulról.

— Hanem az anyja még is csak gonosz személy; a kinek ura sincsen. Ismerjük már! Annak nincs helye a mi parókiánkban.

— Édes, jó Csalánné asszonyom! szólt a leány a kofál-

kodóhoz; mikor egy vétkező nő Jézushoz futott üldöztetve, a mi Urunk betakarta őt palástjával s azt mondá: «meg van bocsátva neki az, hogy vétett; mert nagyon szeretett!» Jézus szent palástja ezt a szerencsétlent is betakarva tartja.

— Úgy beszél lelkem, mint egy tiszteletes, nyilatkozék erre Kaszásné asszonyom.

— Jól van, jól, nó! szólt közbe tekintélyes arczczal a kurátor. Nincs az ellen semmi kifogás, hogy az özvegy papné asszonyság egy beteg asszonyt házába fogadott. Ez az ő dolga. Nekünk «belső embereknek» csak az ellen van kifogásunk, hogy ebben a mi általunk épített paplakban katholikus szertartásu keresztelés történjék. Ez a mi hitünket sérti.

— Tudom. Szólt fejét lehajtva a leány. És ennek mi vagyunk az okai: anyám és én. Önök sokat szenvedtek a miatt, hogy minket a sors idehozott. Anyám és én sok fájdalmat okoztunk önöknek: szégyene, gyásza voltunk a községnek, a mit minden igyekezetünkkel sem tudtunk elfelejtetni.

(«No, az nem igaz.» Dörmögött közbe a kurátor.)

— De hiszen nem sokáig fog már tartani, folytatá a leány, s ha önök úgy kivánják, siettethetjük az időt. Nem várjuk be itt, mig letel a szomorú kegyelem-esztendő: megfogjuk egymás kezét szegény anyámmal s elmegyünk, a merre világot látunk, s nem bántja látásunk önöket többé, az Isten áldja meg az eddig velünk tett jókért.....!

(«No, az sem úgy van ám.»)

— Most azonban kérem kegyelmeteket: adjanak utat, hadd vigyem le a gyermeket, mint keresztanyja, a patakhoz; majd ott az Isten szabad ege alatt, a mely közös hazánk, megkereszteli azt a lelkész és nem fog vele megsérteni senkit. Hisz a patakban még a vad madár is megfürödhet.

Erre a felhivásra meghatottan nyitott előtte a nép utat; a leány ölébe karolta a gyermeket s egy lépést tett az udvar hátulján álló szerzetes felé.

Incze lelkét magával ragadta e pillanat. Feledé, hogy egyedül van egy egész sokasággal szemközt. Ihlet volt az, mely megszállta. Hirtelen odasietett a leány elé, s elébb ott volt előtte, mint az a sokaságot ellmgyhatta volna.

Incze apostoli alakja, bátor megjelenése igéző hatást gyakorolt volna a délszigetek minden vad népeire; ámde itt a czivilizáczió vadembereivel találta magát szemben, s azokat a külsőség le nem fegyverzi. Minket fetishsel, tabuval, felmutatott kereszttel nem lehet meghódítani, mi a felvilágosodás mohikánjai vagyunk s lehúzzuk a közénk jövő missionarius fejéről — nem ugyan a skalpot — de a camaorát. Ha itt hódítani akar, a szellemét mutassa; ha bizik hozzá! — Incze bízott a magáéhoz.

— Rokonaim! Földieim! szólítá meg őket.

A szénégetők annyit már tudtak, hogy pappal tettlegesen gorombáskodni súlyos következményeket vonna maga után. Hagyták szólani. Hanem a kurátor megtett annyit, hogy hátat fordított neki: beszéljen annak!

— Önök teljes igazságukban vannak, kezdé meglepően a szerzetes. Ezen háznak küszöbe oly szent és sérthetetlen, mint a szent Péter templomáé, s ha tilalmat vetnek fölé, okuk van rá, joguk hozzá. Önöknek tudós lelkipásztorai bizonyosan elmondák a nagy megpróbáltatásokat, miken egyházuk keresztül vitetett; az üldöztetést, sanyargattatást és a csábításokat, mikkel elődeiket hitüktől eltántorítani igyekezett a hajdankori hitbuzgalom és idegen ellenség. Ez emlékek kitörölhetlenek maradtak önöknél. Hogyan hurczolták lelkészeiket gályarabságra? hogyan foglalták el templomaikat? minő furfanggal küldtek máshitű lelkészeket hiveikre? E szomorú idők elenyésztek, s visszatértüktől megvédi önöket is, de minket is a törvény, de még inkább a kölcsönös szeretet egymáshoz; mert az igaz embernek igaztalanságot elkövetni csak úgy fáj, mint azt elviselni. De azért önök buzgósága és ellenállása igazságos és tiszteletreméltó. Mi is védtük templomainkat, káptalanainkat, midőn azokat idegen ellenség veszélyezteté.

A «lapis refugii» a menedék sziklájánál. Templomosaink védték meg a tatárpusztítás ellen oltárainkat, s a nagy mongol csordát Pannonhalma alól a mi benczéseink apátura, a hős Uross verte el egykor diadalmasan. S ha minekünk dicsőség volt védelmezni a szent helyeket, miknek kriptáiban királyaink hamvai nyugosznak, a templomokat, mikben az ország kincsei voltak egybegyüjtve, a káptalanokat, mikben a nemzet nagybecsű okiratai álltak: annál nagyobb érdeme önöknek, ha védelmére kelnek az egyszerű sárgunyhónak, melyet önkezeik hordtak össze az Urnak tiszteletére.

A kurátor kezdte hátraforditani a fejét a beszélő felé, Kaszásné asszonyom kezdte czirógatni Incze tógáját.

— Én a hitbuzgalmat tisztelem, folytatá a szerzetes. Úgy is lankadóban van az egész világszerte; s azt mondom az irással: vagy meleg légy; vagy hideg légy; mert ha langymeleg vagy, kiköplek szájamból. És én nem jöttem önökhöz ez isteni buzgalmat megcsorbítani: ha azt akartam volna, jöttem volna karhatalommal hátam mögött; de én nem akarom, hogy önök utánam énekeljék a zsoltárt: «Öröködbe uram pogányok jöttek.» Egyedül jöttem ide; nem hatalmaskodva, de könyörögve: könyörögve egy ártatlan ujszülött számára egy sugárt az égből, s egy pohár vizet a patakból, mely őt az életbe — és abba a másikba is bevezesse.

A nép között helyeslő morgás hallatszott.

A lévita elszontyolodva tapasztalá, hogy az ő nyája, mely saját pásztorát nem akarta kihallgatni, a barát szavait hogy beveszi. Az igaz, nem is baráttól megszokott beszéd volt az. Méltó irigységében azt dörmögé a kurátornak:

— No, hanem iszen ebből a barátból sem lesz ám esztergomi primás soha.

A leány azzal a kis gyermekkel karjain, az extasis gyönyörével hallgatá Incze beszédét. Arcza egészen átszellemült; szemei ragyogtak, keble hevült.

S most odalépett hozzá a szerzetes, egészen eléje.

— Engedjék tehát önök, hogy a kisdedet keresztanyja lehozhassa a patakhoz, a hogy helyesen kivánta. Légy üdvöz, leányom!

A kurátor meg volt illetődve. Egyfelől ama szűz szelidség, ama szenvedő elhatározottság, másfelől az idegen pap alázatos, buzdító szavai, mikből a saját fensőbbség érzete tört keresztül, megbéníták haragját; megfogta a papkisasszony kezét:

— Nem. — Nem viszik a patakhoz keresztelni azt a kis gyermeket. Azt már nem engedem. Ha már meg kell lenni, Isten neki. Tessék besétálni, főtisztelendő úr!

De csak háttal fordult azért a pap felé, mikor kinálta.

S még azután egy ideig kezében tartá a papkisasszony kezét, s megjuhászult dörmögéssel mondá neki: «aztán abból az innen elmenésből sem lesz ám semmi. — Úgy-e bár tiszteletes úr?» — Ez meg félvállról Sós Mártonhoz volt intézve.

A lévita arczán megint megjelent amaz akaratlan mosolygás, pergamen redőivel. Nem tudott ellentmondani, csak lesüté a szemeit nagy szemérmetesen s egyet szippantott az orrával.

Azután engedte a kurátor a papkisasszonyt meg a szerzetest belépni a házba a gyermekkel együtt, s egész elérzékenyülve mondá a körülállóknak:

— Mikor olyan áldott jó két teremtés az anyjával együtt; de csak pápisták ne volnának.

S hogy azután ellágyulását valamely erélyes tettel palástolja, megsuhogtatá a botját feje fölött s nekiförmedt a bámészkodó gyerekeknek:

— Leszálltok onnan az eperfáról, meg a kerítésről mindjárt! s a melyik nem sietett, a nyaka közé hányt a mogyorófával.

Hanem az idegen hitű szertartáshoz be nem ment a hivek közül senki. Odabenn a konyhában aggódva várta a zavaros jelenet kimenetelét az özvegy papné.

Arcza szakasztott mása volt leányáénak, csak a szenvedések nyomai tették azt különbözővé. Ez is, az is a Madonnára emlékeztet; csakhogy az anya már arra az alakra, a ki a Golgotán holt fia lábait ölelte, könyezve.

Az anya kezet csókolt Inczének, ki nem tagadhatá meg, hogy azt ne mondja neki:

— Önnek a leánya egy szent.

— Bir azoknak a bátorságával, monda az özvegy. Én nem mertem volna ezt tenni. Úgy tesz, mint a gyermek a vadállattal: nem fél tőle, mert nem ismeri még; s az nem bántja őt, mert látja, hogy nem fél tőle.

Ez alatt előkerült valahonnan az egyházfi is, a kit addig le sem hagytak szállni a szekérről. Mig az a kereszteléshez szükséges előkészületeket megtette; Incze belépett abba a szobába, hol a gyermek anyja várt reá, bűneit meggyónni.

A kalandornő ez alkalomra szépen kifesté magát fehérre, s aztán elég szinpadi routinnal adta Stuart Máriából a gyónási jelenetet; végül azt az óhajtását fejezé ki, hogy kis szülöttét Fatimének kereszteljék, a mi ugyan elismerten pogány név; de az nem tesz semmit: úgy sem lesz abból semmiféle szent. Incze aztán úgy tett eleget a canonak is, meg az anyai szeszélynek is, hogy a keresztségben hozzáadta még a keresztanya nevét is s lett belőle: «Fatime Serena.» A kalandornő a vezetéknevét is megmondá, az anyakönyvbe beirás végett. Egyébiránt ki tudja minek fogják hini már jövő esztendőre?

Mikor a keresztelés végbement az első szobában, s a kisdedet visszavitték az anyjához a hátulsó szobába, már akkor a kalandornő arcza gyönge pirosra is ki volt festve: ez jelentette az örömöt és anyai boldogságot. Következett egy jelenet: «Mari, egy anya a népből.»

Incze röviden bucsút vett az özvegytől és leányától; sietnie kellett, hogy még ma visszatérhessen a kolostorba: a nap nyugvóra járt már.

Odakint megköszönte a kurátornak és a lévitának a szives fogadást s az egyházfinak azt mondta, hogy csak

üljön fel a szekérre és térjen vele vissza: ő maga a gyalogutat választja az erdőn keresztül.

A lévita egészen helyeslé ezt a szándokot.

— Gyalog sokkal közelebb esik Dudához minden világrész, mint szekéren.

Aztán még annyira vitte a barátságot a szerzetes iránt, hogy uti kisérőnek ráerőtette a saját botját, azt az ő büszkeségét: a minek fája valóságos hazai káposztatorzsa s a faragott kutya rajta tulajdon műremeke. Inczének el kellett azt fogadnia. Jó lesz az a kolostor ritkaság-gyüjteményébe: ilyen bizonyosan nincs még ottan.

Aztán ismét elkisérte a szerzetest a káposztás kerten keresztül egész az erdei útig.

Mikor Incze végighaladt ama nagy zöld fejek között, a mik gondolkoznak, hogy mondogatták egymásnak: «aha! már viszi a botot!» s hogy förmedt rájuk a virágzó torzsaóriás: «csitt laposfejüek! a bot viszi őtet.»

Az özvegy és leánya is elkisérték őt a patak széleig. Ott volt egy bokor széleslevelü balzamita. Incze öntudatlanul leszakított egy illatos levelet róla. Serena azt mondta, hogy ezt «Boldogasszony virágának» nevezik, Incze eltette a virágleveleт keblébe.

Itt aztán elváltak: ő sietett fel a hegyi útnak, az özvegy és leánya visszatértek a paplakba, a lévita beült rezideneziájába, mely egy dologban hasonlít a szultán palotájához, s levéve guitarreját a falról, elkezdé keserves hangon énekelni az ismeretes dalt: «Jöjj az ablakodra kedves. Minden nyugszik már. Csak egy pár boldog szerelmes, ide s tova jár.»

Incze messze járt már a hegyoldalra felkapaszkodó úton, s még onnan is hallá a búbánatos dalt a kertek közül: «Alusznak minden állatok, Nyugszik föld és ég; Csak a vidám indulatok Vannak ébren még.» Végre egy lövés dördült el. Ez üdvlövés volt a lévita puskájából az eltávozó után küldve.

És akkor, a mint Incze visszatekintett az esthomály

ködeitől fátyolozott völgyre, ismét úgy jött neki, mintha álmodnék s álmában más tájat, más vidéket látna s azt mondaná a lévitának, midőn ajándékbotjára támaszkodik: «a botodat már elvettem, majd elveszem még a guitarrcodat is, a puskádat is, meg a fagunyhódat is, és ki tudja még mit, a mit magadénak tartasz, te szegény ember.»

Te szegény ember, a ki mégis olyan gazdag vagy!

Tied vagy magadé! . . . .

Az út folyvást fölfelé vezetett. Sok ideig egy meredek fehér sziklafal képezte egyik oldalát, melytől az erdős hegyoldal meredekesen futott alá, a fák koronái emelkedtek csak az út magasáig alantról. A tele hold oda sütött a fehér mészsziklára s a szerzetes árnyékát éles körvonalokban rajzolta oda. Az árnyék előtte járt messze elnyúlva.

S az árnyék beszélt hozzá:

. . . . Rátaláltál. Ez az. «Az enyim.» Az oltárkép eredetije. A szűz. Eszményképe a szűznek. Valahányszor a szent kép elé letérdelsz, mindig előtted fog állni az eredeti: s nem fogod imádhatni az égit, a nélkül, hogy a földit is ne imádd vele . . . .

. . . . S neked csak az imádat jut. A boldogság másé.

. . . . Az a «más» az utolsók egyike: te az elsők elsője vagy. Az egy vézna, félszeg, nevetséges alak; te egy délczeg dalia. Az egy homályos eszű korlátolt lélek, kinek minden világa egy falu, minden tudománya egy biblia: abból is hamisan idéz; meg a mi ráragadt az iskolában, ott is az utolsó padon; a kinek minden élcze a vén diákos pennalismus; te pedig egy lángész, ki a korszellemmel együtt haladtál, s a tudomány egész csillagrendszerében ismered az utat. Az egy szegény ördög, ki a dudai vályogházon s a káposztás kerten kivül sohasem fog egyebet birni; te egy hatalmi pályának bizonyos diadalra hivott versenyzője; egy fényes névnek önteremtő örököse: egykor az optimates egyike, praelatus, felsőház tagja, egyházi fejedelem: öneszed, önérdemed erejénél fogva . . . .

. . . És mégis mennyivel több az a «másik», mint te vagy: ő birhatja azt, a mit te soha!

«Apage Satanas!»

De az árnyékot nem birta elűzni magától.

A puszták magánya, az erdők csendessége nagyon jó a kisértőnek arra, hogy az embert megtalálja.

Incze védte magát az árnyék ellen, mely együtt lépett vele.

— Nem igaz! nem boldogabb az, a kinek szabad minden gyönyör. Én a szellem gyönyöreit birom, más a testét. Az én gyönyöröm örökké tartó, soha nem hervadó. Az övé rövid, mulékony, hosszú bánattal viselős. Én is szerethetek, mindent és mindenkit. Engem is szerethet mindenki. Lehetek boldog és tehetem boldoggá azt, a kit szeretek. Lehetek ember; de nem lehetek állat . . . Ő a keresztség sacramentuma által már szellemi kötelékbe lépett velem. Még az a másik nem birja őt. S ha birni fogja is valaha az csak a test lesz: lelkét én jegyeztem el magamnak. S ez nem vétek fogadalmam ellen: ezt canonaink rendelik így; a keresztelő pap s a keresztanya szellemi jegyesek. Szűz jegyesség, mely átkisér az örök üdvösségbe.

Az út a fehér sziklafaltól letért a völgy mélyébe, a holdvilág eltünt, az árnyékot elnyelték a fák homályai s elriasztták a fénylő szentjános-bogárkák a fák alatt: mire hazaért Incze a kolostorba, kedélye fel volt tisztulva, arcza nyugodt és szenvtelen. Midőn ágyába lefeküdt, nyugodtan mondá el az Ave Máriát a madonnakép előtt.

De ettől a naptól fogva kerülte Gideont. Nem akart tekintetével találkozni.

És imakönyvét elzárva tartá, nehogy más lapozzon benne, s megtalálja azt a zöld levelet.

Pedig hiszen — mit találna rajta? hisz azt minden ember tudja, hogy ennek a levélnek a neve «Boldogasszony virága».

GOLGOTA.

Két menedéke van az ascetának a kisértés ellen: a templom és a könyvtár. A tudós védnői nemcsak a szentek, hanem a muzsák is. Az imának sikerét erősíti a tanulmány.

Inczét még azon őszszel segédtanári állomásra emelték, a rá nézve oly kedves szakmában: a történettanban. A szorgalom, melyet hivatásában kifejtett, több volt, mint szenvedély: az már küzdelem volt.

Most már külön szobában egyedül lakott, magának élhetett. Nappala hivataláé volt; éjjele a magáé. A nappal üres óráit, a heti szünnapokat a könyvtárban tölté, annak kincshalmazai közül keresve elő a tanulmányaihoz szükséges kútforrásokat. Éjjel azután dolgozott. A reggeli harangszó gyakran asztalától szólítá el. Egy roppant műbe kezdett bele, melynek elkészüléséhez évek sora szükséges és pihenéstelen rabszolga-szorgalom. A közben tanított és tanult. Mint tanár nem érte be azzal, a mi puszta kötelessége volt: tanítványait magánórákon képezte tovább.

Gideon és a «halászok» ezért azt sugdosták róla, hogy e magán tanórákat azért tartja, mert szereti a pénzt: azokért fizetnek a gazdagabb tanítványok. Ámde ő a szegényeket is épen úgy tanította külön leczkéken.

A mellett két nehéz tantárgyból maga is vizsgát tett le, kitünő eredménynyel.

Azon évben a herczegprimás pályaversenyre hítta fel az összes magyar római hitű tanító-szerzeteket. A feladat volt: leirása azon csodatéteknek, miket a Boldogságos Szűz eszközölt Magyarországon, história, krónikák, hagyományok és műemlékek nyomán. Jutalma: száz darab Szűzmáriás körmöczi arany. A pályadijt Incze műve nyerte el a birálók egyhangu itélete szerint; a mi nagy büszkeségére vált kolostorának és egész rendének; neki pedig ezt

az irigység sugallta czimet szerezte tárgyainál: «Polycrates». (A szerencse kedvencze.)

Mikor e jutalom elnyerése után Gideon találkozott vele, ezzel a szóval gratulált neki:

— Egy fogadalmad már meg van törve: a szegénység. Száz arany nagy kincs egy szerzetesnél. Mit is csinálhat vele? Könyveket vesz, vagy festményeket. Egyéb fényüzés, szerzemény, rá nézve nem létezik. Vagy heverni hagyja szekrényében, hogy ha egyszer meghal, valami szegény rokonát boldoggá tegye vele.

Telt nap nap után. A háborító álomlátásoktól elszoktatta a szivet a munkában átvirrasztott éj; s az oltárkép oltalmat nyujtott saját képmása, az élő ábrándkép ellen. Gyakran kihullott a toll a dolgozó kezéből, hogy térdre esve választott védszentje előtt, zokogva boruljon ágyára, és kérjen tőle erőt az égtől nem földi kinok elviselhetésére.

Testkinzó virrasztás, józanság, szellemi erőfeszités, égi malaszt és a jellemerő, melyet szent esküvés edzett, erős várat képeztek körüle, melyen a kisértő nem törhet keresztül; s ha a csábarczú rém mégis belopózott, ott kész védőrséget talált a hideg philosophiában. Ez a világi rend. Az élet prózája meggyógyitja az ábrándok betegségeit.

De hátha egyszer mégis halál a vége az ilyen betegségnek?

Mégis sokszor kiverték az ábrándok szivéből a tanulmányt, az egybefüggő gondolatot, az öntudatos imát, s magukkal ragadták. Sokszor ott virradt meg a kolostor udvarára néző ablakánál s elbámult merengve a négy óriási fenyőfán, mely az udvar közepén egymásra borul. Ime, e négy fenyőt ide ültették fogolyként, bezárva négy magas fal közé, hol csak kimérve jut napfény és szabad lég s ime, e négy fenyőszál addig emelkedett, mig túlnőtt a kolostor tetőzetén, fölfelé tört utat magának, s koronájával szabaditá ki magát börtönéből.

. . . Absit omen!

Incze rákényszerité magára azt a hitet, hogy nem is

gondol többé ama szelid, martyrtekintetű gyermekre, ki mint egy szent lépett eléje a felbőszült tömeg közé, s lecsillapitá azt az ihlet varázsával. El tudta őt már feledni.

A kisértés nem jön eléje többé. Hiszen semmi helyzet sem képzelhető, melyben ők valaha még egymással találkozzanak.

S még egy új fordulat történt, mely az eszméknek más irányt, a gondolatoknak szokatlan táplálékot adott: a mozgalmas idő.

1848 volt az év.

Új eszmékkel vajudó korszak, melynek hegyei ezuttal oroszlánokat szültek.

S e világrengés a kolostorok falai közt is érezhető volt.

Valami volt a levegőben . . .

Valami névtelen ragály . . .

Még most őrködik ellene harangszó, orgonahang és tömjénillat.

A tudósok úgy hiják azt, hogy «nostalgia».

Mi parasztok úgy hijuk azt, hogy «honszeretet».

Jobb, ne beszéljünk még róla! Majd ráérünk gyógyitani (vagy belehalni), ha egyszer epidemice talál föllépni a vidéken.

. . . A kolostorban egyházi ünnepély volt. Nyolcz ifju lépett előre subdiaconusból diaconusi állásba: azok között Gideon.

Az apátur e nap örömére az egész ifjuságnak engedélyt adott mulatságot rendezni az akali erdőben; csak Incze maradt honn. Rá nézve nem volt többé semmi társas mulatság.

E nap délutánján ismét ugyanazon szekér állt meg a kolostor előtt, mely egyszer már Inczét Dudára vitte, s ugyanazon fuvaros hozott levelet az apátur számára.

Az apátur Incze jelenlétében bontá fel a levelet, s elolvasva annak tartalmát, így szólt:

— Az özvegy papné haldoklik: a halotti szentségeket óhajtja felvenni.

Ineze úgy érze, mintha egy tenger szakadna fejére. Ha őt fogják ismét odaküldeni! Ha ismét meg kell őt látnia! A szenvedőt, a kétszeresen árvát!

Az apátur folytatá a levél tartalmát.

— A haldokló azt óhajtja, hogy a plébános menjen el hozzá a végső vigaszt megadni, vagy annak távollétében egyike a tanároknak.

Ineze a tengerből érzé magát felmerülni.

A lelkész épen jelen volt.

Az apátur megbizta őt e küldetéssel: az rögtön felkészült s útra kelt.

Ineze fölsietett magányos szobájába s oltárképe előtt térdre borulva, imádkozott a haldokló nő lelki üdveért s hálát adott az Úrnak, hogy e másodszori kisértetbeviteltől őt ily bölcsen megóvta.

A hálaadás korán volt.

Alig telt bele egy óra, hogy a lelkész eltávozott, midőn hirtelen viharos fergeteg támadt, mely jeges záporral verte végig a vidéket.

Két óra mulva visszatért a szekér a lelkészszel.

A kegyes férfiu összeázva, sárosan jött fel a kolostorba. Lehetetlen volt megtennie azt az utat. A felhőszakadás omló zuhatagokkal tölté meg a völgyvágányokat: a kis Geleneze patak, mely Dudáig felkanyarog, most egy gátját tört tenger; egész élőfák úsznak benne, töveikből kifacsarva, s házmagas sziklákat hengerget maga előtt, malmokat törve pozdorjává, miket útjában talál. A fuvaros nem vállalkozott a tovább menetelre s visszahozta a papot. Neki nincs több nyaka egynél, lova sincs több csak kettő, azokat vesztébe nem hajtja.

Pedig egy haldoklót várakoztatni nem lehet.

A lelkész is bizonyítá, hogy azon az úton, még ha vége lesz is a zivatarnak, mai nap abba a zughelységbe menni nem lehet.

— Pedig menni kell, monda az apátur. Van annak még egy másik útja is, gyalog, a hegyháton keresztül. Ez

úttal már ismerős Innocentius, járta azt. Vegye ön vándorbotját és induljon el.

E fáradságos feladattal nem lehetett a plébánost megbizni: beteges volt; a többiek künn rekedtek a mezei ünnepélyen.

Incze meghajtá fejét. Egy szót sem szólt ellene. Hiszen a harmadik fogadalom «az engedelmesség».

Ah, nem a zivatar odakünn rémíté őt el: nem a küzdelmes út; nem az éj sötétje; hanem az a zivatar odabenn, azok a rémek, az a sötétség önlelke kietlenében.

Lehet, hogy halálra betegszik, lehet, hogy elvesz az úton, elsodorhatja a hegyi ár, lesujthatják a vihardöntötte fák, a villám: de egy lelkésznek nem szabad arra gondolni, mikor egy veszendő lélek örök üdvéről van szó.

Nem várt tovább. Nem hítt magával kisérőnek senkit, kezébe vette amaz emlékezetes botot és megindult a szakadó zápor közepett a hegyek felé.

Alkonyat volt, mikor elindult s éjfél lett, mire a hegygerinczre felért. A zápor folyvást verte odáig, öltönyéről csorgott a víz, a csúszós iszapban fáradságos volt a haladás, a hegyoldalok zengtek a mennydörgéstől. Ő nem fáradt el, és nem rettegett. Más teher volt az, mely alatt nyögött!

Mikor ismét felért ahoz a magas sziklafalhoz: a zivatar elállt, a felhőtábor tova húzódott, s a felkelő hold ezüstre festé a futó fellegek ormait; mint hóhegyek omlottak azok tova, mikből a villámfény zöld-piros aranyat czikázik.

Az a holdfény odaveté a falra a fehér alak fekete árnyékát.

S az újra kisérteni kezdé.

— Most már senkie sem lesz a szűznek, az árvának: mindenkitől el lesz hagyatva. Árvaság, nyomorúság, hontalanság lepi meg egyszerre. Gyászruhája is lerongyollik s még gyászabb lesz. Mi lesz belőle? Cselédnek ki fogad egy leányt, kinek finom keze van? Becsületét ki tiszteli egy leánynak, a ki szép? El kell vesznie majd vagy testi-

leg vagy lelkileg. És te neked nem lehet őt megmentened. Döntsd el ezt a sziklát, ha tudod. Ha napszámos volnál, ha koldus volnál, együtt mehetnél vele dolgozni, együtt mehetnél koldulni. Senki sem vagy. Nem vagy te élő; csak kenyérfogyasztó halott. Egész tudományod, minden világod, a földön és az égben és munkáid, miket az utókor számára készitesz, és szolgálataid a hazának, az emberiségnek, és leendő hirneved, dicsőséged mind nem ér fel — egy igazi férfi szabad kézszoritásával . . .

Hirtelen egy durva hang riasztá fel tusakodásából.

— Megállj!

Egy czifra szűrös ember állt előtte, kezében puskával. Zsivány volt. Azoknak a búvhelye ez a vidék. És ő fegyvertelen volt. Jobbról a meredek sziklafal mellette, balról a zúgó bükkfák sudarai, mik a mélységből fölmeredtek, és körül emberlakatlan sivatag.

— Ha Isten velem, ki ellenem?

— Van-e pénzed? kérdé a rabló.

— Nézzen ön meg jól: szerzetes vagyok.

— Mehetsz a pokolba, koldus barát. «Deo gratias»: barátpénz.

S elhagyta őt menni maga előtt.

Ha feleletre szoritotta volna őt a zsivány egyenesen a kérdésre, úgy Inczének meg kellett volna mondania; mert «hazudni lehetetlen»: igenis, itt a keblemben száz darab Szűz Máriás arany.

De hát minek vitte ő magával azt a pénzt?

Virradni kezdett, mire a szerzetes az út azon kanyarulatához ért, a honnan a völgykatlanban fekvő falura le lehet látni.

Az most szomorú látvány volt.

A tegnapi felhőszakadástól megáradt patak végigsöpörte az egész kis lapályt, mely máskor olyan volt, mint egy kis szőnyeg, a káposztás ágyak gáliczzöldje, a saláta-ültetvények sárga táblái, a kalarábtól lilaszin koczkák, keresztülkasul szeldelve a virágzó levendula égszinkék sövényei-

vel, a kassai rózsa arany czirádáival, közben mint elszórt csillagok a himzésen, a napraforgó koszorús virágtányérjai. Mind ez le van tarolva. Az egész völgy egyformára van seperve, s behordva iszappal. Oda a hirhedett káposztafejek is, a virágos torzsa is a földön fekszik az iszapba lehajtva. Nem mondják már egymásnak: «itt jön a mi emberünk megint» !

De valaki mégis várt Inczére a régi ismerősök közül: a lévita.

Kora hajnalban felkelt, hogy a patakról elsodrott hidat helyére visszaczipelje, s utat lapátoljon az iszapon át a méhesig. Az ő együgyü elméje kiokoskodta azt, hogy a haldokló papnéhoz a rendes úton nem fog jöhetni pap. S a ki a hegyi úton fog jönni, az nem lesz más, mint Incze. A többi monachusok bizony túl rekedhettek volna miatta a patakon valamennyien. Ennek az egynek ő rá is kiterjedt az igézése. Elég volt annak egyszer a szemébe nézni, hogy megszeresse az ember, férfi, vagy leány.

— Úgy vártuk önt már, felebarátom. Ezzel fogadá az érkezőt.

Kik? Többen? A haldokló nő mást hivatott, nem őtet.

A lévita deszkapalotájában jó volt megpihenni Inczének. Ott letisztogatta sáros csizmáit a lévita. (Ha megtudná azt a kurátor! Mindjárt kihordatná a határra.)

A kakasok akkor kezdtek még szólni, a faluban csendesség volt.

Incze a kertből fölment a paplakba. Minden ajtót nyitva talált ott. Virrasztottak. Seréna ott ült anyja ágya mellett.

A mint Inczét belépni látta, egyszerre öröm és megrettenés látszott arczán, aztán mind a kettő elmerült abba a mély, vigasztalan fájdalomba, melyen egy pillanatra keresztül tört.

Anyja az ágyon feküdt behunyt szemekkel.

— Anyám, a lelkész úr itt van, szólt reszkető hangon, átölelve a beteg vállait.

A nő felpillantott, nagy, sötét szemeit az előtte álló

alakra meresztve. A haldoklók szemei úgy tetszik, mintha megnőnének, mintha kitágulnának s valami idegen világ sugároznék ki belőlük: az elmuló élet utolsó fénysugára.

Azután kezét a lelkész felé terjesztve, hangosan kiáltá.

— Ah! önt küldék ide? Én mást vártam.

— Édes leányom, szólt Ineze szeliden. Egyforma gyarló szolgái vagyunk Istennek mindannyian. A vigasz, mit adni képesek vagyunk, a szentség, mivel adományozva vagyunk: egyformán jön tőlünk, ifjaktól és öregektől.

A papné inte leányának, hogy hagyja el a szobát. A gyónónak egyedül kell lenni.

Ineze odahajtá fejét a haldoklóhoz közel.

— Szólj, leányom, mi teher nyomja lelkedet?

— Nagy teher az: suttogá a nő; egész életemnek egyetlen hibája. Igaz voltam egész életemben. Tudva rosszat nem tettem senkivel, jót akartam mindig ellenségeimnek is. Hű voltam hitemhez: megtartottam bőjtöt és vezeklést. Egyetlen nagy bűnöm az, a miben erényemet kerestem, hogy oly buzgó voltam, a milyennek nem kellett volna lennem.

— Erősitsd meg szivedet. És mondd el, mi vétekre vezetett buzgóságod. Isten bocsánata minden vétekre kiterjed: de szemközt jő azokra, mik jó szándékból eredtek.

— Az én vétkemnek nincs neve.

— Névtelen bűn?

— Én megöltem egy lelket. Egyetlen leányom, jó gyermekem lelkét.

— A lélek halhatatlan.

— Az övé már halott. Én öltem meg azt.

— Hogyan? Mi módon?

— Nagyon hű voltam hitemhez. Ezért szenvedtem egész életemen át. S a mi több annál: engedtem e hűségem miatt egy szeretett férjet is egész életén keresztül ezer gonddal, megaláztatással, nélkülözéssel küzdeni. Nem panaszkodom. Meg volt jutalmam érte a földön. Mi üldözöttek, számüzöttek, kis gunyhónkban boldogok voltunk.

Leányomat is ily hitbuzgalomban neveltem. Saját lelkem szállt bele. Együtt éltünk . . . és együtt kárhozunk el. Mert én nem gyónhatom meg bűnömet önnek. És bűnbocsánatlan kell magammal átvinnem a túlvilágra bűnöm terhét. Minden bűnös számára van kegyelem Istennél: egyedül az én számomra nincsen . . .

Incze sejtelme látnoki erőt kölcsönze neki. Szive elszorult.

— Isten a kimondatlan szót is meghallja, monda vigasztaló hangon, s a megbánás útban találja bocsánatát.

A nő erőszakosan ragadta meg a lelkész kezét, mely bűnbocsátólag volt feje fölé emelve.

— Nem! Nem! E kéz ne érintse fejemet; mert elveszti a szentelt malasztot, s az utolsó kenet olaja a sátán stigmájává lesz ujjai hegyén. Hagyjon el ön! Nem gyónhatok önnek. Menjen vissza. Küldjön egy ősz férfit onnan. Nem halok meg addig. Félek a haláltól. Az én sirom feneke nincs rózsákkal ágyazva, mint Máriáé volt: az én sirom feneke a pokol! (A nő felemelkedék fektéből irtózva.)

— Légy nyugodt, leányom, nyugodjál meg az Úr rendeleteiben, szólt Incze a haldoklót visszafektetve ágyára.

— Hiszen ha csak meg kellene halnom, ha csak el kellene kárhoznom, hörgé a nő, befognám szájamat kezeimmel: hallgass! ne kinozz másokat azzal, a mi neked fáj. Szenvedd ki a halált — szótlan, s szenvedj az örökkévalóságig — mindig szótlan. De mikor őt is magammal ragadom! Leányomat! Azt a tiszta, ártatlan teremtést, a ki olyan még, mint a kristály: velem ragadom őt a kárhozat posványába!

A lelkész az ajtó felé lépett. Jól sejtette ő, mi teher nyomja e nő lelkét, meggyónatlanul is?

— Ne híja őt be! rikácsolá a haldokló. Ha meghalok, se bocsássa őt ravatalomhoz; mert én felülök fektemből koporsómban, mikor a szentelt vizet reám hintik, s szemeimet irtózatosan elforgatva, fogom ordítani fenhangon: leányom: mi mindketten el vagyunk kárhozva! Ne hall-

jam őt sirni, ne könyezzen ő fölöttem; mert minden könyeseppjére megfordulok a sirban, s az örök lángok magasra lobognak fejem körül, ha ő nevemet elkiáltja!

Inczo felnyitá az ajtót, Seréna ott állt reszketve.

— Jöjj be leányom, szólt hozzá szeliden. Anyád a jobb világ küszöbén van: térdepelj le ágya elé s imádkozzál, a hogy eléd mondom.

A leány letérdelt és anyja kezét két kezébe fogta.

— Atyám! Mindentudó Isten. Őrizz meg minket a szivünkben lakó kisértetektől. Távoztasd el tőlünk a gondolatokat, mik szent akaratoddal ellenkeznek. Adj erőt mi szenvedélyeinket leküzdenünk. Segíts meg minket erős fogadásunkban, hogy lemondjunk arról, a mi elérhetetlen, kitépjünk szivünkből minden oly óhajtást, melynek teljesülése a te bölcseséged előtt lehetetlen. Hallgass meg és légy irgalmas hozzánk, hogy tudjunk élni úgy, hogy halálunkkal te hozzád juthassunk. Ne mérj reánk oly nehéz keresztet, mint szent fiadra mértél, hogy leroskadjunk alatta. Állítsd a te őrző angyalodat közénk és rossz gondolataink közé. Váltsd fel a mi homlokaink töviskoszorúját a te üdvösséged fénykoronájával, melynél kivánatosabbat a mi sziveink ne ismerjenek soha. Légy velünk most és halálunk óráján, Atyánk. Amen.

A leány utána mondott mindent áhitattal. Aztán holthalványan rogyott oda anyja kezére. Minő imádság volt ez!

Az anya szemei rajta függtek s az a sugár, mely belőlök ragyogott, maga az üdv volt már. Nyugalom ült arczán. Egyik kezével leánya kezét tartá, másikkal a lelkész kezét vonta oda homlokára. Azután lehunyta szemeit. Elkezdett mosolyogni, meg volt halva.

Serena érzé, hogy a kezében tartott kéz nem vezeti őt többé a világban. Megcsókolta azt és nem sírt.

Régóta készen volt e végre. S aztán jó vég volt ez. A lévita özvegyének kegyéve épen lejárt. Az utolsó napon úgy is menni kellett már valahová. Legjobb a temetőbe.

Az Úr, ki a mezők liliomát ruházza — az özvegy papnénak is ad házat, a hol megnyughassék.

Serena nem sír soha. Tudja, hogy az «más embernek» rosszul esik. Tudja, hogy akkor, a midőn az elhagyott árva sír, egy boldogult lélekre nézve félbeszakad az örök üdvösség: s arra az időre el kell hagynia eget és paradicsomot s visszaszállnia a fájdalmas földre.

A temetésnek még az nap este végbe kell menni. A megyei orvos úgy rendelte. Több éjt nem fog ő már e lakban tölteni.

Minden előre el volt már készítve: a sír megásva, hozzá a sírkő, diófakoporsó, halotti gyász. A lévita felfedezé Inczének, hogy Serena kisasszony minden pénzbeli összegecskéjét kiprédálta, részint drága orvosokra anyja betegsége alatt, részint a gyászpompára, magának aligha tartott meg annyit, hogy kocsin mehessen ki a faluból.

... De hát engedi őt elmenni Sós Márton?

... Nem akar itt maradni!

Késő este ment végbe a temetés. Serena fölhantoltatá a sírt zöld pázsittal, s a sírkő mellé egy szomorú nyirfát ültetett. Egy könye nem hullt a közben.

Mikor a szertartástól visszamentek a paplakba, megköszöné Inczének jóságos buzgalmát, s kérte, hogy fogadja el tőle a szertartás díjául azt a koronás tallért.

Ez bizonyosan utolsó pénze volt.

Incze elvette a tallért.

Nem volt az utolsó pénze a leánynak. Incze száz darab Szűzmáriás aranya ott hevert már akkor Serena utitáskája fenekén. Incze az alatt, míg a leány künnjárt, belecsempészte a papirba csomagolt aranyhengerkét. Számára volt az elnyerve, elhozva. A leány azt sem fogja tudni, ha megtalálja, honnan került oda?

Mikor aztán a nap lement, a leánynak is menni kellett az üres házból. Nem azért, mert a kegyév letelt: Sós Márton ott hagyta volna őt lakni a világ végeig, de azért, mert anyja nem volt többé abban a házban.

Valamerre menni kellett.

Hová?

Nagy a világ!

Szekéren csakugyan nem lehetett menni a faluból. Az utak el voltak pusztítva a tegnapi nagy felhőszakadás által. Seremi kérte Inezét, hogy vezesse őt a hegyeken keresztül, azon az úton, melyen ő maga jött ide.

Inezének a vér egyszerre szivéhez tódult e szóra. Ő vezesse őt? egyedül, csendes erdő, csendes éj közepett?

Talán mégis jobb volna a jó Kaszásné ajánlatát elfogadni, hogy maradjon addig a kisasszony az ő házánál, míg a szekérút helyre lesz állítva.

— Nem lehet, nem lehet: nekem mennem kell. Reám várnak.

Kik? Azt nem lehet megmondani.

A hold feljöttével aztán megindultak a vándorok a hegyi útnak. Mikor a méhesen keresztülmentek, Sós Márton kihozta a puskáját s ráerőtette a szerzetesre. Jó lesz az erdőben kisérőnek: ott most zsiványnyal is lehet találkozni.

Inezének eszébe jutott, hogy most már nem maga jár egyedül; van a kit védelmezzen: elfogadta a fegyvert.

Viszi már a puskáját is a szegény embernek . . .

Az elkisérte őket az erdő széleig, szalagjánál fogva nyakába akasztott guitarreját a hátára csapva. A forrásnál aztán búcsút vett a kisasszonytól, a kezét is megcsókolta, s a mint az nagyon messze elment már, akkor rákezdé a szép dalt: «Mindegy a válás nékem oh leányka, Búcsúzva vagy búcsútlanul: Én sírni nem fogok, de érezek — Mondhatlanul . . .»

A guitarreról lepattant egy húr; aztán a másik, végre kapta a lévita a nyakánál fogva, hozzácsapta a bükkfához, hogy darabokra törött.

A guitarreja is odavan már a szegény embernek . . .

. . . A két vándor fölért a hegyi útra, hol a magas mészsziklafal mentében a holdvilágnál sötét árnyékok kisérik az embert. Szótlanul haladtak egymás nyomán.

A hol a hegyi út legmeredekebb, ott megállt a leány s még egyszer visszatekinte a tájra, melyben az esti köd gyermekkora örömeit és bánatát, s szülői sírját eltakarja. A szerzetes ott állt mellette és nem nézett reá.

A sziklafal még ötven ölnyire meredekül alá: szédület letekinteni róla.

Incze valamit gondolt: vajjon ez a leány nem arról gondolkozik-e, a miről ő?

Egyszerre odafordult hozzá a leány s megszólítá:

— Atyám! Engedjen meg egy kérdést.

— Szólj, leányom.

— Megbocsátja-e azt Isten, ha magunk keressük a halált, mely hivásunkra nem akar megjönni?

Incze öntudatlan gyorsasággal rántá vissza a leányt a meredély széléről, s elszörnyedve kiálta föl:

— Mit kérdezhet ön? Az bűn, mit Isten nem bocsát meg soha.

Az elszörnyedés kettős volt. Ő maga is úgy érzé, mintha az a fekete árny ott a háta mögött taszítaná előre s suttogná fülébe: «ugorjatok le innen együtt, akkor mindjárt egymáséi lesztek!» Önlelkét feddé meg e felkiáltással.

A leány fájdalomtól égő szemekkel néze reá, s újra kezdé az ostromot az ég ellen.

— De ha az élet egészen lehetetlenné vált már, ha mindent elveszítének: legkisebb remény nélkül valaha visszanyerhetni az elveszettet; ha nincs többé a világon senkink és semmink. Ha lelkünk már előre meghalt. Ha az élet eltévesztette czélját s útban van, hogy még a másik életet is elveszíttesse velünk. Ha a földönlakás az égbejuthatás igéretét rabolja el tőlünk, akkor sem szabad-e azt felkeresnünk, a ki bennünket a kárhozatból megvált?

— A halált keresni mindenütt és mindenkor bűn.

— Ön talán csalódik. Hát a Megváltó, hát az apostolok, hát annyi vértanú nem azzal a bizonyos tudattal állta-e meg a helyét, hogy ott kínhalálát várja be? Hát a kik

küldetésükben előre mentek, s tudták, hogy halálba mennek: a szentek dicső serege? Nem nyertek azok bocsánatot érte?

— Ah, az egy más eszmekör. Azok egy dicső feladatért, egy magasan ragyogó czélért vitték oda életüket a vérpadra, a mészárszékre. Az áldozat hecatombéjában meg van szentelve az önkereste halál s erénynyé válik az, a mi másképen bűn.

A leány ajkaihoz szoritá az ifjú kezét. Tekintetében megdicsőülés ragyogott.

— Köszönöm, monda ihletten. Ezt óhajtottam tudni. Tehát a kik szemközt mennek a halálba, úgy hogy egy nagy, magasztos eszmének szolgálnak általa, azoknak szándéka nem bűn, hanem erény; ha czélt értek, nem kárhoznak-el, hanem idvezülnek.

— Mire gondol ön?

— Titok az. Siessünk, míg fenn van a hold.

A leány biztos léptekkel megindult, Incze követte őt; hajnalra faluhoz értek, ott Serena szekeret fogadott, mely őt tovaszállitsa; Incze búcsút vett tőle s nem mondták egymásnak: «a viszontlátásig». De ott állt, a míg el nem takarta előle a távozót az erdők mélye.

Akkor tért vissza a kolostorba.

Már két éjjel nem aludt. Az apát úr megdicsérte buzgalmáért s azt mondá neki, hogy most menjen szobájába s pihenje ki magát.

Pihenni!

Pihenni ezzel a nehéz tudattal szivében, a mit magával elhozott.

Pihenni a Golgotán! Lefeküdni a keresztre feszített szivvel és aludni csendesen!

Az érzékiség ellen könnyű küzdeni az anachoretának: a test földi vágyait meghüsíti a szellem, oly magas régióiba emelkedve az érzelemnek, a hová az agyhevítő ködök fel nem hatnak; a hol a hideg és a sugár uralkodik; de hogyan védje magát akkor ha egyenrangú nemes érzelem

támad fogadása ellenében, s két ellentétes fény vakítja el lelkét ugyanazon magas csillagvilágban, a hová menekülni akart? Mihez folyamodjék akkor, midőn nem a kárhozatos gyönyör és az idvezítő vezeklés között kell választania, hanem két fájdalom között, a miknek egyike «részvét», a másika «kötelesség» nevet visel.

A részvét az árva gyermeket kiséri, ismeretlen, kitalálhatlan utakon, miknek vége: halál. A kötelesség lekötve tart egy véghetetlen lánczczal, melyet a szabad akarat elnyujthat messzire, de el nem szakíthat soha, mely ahhoz a ponthoz, honnan kiindult, mindig visszavezet.

A leány útjai és a férfi útjai összebonyolulnak, egymást örökké keresve, de nem egyesülnek soha. Ez a megkettőztetett labyrinth.

A szerzetesnek nem voltak többé csendes éjei.

Ott virradt meg, hol lefeküdt, zokogva, imádkozva a szent kép előtt és kért tőle világosságot.

Őt nem a puszta eskü és fogadalom tette hivévé az égi védalaknak, de a tiszta, magasztos meggyőződés; boldogságát kereste az imádatban s gyönyörrel követte őt a felhők és csillagok fényességei közé, de hasztalan akart felé repülni: elveszté lelke szárnyait, a mióta azt tudta, hogy egy másik magasztos, szenvedő, tiszta női alak, ki az égi eszményképnek annyira képmása, itt a földön jár — és nem idvezült, hanem boldogtalan.

Olyan volt, mint a holdkóros, kit egyszerre vonz a csillag és a föld, s jár e kettős bűvhatalom által vezetve szédítő meredélyek párkányain.

Két árnyéka van: az egyik fényes, a másik sötét.

Ha bűn volna az, a mi ellen küzd, könnyű győzelme volna; segítségére jönne Isten; de az is erény, mit leküzdeni akar: a legnemesebb, a legtisztább érzelem, minden salakjától a vér forró vágyainak ment, ép olyan tiszta imádat egy földi szent iránt, mint az a másik. Két oltár közé van állítva: egyiket le kell rontania, hogy a másik-

nak hive maradjon, s akármelyiket rontja le: az őt el fogja temetni.

Nem adott már vigaszt lelkének az isteni természet szemlélete; a vizcsepp, a porszem csodái elveszték hatalmukat a kebel csodái előtt; nem találta fel nyugalmát a liget méla zúgásában; a fák, bokrok, virágok átvették gondolatjait, mint a pókhálót, s mikor újra elhaladt mellettük, e pókfonalak visszaemlékezteték a hozzájuk tapadt eszmékre.

Nem vigasztalták meg régi barátai, a könyvek, ezek az élettel teljes katakombák. Most csak kisértetek jártak fel azokból is.

S mikor mély tépelődései közepett a konduló harangszó meglepé, ijedten rezzent össze; s aztán elcsüggedve kérdezé magától:

«Mi hát a vétkem, hogy úgy megrettenék?»

A FÖLTÁMADÁS.

A ki egy hajdankori magyar pénzt látott, ezüstöt vagy aranyat, azon ama nő képét találta, kinek fején a koronán kívül még a diesfény is sugárzik, s körül a párkányzaton e szókat olvashatá: Patrona Hungariæ, 1848-ban már e magyar föliratttal: «Magyarország védője».

Az ifjú hitbajnok nehéz kisértetei közepett ez alakot hívta segélyül. Megjelent. S egy világító sugárt vetett diesfényéből kétségbeesése kínzó homályába, melytől annak lidércznyomású rémei egyszerre ismerős fénylő alakokká lőnek s a félelmes ködkép ragyogó tájékká idomult át.

1848 nyár utója volt. Keservekben gazdag hónap.

Az a «népkór» (epidemia), a mit említettünk, általános volt már. Mindenkire elragadt az; és kínlódott vele férfi és nő, és a gyermekek is szenvedtek bele, s nem volt kiváltságos osztály, melyet érintetlen hagyott volna. Belo-

pózott a jól bekerített várakba s ezredenkint tette betegeivé a katonákat, s nem mult el a tömjén-füstben; a templomba is behatolt, és meglepte magát a papot az oltár előtt, a szószéken, hogy mikor Jeremiás siralmaiból szól a textus, elkezd beszélni Pannonia szorongatott népéről s Senakérib király s Heródes helyett a «bán» és a «camarilla» nevét szalasztja ki száján.

A nyomtatott betű mindenüvé elhordja ezt a ragályt.

Addig volt csak zárda a kolostor, míg fogva tartotta az «irást», a míg a szerzetesek tolla volt a tudás egyedüli sokszorozója. A mint a betű kiszabadult: nincs zárda többé! Hasztalan az index, a syllabus! Az irás betöri a kaput. A papok hirlapokat olvasnak. Jerichónak trombitaszó sem kell már: a néma betű is megteszi.

Ez a parányi dæmonok tábora mindennap új meg új borzalmakat fuvallt szét az országon, mint a szél: a betűk légiójának pusztítása rettenetes volt.

Először kiirtotta a szivekből a testvérszeretetet. Minden idegecskéje testünknek reszketett a vágytól a boszú keserű gyönyörei után, minden porusunk ragályos embergyűlöletet lehellt s szivünk falát ütötte a felforrott vér, követelve a sebeket, a miken át ellensége vérével összeszökellhessen!

Még tovább mentünk. A hol megszüntünk hinni. Először csak az emberekben, rokonainkban, vezetőinkben, a nagy embereinkben; lehajigáltuk azoknak a szobraikat egymás után helyeikről, míg utoljára a legmagasabb ember bálványa, maga az Isten földi képe, a király is végigzuhant hitünk omladékai között, s estével összetörte magát az oltárt is, s azt mondtuk: nem imádkozunk többé, hanem átkozódunk! és letéptük a harangokat a toronyból és megöntöttük ágyúknak.

Oh, be rettenetes idők voltak azok!

Mindennap új iszonyat képe, új jajkiáltás hangja; a lehetetlenségek szörnyetegei, egymást szülve és felfalva; a csalódás mindenben, a mi eddig szentnek tartatott; a

legiszonyúbb delirium hagymázos viziói véres valósággá alakulva, s mindezek közt az elhagyottság zsibbasztó érzete.

De a lázbetegnek ereje is szokott lenni!

Az apró daemonok mindennap új meg új szelet fúttak át az országon. Egyik nap a borzadályok hideg szelét: a leghidegebb északi Bórát, másik nap a buzditások forró Siroccoját.

A sirocco pedig átmegy a kolostorok zárt ablakain is.

Mindenki beteg volt már bele.

Nem védett meg ellene a fehér talár.

(Mondtad uram: «az én országom nem a földről való!» de azért mégis könnyeid hullottak bele, mikor Jeruzsálem elpusztulását megjósolád. Hát a mi szivünk erősebb lehet-e?)

Mindennap olvasá Incze társaival a nőttön-növő ragály jelenségeit. Ifjak, vének, úr és szegény hogy tódul a zászló alá! Apák elhagyják családaikat, tisztviselők hivatalaikat, tanárok kathedráikat, iskolás gyerkőczök embersorba állnak ..... csak a mi kezünkben nincsen fegyver! A rovat napról-napra számlálja: ennyi ezerrel többen vagyunk!

Egy másik állandó rovat arról beszél, hogy egy nemzeti bankalaphoz mint hordja össze aranyát, ezüstjét, kicsiny és nagy ember. A főurak mázsaszámra küldik asztali készleteiket, ősi ékszereiket a nemzeti pénzverdébe; szegény szolgálóleányok gyűrűiket, függőiket adják oda . . . csak a mi kezünkben nincsen pénz! A rovat halad előre napról-napra: ennyi százezerrel több van!

Incze tépelődve gondolkozott rajta.

«Nekünk se vasunk, se aranyunk. Nevünk szerzetes, helyünk a kolostor, hivatalunk a béke, kincsünk a mennyország.

Nem elég!

Nem elég nekünk a mennyország!

Nem lehet azzal a tudattal a mennyországot megnyerni,

hogy hazánkat elvesztettük. Nem lehet azzal a gondolattal idvezülni, hogy nemzetünk elkárhozott!

Egyszer azt kérdezé tőle a két árnyék közül az egyik, a sötét árny:

«Mit tennél most, ha megtakarított aranyaid megvolnának? Egyfelől az a hölgy, kinek neve Patrona Hungariae, kié a magas menyország minden angyalaival és paradicsomi boldogságával; másfelől az a másik hölgy, kinek számodra nincs neve, s kié az otthontalan árvaság, a nyomor, az inség minden kísérő dæmonaival. Mindkettőnek joga van könyöradományodhoz. Ha most kezedben volna az, melyiknek adnád?

Ha választhatnál!

Incze várta, hogy a másik árny, az a fényes, adjon rá választ.

Adott.

Másnap délután, midőn a kolostor kertjéből visszatért, a perjel az olvasó-terembe hívta s átadta neki a legújabban érkezett hirlapot.

Sajátszerű delejes tünemény az, hogy az ember, akár egy nagy abrosznyi hirlapon legyen a neve nyomtatva, azt az első pillantásra feltalálja.

A nemzeti adakozások rovatában állt a neve Inczének.

«Áldorfai Innoczencz *—i cistercita szerzetes átadott a nemzeti alapra száz darab aranyat» . . . . .

A fényes árny válasza volt ez . . . .

A többi szerzetesek, tanárok mind siettek Inczét üdvözölni, s rögtön aláírást nyitottak maguk közt az ő példája nyomán. Egy novitius sem maradt ki a lajstromból.

Incze pedig elmélázott, mint egy álmodó s nem hallá, mit beszélnek körülötte; hanem azon merengett, hogy mi czélja van a sorsnak azzal, hogy egy lényt teremtett, a kinek hivatása az, hogy kitalálja az ő szivében a még meg nem született gondolatot is, s a míg ő töpreng és tusakodik, az alatt meg is tegye azt, a mit neki kellene tenni? Ki az a lény, a ki nem habozik, nem tétováz annál a kér-

désnél, hogy mi lesz belőlünk holnap, ha ma mindenünket odaadtuk annak, a kinek tartoztunk vele?

A válság egyre súlyosabb lett.

A mákony-álomnál elnyomott nagy betegnek rettenetes álmai voltak. Minthа tizezrei a halálos ellenségeknek omolnának minden oldalról reá, s kezeit megkötöznék, tagjait eldarabolnák, nyelvét kitépnék, vérét kiszivnák.

Felébredt a nagy kinzásra . . . És akkor azt látta, hogy a mit álmodott, az valóság.

Mint a szent inquisitio mesés vasbörtöne, melynek falai egyre összébb szorulnak a halálra vetett rab körül, úgy közelitettek az ország rab szive felé saját útnak indult határai, mozgó érczfalak, szuronyerdők, százezrei a tűzokádó csöveknek, mind befelé, a szive felé forditva.

Egyszer aztán szétfeszité karjait, hogy az agyonsajtoló börtönfalakat feltartsa. Óriási erő volt a karokban.

Nem volt sem pénze, sem hadserege, sem fegyvere.

Egy jajkiáltásra meglett mind a három.

Négy hadsereg jött ellene. Az egyik a Kárpátok felől, a másik Erdélyből, a harmadik az Aldunáról, a negyedik a Dráva felől. Ez volt a legfélelmesebb. Negyvenezer fegyverben gyakorlott vitéz, ágyútelepekkel, lovassággal, tanult tiszti karral. Ez két részre volt osztva. Harminczezer szemközt ment az alkotmányvédő seregre. Az épen felényi volt. Tizezer pedig oldalvást huzódott, hogy azt két tűz közé szorítsa.

A magyar kormány felhivást küldött a fenyegetett vidékek lakosaihoz, fegyverbe szólítva mindenkit, a ki csak férfinak nevezi magát: aggot és fiatalt, urat és szegényt.

E felhivást a kolostorok főnökei is megkapták.

Este érkezett meg a nemzetőri csapat, melynek őrnagya átadta a felhivó parancsot az apátúrnak, s azonnal hozzá kezdett a toborzáshoz, kitűzve a háromszinű zászlót a vendéglő ablakába.

Nehezen ment a munkája. Azt a várost hidegvérű, idegenajkú nép lakja, a ki nem szeret verekedni, s a ki a

terített asztalán és puha ágyán túl nem ismer semmiféle hazát.

Az őrnagy a kolostorban sem volt örvendetes hirnök. Itt a béke és kiengesztelés szelleme lakik, nem az öldöklésé.

A nemzeti vállszalagos kardcsörtető alak megjelenése után egészen megváltozott a nyugalmas belső élet. A növendékek szobáiban egész éjjel zajos vitatkozás hangzott.

Ez éjszakán az apátúr éjfélben kondíttatá meg a «matutinát», mint az ős keresztény világban, s az egyházi szertartás után a tanácsterembe hívta a felavatott tagokat, a tanárokat, hogy határozzanak e súlyos kérdésben. Nehéz volt azt eldönteni, még a reggel is ott találta őket.

A szerzetek tagjai menttek a fegyverviselés alól. Nincs törvény, mely őket arra kötelezze. S van-e a törvényen túl is kötelesség? Ez a kérdés.

A tanóra rendes idejére ismét felgyültek a növendékek a nagy tanterembe. Nyugtalanság, izgalom látszott valamennyi arczon.

Áldorfai Incze tanórája nyitá meg a napot.

Az ifju tanár a consistorium terméből jött. Arczvonásai hideg nyugalmat erőltettek; de halántékának lüktető erei, lázasan égő szemei, reszkető ajkai elárulák a belül háborgó indulatot.

Felment a szószékbe, elővette tankönyvét, és elkezdte az előadást.

Magyarország történetéből elmélkedett, s a mit előadott, az sajátszerű összeállítása volt az eseményeknek.

«Mit tettek a hajdankorban a magyar papok, mikor ellenség támadta meg hazájukat?»

«1241-ben. A muhi pusztán, a Sajó mellett a mongol dúló hadsereggel megütközve, ott harczolt a magyar sereg élén valamennyi főpapja; a harcz alkonyán elesik Ugolin kalocsai érsek, a mongolok sorait törve, és a templomosok főnöke; elhullanak az ország zászlóját védve, Mátyás esztergomi érsek, Gergely győri püspök, Rajnald erdélyi, és Jakab nyitrai püspök. Miklós szebeni nagyprépost egy

tatár vezért vág le ott s akkor nyilaktól átfurva rogy össze. Erád bácsi esperes és Albert esztergomi kanonok, mind vitézen harczolva, hazájukért menekülnek.»

«Ugyanazon évben Uriás apátur, a beneczéseket fölfegyverezve, elveri a tatárokat Pannonhalma falai alól.»

«1453-ban János püspök a hős Hunyady János oldalán küzdve, dicső halált szenved a rigómezei ütközetben; fejét elküldik Stambulba.»

«1454-ben Rozgonyi Simon egri püspök maga vezérli dandárait a duló cseh hadak ellen.»

«1456-ban Kapisztrán János ferenczrendi barát hatvanezernyi hadat toborz össze a népből s vezeti azt Hunyady segélyére. Belgrád falait ostromolja, harczol földön és vizen, s a meghóditott vár falára kitűzi a keresztet.»

«Keresztes hadait képezték papok, diákok, barátok, kézművesek, földészek. A szent Pál rendi perjel, hét szerzetes társával ment a harczba, s ez a vasvillás gyülevész győzte le Mahomed világhirű hadseregeit.»

«Hát 1526-ban! Hát Mohácsnál! A hol Tomory érsek áll a huszezernyi martyr élére fővezérnek; sisakot tesz fel az infula helyébe, kardot ragad a pásztorbot helyett s az ő és hetvenhat paptársa, azok közül Szálkán László, Perényi Ferencz, Móré Fülöp, Paksy Balázs, Csaholy Ferencz, Palinay György püspökök esnek el hős halállal, vérükkel pecsételve meg a haza földje és az Isten ege közti szent szövetséget!»

... E szavaknál becsapta a könyvet Áldorfai Incze s végigtekinte tanítványain. Aztán halkan azt mondá:

... «És 1848-ban egy magyar kolostor szerzetesei tíz óra hosszat tanácskoztak azon kérdés felett, hogy védelmezzék-e a hármas halmot és a négyes folyót, és a kettős keresztet? és nem találtak reá feleletet!»

Egyetlen névtelen ordítás tölté meg a tantermet e szavakra. Mi volt az? Üdvriadal? Vagy a fájdalom, a kétségbeesés kiáltása? Az itéletnapi angyal leirhatatlan jeladása, mely a kriptákat, a sirokat föltöri?

Egyszerre mindannyian, mind a huszonnégyen rohantak helyeikből a szószék felé, és minden kéz az égre volt emelve, esküre: szörnyű halálos fogadásra.

Mind, mind, mind el fognak menni.

A hová Ugolin, Kapisztrán, Tomory mentek. Oda!

Alant a consistorium csendes termében tanácskozó vének, a mint a fejük fölött megzendülő rivallást meghallák: megérték, mi történt odafenn?

A kegyes apátur felállt helyéből s meghajtá fejét az érzfeszület előtt.

«Alea jacta est, fiat voluntas tua . . .»

S midőn a felső emeletből robogva jött alá az ifju sereg, tanárát körülfogva, már akkor a folyosón várták őket az atyák, s csak szemeiknek könyje mondott ellen a nagy elhatározásnak; de nem ajkaik többé.

Így kellett annak jönni.

— Én is velük fogok menni, mondá Áldorfai Incze.

— Te is? rebegé az apátur, s megcsókolá az ifjut, és aztán félre fordult sírni.

Sírtak az öregek; de tomboltak az ifjak. Hajh! minő üdvriadal volt ez! Hogyne? Hisz ez a föltámadás napja!

Legelső dolog volt egy tömegben a toborzó helyre menni; ott beiratták magokat önkénteseknek. Az őrnagy sorba csókolta valamennyit s nemzeti szinű kokárdákat osztogatott nekik. Csak kokárdákat: puskája bizony nem volt.

Segítettek ők magukon. Van a kolostornak derék régiségtára. Abban tisztes ősi kovás puskák: a hány, annyiféle űrmértékű; de mind jó lesz az, ha jó kézbe kerül s jut belőle mindenkinek. Áldorfai az őrnagy kegyéből alhadnagygyá neveztetik ki s lesz a csapat vezére. Nem tud hozzá? Majd belejön. Az őrnagy se tud: alispán volt eddig. Majd megtanulják együtt. Délután már dobszó mellett tartanak gyakorlatokat a kolostor előtti téren. Kész katonák fél nap alatt. Vihetik őket az ütközetbe.

A nép bámul, s aztán a példától elragadtatva maga is

előkeresi kaszáját, vasvilláját s megindul a toborzóhely felé. A néppomoly nő, mint a hógörgeteg.

— Mit míveltél? szól egy falhoz húzódó alak Inczéhez a sötét folyosón, midőn az este szobájába tér, karddal az oldalán. Gideon áll ott.

— Jót, felel neki röviden Aldorfai, kardmarkolatára téve kezét.

A gúnyolódó útját állta és megfogta kezével a zsinórt, melyre Incze kardja volt akasztva.

— Hová lettek márványba vésett elveid? Mi lett a világból, a mit magadnak alkottál?

— Ember tervez, Isten végez.

— Ki mondta azt: enyém a tudomány világa! s ki taposott legelső a könyvre, midőn a trombitát megfujták, hogy kardot kössön?

— Én voltam az. Plutarch tanított rá, és Anonymus, és a Carmen miserabile Rogerii és a többi krónikairók, hogy igy tegyek.

— Ki mondta azt: enyim az ifju nemzedék világa, csillaga leszek, melytől fényt kölcsönöz; apja, nagyapja, dédapja leszek, ki lelket ád neki s belé erényeket, tudományt, igaz hitet! S ki állt az ifju nemzedék élére, hogy őt a halálba vigye, a hol lemészároltatik, s elvész szentség nélkül, kegyelem nélkül?

— Én mondtam azt, én tettem ezt. Erényt tanitok: honszerelmet. Hazámat és a népjogot védem. Ez is szentség. Nem esünk el kegyelem nélkül. A csatatéri halál az égbe visz.

— Ezt prédikálja a pópa a muszka harczosoknak. S azok elhiszik neki. A ki a csatában hal meg, a paradicsomban ébred föl; még a purgatoriumot is átugorja. De te ismered az Úr szavait Péterhez, eleget prédikáltál nekünk róla: «Rejtsd hüvelyébe kardodat; mert a ki fegyverrel öl, fegyver által fog elveszni».

— Igaz; de azt nem tiltá meg az Úr tanitványainak, hogy oda menjenek, a hol fegyver által lehet elveszni; sőt kötelességükké tette azt.

— Ah! monda diadalmas gúnynyal Gideon: tehát te nem azért sietsz a vérmezőre, hogy ott gyilkolni segíts, hanem hogy ott meghalj! Barátom: te nem vagy hős, nem vagy hazafi, — hanem szerelmes.

Incze megdöbbenve támaszkodott a falnak. Ez olyan csapás volt, mely minden idegét megrázta. A lelke mélyéig hatott az.

A folyosón elhaladó társ gúnykaczaja visszhangzott sokáig.

És Incze nem tudott addig helyéből megmozdulni, míg az el nem tünt előle, míg ez el nem hangzott. Meg volt igézve tőle.

Azután szobájába sietett, ajtaját magára zárta s térdre omolva imádottjának jelvénye, a madonna-kép előtt: kivonta kardját s annak markolatát jobbjába, hegyét baljába fogva meghajtá azt s a madonna-képhez emelé:

«Oh, égi tiszta alak! Tekints szivembe alá és mondj rám ítéletet. Ha igaz az, hogy csak árnyéka van is lelkemben a tisztátalan érzületnek; ha igaz az, hogy merész lépésemet nem hazám szabadsága, hanem önszabadulásom vezérlette; ha igaz az, hogy nem a te zászlódért, hanem földi örömöket hajhászva, kétségbeesés elől futva, keresem a harczmezőt, törjék kezemben ketté ez a kard, és soha fegyvert ne érintsek többé.»

A meghajtott kard pengéje ívet képezett erős kezei közt, hegye megcsókolta markolatát és nem törött ketté. Jó fringia-aczél volt. És ő úgy képzelé, mintha a szent alak mosolyogva nézne le reá.

Azon éjjel nem aludt az ifju. Menyasszonya feküdt mellette: a kivont kard; azt fényesíté, azt csókolgatá; annak mondott hizelgő szavakat, annak fogadott örök hűséget: tied leszek! élve el nem hagylak! ha meghalok: nevemet fogod viselni s dicsekedel vele.

. . . Hajh, sok veszendő ember meg fogja keserülni azt még, hogy ez a kard akkor ketté nem törött!

AZ ÜRES FÉSZEK.

A hajnali harangszó utoljára hivta a templomba a kolostor ifjait, utoljára vették fel a fehér talárt, utoljára zengték el együtt a «Gloria in excelsis»-t. Künn az udvaron gulába rakva álltak már fegyvereik s mikor a nap a két torony között előtünt, már az ujonczok vászonzubbonyába öltözve találta őket s szuronyaik hegyét aranyozák meg sugárai.

A kolostor vénei gondoskodtak az utrakelendőkről.

Egész éjjel sütötte a szakács számukra az úti eleségnek valót; a jó öreg gvárdián maga tömte meg tarisznyájukat vele s a pinczemester a kolostor legjobb boraival tölté meg kulacsaikat.

Utoljára falatoztak együtt a refectoriumban. Az apátur biztatta őket, hogy egyenek, igyanak és legyen jó kedvük; s maga nem evett, nem ivott, hanem sírt.

Ennyi jó gyermeket egyszerre elveszíteni!

Úgy szerette valamennyit! Mikor sorban odajárultak hozzá, hogy utoljára kezet csókoljanak neki: mindegyiknek tudott valami kedveset mondani.

— Te olyan szelid voltál, mindig kedvemben jártál. — Te olyan kitünő tanuló voltál, könyvnélkül tudtad a classicusokat. Minő emlékezet! Egy élő könyvtár voltál. — Te minden jutalmat elnyertél a theologiai feladványokért. — Téged szegény özvegy anyád, mint egyetlen gyermekét, bizott gondviselésemre, minden forintodat ő neki küldted el. — Te büszkesége voltál szüleidnek; gazdag fiu: nagy jövő várt reád! — Te úgy énekeltél a chorusban, mint egy angyal, soha ilyen hang nem fog többé a chorusból hangzani. — Te tréfás fiu voltál: felderítetted vidám kedélyeddel komor társaságunkat. — Te gyönge voltál, de mindig mellettem voltál, mint egy kis gyermek, mindig sírtál, ha megdorgáltalak. — Téged csecsemő ko-

rodtól fogva neveltelek, mint szülőtlen árvát. — Te kitünő szónok voltál, egy Lacordairet vártam belőled. — Te szép költeményeket szerzettél; te ábrándozó. — És most mind elhagytok engem! Látnak-e még benneteket ez árva falak valaha?

És sorba csókolta őket, gyöngéden megveregeté arczaikat, s aztán hirtelen félre fordult tőlük, nehogy megtalálja őket számlálni; a mit az ó-testámentom hagyományai veszedelmes előjelnek mondanak.

S midőn legutoljára a vezetőre került a sor; midőn Inczét szorítá keblére, mély, keserű fájdalom tört ki szavaiból.

— És te, rendünknek büszkesége, ragyogó világa! Te is elhagysz minket! Milyen gyászt hagysz itt magad után nekünk, fiatlan apáknak!

— Nem örökre, viszonzá Áldorfai Incze elérzékenyülten. Isten nevével szállunk a harczba. Isten megadja küzdelmeinknek a diadalt, s ha élve maradunk, visszatérünk ide mindannyian!

— Az Úr járjon veletek mindenütt, szólt kezeit áldásra emelve az agg családapa. Legyen oltalommal, legyen irgalommal hozzátok. Ha jöttök győzelemmel, dicsőséggel, ha jöttök veszteséggel, szégyennel, az ajtó nyitva áll előttetek s mi osztozunk a visszatérőkkel jóban és rosszban.

A dob pördült, a kis csapat fegyverét vállára kapta, egy lelkesült viharos éljent kiáltott s azután rázendíté a harczi dalt: «Áll még Buda, él az Isten». Dalolva vonultak odább. Öten közülök még csak 17 éves gyermekek voltak. Tizenketten már föl voltak szentelve papnak.

Az öregek felmentek a kolostor homlokzatán emelt ballustradra s onnan néztek utánok, míg csak láthatták a kis csapatot, mely granátos indulóban haladt a hegyi úton fölfelé; s már eltakarták azt az erdők, mégis a távozók felé voltak fordulva arczaik; még hangzott a dobszó és a dal a távolból.

Azután leszálltak az üresen maradt házba.

Az agg apát sorba járta a tantermeket, az alvó szobákat, s úgy el tudott merengeni minden egyes eltávozó hátrahagyott emlékein. A nagy számoló táblán még rajta volt egy bonyolult algebrai képlet. «Ezt Pius oldta meg, a legjobb számvető. Senki le ne törülje onnan.» A pipatoriumban ott találják meg longissimáikat, hegedűiket, a hol elhagyták, hiszen visszatérnek még.

Mindegyiknek az iróasztalán ott van a végrendelete; itt hagyott holmiaikat kinek hagyják, ha elvesznek? — Ne legyen ez iratoknak érvénye soha! Jöjjenek ők vissza!

Füvész-gyűjtemény, felnyitott hangjegy, félig kész rajz maradjon a helyén; a pedellus minden héten töltse tele a kiszáradt tintatartókat. Ágyaik fel legyenek vetve. Várni fognak rájuk.

A mint így járja az apát sorrul-sorra a szobákat: csaknem megijed, midőn egybe benyitva, azt nem találja üresen. Egy «ifju» szerzetes áll előtte, háttal az ablaknak támaszkodva.

Gideon.

— Mi ez? szól az apát bámulattal felgerjedve. Te itthon maradtál? Egyedül magad maradtál itthon?

Gideon alázatosságba burkolt gúnynyal felelt:

— Atyám. Nem örülsz-e, hogy egy fiad nálad maradt?

— Nem örülök rajta . . . Felelt az agg . . . Ha mind itt maradtak volna, sok keserű könyhullatástól megmenekültem volna. De a köny már kihullt, s azt te meg nem történtté többé nem teheted. — És nem örülök annak, hogy te itt maradtál, azért, mert csalatkoztam benned. Te voltál a személyes bátorság jelképe akkor, midőn e bátorság hiba volt; s most, midőn erény volna az, elvesztetted azt? — Egyedül voltál harczvágyó, midőn béke volt; s midőn harczra trombitálnak, egyedül vagy békeszerető? — Lovag, athleta, gymnasta voltál, midőn társaid papok voltak, s most, midőn azok fegyvert ragadtak: te egyszerre jámbor lettél, rokkant és beteges, mint mi hetvenéves vének?

— Nem, atyám! szólt kipirult arczczal Gideon. Olyan

rossz vagyok most is, mint voltam. Veszekedő és vérengző. De komédiát játszani nem állok be. Hogy én a lomtárból előczepelt rozsdás dióverőkkel elinduljak katonást játszani, ahhoz nem vagyok már elég gyermek. Én Alvinczy puskáját nem czepelem, csak azért, hogy egy héti sétálás után holtomig dicsekedhessem vele, hogy én is ott voltam a hírhedett insurrectióban. Ha komoly harczba mehetnék: elől mennék.

— Jól van, gyermekem. Értelek. Ismerlek. A büszkeség dæmona nem engedi, hogy ott szolgálj, a hol egy társad parancsol. Én kielégítem büszkeségedet. Nem akarsz a mi ócska fegyvereinkkel dobszóra lépkedni? Adok neked lovat, válaszsz magadnak kardot, pisztolyokat; derék huszár lesz belőled; arra még több szükség van most.

Válasz helyett Gideon hirtelen leveté tógáját, skapuláréját; a papi öltöny alatt pitykés dolmány volt rajta, és lábain sarkantyús csizma.

— Lelkemből szóltál, atyám. Adass paripát. Én megyek és keresek magamnak kardot.

S olyan büszke volt, hogy még csak kezet sem csókolt a jó öreg atyának.

Egy óra mulva az utolsó ifju is elhagyta a kolostor udvarát. Lóháton vágtatva távozott s rövid időn elérte, el is hagyta társai csapatját; nevetve kivánt nekik szerencsés utat, s igyekezett az őrnagy csapatját elérni, a hol igen szivesen fogadták. Nagy szűke volt a lovas vitéznek a táborban. A hidegvérű nép annyira már felbuzdult, hogy a fiait feláldozza, hanem hogy a lovát is feláldozza, annyira még nem. Erre még idő kell.

. . . A *i kolostor úgy maradt, mint a megszedett szőlőkert, árván, elhagyottan.

Hányan fognak ide visszatérni azok közül, a kik dobszó után mentek?

AZ ELSŐ HALOTT.

Már akkor negyven esztendeje mult, hogy Magyarországon nem volt háboru. Ősz férfi volt már mindaz, a ki a legutolsó győri ütközetben Napoleon ágyutekéit látta maga felé ricochette lépésekben tánczolni, s sorlövést csak úrnapján hallott az újabb nemzedék. A mi rendes katonája volt Magyarországnak, az ez idő szerint a lombard-velenczei csatatéreken harczolt, vitéz huszárezredei pedig gondosan el voltak rekesztve Csehország és Galiczia garnizonjaiba.

Egy gyalog katona kitanítására, mint ezt valamennyi európai hadügyminister exposéjából tudjuk, kell három esztendő; arra, hogy egy csataképes és nyeregheznőtt lovas katona képeztessék, mulhatlanul szükséges öt esztendei szolgálat; arra pedig, hogy valaki tüzérszámba mehessen nyolcz esztendei gyakorlat nélkül, kár is a szót vesztegetni.

És mind ehhez volt az alkotmányos kormánynak — hat hónapja.

Ebből ötöt eltöltött az előleges tanácskozással, — a hatodikban aztán készen kellett lenni mindennel.

Szemközt állt vele egy megszámlálhatlan tömege a nemzetiségi fölkelőknek, százezere a fegyverben gyakorlott határőrségnek, s szervezett hadoszlopai a rendes hadseregeknek, vezetve kitünő hadvezérektől. Ez volt az absolutismus tábora.

S mit állíthatott ezekkel szembe a constitutió kormánya?

Embert ember ellen. De nem katonát.

Minő gyülevész volt az, mely Incze csapatjával concentrikus utakon a Balaton tájékai felé özönlött, ellenfelet keresve?

Szűrös földmívesek, hosszu rudakra pántolt kaszákkal; kis városok iparos népe, jámbor vadász-puskákkal vállai-

kon, köztük egy-egy kis csapat nemzetőr, búzavirágszín dolmányban, nehéz szuronyos puskákkal, miknek problematikus volt az elsülése; iskoláikat otthagyott diákok, karddal oldalukon, pisztolylyal övükben; egy-egy zilált lovascsapat insurrectionális rezes kardokkal, miket főispáni beiktatás alkalmával szokott a nemesi banderiumnak kikölcsönözni a vármegye; közben szekérsorok, miken asszonyok ülnek, kik férjeik után enni-innivalót visznek. Háromszínű zászló igen sok. Ágyu semmi.

Katonai jelvény egy háromszínű rózsa, vagy egy veres szalag a kalap mellé kötve; Görgey csapatjánál egy fehér toll. A veres szalagnak az a hire, hogy az republicanus jelvény, a fehér tollé, hogy alkotmányos monarchia czége. Azért egy tábor mind.

A mely falun egy csapat keresztülvonul, ott a férfi lakosság rögtön csatlakozik is hozzá. Nem kell sok toborzás. Egy dal, egy «éljen a haza» rivallás s száz meg száz ember jön elő cséphadaróval, vasvillával, vadász-puskával, s megy a többivel: nem kérdi hová? A vezető talán tudja.

Az valószinű.

Az említett őrnagy, a mint a vele tovább huzódó tömeggel éjszakára tábort üt, első gondja kiszemelni a néptömegből a lőfegyverrel ellátott csapatokat, s azokat, a mint besötétedik, szekerekre ültetni s előre küldeni. Azokkal megy Incze csapatja is.

A csel kitudódik. A felgerjedt hivek nem engedik magukat az ő kis papjaiktól elszakíttatni, ők is szekérre kelnek. (Hires fuvaros nép.) S utólérik néhány százan az előrehaladt kis csapatot, s ők is éneklik az «Áll még Buda!» nótáját, pedig nem is értik a szövegét s ők is mennek az ellenségre, pedig fegyverük sincsen.

Úgy tesznek, mint a somogyi ember, a ki nem visz magával botot, ha verekedni megy a korcsmába; azt mondja: majd lesz az ellenfelemnél.

Hajnalra már a Sió mellett van Incze társaival, tíz mértföldnyi járó útra elhagyott kolostorától.

Mi az a Sió?

Egy megforditott folyam, mely a Balatonból kifelé folyik, s átszelve a Sárréti lapályt, alant a Dunába szakad. Néhol három öl széles, a hol mély, ott elnyeli az embert. A hány járt út, annyi fahid vezet rajta keresztül. Azonkivül kisebb-nagyobb malmok vannak ráépitve, miken szintén át lehet járni.

Ez a szegény kis vizecske tartotta fenn a támadók egyik táborát. Tizezer ember volt az; mind rendesen fegyverezve, tizenkét ágyuval.

(Azonban a históriai igazság kedveért, minthogy nem tündérmeséket irunk le, jegyezzük fel, hogy ezek is mind jámbor családapák voltak, vagy vadonat ujonczok, kiket nem hevitett még át annyira a lelkesedés, hogy valami mennyországi dolognak tartsák a fűbe harapni azon kivivandó feladatért, hogy parlamentarismus helyett absolutismus legyen a világon.)

De hát ha tizezer myrmidon, vagy tizezer Berserker lett volna is!

Három olyan ellenséggel volt dolguk, a melyikből egy is elég. Az ég, a föld és a nép.

Az ég, nem symbolisticus értelemben, de egész komolyan barczolt ellenük: négy nap óta folyvást áztak s a Sió melletti föld kegyetlen ellensége annak, a kit nem szivesen lát vendégül.

A Sárrét lapályai szép zöldek ilyenkor, keresztül-kasul szeldesve csatornákkal, az embermagasságu fű között a füzény (lithrum) virág dárdái, mint megannyi rózsaszinű láng lobognak; s a vad ánizstól sárgállik a mező. A csatornák partjait nefelejts-bozótok takarják, s a tavakban a nimféa fehér és sárga lótuszvirágai libegnek.

Mind szép ez egy poétának; de nem ér semmit egy kiéhezett tábornak, mely nem hozott magával eleséget, abban a meggyőződésben, hogy a világ legvendégszeretőbb országán utazik keresztül.

Megcsalta az ethnographia.

A vendégszerető nép legelőször elterelt az útjából minden gulyát és juhnyájat: e vidék legfőbb gazdagságát, s aztán maga meg átment a tulsó partra s botot tartott a kezében. Itt nem terem buza; hanem hal, meg szárcsa.

A ki itt élelmezni akarja magát, az a vezér egy flottillát hordjon magával.

Feneketlen sár fogta el az utat, az ágyúk megrekedtek, s ha egyszer egy dombra felvergődhettek, onnan többet nem kivánkoztak alá.

S mikor azután a tábor eleje megérkezett a Sióhoz, nem talált rajta többé sem hidat, sem malomgátat; hanem talált a tulsó partot uralgó halmokon mindenütt szemközt állított táborokat, hemzsegő néppel, a melyben nem tudta, hogy mi lakik?

Azokon a halmokon tanyázó fegyveres nép zenészeket hozott magával — és tánczolt. Félelmes önbizalom!

A határőrök letelepedtek a déli parton. S aztán megtörtént, hogy a két tábor előőrsei, egyik innen, másik túlról, letették a puskáikat maguk mellé, elővették a horgaikat és horgásztak egymással szemközt, s a melyik egy szép potykát foghatott, az dicsekedett vele a másiknak.

Egyszer aztán mégis komolyan szivére kezdte venni a feladatát a tulsó tábor hadvezére, a generális, s elhatározá, hogy megkisérti a Sión az átkelést.

Egy kompot fedezett fel valahol, a mit elfelejtettek előle eltakarítani. Ez a komp leendett rá nézve az, a mi Xerxesre nézve volt a Hellespontuson vert hid. Hanem hiszen a Sió sem a Bosporus.

Szép októberi alkonyat volt. A nyugoti ég sárga lapján élesen rajzolódtak oda a fekete emberalakok, mik egy ősszörnyeteg alakját látszanak vállaikon emelni. Ez a komp. S az a mozgó tövises kigyó, mely utána vonul, az egy hadcsapat, szuronyai messzire villannak.

Incze állt az előőrsön kis csapatjával. Ő és társai a parti rekettye bozótjai által eltakarva. Távolabb a halmon hozzácsatlakozott városbeli népe. Ők csendesen voltak, amazok

ott hátul lármáztak és fenyegették a közeledő határőr csapatot, hogy megeszik, ha átjönnek.

A határőr-csapat vezénylő tisztje pedig jól látta, a távcsövön át, hogy a felkelő csapatnak alig van lőfegyvere. Számba sem vette a fenyegetőzéseiket. Közelitett nyugodtan.

Áldorfai melle elszorult, szive hevesen kezdett dobogni. A ki háborúba megy, annak azért van fegyvere, hogy öljön!

A rettentő kötelesség előtte állt.

Nem őt keresi a halál: hanem tőle várja küldetését.

A mint az ellencsapat egyre közelebb jött, valami névtelen hőség támadta meg agyát. Láz volt az. A vérnek szomja. A vadállat fölébredése a szivben.

— Vigyázz! czélozz! vezénylé bajtársait.

Az út, mely a Siónak az átjáratához vezetett, kétfelől sürü nádassal volt borítva; az ellenfélnek e szoros úton kellett előre nyomulni, menetelesen haladva alá egy emelkedettebb fensikról, mely elszórt kökény-bozóttal és hangafa bokrokkal volt borítva.

Mikor mintegy kétszáz lépésnyire volt az ellenfél, Incze felkiáltá a végzetes szót:

— Tüzelj!

A lőfegyverek rendetlen sortüzeléssel ropogtak (valami két harmada elsült), s erre zürzavaros kiáltás hangzott a közeledő tömegből: a kompot vivő alakok közül egy elesett, a többi ledobta válláról a jármüvet. S akkor aztán az egész csapat, mely a hátuk mögött állt, eldobált puskát, tölténytartót s rohant a nádasnak, s aztán a nádason keresztül a bozótba.

Csak az az egy ember maradt ott.

Incze látta őt az alig kétszáz lépésnyi távolban.

Az ember fel akart állni kétszer-háromszor; de lábai elcsuklottak s ismét visszaesett; megint térdre emelkedett, egyik kezét mellére szoritá, másikkal a földre támaszkodott. Valami hosszú rémkiáltás hangzott ajkairól, mely

fájdalmas zokogásban végződött. Kezeivel, térdeivel tova vonszolta magát; hátra-hátra nézett rémült arczczal, üvegesedő szemekkel. Néhány nevet mormogott: talán apja, anyja, gyermekei, felesége neveit. Azután hanyatt vetette magát, két kezét imára kulcsolta és homlokára szorítá; melle hevesen zihált s minden emelkedésénél kibugygyant halálos sebéből a vér.

Incze eltakarta kezével szemeit. Tegnap még nem volt kezén ez a vérfolt!

Aztán elragadta őt is a támadó zsivaj.

A népfelkelés csoportja, a mint a határőröket megfutamodni látta, nem hallgatott többé semmi vezényszóra, hanem rohant le a dombról nagy sivalkodással s átgázolt a túlsó partra. A Sión átmenni nem volt nekik nagy tudomány: úszva, gázolva kieviczkéltek belőle; elhozták a cserbenhagyott kompot; felszedték az elhajigált puskát, talán kétszázat is, s nagy volt az örömük a zsákmány fölött. Incze maga is átkelt a komppal azért, hogy az elesett áldozathoz juthasson.

Megállt fölötte. Még lihegett az. Szemei még nyitva voltak. Ajkai vértől tajtékzók. De még hebegett valamit. Talán valami imádság töredékét. Arczát eltorzítá a rémület s egész alakját halálos rángások ficzamíták félre. Egyszerre arczra veté magát, mintha halálos sebét a föld csókjával akarná meggyógyítani. Az meg is gyógyítá: meghalt.

. . . Ez hát a csatatéri halál! . . . Mit vétett ez az ember annak, a ki őt megölte? Nagyot vétett! Hazáját támadta meg.

Incze oda térdelt a hulla fejéhez:

«Requiem æternam dona ei Domine.»

. . . Még mindig pap volt.

AZ ELSŐ SIKER.

— Kelj fel, felebarátom, a mellől a halott mellől s jerünk csináljunk s a többit!

Ezzel a megszólítással riasztá fel Inczét egy ismerős hang. Feltekintett. Alig hitt szemeinek. A dudai lévita állt előtte.

Valósággal annak az arcza, feszes szattyán redőivel, annak a szűk előrehajlott nyaka: de minő öltözet hozzá! Egy kapuczinus barát kámzsája. Kezében egy fűzfa pálcza, kigyó formán hántott héjjal.

— Bámulsz rajtam ugy-e, felebarátom? Hogy mikor te levetetted a skapulárét, én akkor veszem fel a barát kámzsát. Agyon is vernének a hiveim, ha megkapnának benne. De nem viselem, csak mikor szükség van rá. Egyébkor a vászonkufferbe bepakolva hordozom. Jó ez — «mikor az ég zörög» s a többi.

Incze elborult arczczal tekinte megszólítójára.

Kedélyhangulata elutasított most minden tréfát; a helyzet sem volt ahoz való (egy elesett holtteste fölött).

A lévita azt hitte, hogy ez a komor tekintet az ő barátköntösének szól. Sietett felvilágosítást adni felőle.

— Ne gondold ám, felebarátom, hogy ez valami igazi kapuczinusnak a csuhája. Egy kémnek az álköntöse volt ez, a kivel a szent-mihályi dáridónál tánczoltunk. Azután én megtartottam a ruháját magamnak, mondván: «ab hoste doceri» az ellenségtől tanulni jó. Egyéb hasznomat úgy sem veszik a táborban, a mangalétát nem birom, mert göthös vagyok; csak krámfuter (betegápoló) lehetek, vagy kém. Ha ezt a gúnyát felveszem, az ellenség táborába belopózhatom; mondván szent Dáviddal a Góliátnak: «te jösz én ellenem dárdával, puskával, én pedig megyek te rád a seregek Urának nevével.

— De hát miért nem maradt ön otthon, ha beteges?

— Először is azért, mert a hiveim mind elmentek a háboruba. Magam kiáltó szó volnék a pusztában; azután meg annyit sem ér már ez az én életem, mint Jób pátriárka mondása szerint a fáról leesett fia veréb; s a többi.

Az öreg fiu nagyot sóhajtott; s Inczének úgy tetszett, mintha ennek a sóhajnak viszhangját adná saját keble.

Ennek sem ér már az élet semmit.

— Most pediglen már a szentmihályi dáridó után nincs mit tenni, mint végig tánczolni a mulatságot, ha elkezdtük. Itt vagyok a hiveimmel a hátad mögött egy negyed óranyira. A mint megtudtam, hogy te itt vagy a kis papjaiddal, ide osontam hozzád, s ugyan jókor jöttem. Látom, hogy te a «boldog végén» fogod a botot s nem tréfálsz. Mondok egyet. Van az én hiveim között ötven olyan legény, a ki megeszi a fias oroszlánt. Szedközzünk össze a te fiaiddal; látom, hogy azok is kemény gyerekek. Itt van nem messze, félóranyira az uzdi malom. Abban okvetlenül határőrök vannak. Én ismerem ennek a tájéknak minden zegét-zugát. Itt voltam három esztendeig kosta s conventiómban volt a szabad bibicztojás-szedés. Éjjel is bejárom a nádast. Én elvezetlek odáig, s ha első álomban rajtuk ütünk, csinálunk nekik egy olyan tánczot, a mihez képest a szent-mihályi dáridó is s a többi!

Áldorfai undorodott ettől a beszédtől.

El akarta utasítani magától a tolakodót. Nem tegezte vissza.

— Ejh, menjen ön. Mi itt előőrsre vagyunk állítva. Vezérszóra kell hallgatnunk; nem vállalkozhatunk koczkáztatott kalandokra.

A lévita fitymálólag csettentett a nyelvével.

— Tzh ej ha! Van is most vezényszó! Bezzeg ha mi is elébb a főparancsnoktól kérdeztük volna Szent-Mihálynál, hogy mit kezdjünk az ellenséggel? Addig üldöztük, a míg utolértük. Az volt a galopptáncz! Ötven szerezsánból negyvenhat hagyta ott a veres köpönyegét, pedig maga is

benne maradt! Csak négy futott el! Még annak is utána megyünk.

A száraz, sovány alak abban a barát csuhában oly visszataszító jelenség volt e természetkivüli düh ádáz kifejezésével rángó arczvonásain, heves taglejtéseiben.

Incze undorodott tőle.

— Az én küldetésem nem mészárlás.

— Biz az enyim sem az: jámbor pap vagyok; görhes, nyavigа teremtés. Rám férne a hideg megfontolás. De a jó kutya is megvész, ha rájön a fogfájás. Hej, felebarátom, ha neked ott fájna, a hol nekem fáj. Emlékezel-e még arra a szép árva leányra ott a dudai paplakban?

Incze most már épen gyülölettel tekinte ez emberre. Ki ad neki jogot, hogy arra a leányra emlékezni merjen? Az az «enyim». Kezét elutasítólag emelé föl, hogy eltiltsa öt magától.

— S tudod-e, hogy mi lett abból a leányból?

Ez a kérdés igézet volt Inczére nézve. Eltiltó keze mellére hanyatlott.

— No hát tudd meg. A hadjárat kezdetén a kormány felhivást intézett hazánk hölgyeihez, hogy a betegek és a harcztéren megsebesültek ápolására vállalkozzanak. Veszedelmes egy hivatal. Az ellenség nem respektál sem asszonyt, sem beteget. A szent-mihályi puszta magtára volt átalakítva a dunai sereg csapatjai számára ilyen kórházzá. Volt benne már harmincz beteg és sebesült. Azokat ápolta hat derék honleány, nem féltve életét ellenségtől és ezudar ragálytól. Ezek között volt Serena kisasszony . . .

Incze szemei előtt vérszint kezdett játszani az alkonyi ég: úgy tetszett neki, mintha a fénylő csillagok megannyi villámokká válnának s elkezdenének czikázni az égen.

— Mindig mondtam, vakmerő, akaratos leány volt teljes életében. Minek volt neki olyan helyre menni? Hiszen Duda ezudar egy fészek, az igaz; de csak mégis otthon volt az neki; s a többi.

— Beszéljen ön, mi történt vele? sürgeté Incze nyugtalanul.

— S a többi. (Most már ezen is kezdé a szavát Sós Márton.) Hát ki tudja azt, hogy mi történt vele? Az Isten. De az meg nem mondja. Én már csak akkorára értem oda, mikor el volt égve minden. Az ellenségnek egy csapatja egész nap lövöldözött Szent-Mihály körül Vidos uram nemzetőreivel; estére elfoglalták Szent-Mihályt, akkor aztán a gránáriumot körülrakták nádkévékkel; benn voltak a sebesültek, meg az ápolónők; akkor meggyujtották a nádat köröskörül s abból lett aztán egy nagy máglya s egynéhány martyrral több a mennyországban.

— Szóljon ön: Serena is ott volt?

— Felebarátom! ki ismerné azt meg, mikor a tűz elhamvadt, melyik koponya kié volt? Fekete az valamennyi. Másnap reggel, midőn nagyobb erővel visszatértünk, már hamu volt minden. Ötven szerezsán ott sütkörézett a zsarátnak körül s szalonnát pirított mellette. Azokkal tánczba eredtünk. Negyvenhatnak nem fáj már többet a foga. Csak négy kalamajkázott el a veres köpenyeggel.

Incze dühödten taposott a halott mellére, mintha az lett volna a négy közül az egyik. Annak is veres köpenye volt.

— Ez volt a nagymihályi dáridó, felebarátom, s a többi s a többi.

A lévita szomorúan tekintgetett szét az égen, mely köröskörül veresleni kezdett a szerteszét tanyázó táborok őrtüzeitől.

Incze azon vette észre magát, hogy megszorította ennek az embernek a kezét. Ez a görbemellü nyomorék boszúra tudott gerjedni az ő szive választottáért!

— Barátom, bajtársam, szólt hozzá Incze. A mit az imént mondtál: én megkisértem. Vezess el a malomig. Meglepjük őket.

Sós Márton ravaszul hunyorított a fél szemével s megsuhogtatta a kigyós pálczát a levegőben.

— Csak addig várj, a míg az én szénégetőimet ide hivom, azok már tudnak a nyelvükön beszélni.

— Ne hívd őket, szólt Ineze; nekem nem boszúállás kell. Én élve akarom őket elfogni.

— Pedig jobb emberek azok meghalva. De hát legyen meg a te akaratod.

Ineze «fuvarosai» már akkor nagy diadallal tértek vissza a nádasból. Összeszedtek valami száz puskát és tölténytartót, azon meg is osztoztak szépen. A novitinsok is kicserélték régiségtári fegyvereiket az ujabb szerkezetű zsákmánynyal, az ócska hadd maradjon népijesztőnek.

Az első siker vakmerővé tett minden embert. A kézbe kapott fegyver, mint a felébresztett gyermek, sír és azt kivánja, hogy ringassák.

— Keressünk ellenséget!

Most már ők akarták fölkeresni az ellenséget.

— Ki akar velem jönni? kérdé Ineze.

Mind azt kiáltotta, hogy «én is»!

— Valamennyi nem jöhet. Száz férfi elég. A többi itt marad előőrsön.

Ineze kiválogatta a száz férfit; mind a fiatalát.

Aztán kiadta az éj parancsát.

— Szótlanul kell haladni. Lőni nem szabad sötétben. A ki ellent nem áll, azt nem kell bántani.

Arra gondolt, hogy találhat valakit, a ki hirt mond neki Serena felől. Talán nem ölték meg? Talán magukkal vitték! A fájdalomtól felmagasztalt szív szereti a legképtelenebbet remélni. Tízezernyi ellenség közül megtalálni és elfogni azt, a ki a szent-mihályi borzalomról hirt mondhat. Hát a ki sorsjegyet vesz? Az is azt hiszi, hogy hátha százezer közül az övét húzzák ki?

A puskákról lecsavarták a szuronyokat, hogy ne villogjanak az éjszakában, a pipákat zsebredugták s azzal elindult a csapat, vezetve a lévitától a zsombékos söppedéken keresztül, takarva a nádasoktól; bujkálva a fűzbozótok között; néhol egy árok mentében lekussadtan lappangva

tovább, többször övig gázolva a posványban. A lévita a barátcsuhában messze járt elől, tájékozva az útat s jelt adva remekül utánzott vadlud kiáltással, mikor megtalálta az elvesztett ösvényt.

A gönczöl csillagkép nagyot fordult már az égen: éjfélre járt az idő, mikor egy száraz dombhoz jutott a lévita, melyen hegyes gula volt rakva nádkévékből. Ott megállt, és elkezdett vonítani, mint a nőstény farkas. Ez volt a jel, hogy czélnál vannak.

A nádastól egy hosszú sor törpe fűzfa vonult végig egy nagy épületig, melynek teteje két akkora mint a fala, s mely félig bele fekszik a Sióba. Ez az uzdi malom.

Egy ablaka vérveres fénynyel világít a távolba; körüle mély csend van. Csak a mögötte kiemelkedő sugár jegenyefák zúgnak a koronkint feltámadó szélben. Ez is jó szövetséges. Elrejti a közeledő léptek zaját.

Az ellenfélnek még csak előőrsei sem voltak kiállítva, annyira bizton érezte itt magát, (vagy annyira hiányzott nála minden katonai fegyelem). A sok napi keserves úttól agyonfáradva, mély álomnak adta magát minden ember. A támadó csapat akadálytalanul, nyilt kapun keresztül juthatott az udvarra.

Incze felosztá csapatját. Két szakasz a két udvarkapun, harmadik a malomgépezeten nyomul be. Ölni nem szükség, ha ellenállás nem lesz.

Csodamódon könnyen ment minden.

Kétszáz határőr volt a malomban. Azok még csak hozzá sem nyultak a fegyvereikhez, mikor álmukból felriasztá őket az éjjeli támadás. Nagyon jó lelkiismeretök volt. Nem bántottak ők eddig senkit. Azt is jól tudták, hogy az ellenfél nem él emberhússal. Megadták magukat emberségesen. Két tiszt úr is volt velük. Azokat úgy kellett felrázni álmukból, s a kik aztán felébredvén, igen természetesnek találták, hogy ők el vannak most fogva.

Egy öreg kapitány, meg egy fiatal hadnagy volt.

Az öreg hadfi, a mint kitörülte szemét s meggyőződött

a tényállásról, odafordult a fiatalhoz, a ki lábtól feküdt mellette az ágyban.

— No ugy-e megmondtam, hogy elfognak bennünket?

Azután Inczéhez fordult.

— Mit fognak velünk tenni?

— Tisztességes hadifogságba visszük önöket.

A százados ismét a hadnagynak szólt.

— No ugy-e megmondtam, hogy nem nyúznak meg bennünket?

Akkori időkben még az osztrák tiszteknél szabályszerüen simára volt borotválva az arcz. Ez egy kis tévedésre vezette a fogoly tisztet Incze irányában: annak is borotvált arcza volt.

— Ön a hadseregnél szolgált, ugy-e bár?

— Nem. Én szerzetes vagyok.

A kapitány erre boszusan vakarta meg a füle környékét s nem folytatta az «ugy-e meg mondtam»-ot.

— De ezt már az ördög hitte volna!

Az egész haditény a legkedélyesebb hangulatban hajtatott végre. Incze emberei összeszedték a gazdahagyott fegyvereket; azután átkiáltottak a tulsó parton portyázó őrjáratoknak, azok megértették a dolgot, csónakokat teremtettek elő s azokon reggelig áthordták a foglyokat, a fegyvereket és az elfogó csapatot is. A foglyoknak egy hajszála sem görbült meg. Ők nem voltak a szent-mihályiak. Nem is arra felé jöttek.

Mikor a sikerült támadásról Incze jelentést tett az őrnagynál, ez így szólt neki:

— Hadnagy úr. Okosabb időkben az ilyen vállalatért önt főbelövetném. Hanem a mostani zürzavarban minden dicséretreméltó, a mi sikerül. Én önt megjutalmazom: kinevezem önt nemzetőri századosnak. Ön háromszáz ember számára szerzett lőfegyvert; ez a legnagyobb nyereség. Most ezzel a háromszáz emberrel induljon el ön, a mint megebédeltek, Székesfehérvár felé. Ott tanyáz az ellenfélnek egy elszakadt dandára: ezerkétszáz ember.

Nem szeretem őket a hátamban. Menjen ön oda! (éjfélre oda érhet) és fogja el őket.

Áldorfai olyasmit érzett szivében, a minek nem tudta a nevét. Háromszáz emberrel megtámadni és elfogni ezerkétszázat. Neki, a két napos katonának, követőivel, a szénégetőkkel és fuvarosokkal legyőzni négyszer annyi gyakorlott vitézt! És ennél a gondolatnál édes, gyönyörteljes meleget érezni! Mi ez? A férfierő ébredése az! Az elrejtett, lekötött erély rögtöni szétsugárzása az idegekben. Érzé, hogy ő azt, a mi képtelenség, megtenni elég merész. S ez az érzés gyönyör.

Aztán hadvezéri tehetséget is érze támadozni agyában. Elgondolá, hogy minő esélyei vannak a sikernek? Az éjjeli véletlen meglepés; a székesfehérvári polgárok közreműködése; összpontosított támadás; az első kézcsapással a tisztikar kézrekerítése. Nem lehetetlen az. Most a barátcsuhás lévita is jó szolgálatot tehet, mint kém, üzenetvivő hirnök.

És ha Serenának is nyomára találhat ott? Nem mondott le a reményről, hogy őt még feltalálja valahol.

Most már nem azért ment a csatába, hogy ott meghaljon, hanem hogy győzzön.

Most értette már a leány kérdését, a mit a meredély párkányán állva intézett hozzá: «szabad-e a halált keresni akkor, ha azzal egy szent ügynek használunk?»

A leány már elment azt keresni, talán meg is találta már.

És Incze most már azt a kérdést tette magának: «Szabad-e a halált adni, ha azzal egy szent ügynek szolgálunk?»

«Igen.»

Másnap reggel el volt fogva az ezerkétszáz határőr Székesfehérvárott. A polgárok csatlakoztak Incze csapatjához s az ellenfél lerakta a fegyvereit, a nélkül, hogy egy lövést tett volna belőlük.

Most már újabb ezerkétszáz fegyver volt a néptábor ke-

zében. Elvették ellenfeleiktől puszta kézzel; bottal, fokossal mentek a csatába s puskával tértek vissza.

Tréfa volt ez!

Számba sem jött a diadaluk. Mire Incze győzelemittas csapatja visszatért a Sárviz posványaihoz, már akkor a sokkal nagyobb diadalfényben meg sem látszott az övék. Az alatt az egész zöme az ellentábornak mindenestül együtt megadta magát.

A Sárviz és Sió közé szorított hadtest parancsnoka először a Sió partján útját álló népfelkelés parancsnokával kezdett alkudozni.

Ez azt kivánta tőle, hogy hagyja itt ágyuit, fegyvereit s aztán vigye a katonáit békével haza. A tábornok elfogadta az alkut.

Hanem azután megbánta, hogy olyan sokat igért: elment a Balaton felül közelitő ellenséges hadcsapat parancsnokához alkudozni.

Az azt felelte neki, hogy «verekedjünk elébb egy kicsit».

Azután hátrafelé fordult, ott szemközt találta a másik hadcsapat vezérét, azzal állt alkuba: az meg föltétlen megadást követelt.

S volt e fennyen beszélő embereknek e büszke követeléshez háromezer gyalog vitézük és kétszáz újoncz huszárjuk, nyolcz ágyuval.

S az ellenfél hadteste zömével, hétezerötszáz emberrel lerakta előttük a fegyvert.

Ennyi fegyverrel több az önvédelemre; ennyi ellenféllel kevesebb.

S ez álomszerű, mesemondáshoz hasonló diadal oly halvány esemény volt azon napok tűzvilágitásában, úgy elveszett azon nagy catastrophák közepett, minők a pákozdi harcz (az első ütközet az «armadia» két külön alkatrészre vált tábora között), a támadó fősereg futása az országból; a birodalmi fővárosban kitört forradalom: hogy alig jegyezte fel a történet azoknak a neveit, kik a Sió mellett e nagy sikert kivívták.

Az egész hadjáratban nem esett el száz ember.

Áldorfai Incze még sem vett hirt Serena felől; nem találta nyomát a szentmihályi tábori kórházon túl.

Tovább ment.

Most már két csillag vitte előre: egy hon, a kiért meghalni, s egy leány, a kiért ölni kész.

A VIZIÓ.

A kit ez a forgószél egyszer megkapott, azt viszi magával öntudattalan.

Incze teljesen el volt zárva a külvilágtól, a mint egyszer e véres chaosba belejutott.

Eleinte nem is volt az olyan nagyon véres; de zürzavarnak elég nagy volt.

Incze és társai egy napon kikapták a honvédelmi bizottság rendeletét, hogy az önkéntes csapatok mind rendes zászlóaljakká alakítandók: a melyik nem áll rá, az feloszlatik s mehet haza.

Hová? «haza». Volt is már akkor valahol «otthon». Minden zugán az országnak keresztül-kasul járt az ellenség. Csak a tábortűz volt már férfira nézve az egyedüli otthoni tűzhely. Oda sietett az is, a ki bátor volt, az is, a ki félt.

Itt nem lehetett hallani rossz hirt, ide nem kerülnek hirlapok; itt csak diadalhirek járnak szájról-szájra: a sereg roham-lépésekben halad egy futó ellenség után s egyszer átlépi azt a folyót, mely az ország határát képezi, s ellenfele földére tapos. Jó katona nem szokta azt kérdeni, hogy hol jár? Elég, ha a csapatvezér tudja. De azt mégis mindenki tudta, hogy ez a folyó az ország határa, s túl rajta az idegen föld.

Rajta tomboltak. Az is jól esett.

Incze csapatjával egy új honvéd-zászlóaljba lett beosztva. Őrnagya valamikor főhadnagy volt a nagy ármádiá-

nál, fuvarosai és szénégetői között voltak kiszolgált altisztek; ő tőle magától nem is kérdezték, mi úton jutott a századosi kardbojthoz, mely kék és ezüst volt: meghagyták nála, s a mint Győrbe értek, a hol nma piros zsinóros kávészín egyenruhákat kiosztották, felváltatott a kardbojtja arany és piros szövetüvel.

Ezerével volt az ilyen tiszt a hevenyészett hadseregben. Elég képesités volt a tekintélyes alak, bátor föllépés és értelmesség. Ügyvédek, mérnökök, papok, tanulók, tisztviselők, előkelő polgárok, birtokos nemes urak vették át a vezényletet.

Az egész szolgálati szabályzat ebből állt: «szuronyt szegezz és előre!»

A jó sikert várta az ember az öklétől, a jó szerencsétől, azután az ellenfél schlendriánjától.

Incze a tiszti vizsgán minden bizonynyal megbukott volna. Hanem ebben a hadjáratban mégis kitünő tiszt volt az első órától kezdve.

S ez az erénye abból állt, hogy mindig a csapatjával maradt, jó időben, rossz időben. Ha zászlóalja gyalogolt, ő nem kérezkedett fel a podgyászos szekérre, mint az úrfi tisztek, hanem ott gázolta közlegényével együtt a pocsolyát; s ha faluba értek, nem kvártélyozta be magát a legszebb házba: puha ágyban hálni, kisasszonyoknak udvarolni, hanem kint tanyázott közkatonáival a szabad ég alatt, s evett az ő bográcsukból s ivott velük egy kulacsból. Aztán minden emberét nevéről ismerte, megbecsülte, de fenyítéket is tudott tartani, s nem pártolta egyiket a másik rovására. Bátorsága már köztudomású volt. Barátai, a huszonhárom ifju tanitvány és kortárs, az ifju rajongás hevével ragaszkodtak hozzá s lelket öntöttek az egész zászlóaljba. Szerették közkatonái. — Ez ám a legnagyobb tudomány a hadászatban!

A nagy vihar tolta a fölkapott chaost folyvást előre.

Egyszer aztán azt mondták neki: megállj!

Vége a könnyű hadviselésnek: futó ellenséget kergetni,

harczkedvetlen határőröket seregestül elfogni, egy huszárrohammal tisztára seperni a csatamezőt. Az igazi ellenfél jelent meg a harczban, s kezdődik a nagy rigorosum.

Az első nagy ütközet az idegen földön vívatott meg.

A távol láttérben látható volt a bécsi szent István tornya. Azon a forradalmi zászló lobogott. Fekete, arany és veres. Szövetséges zászló. Annak kellett segítségére menni.

Az «ifju szabad német nemzetnek» kellett kezet nyujtani, a vén, hatalmas absolutismus táborán keresztül.

A siker egész Európa képét megváltoztatta volna. Bécsben a frankfurti parlament küldöttei parancsnokoltak.

Óriási eszme volt ez! — Éretlen volt: lehullott.

A magyar hadseregnek egy harmada kaszás nemzetőr volt: rendetlen, soha hadsorban nem állott népcsoport, néhány gyalog- és huszárezred képezte a magvát; a többi újoncz honvéd-zászlóalj volt; a tűzérség akkor alakult az iskolákból kijött tanuló ifjakból.

S ezeknek volt bátorságuk Európa legrendezettebb hadseregeinek egyikét nyilt csatatéren megtámadni.

A Lajtha melletti síkság be volt hintve őrtüzeikkel s harczi dalaik hangját az ellentáborba áthordta a szél.

Volt e dalok közt egy, a marseillaise dallamára alkalmazott, melynek szövege csupa gyűlöletes nevekből állt. Már akkor annyira szaporodott ellenségeik száma, hogy azoknak a vezéreiből egy egész marseillaise-stropha kitelt, az pedig hosszú. Ezt énekelték az őrtüzek mellett a legnagyobb hevülettel.

Egy este aztán kijött a napi parancs, hogy az éjjel nem szabad az őrtüzeket meggyujtani s a harczi dalokat énekelni, hanem csatakészen kell állani. Az ellenséget látjuk.

Lelket hidegítő gondolat!

Éjszaka, a szabad ég alatt állva, a fegyverre támaszkodni, szó nélkül, dal nélkül, tűz nélkül, végig nézni a mezőn és aztán elgondolni, hogy ez itt nem virágzó rét, hanem temető; hogy azok a falvak ott a lőtávolban, fehér házaikkal, hajladozó jegenyéikkel, nem vendégszerető

tanyák, hanem gyilkos vermek; hogy minden árok, minden bokor mögött a halál leskelődik; s azok a sötét felhők ott az égen: a halál szekerei, mik az elrepülő lelkeket a másvilágra viszik; — s aztán hazagondolni az otthoni nyugalmas tűzhelyre, melyet feleség, gyermek, cseléd vesz körül: jókedvűen falatoznak; a gazda részét a kedvencz házi kutya kapja meg ma, aztán mesélnek, nagyokat nevetnek közbe; majd eloltják a tüzet, aludni mennek; imádkoznak; a legkisebb azt kérdi, hól az apa? az anya összetéteti kis kezét s imádkoztat vele az apáért. Aztán elalusznak, a kutya is lefekszik a sutba. — Milyen jó dolga van annak a kutyának! A gazdája kinn áll a Schwechat partja mellett, fegyverére támaszkodva.

Valami vakhir terjedt el a táborban, szájról-szájra adva. Azt hiresztelték el, hogy az ellenfél már körülvette a magyar tábort s a háta mögé került. Ez a hir lankasztá a harczvágyat. Oktalan szorongás elrabolta az erősitő álmot az éjszakától, midőn a következő nap legtöbb erőt követelt.

Incze a jobb szárny legszélső állásán foglalt helyet zászlóaljával.

Az ő századát úgy hitták, hogy diák-század, az egymásközt latinul beszélgető ifjak miatt. Azok nem gondoltak haza. Őket nem várta semmi szerető sziv.

Csak Inczét várta. De hol?

Egész éjjel elnézte a futó felhőket, a támadó és lenyugvó csillagokat, s mindenkitől azt kérdezé: de hol?

Melyik felhőben repül? Melyik csillagban lakik már? Ott ül-e már az Istenanya lábánál, az üdvözültek ragyogó köntösében, fején sugár-koszorúval?

Követni foglak. Meglátlak nemsokára!

Mikor a csillagok halaványulni kezdtek, s a keleti égen a felhőhasadásokon át ragyogott a hajnalcsillag, a távoli dobpergés, trombitaszó jelzé az ébredőt. Hideg szél fújt végig a rónán.

A zászlóalj vitézei, a mint a hátuk mögé néztek, ott lát-

ták már felállítva azokat a fekete zászlós szekereket és hordágyakat, a mik a sebesültek elszállítására valók. Jó hadvezér előre gondoskodik azokról; ámbár közellétük fiatal katonákra nem nagyon buzdító.

E pereztől fogva azután az egyes csapatok nem tudnak másról, csak arról, a mi a saját közelükben történik.

Inczének kedvezett a sors. Az ő zászlóaljának kellett kezdeni a támadást. Ez nagy kedvezmény. Nincs kínosabb helyzet a csatában, mint egy helyben állni és várni a vezényszót, és hallgatni az ágyudörgést, és látni a bajtársakat elhullani s odaállni az elhullt helyébe és nem állhatni érte boszút.

Ők meg voltak kimélve e hosszú kíntól. Az első parancsszó a támadásra nekik szólt. A harcz közepén már gyönyörűség terem. De odáig rossz az út.

A hosszú harczvonalban kétsorosan előhaladó zászlóalj előtt csatárlánczra felosztott lövészek portyáznak, karra vetett fegyverrel.

Egy hosszú vízárok áll előttük keresztben. A mint közelébe érnek, az árokból kékes füst villanik fel imitt-amott. Az ellenfél rejtett lövészei fogadják őket. Az újonczok a kiváncsiság nevető arczával tekintgetnek fel a fejük fölött elfütyülő golyók után. Egy sem talál. Haladnak gyorsabban az árok felé. Erre az ellenfél előőrsei elhagyják az árkot s gyorsan huzódnak a falu irányában vissza. A honvédek csatárláncza üldözőbe veszi őket s utánuk lövöldöz. Ártatlan játék! — Az ellen csatárai bemenekülnek a faluba, melynek főutczáján egy nagy torlasz állja el a bejáratot, kővel terhelt hordókból és homokos zsákokból összerakva.

Az újonczok gyanutlanul közelítenek a torlaszhoz.

Egyszer azután a torlasz megmondja, hogy ki lakik benne? Két ágyu van hézagai közé rejtve, s a közeledő csapatot egyszerre két ágyulövés fogadja.

Hogy rohannak vissza! Először látták a földet felleggé porzani a lecsapó ágyutekétől; először hallották ezt a haláladó szörnyet, a mint a földről felugrott s fejeik fölött

átcsapott, ijesztően búgni a légben. Megrettentek tőle. Futottak vissza ziláltan a zászlóaljukhoz.

Incze látta az ismerős arczokat halálsápadtan, ijedtségtől elesufitva felé közeledni, s a szive elfacsarodott keservében. Hát két ágyuteke elég ennyi hősből egyszerre nyomorultakat csinálni?!

A parancsnok megállítá a zászlóaljat a rekettyétől fedett árok mögött.

Fél üteg ágyu gördült elő s felelni kezdett a torlasznak.

Sikertelen feleselés volt az.

A parancsnok rohamra vezényelt s maga lovagolt előre. A zászlóalj követte.

A faluból, a torlasz tetejéről, a házak ablakaiból, a kerítések mögül sűrű fegyvertüzelés fogadta a közeledőket. Közbe az ágyuk dörögtek.

Egyszer azután a zászlóalj-parancsnok alul kilőtték a lovat.

A mint az újonczhad parancsnokát a földre leesni látta, ijedten fordult vissza és meghátrált egész az árokig, s mikor jöttek az ágyutekék, lehúzta a fejét előlük.

— Hát ezek az én testvéreim? mondá magában keserüen Incze. S midőn azt látta, hogy maga a zászlótartó is egy fűzfa mellé igyekezik meghúzódni, oda sietett hozzá s kikapta kezéből a zászlót.

Azután fölugrott az árok mellvédére s dörgő hangon kiáltá e szókat:

— Fiuk, hát örökké akartok-e élni? Utánam, a ki ember! Éljen a haza!

Azzal megcsókolta kardját s a zászlót magasan lengetve, előre rohant az ellenségvédte torlasz felé.

A példa, a szó, a merész tett gyujtott. Társai szerették. A zászló a becsület! Utána rohant először egy század, azután az egész zászlóalj. Ő maga messze valamennyi előtt.

Hiszen rövid volt a megfutandó pálya. Alig ötszáz lépés. Ámde minden lépésnél egy sir van. S azt lehet átlépni,

lehet beleesni. Az ágyuk most már kartácsot okádnak ellenük.

— Tartsd a karodat a szemed elé! kiált vissza társainak Incze; hogy ne lássák a halál borzalmait. Azok most már rohanva követik az ifju hőst. Az eleső nem jajgat, az utána jövő nem rémül meg a vértől. Szuronyszegezve vágtatnak előre.

Az ellenfél meg van lepve a roham által. Nem várja be a szuronyt. A mint fegyverét kilőtte, elhagyja a torlaszt s menekül az utczára vissza.

A vezénylő tiszt egyedül marad a torlasz tetején s hasztalan buzdítja katonáit ellenállásra.

Egy pillanat és Incze ott áll mellette a torlaszon, jobb kezében kard, baljában lobogó.

«Nem vagy többé pap, Áldorfai Incze!» kiáltja egy mennyei hang, «boszúálló hős vagy; ontsd a vért!»

Csak egy pillanatig nézett egymás szemébe a két vitéz. Csak egy perczük volt az ismerkedésre. Mind a kettő azt látta egymás arczából, hogy a kettő közül egyiknek meg kell semmisülni. Az ellenfél jobbjában kard volt, baljában pisztoly.

A halálos találkozásnál egyik sem gondolt szabályszerű vívásra, védelemre; mind a kettő egyszerre csapott kardjával a másikhoz. Az ellenfél kardja abban a perczben érte homlokát, a melyben az övé ennek a karjára csapott le. Incze hosszú sebet kapott homlokán, de nem mélyet; ellenfelének karja bénultan hullott alá. De azért nem vesztette el öntudatát: leszökött a torlaszról s fölemelte a baljában tartott pisztolyt. Megtehette, hogy merész ellenfelét agyonlője vele. De nagyobbat akart annál tenni. A pisztoly száját nekifordítá annak a fekete hordónak, mely a torlasz alján a homokzsákok alá volt szorítva s abba lőtt bele. Az lőporos hordó volt. A következő perczben egy fülsiketítő robbanás után mind a két küzdő el volt temetve a torlasz romjai alá. — Az ellenfél összetépve, megégve, Áldorfai élő testtel és teljes öntudattal.

A felrobbantott homokzsákok maguk alá szoríták s hasztalan kisérté meg a szabadulást e sirból; sem kezeivel, sem lábaival nem volt képes egy mozdulatot tenni. A teher mellét is összeszorítá; kiáltani sem tudott.

És a mellett jól hallá, mint rohannak társai a torlasz romjain keresztül: «éljen» rivallásuk lehallik az ő sirjába is. Dob pereg, trombita recseg odafenn. Utczahosszant ádáz verekedés támad. A harcz közepe ez már, a hol gyönyörűség terem! Sebet kapni és adni! Vérzeni és vért ontani! A honvédek házról-házra foglalják el a falut: egészen az övék az már.

Most ágyúk szólnak bele a harczba. Az ellenfél új erővel jelen meg. A támadó sereg is ágyukkal felel rá. Az eltemetett hallja jobbról-balról a tekéket sirjába fúródni: egy sem jár olyan mélyen, hogy őt megölné, vagy megszabadítaná.

Azután zürzavaros hangok támadnak: «vége mindennek!» hangzik odafenn. «A táborközép megfutott!»

S azután hallja amaz ismerős trombitahangot, mely a visszavonulást jelenti.

Feje fölött csoportos léptek dübörögnek. A győztes zászlóalj visszavonul és ő el van már temetve.

Lélekzetét kezdi veszteni. Minő rút halál lesz ez! Megfojtatni tehetetlenül. Serenának szebb halála volt. Őt lángok vitték az égbe.

Ő még most is kimondhatlan szerelmére gondol — és ő rá már nem gondol senki. Hátha mégis?

A dobszó messze elvonult már, csak az ágyutekék hatalmaskodnak még a vitatott faluban. Mind a két fél oda ágyúz, hogy a másiknak a megszállást nehezítse.

E bömbölés közepett úgy tetszik, mintha gyönge nesz ütné meg füleit. Vagy csak a kinhaláltól zúgnak azok? A homokzsákokat hányják széjjel. Kik vannak ott?

Azok ott a csatatér legnagyobb hősei, mert neveiket nem jegyzi fel senki; mert dicsőség nem koszoruzza homlokaikat: a brancardiersek; a sebesültek összeszedői.

Keresnek talán valakit, a ki eltünt?

Ki ád hirt felőle?

A zászló.

A háromszínű lobogónak egy rongya künn szorult a romok közül.

— Itt a zászló, dörmögi egy hang.

— Akkor ő is itt van.

Ez a hang oly ismerős.

— Gyorsan fiuk! Aztán s a többi!

Percz mulva szabad lég éri az eltemetett arczát s a lévita sovány képe mosolyog le reá.

— Elünk-e még, felebarátom?

Incze fel akar emelkedni fektéből s aztán aléltan rogy vissza: úgy beleszorítja öklébe a kardját, hogy azt semmi erővel ki nem lehet abból fejteni.

A lévita jó fekhelyet készített a sebesültnek a hordágyon. Feje alá gyürte saját köpenyét.

Az ellenfél gránátjai ott pattogtak el a sebesülteket szállítók fejei fölött; a lévita hideg, gúnyos arczát feléjük fordítva mondá:

— Hasztalan fáradtok, fiaim; «ha az Úr angyalai akarják, a lábunkat sem ütjük meg a kőben», mondjuk szent Lukácscsal.

S aztán tréfálózott a hordágyat czepelő fiukkal, kik lelebuktak az ágyuteke elől.

— Ne kapkodd a fejedet, öcsém, mert még beleütöd valami golyóbisba! Mondjad inkább a zsoltárral: «Perelj uram perlőimmel! Harczolj én ellenségeimmel. Te paizsodat ragadd elő.» (Hopsz, ördög bújjék beléd, majd megijesztettél.) Ez az ágyuzónak szólt. Aztán folytatá az éneket: «én segedelmemre állj elő!» — Hanem már most aztán loholjunk innen!

Incze nem hallá ezt már. Öntudata elhagyta. Sok vért veszített.

Mikor eszméletét újra visszanyerte, még mindig a csatamezőn volt, még minig közelből hangzott az ágyudörgés.

Kábultában azt álmodá, hogy már az égben jár, viszik oda azok az aranyszegélyű rózsaszín fellegek, s a kék égnyiláson át közeledik felé amaz arcz, a kit imádott és a kit szeretett.

Mikor aztán felnyitá szemeit, akkor is előtte állt ez az üdvmosolygó arcz.

Várta, hogy az angyalok énekeljenek.

Azonban egészen más hangokat hallott, mint angyalok énekét.

Robogva közelített az ellenfélnek egy lovas csapatja, nehéz vértesek. A visszavonulókat üldözték.

Incze még mindig öklébe szoritá a kardot, s azt képzelé, hogy kiáltani tud, midőn ajkait felnyitja.

«Ne hagyjátok magatokat!»

Lelke gondolatját is értették már azok.

Tömeget képeztek a támadó lovassággal szemben, s nem várták be türelemmel annak közeledtét; szuronyszegezve eléje rohantak, s az ujonczok, kik napfelköltekor az első ágyútekétől rémülve futottak el: a nap lenyugtán szuronyszegezve üzték vissza a legfélelmesebb ellent, a vértes lovasságot.

— Ah! sóhajta enyhülten a sebesült, s most kezdé elhinni, hogy a földön van és az a szeliden mosolygó arcz nem egy üdvözült képe, hanem egy földi eszménykép. Az ő elvesztett fájdalma. Az ő szenvedő nemtője. Serena az.

— Siessünk! Már föléledt! monda a leány, segitve Inczét a sebesült-szállitó szekérre feltenni. Maga is felült oda, s hogy a sebesült bekötött fejét ne rázza a szekér, ölébe vette azt. Most azután egészen a mennyországban érzé az magát.

A FUTÁS.

A hadjárat kezdete egy nagy futás volt. Hadászatilag mesteri futás.

A fiatal hadvezér azt mondta a fiatal hadseregnek: «a karjaiddal még nem tudsz győzni, azt már látom: győzz hát a lábaiddal. Folytassuk tehát a futást, de úgy, hogy az ellenség el ne tudjon bennünket fogni. Majd azután, ha a kergetőzés közben beletanultunk a verekedésbe is, akkor megforduljunk és szemközt álljunk».

Tehát ez volt a feladat: futni!

Futni, de futás közben orránál fogva hurczolni az ellenséget; megsétáltatni azt folyókon, hegyeken keresztül, szétzilálni puszta kergetőzéssel; időt nyerni tőle egy másik hadsereg alakítására; elkábítani, zavarba hozni, terveit összezilálni, kikerülni a harczot s futás közben összeszedni az imitt-amott alakuló segédcsapatokat, s azután egy nagy kerülővel egy másik, az időt felhasználó hadsereggel épen, egészségesen egyesülni.

És futni a mellett, nem mint egy megriadt csorda: ki merre lát! hanem terv szerint, öntudatosan sorakozva, mindent megmentve, semmit cserben nem hagyva.

A futó hadsereg oly készülettel indult útnak, mint egy tourista-csapat. Fegyverét, lőporát, töltényeit megőrizé; élelmi-szereit, podgyászát magával szállította; voltak tábori hídjai, berendezett kórodája, gyógyszertárai; betegeit, sebesülteit nem hagyogatta el úton-útfélen, üldöző ellenfél kényére-kegyére; vitte magával.

Az ifjú hadvezér ellensége volt mindenkinek, a ki szónokol; de megbecsült mindenkit, a ki tesz: a közkatonát, a ki harczol, a markotányost, a ki inni ád az ágyútűzben kimelegedettnek, a tisztet, a ki csapatja élén megy, a kémet, ki nyakát az ellenség torkába beledugja, hogy annak a gyomrába belelásson, a betegápolót, ki a sebesülte-

ket fölszedi a csatatérről, s sebeiket bekötözi; még a zenészt is, ki muzsikál a katonáknak, s elfeledteti velük a fáradtságot.

Hanem a semmit nem tevőket kergette magától!

Egyszer egy pár száz tisztet rögtön elbocsátott; (nem tetszett nekik a munka!) helyettük kinevezett ugyanannyi őrmestert és tizedest tisztekké. Nagyon jól betöltötték helyüket.

Incze sebe a gondos ápolás alatt gyorsan gyógyult. Mikor a visszavonulás megkezdődött, már akkor ő lovon ült. Első századossá lett kinevezve zászlóaljában, s nevét dicsérettel említé meg a hadi bulletin.

A nagyszombati csata előtt nyolczszáz emberből állt a zászlóalja, a csata után már csak hatszázan voltak.

Itt elvesztette a zászlóalj az őrnagyát is, s Inczére az a feladat maradt, hogy ezentúl ő vezette a csapatját.

Sohasem tanulta ezt a mesterséget. A szükség jó tanitó, s a leleményes ész jó tanítvány.

Csapatjánál volt a legpéldásabb fegyelem, a legpontosabb előőrsi szolgálat, s a leggondosabb élelmezés.

Neki volt a legtöbb sebesültje, a kiket magával kellett vinnie.

A derék, jó fiúk, kiket a kolostor csendes menhelyéről elhozott magával, ott feküdtek már felesen azokon az utazó szekereken, mik feketére vannak festve: a vándor kórodák. Azokkal neki még be kell számolni a gondos ősz apáknál. Nem hagyta őket elveszni. Jó kézben voltak.

Serena volt a csapat kórodájának a felügyelőnője.

Maga a fővezér is azt mondta erről a leányról, hogy «gyémánt az asszonyok között!»

Nem az a szinváltoztató gyönge teremtés, a ki elájul, ha kiomló vért lát, s felsikolt, ha lövést hall, s rosszul lesz, ha a a betegségnek nevét kimondják is előtte; ez ott jár mindenütt, a hol vész van. A golyók még hullanak a földre, még fütyülnek a légben, mikor ő hordáraival megjelen a vértől ázott mezőn, s nem irtózik saját kezével

bekötni a tátongó sebet, lemosni a sápadt arczról a vért, és ott virraszt a haldoklók mellett és gondozza a sebesülve futókat, kik magukkal tehetetlenek.

A honvédek imádják őt, mint egy angyalt.

Egy magányos nő annyi férfi között. Ezt vagy imádni kell, vagy megvetni. Egy pajkos szó sem hangzik felőle a hadfiak között. A ki felőle egy dévaj észrevételt merne tenni, azt társai maguk megbotoznák.

Áldorfai százados a parancsnok rideg komolyságával gondoskodik kórodája személyzetéről. El tudja titkolni érzelmeit. Még a sebláz beszédes álmaiban sem árulta el magát, s a homlokát ápoló gyöngéd kezet sohasem érinték ajkai.

Nem is olyan idők jártak, a mikor az érzelmeket szavakkal szokás kifejezni. A tettek beszéltek.

S volt egy ember, a ki a tetteket is kihallgatá. A lévita.

Ő látta Serenát azon a napon, melyen az első harcz megvívatott. A tábornok oda rendelte őt az ambulancehoz. Ő figyelt a leány arczára, midőn annak szemei láttára a torlasz előtti harcz kifejlődött. Hogy nézett merően a harcz szinhelyére! Ajkai lázasan reszkettek, s kezei imára voltak kulcsolva. Hogy gyuladt ki egyszerre tekintete, hogy sugárzott róla a megdicsőülés, mikor Inczét a torlaszra szökni látta, midőn annak csapásától az ellenfél visszatántorodott! Hogy sikoltott fel a következő perczben, midőn a torlasz felrobbant, s azután, hogy szökött le a szekérről, a honnan a harczot nézte, s kiálta kétségbeesetten a beteghordároknak, hogy vegyék fel a hordágyakat, siessenek a harcztérre a sebesülteket megmenteni; s midőn azok tétováztak, ő maga ragadta meg az egyik hordágy rúdjait s a lévitának kiáltott, hogy segítsen neki! A lévita a rudak másik végét emelte, s ők voltak a legelsők, kik a vér mezején megjelentek, mikor még legdühösebben folyt az ütközet. És akkor a gyönge leány saját finom kezeivel sietett a torlasz nehéz homokzsákjait emelgetni: s erő szállt e kezekbe.

A leány nem szólt, de a tett beszélt.

És mikor megtalálta végre az eltemetettet: ez a rögtöni elsáppadás, e megtört tekintet, e vonaglás az arczvonásokon! És midőn gyöngéden föléje hajolt és kezét szivére tette, s fülét ajkához közel tartva, rebegé: hogy «él!» s azután két könycsepp ragyogott szemében. És feje fölött a haubiczok mennydörgése hangzott. Azt nem hallotta.

S midőn a láz éjszakáin óránkint eljött a gondjára bízott sebesülteket meglátogatni: az a reszketés, mely elfogta tagjait, midőn az ő kórágya elé ért, a hol a lévita virrasztott rendesen. Az a csendes sóhaj. Az a figyelmes ápolás, az a reszkető kéz, mely az égő seb kötelékeit megújítja. Mindez beszél. S a lévita érti már ezt a beszédet.

Jó szerencse, hogy a másik még nem felel reá. Alig várja, hogy kórágyát elhagyhassa. Homloka még be van kötve, mikor már lóra ül, s beleveti magát a tábori élet viszontagságaiba. Nem édelgésre való idő ez.

Tél közepe van és hadjárat.

Mindennap utazni, más városban, más faluban megtelepedni, éjszaka meglepő ellenséggel uteza-harczot vívni s csatározás közben tovamenekülni; majd vad erdők közepén tábort ütni, ló hátán tanyázni, fenyőlombokon ágyazni, s hallgatni a zivatar üvöltését a vendégszeretetlen völgyben.

Áldorfai azt hitte, senki sem veszi észre azt, hogy őrködik tekintete a legdrágább kincs, a leány felett; hogy választja ki számára a legbiztosabb tanyát, úgy ejtve, hogy ő maga mindig közelében lehessen.

Mennyi aggodalma van miatta.

Igaz, hogy ez aggodalomnak egészen törvényes eredete van. A hol Serena van, ott van a vándor kóroda is; s midőn őt őrzi, védi sebesülteit is, kik ifjú barátai, hű vitézei; de egyszer mégis kibeszélt valami titkot az áruló tett. A futó hadsereg, ellenfelével kergetősdit játszva, egy nagy kígyó-úttal felkerült már a bányavárosokba.

A fővezér idejövetelének a hadászati indokon kívül még

az a czélja is volt, hogy itt az állam birtokát képező érczkészletet magához vegye: az ágyúöntéshez szükséges rezet, a golyókhoz való vasat és ólmot, s a vert érczpénzt, s a nyers aranyat és ezüstöt.

Ezt a becses nemzetvagyont azután felosztották a két hadoszlopra való hadsereg között, egyik vitte magával a rezet és vasat, a másik az aranyat és ezüstöt. Ezt ismét szétosztották az egyes csapatok között. Inczére is volt bízva több szekérre rakott vert ezüst s annak fedezetéül volt mellé rendelve egy század huszár.

Másnap odább kellett vonulni, folyvást ellenségtől sarkalva.

Incze előreindítá a csapat kórodáját, Serenával együtt, s maga fedezte a huszárokkal az ellenfél előtti visszavonulást, folytonos csatározás közben.

Egyszer nyargonczai hírül hozzák, hogy az ellenfél nemcsak háta mögött jő, hanem a hegyi utakon eléje kerülve, előre küldött kórodáját is megtámadta, s az előcsapattal verekedik.

Incze minden habozás nélkül parancsot adott, hogy az érczpénzt a szekerekről vegyék le, a ládákat nyissák fel, a honvédek oszszák fel a pénzt tölténytartóikba, azután a szekereket fordítsák fel, s csináljanak belőlük torlaszt, és azok mögött tartsák fel a hátul jövő üldözőket, míg ő a szemközt jövőket fogja elverni a huszárcsapattal.

Azzal maga személyesen vezette lovasait veszélyben forgó kórodája kiszabadítására s épen jókor érkezett, hogy a támadókat szétrobbantsa.

Senki sem tehetett kifogást intézkedései ellen.

Hogy veszély idején elébbvalónak tartotta sebesülteit kiszabadítani, mint a pénztárt védelmezni, ezt minden jó katona helyeselni fogja; hogy vezető létére maga állt a rohamcsapat élére, ezt kimentik az akkori kényszerű viszonyok. A rábízott pénz is meg volt mentve: egy fillér sem hiányzott belőle, mikor a honvédek a tölténytartókat kiüríték; hanem a lévita azért mégis hallott valamit ab-

bol, a mit a tett beszélt. Így nem a csapatvezér harczol, a hogy Ineze közévágott a csapatnak, mely Serena kocsiját körülfogta: így a szeretők harczolnak.

Ineze meg volt rettenve, hogy őt elveszíti! Most az egyszer nem birta titkát megőrizni. Akárki is kitalálhatta azt.

Azután futottak tovább.

Csikorgó hideg tél volt. A fák végigrepedeztek a fagytól. Minden folyam jéggel áthidalva, semmi gát az ellenség előtt. Elöl, hátul, két oldalt el volt állva a menekvők útja.

Mégis kimenekültek.

A hadvezér azt a szigorú parancsot adta ki, hogy a podgyászos szekerekre és általában bármiféle járműre senki fel ne merjen ülni, mint a ki épen beteg, vagy sebesült, vagy betegápoló. Először azért, hogy a tiszt urak legyenek a maguk helyén, a zászlóaljaiknál; másodszor, hogy a szekereken a szükséges podgyász és élelmiszer helyét ne foglalja el az, a mi a maga lábán járhat, és végül, hogy a táborral együttjáró nem harczoló csőcselék maradjon el tőle.

Az idők rendkivülisége, a felhevült indulatok, a rajongó képzelem sajátszerű hatással voltak a fogékonyabb női kedélyekre: a tábort igen sok hölgyféle kisérte; egyik markotányosnénak nevezte magát, másik tiszt feleségének, néhány betegápolónak.

A vezér nem volt udvariatlan azon lelkesült hölgyek iránt, kik a keserves utazás sanyaruságait osztani vele jöttek; csupán csak alkalmat akart nekik adni, hogy erényeiket tökéletesitsék. A markotányosné maradjon a lektikájánál, az ápolónő a kórodánál, s a tiszt barátnéja tüntesse ki önfeláldozó hűségét lovagja iránt az által, hogy kövesse őt gyalog, hóban és fagyban.

S azután a parancsszónak érvényesitését igen drasticus módon próbálta ki.

Egyszer odaállt maga egy útszoros nyilásához, s a mint egyenkint jöttek a podgyászos szekerek, — természetesen

a parancs daczára tömve felkérezkedőkkel, — az asszonynépet szép udvariasan leszállíttatá róluk, a férfiakat pedig minden udvariasság nélkül megcsapatta. Itt veretett jó huszonöt botot arra a huszárra is a szekéren ülésért, a ki azután három nappal későbben a hodricsi ütközetben, hol a vezér alól kilőtték a lovat, őt vitézül megmentette. («Miért nem egyhüvelykkel alább?» monda a vezér, midőn csákóját a golyó átlyukasztá. «Üljön ön lovamra, tábornok», szólt hozzá a huszár, kit nem rég megveretett. «Nem úgy, szólt a vezér, te maradj lovadon, nekem nyujtsd kezedet, aztán vágtass». S azzal futott a lóval versenyt, utolsó a csatatérről.)

Ennek a példaadásnak sikere lett.

A ki nem akart felőle meggyőződni, hogy daczára az országgyűlés emberbaráti határozatának, a botbüntetés még mindig nincsen eltörülve a hadseregnél, leszállt magától, s ha nem szállt, letették; mert a kocsissal is közös volt a meglakolás.

Áldorfai százados az előre küldött utászcsapat trombitaszava mellett csendesen ügetett csapatja mellett, hol előrehaladva, hol hátramaradva, s biztatva az elcsigázott hadfiakat, kiknek lábaikról már szakadozott a csizma, s kiket a honvédköpeny rosszul védett a csikorgó hideg ellen. Többször pihenőt tartott velük, s borszeszt osztott ki közöttük. Mikor utolérte a kórodája szekereit, csendes lépésben haladt, hogy Serenával pár szót váltson. Miről beszéltek? A sebesültek állapotáról. Azoknak a száma folyvást szaporodott. Minden szekér tele volt már velük. Serena maga rendesen a kocsis-ülésben foglalt helyet; s mikor hegynek fölfelé ment az út, leszállt, gyalog ment: azt mondta, azért, hogy felmelegedjék; pedig inkább a lovakat kímélte, a melyek nehezen húztak.

Ilyenkor aztán Incze mellette lovagolt.

A mint egy helyütt az út a dombtetőre felkanyarodik, a fák alatt egy ajtótlan szénégető-gunyhó előtt egy férfi és egy nőalak látszik az érkező csapatra várni. A sürün

eső hó fehér gyapjuréteget boritott mind a kettőre, mely shawlt és gubát kivehetlen szinűvé tesz; a csuklya a férfinak csak bajuszát és szakállát engedi láttatni, a nőnek még fátyol is van az arcza elé húzva.

A mint a kóroda szekerei a dombra feljutnak, mellettük Serena gyalog, és Incze lóháton, a két várakozó alak sietve hagyja el az útféli gunyhót, s feléjük igyekezik a havas boróka-bozóton keresztül.

Incze nem ügyel rájuk; Serenát figyelmezteti, hogy üljön fel a szekérre, mert lefelé gyorsan fognak majd haladni, s segít neki a kocsis-ülésbe felhágni.

Ekkor egy ismerős hang üdvözli.

— A jó szerencse küldött, kedves barátom!

Incze odatekint a megszólitásra egész idegenül.

— Rám sem ismersz, ugy-e bár? Persze, szakállt és bajuszt eresztettem azóta, hogy elváltunk, miként te is; de én azért felismertelek. Én vagyok Stomfai Gideon, hajdani klerikustársad.

Incze nem érti, hogy kerül ez most ide? Hiszen lovas volt.

— Mit csinálsz itt?

— Káromkodom. Ez a legelső, a mit csinálok. Leparancsoltak a szekeremről s itt hagytak. Másodszor pedig nem birom a gyalogolást, mert már a lábaim el vannak fagyva.

— Adhatok lovat; jó lovas vagy: ülj nyeregbe.

— Köszönöm a lovat. Magamnak is volt, de túladtam rajta. Más hivatalom van. Én szekérre akarok ülni. Lábbeteg vagyok.

— Az orvos meg fogja vizsgálni bajodat, s segélyt fog nyujtani.

— Köszönöm. Ostoba intézkedés volt biz ez a vezértől. Leszállitani az embert czakumpak a szekérről. Egy kissé megválogathatta volna az emberét. Nekem különben nem is ő parancsol; mert én mint a kormány által kinevezett historiograph járok veletek, s csak a parlamentnek tartozom felelősséggel.

— Szép. Hanem azért a szekérről mégis leszállítottak katonai önkénynyel, s most egygyel több históriai adatot jegyezhetsz föl. Parancsolsz-e még valamit?

— Ha úgy tetszik, kérek tőled valamit. Adass e hölgynek itt szintén helyet a szekéren; elfér ott a másik mellett.

A nőalak is odalépett Incze közelébe, s kaczér bókkal üdvözlé őt.

— A kóroda szekerein csak az ápolónőknek szabad helyet foglalniok, viszonzá erre Incze ridegen.

— Hát legyen az ő czíme is ápolónő, a míg okosabb világba érünk.

Áldorfait egy pillanatra megszállta az emberbaráti részvét, a nők iránti gyöngédség menthető behatása, közel volt hozzá Serenát felszólítani, hogy szorítson a szekérben helyet szorult helyzetbe jutott hölgytársának; a midőn az ismeretlen hölgy, saját veszedelmére, jónak látta a fátyolt felvonni arczáról, s Inczét nevén szólítva, kérelmét Gideonéhoz csatolni:

— Áldorfai százados úr, legyen irántam még egyszer szánalommal.

Az arcz is, a hang is ismerős volt Incze előtt. Visszaborzadt mind a kettőtől.

Ez ama nő, kinek gyermekét a dudai paplakban megkeresztelte. A kalandornő.

Eszébe jutottak neki a frivol őszinteségek, miket az neki meggyónt, sőt még tévedésből a kálvinista lévitának is.

És ezt a nőt vegye ő most fel Serena mellé? Ezt tegye annak utitársnéjává? A kivel éjjel-nappal együtt legyen? Hozzá hasonló? Vele egy beszámítás alá kerülő? Tán épen barátnéja, tanácsadója?

A szive fellázadt e gondolat ellen.

— Ki ez a hölgy? kérdé Gedőhöz fordulva.

— Dallami Cesarine, felelt Gideon.

— Mi ez a nő? szólt ekkor, a kérdést élesítve Incze.

Gideon cynicus mosolylyal felelt.

— Furcsa! Hát az én asszonyom.

Incze összeránczolta szemöldeit. Sarkantyúi öntudatlanul érinték lova oldalát, úgy, hogy még az is ágaskodni kezdett, mintha ő is értené a dolgot.

— Hiszen te még szerzetes vagy! dörmögé Gideonhoz.

— Hát te nem az vagy? felelt vissza Gideon, két csipőjére téve kezeit.

Incze türelmetlenül vont vállat, mint a ki nem érti e visszavágást.

— Menjen maga! szólt a hölgy Gideonhoz, gyöngéd erőszakkal tolva őt el helyéről. Maga csak sértegetni tud. Engedjen engem beszélni Áldorfai úrral, mi régi jó ismerősök vagyunk.

Azzal odalépett Inczéhez, s bizalmas meghittséggel tevé kezét annak térdére, míg másik kezével hizelgően czirógatá lova sörényét. S aztán forró, meghitt hangon suttogott hozzá:

— Hiszen mi régi ismerősök vagyunk, százados úr. Emlékezik ön még a dudai lévita-lakra. Akkor még oly szent ember volt ön. Még kezét is megcsókoltam. Az idők változtak azóta. Kisütött ránk a szabadság napja. Az előitéletek lehullottak. Letörtük bilincseinket. A férfiak vérüket áldozzák a szabadság eszméjének, s a nők feláldozzák önmagukat. Megyünk, a merre szivünk vezet. Odaadjuk önöknek az örömöt, a gyönyörűséget, mely osztályrészünk, s elfogadjuk érte a szenvedést, a küzdelmet, mely az önök hozománya, s nem kérünk rá előbb áldást az oltárnál. Elitélhet-e ön bennünket ezért? Akkor itélje el ön száz meg száz tiszttársát, ki hasonlóul tesz! Tehet arról a sziv, hogy érez? Megittasodva a lelkesedés mámorától, a kétségbeesés keserűségeitől, látjuk magunk előtt megjelenni azt, a ki álmaink eszményképe, a délczeg szabadítót, a hőst, a hazafit; s azontúl nem törődünk családdal, nem a világgal, nem a jövendővel; az édes szédület magával ragad; megyünk utána, vele egyesülünk, osztjuk balsorsát; bűnünk-e ez?

Incze úgy undorodott ettől a nőtől. Félrefordult tőle. Hiszen ő nagyon jól ismerte őt. Szivtelen, megromlott kedély volt az, kinek nem szolgált mentségére a nők paradicsomi gyöngesége: nála a vétek kiszámítás volt, s a gyönyör épen annak tudatában volt, hogy a mit tesz, az vétek. Nem titkolhatta e nő előtt megvetését. S az észrevette azt.

— Ne fordítsa ön félre arczát, uram! szólt Dallami Cesarine. Áldorfai, a gyóntató atya talán csak nem árulta el a gyónás titkát Áldorfainak, a századosnak? És ha igen is: akkor is egy színvonalon állunk.

— Hogyan? asszonyom. Incze még mindig nem értette a czélzást.

— Tekintsen ön a háta mögé, szólt metsző gúnynyal a hölgy.

Incze önkénytelenül hátra tekintett.

Serena arcza megmagyarázta neki a talányt, melyet eddig nem tudott megoldani. Az az ösztönszerű iszonyat, mely a leányt meglepte e nő kihívó tekintetével szemben, mindent megmondott neki. Serena öntudatlan védő mozdulattal vonta szűkebbre arcza körül prémes palástját, mint a ki fél.

— Hát az nem egy nő ott, a kit ön e szekérre ültetve, magával visz?

Áldorfai nyugalommal felelt:

— Az a kóroda ápolónője.

— Úgy? szólt Dallami Cesarine gúnyosan, kinek most már nem volt kivánsága sem védelem, sem kényelmes utazás után; hanem boszút és megtorlást szomjazott, ha miatta a hófuvatban kell is tovább vándorolnia. — Ez tehát a kóroda gondviselőnője? Jó, tisztes agg matróna. Öreganyja az egész zászlóaljnak!

S ezzel merészen odasietett a szekérhez és megragadta Serena palástját, lerántá azt annak arczáról, dæmoni kárörömmel rikácsolva.

— Ah! Valóban, ő az? A jó öreg nagymama! A kit

senkisem gyanusithat már azzal, hogy ő azért jár egy zászlóalj katonával, mert talán szerelmes ott valakibe. Oh, nem! Hiszen ki merné azt mondani, hogy Áldorfai százados valami más egyebet érez e tisztes ősz fürtök, e ránczos homlok iránt, mint fiúi tiszteletet? ki tehetné fel róla, hogy a bivouac zürzavarában, a menekülés hevélyében, a táborélet dáridóiban valami szentetlen gondolattal közelíthet felé? Hiszen ő maga egy szent; s ez a hölgy egy oltárkép.

Áldorfai minden csepp vére forrott a haragtól. Ha férfi volna az, a ki e gyilokdöféseket intézi Serena felé, az első szónál néma ember lenne belőle! De mi védelem legyen egy nő ellen, a ki szavakkal gyilkol?

Még a paripája is horkolva fordítá fejét a nő felé, tágult orrlyukaiból forró páráját fujva feléje.

— Távozzék ön e szekértől! kiálta rá Incze.

Az a nő pedig egy megbántott asszony vakmerőségével ragadá meg a lovag paripájának zabláját félkezével, s másikkal a leányra mutatva, így szólt:

— Neje önnek ez a hölgy ott?

— Nem.

— Akkor nincs egymásnak mit szemére vetnünk!

E szókkal megfordult, s kezét kisérője karjába akasztva, még egyszer némán megfenyegeté Áldorfai Inczét. Szemeinek villogása többet mondott, mint a mit a szó beszélhet.

Serena eltakarta arczát két tenyerébe és sirt.

Gideon és Dallami Cesarine eltávoztak az erdő mélyébe. A kalandornő sértő kaczagása visszhangzott onnan.

Áldorfai Incze csüggedten ereszté le kezében tartott kardját. Az ellenségtől köröskörül meg tudta védeni imádata bálványképét: ez asszony kaczagása ellen nem volt védelme számára.

A lévita, Serena kocsijának hű kisérője, lehajolt a földre, s két marokra szedett hóból galacsint kezdett formálni.

— Mit mívelsz, bajtárs? szólítá meg őt Incze.

— Meghajigálom hólapdával azt a Jezabelt! hörgé rekedten a jámbor lévita.

Incze inte neki, hogy hagyjon fel a lovagiatlan elégtételvevéssel.

A szekerek gördültek odább.

A VÁLSÁG ÓRÁI.

. . . . És mindig odább.

Az érczlánczolat gyürüi egyre szűkebbre húzódtak a futó hadsereg körül. Minden csapatnak az előhada és az utóhada ellenséggel érintkezett már.

S a jelszó még mindig ugyanaz volt: «futni.»

S a mi a futást kényszerüvé tette, az maga a hely volt, a melyen jártak. A bányavárosok hegyei adnak aranyat, ezüstöt, vasat és rezet; de kenyeret nem adnak. Innen futni kell. Kerget az éhség.

Áldorfai Inczét nemcsak az ellenség űzte, hanem saját lelkének rémei is.

Ama találkozás óta Gideonnal és a hozzászegődött kalandornővel, a legnagyobb ellenségét saját szivében hordta magával. Azt a keserű önvádat, hogy egy imádott lényt semmivé tett, épen az által, hogy úgy imádta.

Hiszen nem maradhatott az titok. Mindenkinek kell azt már tudni: a ki csak látta e leányt az ő kórágyánál virrasztani, a ki látta őt a leány védelmére kardot húzni, a ki figyelemmel kisérte találkozó pillantásaikat, az mind kitalálta titkaikat; hiszen a nap alatt történt minden.

És most beszél róla mindenki.

Majd végigjárják az országot, a merre csak út vezet. Mindenki beszélni fog a hősről, ki babérait megérdemelte, s a leányról, ki őt és társait ápolta, s mentül nagyobb híre lesz a hősnek és a leánynak, annál inkább fogja mondani minden ember, hogy ők szeretik egymást.

Tisztán, ártatlanul, nemes lemondással, magasztos hűséggel szeretik egymást? mindegy az. A szerelem vétek azoknál, a kiknek szeretni nem szabad, még ha szűzi szerelem is.

S ha eltalál a hős maga esni, (olcsón adjuk most a halált!) mi lesz a leányból, kiről dobraütött hír lett, hogy őt szerette?

Más leány megsirathatja elesett vőlegényét, viselheti érte a gyászruhát, fátyolt, büszkén mutogathatja szivén hordozott arczképét. Ennek még az is szégyene lesz. Az ő hősét meggyászolnia gyalázat. Az szerzetes volt.

Mikor őt eltemetik, egy ártatlan leánynak a becsületét is oda temetik el vele, s az ő sirkeresztjére egy martyr szivét feszítik fel, a ki annál nagyobb martyr, mert kínhalál helyett kinéletet talált.

És ebből a tömkelegből nincs már szabadulás.

A közre szorított magyar hadseregnek könnyebb lesz ágyuival, zászlóival együtt ellenfelei vaslánczai közül kiszabadulni, mint neki e megtüzesített békók közül.

A futás egyre nehezebbé válik. Előre nem látott balesetek összekuszálják a kiszámított tervet. Kiküldött hadcsapatok megfutnak vak ijedtségből, s nyitva hagyják a rést az ellenfél előtt, melyre mint biztos kijárásra számítottak. Folyamok áradnak ki szokatlan téli időben, s elállják az útját a menekülőnek. Már egyes dandárokra van bízva, hogy keressenek maguknak utat, a merre találhatnak.

Incze csapata egy éjjel olyan faluba jut szállásra, melyet már előttevaló nap egy másik csapat, mely onnan elfutott, az ellenség visszatartóztatása végett fölégetett. Most már csak a kormos falak állnak. Ez lesz az éjszakai tanya.

Előtte ellenség, háta mögött ellenség; két oldalt óriási hegylánczok úttalan, kopár bérczfalai. S feje fölött is ellenség: a hózivataros fergeteg!

Inczének itt kellett töltenie az éjszakát. Talán az utolsót, melynek még reggelét látja.

A leégett faluban várta a hadosztályt vezénylő tábornok futárja két sürgönynyel.

Egyik Áldorfai Incze őrnagygyá kinevezését tartalmazta a fővezér által; a másik a hadosztályvezér parancsát, melyben tudatják vele, hogy észak felé már kétszeresen el van zárva az út; először egy ellenséges dandár által, másodszor a Garam áradásától; vissza nem lehet menni, mert onnan az egész ellentábor zöme közeledik; tehát a hegyeken keresztül kell valahol utat keresni, hogy a hadosztály a kelet felé vonuló hadsereggel egyesülhessen. Ez Áldorfai Incze őrnagy feladata lesz, ki a hozzácsatlakozott minden fegyvernemű apró csapatokat igyekezzék egyesíteni.

Itt állt előtte az erejét meghaladó nehéz feladat.

Nem tanulta soha a hadászatot, és most egy lehetetlen haditervet kell végrehajtania.

S ez még nem az egész feladat.

De nem tanulta soha, mit tesz egy nőt az elveszéstől megmenteni, annak elveszett világát visszaadni? és ez a talány is tőle várta megoldását.

Kapott rövid idő alatt két olyan kincset a sorstól, mely félistenné teszi a férfit, ha birni tudja azt, s ha elveszíti: porrá; egy nőt és egy hadcsapatot: szerelmet és dicsőséget. Csak egy lépést tett feléjük s azok helyébe jöttek; kezét nyujtotta csupán ki, s elérte vele a végtelen távolt. Itt volt előtte, a miről álmodnia is tilos volt, s a felidézett két szellem ragadta őt magával: fölfelé-e, vagy lefelé?

Legelőször is kiküldé kémeit, a hegyi útakat megvizsgálni. Azok most talán járhatóbbak a hó-eséstől, vagy egészen járhatatlanok a hófuvatoktól. Azután torlaszokat emeltetett a déli út felől, levágott fenyőfákból, az onnan várható támadás feltartására. Ágyui számára szánokat faragtatott, miken azokat az ágyutalpakról levéve, a havas úton felvontassa.

Azután kiállította az előőrsöket, s pihenést rendelt a csapatoknak. Holnap nehéz útjok lesz.

Az éjjeli tanya vendégszeretetlen volt. Egy háznak sem volt teteje: a padlás is mind beégett; a hó beleesett a házba. Arra kellett lefeküdni.

A kóroda betegei a szekereken maradtak: az volt a legjobb szállás.

Egy elpusztult háznak egyik szobája fölé ponyvát húzatott Incze: az volt a főhadiszállás. Egy felforditott hordó volt az iróasztal, két kocsiláda az ülőhely, egy köteg szalma, bundával leterítve, az ágy.

Incze kérte Serenát, hogy foglalja el ezt a fekhelyet. A leány megköszönte az ajánlatot: halálra fáradt volt; lefeküdt.

Annak a bántalomnak, a mit a kalandornő elkövetett rajta, az a hatása volt rá, hogy a mig eddig óvatos és tartózkodó volt Incze irányában, most egész átadással rábízta magát. Nem ijeszté meg az a rágalom, hogy őt Incze kedvesének tartják; ellenkezőleg: hozzácsatolta. Nem tétovázott vele egy éjtanyán tölteni az éjszakát. Minő tanyán! és minő éjszakát!

S hol is töltötte volna az éjt másutt? Mindenütt rom. A lakosok mind elmenekültek; minden rom harczfiakkal telve; egyetlen menedék az, melyet Incze nyujt neki.

A tüzhelyen pattog a láng, a tetőtlen tanyának az ád meleget a januári hideg éjszakán. A leány tagjait leköti a fáradság és a hideg. S épen a fáradság izgalma az, mely elszunnyadni nem engedi.

Incze soha sincs tanyáján egyedül. Segédtisztek, kémek, hirnökök járnak ki s be hozzá, izeneteket hozva, parancsokat átvéve; szolgálattevő közharczosok hordanak fát a lobogó tűzre. A parancsnok el van foglalva intézkedéseivel.

Valjon mit fog tenni, ha mind elmennek? Lefekszik-e ő is aludni?

Holnap talán már örökre aludni fognak. Talán ott majd egymás mellé fogják őket dobni a közös sírba. Elmondhatják-e ott egymásnak majd, hogy mennyit szenvedtek? A mit ma még elmondhatnának, ha elkezdené valaki a

kérdezést. Mit mondanának? Ah, ez a gondolat elűzte szeméről, az álmot. A szeméremérzet reszkető borzadálya tagadta a sziv hevülő vágyait.

Már egyedül marad Incze a leánynál; mindenki eltávozott; az éj elcsendesült, csak a paripák dobogása hangzik.

Incze elhagyja a szobát, melynek sarktalan ajtaja csak betámasztható, s egy új társsal jő vissza újra. A lévitát hozta be magával.

Két kulacsot tett a hordó fenekére, melléhuzta a kocsiládákat.

— Ülj ide, felebarátom. Virraszszuk át együtt a hosszú éjszakát.

Incze védelmezte magát saját szive ellen. Behívta éji tanyájára azt az embert, ki még jobban szerette azt a leányt, mint ő; mert ki merte azt mondani, — viszonzás reménye nélkül, s híve maradt — a lemondás után is.

Ennek az embernek a társasága a legjobb védelem a nyugtalan sziv ellen.

A jámbor lévita bohókás adomákra gyujtott a kulacs mellett, a régi tréfás időkből; Incze úgy tett, mint a ki ráhallgat. Erre aztán Serena valami olyan kéjes zsibbadást érzett tagjaiban, mint a sötétben félő gyermek, a mint egyszerre világosság támad körüle, s anyja ölelését érzi. Elszunnyadott.

A mint a leány hosszú, nyugodt lélekzetvétele elárulá, hogy alszik, a lévita egyszerre abbahagyá az adomázást.

— Felebarátom. Én elhagylak. Kémeid mind gyámoltalan ficzkók. Nekem egy ötletem van. Lehetetlen, hogy csalódjam. Én is elmegyek egérutat keresni számunkra.

Gondolta pedig magában:

— Minek legyek itt harmadiknak közöttetek. Itt hagylak benneteket kettecskén . . . .

Azzal fejére húzta a csuklyáját és kiment.

Künn egyre hordta a havat a szél. A tábor őrtüzei hosszú veres sugárküllőket küldöttek szét a hófuvat köd-

fátyolán keresztül. Az előőrs alakja mint fehér kisértet bontakozott ki a szürke homályból. «Ki vagy? megállj!» hangzott a közeledőre. A lévita a tábori jelszót mondá, s az őrtűzhez közelitett. Ott felvett két hasáb szurokfenyőt; az egyiket meggyujtá fáklyának, a másikat hóna alá fogta, s aztán egyes-egyedül nekiindult a zivataros éjszakának, keresni valamit. Egy kincset.

Épen csak annyira látott, a mennyire a szurokfáklya beveresíté körüle a hóförgeteget.

Beszélgetett magában.

— Szegények. Milyen nagyon szeretik egymást. S hogy titkolják azt egymás előtt. Milyen jót tett velük az a bolond asszony, hogy azt szemükbe mondta! Már most tudják. Ma bizonyosan meg fogják azt egymásnak mondani. Aztán holnap reggelig boldogok lesznek, holnap reggel pedig meghalnak. Meg is halnak bizonyosan, ha én meg nem találom azt, a mit keresek. Milyen könnyen beleeshetem a hófuvatban valami mély gödörbe, a honnan senki se húz ki többet. Itt farkasok is járnak. Talán megesznek, talán nem bántanak. Ha elálmosodom, (nem volna csoda, gyalogolva alszom), s aztán leülök egy fatörzsre pihenni, bizonyos, hogy megfagyok. A kit a hideg elgyaláz, az elalszik, s aztán szépen megfagy. Akkor aztán ők is el vannak veszve. De hát mit is védelmezek én ezen az én életemen? mit védek az ő életükön? mit védek a haza életén? mi nekem a haza? mi nekem ők? mi vagyok én magam magamnak? Semmi, semmi, semmi. Háromszor semmi — s a többi.

S a szikár alak tovább bandukolt a keserves úton, a mély hótorlaton át — azért a háromszoros semmiért; elelbukott a mély hóban, megint fölkelt; a szél szemébe verte az éles, szúró kristályport. Szemközt ment neki.

Az erdő, a hegyszakadék már az utolsó őrtüzet is eltakarta előle; egyedül volt egy mély völgy vágányában, meredek szikláktól körülfogva. Itt letüzte fáklyáját a hóba, s karjait kiterjesztve az ég felé, felkiálta: «oh, sere-

geknek ura! segitsd meg e magányban a te szolgádat! hogy megszabadíthassam azokat, a kik jobbak és boldogabbak, mit én!»

Ineze egyedül maradt a leánynyal. Ő ébren, az alva.

A tűz elhamvadt már, a parázs rózsaszin derengést vegyitett az árnyak közé. Ez árnyak közül egy halvány női arcz sugárzó képe tündökölt elé, a földön fekve.

Az ébrenlevő bámulta az alvót.

Élte viharos szakának izgalmas képei vonultak végig lelke előtt, miknek zürzavaros képleteiben mind e sugárzó arcz uralkodott: majd mind szent-kép, majd mint tüneményes bálványalak, gyönyörre, kéjre csábító; majd mint egy elkárhozott torzképe, szederjes foltokkal arczain, homlokán. E foltok az ő csókjainak nyomai! A képzelem rémképei mind! hisz nem érinté őt ajkával soha.

Eliszonyodott e képtől. Nem volt maradása e helyen. Felállt, kardot kötött; fát tett a tűzre; azután odalépett halkan az alvó fekhelyéhez, a bundatakaró lecsuszott annak válláról; azt újra betakarta vele. A leány ajkai álmában mosolyogtak, megnyíltak, s ő nem leste el, hogy mit fognak mondani. Elhagyta a szobát. Künn meghagyta az őrnek, hogy senkit be ne bocsásson.

Azután elment előőrsöket vizsgálni, ki a zimankós éjbe. A hófelhők gomolygó árnya, mint egy varázskép tüneménye, elevenült meg szemei előtt. A szürke felhő-alakok a kétségek apostolainak árnyai; a hæresis phantasmái, mik elhomályosítják az örökké egy eget; néha szétbomlanak, s olyankor kivillanik közülök egy sötétkék, tiszta égfolt, közepén a fogyó holdsarlóval. Hová lett a holdkarajból a fényes szűz alakja? Csitt! alszik. A süvöltő szélben a boldogultak «de profundis» éneke zendül meg végigrepülve a fehér forgatagban: «Te nem jösz velünk: a földön maradsz!» Egyetlen szemrehányás rá nézve az ég. Felcserélte az ég szerelmét a föld szerelmével: a hazáéval, s aztán következik a nő szerelme.

A véghetetlennek látszó éj eltölt a körjárattal.

Mikor az utolsó előőrsöt érte, ott találkozott egy visszatérő kémével, ki azt a rossz hírt hozta, hogy az ellenség már a hegyeken átvezető mély utat is elfoglalta; sőt szánra kötött ágyukat vontatva fel a hegy gerinczére, azokat úgy állítá fel, hogy a csapatot, mely itt a romok közt tanyáz, mind összelövetheti onnan.

Most tehát minden út el van zárva a menekülésre.

A hadcsapat képtelen arra, hogy valamerre fegyverrel törjön magának utat. Testében elcsigázva, lelkében elcsüggedve, kiéhezve, szertezilálva; sem lőszere, sem erélye. Inczének nincs más végzetre kilátása, mint a mit hasonló helyzetben a kosztolnai ütközetben Pongrácz Guido csapatvezér választott magának: egyes-egyedül, kivont karddal közérohanni az ellenségnek, s a mig mindenki fut, a merre lát, egyedül harczolni az utolsó vonaglásig. — Ő is ezt fogja tenni.

Hanem még előbb egy nagy tartozás lerovása vár rá: a minek terhével nem lehet átmenni a túlvilágra.

Visszasietett a tanyához. Segédének meghagyá, hogy a lévitát rögtön küldjék hozzá, a mint megérkezik; mást senkit ne bocsássanak be.

Megállt egy percze az ajtóban hallgatózni. Alszik-e még?

A leány álma csak addig volt csendes, a mig ő közel volt hozzá. A mint eltávozott (titokteljes csoda ez), rögtön felriasztták altából nyugtalan álomlátások. Vészben, vérben látta eszményképét. Fölébredt.

S a mint körültekintett, egyedül látta magát. Egyedül és otthontalan. Körüle kormos falak, fölötte egy rongyos ponyva, alatta szalmafekhely. A hókonyodó láng a tűzhelyen tánczoló vörhenyes árnyékokat vetett a füstfogta falakra.

Felült fektéből és gondolkozott.

Mi mult el? mi következik?

Egy élet mult el: tele szenvedéssel, a sorscsapásaival. Egy fiatalság, melynek legnagyobb gyönyöre, a szerelem, rá nézve legnagyobb kétségbeesés. De ha fájdalom volt is

az, legalább szentelt fájdalom volt: a míg titok volt. Most már nem az. Ki van dobva a napfényre, s lesz belőle szégyen. Hol van ő most? Egy táborhelyen. Mi hozta ide? A lelkesedés. Az önfeláldozás vágya. A halál gyönyöreiben kéjelgő fantázia. Másformának rajzolta az a harczok képét. Nagy bölcs férfiakon is megesett e csalódás a képzelemben, miért ne egy rajongó leányon? a ki azt hitte, hogy majd lesz egy nagy ütközet, a melyben mellet mellnek feszítve harczoland mindenki, s a nagy vérontásban a halomra döntött holttestek tömege fölött kiáltja el a fönnmaradó vagy azt, hogy «éljen Magyarország! éljen a szabadság!» vagy azt, hogy «finis Hungariæ!» Ezt hallani és ezután meghalni: ez volt az ő lelkének ábrándja. De nem úgy lett. Hanem futni, futni és dicstelenül futni. Hozzászokni — a szégyenhez! A halált pedig nem találni sehol. Hisz az ütközetben minden száz emberre jut egy halál. Még a férfiak sem keresik azt: hogy jutna belőle egy nőnek? S mi következik most? Körül vannak fogva. Mi vár egy nőre, a ki szép és fiatal: ha felbőszített ellenség kezébe kerül? Azoknak fővezére két ilyen fiatal leányt, előkelő családok tagjait, a piaczon korbácsoltatott meg. S ha elvesz a férfi, ki neki mindene volt, s ki az övé még sem lehet soha? Ki boldogsága és boldogtalansága egy személyben, élhet-e ő ezután is tovább? Kitépett szivvel? S ha kedve volna élni, ha nem volna ereje meghalni, ha félne a túlvilágtól, melynek üdve csak a hivatottak számára áll nyitva, de nem az erőszakos tolakodóknak, mi vár reá itten? Női tiszta híre be van homályosítva. Ki hiszi el, hogy a hír nem igaz? Oda lesz sülyesztve, a hova az a másik némber; a ki kalandozik vidékről-vidékre; szegődve szivtől szivhez, sziv nélkül; hazudva szinlelt életpályát; ma művésznő, holnap énekesnő, holnapután egy hős özvegye, majd irónő, aztán megint titokban szenvedő, elszegényült úri család számára nagylelkű kéregető; nők előtt szerencsétlen üldözött, férfiaknál csábitó syrén; könnyelmű tékozló ifjak megrontója; hazug bűnbánó, ki

azért gyónja meg büneit, hogy magát a papot is elcsábitsa. És ezzel legyen az ő sorsa egyenlő? Pedig ki tesz különbséget közöttük?

A vörhenyes árnyékok tánczoltak a falon. A pattogó tűz pörölt velük a tűzhelyen; a nedves fa sipolt a tűzben, mint a megszorult bogár.

Azt beszélte neki, hogy a világ nincsen bedeszkázva: ki lehet belőle menni, a hol akarunk. Ha nem akar a szív elszokni a dobogástól, hát szűnjön meg verni. Ha nem akar az arcz hozzászokni a szégyenpiruláshoz, hát halaványuljon el örökre.

Két obony mákony elvégzi azt.

Serena magával hordta a gyógyszereket, mikre útközben legtöbb szükség volt, hogy orvosi rendelet szerint a szenvedőknek oszthasson belőlük. Kikereste azok közül azt az üvegesét, melynek papirlemezére az ismeretes halálfős jelvény volt nyomtatva, s azt keblébe rejté. Ettől megnyugodott.

Talán érzé már lelkének delejes sejtelme, hogy közeledik az ismét, a ki álmait elvitte. Mire Incze visszatért, ismét mélyen elaludt.

Incze belépett a szobába. A tűz egészen elhamvadt már hanem az a halavány arcz még a sötétben is világolt.

A leány aludt csendesen.

Incze előbb felszitotta a kandallón a tüzet, s azután oda térdepelt az alvó mellé.

Kebléből kivont egy kis ezüst feszületet, melyet fekete zsinórra kötve hordott nyakában mindig.

Megcsókolá még egyszer ezt az ereklyét: fájdalommal, kinos lemondással.

S azután gyöngéden fölemelve a leány fejét, az ő nyakába akasztá a kis feszületet.

Bármily gyöngéd volt is az érintés, az alvó fölébredt rá Nem riadt fel, azt kérdezé: «mit cselekszel?»

Talán épen olyat álmodott, hogy tegezték egymást.

Incze még akkor is feje alá téve tartá kezét.

Ő is viszonzá a tegezést.

— Nézd ez ereklyét. Anyámtól kaptam ezt halálos ágyán. Ez volt kisérőm az életen keresztül, vezetőm az ég felé. Hitem jelvénye. Ezt szorítám ajkaimhoz, mikor az «Amen»-t kimondtam, mindig. E jelvényhez volt kötve egész életem minden törekvése, földi pályám, mennyei boldogságom. Most nincs többé előttem földi pálya, nincs üdv. Ereklyémtől meg akarok válni. Szólj, fogod-e azt viselni én helyettem?

A leány válasz helyett átölelte mindkét karjával az ifju fejét és megcsókolta annak ajkát.

Az ifju szivéből egész vulcán hevével tört ki az elfojtott indulat.

— Te szeretsz engem! Te enyim vagy! Ha meghalok, meghalsz velem! Ha elkárhozom, elkárhozol velem!

A válasz ugyanaz volt.

Künn három ágyulövés hangzott rövid időközökben. Ők nem hallották azt. A boldogság felmagasztalt érzetében megszünt rájok nézve létezni a külvilág.

Hiszen a halál órájában nem tilthatták meg sziveiknek, hogy egymáshoz forrjanak! S ez a halál órája volt bizonynyal.

A LÉVITA.

A hegygerinczre felkapott ellenfél vetágyúkkal lövöldözött találomra a völgybe, a hol a magyar csapatot sejtheté. A granátok pattogtak a felhők között.

A hóförgeteg takarta ugyan a faluromot még; de a két hegyoldal lejtőjéből ki lehetett számítani, hol van a völgy a faluval együtt, s az őrtüzek is elárulták a menekvő dandárt a hóesésen keresztül is. Az ellenfél ki akarta őket riasztani eltorlaszolt állásukból.

— Csókold meg ezt is, szólt Incze, kivont kardját Serenának nyujtva. Ez a mi utolsó szentségünk.

A leány megcsókolta a kard lapját, ujjai hegyével hizelgően végigsimítva annak élét s aztán a hegyét oda irányzá a szivéhez.

— Ugy-e? elébb engemet? szólt szerelmeséhez.

Az ajtón dörömböztek.

A segéd jelenté, hogy a lévita megérkezett. Hogy az ellenség lövöldöz, azt nem kellett jelentenie; a golyók maguk elmondák.

A lévita sovány arcza szokatlanul ki volt pirulva. Sietve jött. Köpenyére, csizmáira ráfagyott a hó.

— Nagy dolgokat mondok, felebarátom. Lihegé fulladozó sietséggel.

— Elébb halld, a mit én mondok neked, szólt Incze.

— Az én dolgom legfontosabb.

— De az enyim sürgetősebb. Vártalak. Szükségem van rád.

— Azt jól tudom.

— Nem is sejted.

A lévita széttekintett a szobában. A szögletben, a szalma fekhelyen látta térdelni Serenát, még mindig két kezében tartva a fényes kardot, és öntudatlan szavakat rebegve hozzá.

— Sejtem, viszonzá halkan.

— Ülj le; itt irószereim, szólt Incze. Irj nekem bizonyítványt, mint protestáns lelkész arról, hogy én mai napon előtted megjelenve, kinyilatkoztattam, hogy a helvét hitvallásra akarok áttérni.

— Hogyan? szólt bámulatában megzsibbadva a lévita. Te: a felszentelt pap, az egyedül idvezítő hitből kitérsz?

— És pedig halálom óráján. És azzal a szent meggyőződéssel, hogy jól cselekszem. És mindazt hiszem most is, a mit eddig hittem. A szentek dicsőségét, szent Péter örökségét, a kenyér testté változását, a pokol örök kinjait, s a hét sakramentumot. S hiszem azt, hogy e tettemmel üdvösségem útját elvesztettem. És mégis jól cselekszem. Van

egy kincs, a mi az én üdvömnél drágább és magasztosabb. Az egy ártatlan, tiszta nőnek becsülete.

A lévita megszorítá szerencsés vetélytársa kezét.

— Legyen meg a te akaratod.

A leány pedig oda csúszott hozzá térdein és megcsókolta annak a férfinak a lábát, a ki ezt tudta mondani ...

A lévita irt.

Egy ágyuteke csapott keresztül a tanya sárfalán, eltemetve az irást, melyet a lévita készített.

A lévita leseperte róla a földet, s hidegvérrel monda:

— Legalább nem kell rá porzó. (Eszébe jutott valami régi adomából.) S odanyujtá Inczének az okiratot.

Incze magához emelé a leányt.

Nem volt már szerzetes: nem állt már közöttük törvény szerint semmi tilalom. Férfi volt. Semmi más. Minden az!

A lévita keblébe nyult s onnan kivett egy csomagot. Az a selyem palást volt az, melyet a kálvinista papok szoktak nyakukba kötni szertartások alkalmával. Azt felköté gallérja alá s szertartásosan balkarjára ölté annak felemelt uszályát.

S aztán így szólt hozzájuk:

— És most váltsatok gyűrűt és nyujtsátok egymásnak kezeiteket.

Az ellenség bombái ropogtak fejük felett.

Ez volt a szentesítése annak az esküvésnek, mely így szól: «holtomiglan, holtáiglan».

A lévita áhitattal mondá el reájuk az áldást: «legyetek megáldva az időben, legyetek megáldva az örökkévalóságban» és hangja nem reszketett.

Incze gyönyörteljes áhitattal szorítá karjai közé azt a véghetetlen kincset, s homlokát megcsókolva, rebegé:

— Nőm ... Hitvesem ... Feleségem ...!

Mily édes megszólítás.

A «nő» csak zokogni tudott.

Még egy csók: az már az örök elválásé; aztán kardja után nyul a «férj». Hivják!

— Még egy szóra, felebarátom; szól a lévita. Nem végeztünk el mindent. Maradjatok még egymás mellett állva: még lelkésztek vagyok.

Azzal szétgombolta dolmányát, mellényét s kihúzott alóla egy nagy foliokötésű könyvet.

— Hátra van még a matrikula. Elhoztam azt magammal a paplakból s itt viseltem az öltönyöm alatt, egyrészt azért, hogy magammal hordozván, jobban megőrizhetem; másrészt pedig, hogy jó vastag lévén, gondolám: pánczélul szolgál nekem, a mit nem jár át a golyó. Most az előttem kötött szent házasságot feljegyzem bele; ki tudja, érek-e rá máskor? Mondjátok tollam alá neveiteket, születéstek évét, napját, s a két őr nevét, ki az ajtóban áll. Ezek a házassági tanuk: a násznagyok s a többi.

A lévita patriarchai nyugalommal tölté be a rovatokat.

— Készen vagyok, szólt felkelve helyéből s aztán az egész anyakönyvet átnyujtá Inezének. Már most vedd te ezt magadhoz, felebarátom; neked adom által. Egyrészt azért, mert te jobban meg tudod azt őrizni, mint én: saját kincsed lévén benne; másrészt pedig, mert már nem kivánom azt tovább pánczélként hordani: nem félek már úgy a golyótól s a többi.

A szegény öreg fiu tréfás mosolylyal akarta meghazudtolni a szemébe tóduló áruló könyeket.

— És már most megint nem vagyok lelki pásztor; hanem tábori kém s következik a tudósításom. Már most ülj te a helyemre uram, tedd hüvelybe a kardodat, s jegyezd tárczádba, a miket előadok. Ne törődjél az ellenfél ágyupuffogtatásával. Hallottál te már olyat eleget. Vak lárma az. Még a dobot se üttesd meg érte. Nevetség az nekünk.

Nem félt már a szegény lévita semmitől.

— Ültesd nődet is magad mellé: elfértek ott mind a ketten; s töröld le könyeit, mert bizony mondom néktek, hogy ma meg nem halunk; sem senki nem diadalmaskodik fölöttünk. «Nec portæ inferi!» Nec — s a többi.

A sovány, roskatag alak oly biztos nyugalommal szólt, hogy meghatotta vele az elkeseredett katonát.

— Meg vagyunk szabadítva, kezdé újra, összecsavargatva papi stóláját. Diák koromban jártam e tájon, mint supplikáns; emlékezem a vidékre, melyet füvészkedve összebolyongtam. Itt, a hegyek aljában, a falutól keletnek, a puszta kalló-malmon túl, van egy rég elhagyott tárna. Egy kifogyott ezüstbányának az alagutja, mely a völgyből egyenesen a hegy tulsó oldalára visz át. Ha Mózes kedvéért megtehette az Úr, hogy a Veres-tengert kétfelé válaszsza, mint a kőfalat, s aztán megint összecsukja, mikor Farao üldöző népe utána ered: miért ne tehetné meg azt a csodát a bérczfallal is mi értünk? E tárna most is megvan. Rátaláltam. Oda és visszatérő lábnyomaim a hóban meg fogják mutatni az utat. Nyilása el van rejtve kőomladékok közé, miket telenőtt a boróka és a páfrán. De csak a nyilás van beomolva: az alagut járható. Benne voltam. Láttam azt. Meggyőződtem róla. Ha a beomlott nyilás romladékait félre haríttatod, átkelhetsz rajta egész csapatoddal, s utánad az egész különszakadt dandár s az ellenség összeszoruló vasmarka megfogja — a semmit. Az Úr, ki járt Izrael előtt tűzoszlopban és ködoszlopban, a mi nyomainkat is el fogja takarni. Eredj. Siess. Intézkedjél. És szabadítsd meg azokat a kincseket, a mik rád vannak bizva! Nem arra hivott az Úr e napon, hogy meghalj, hanem, hogy élj, cselekedj és boldogíts!

A lévita oly ihlettel mondá e szavakat, mint egy próféta. Rút arcza az ihlettől átszellemült és magasztos kifejezést vett föl. Utolsó szavai voltak ezek.

A hegytetőről vaktában ágyuzó ellenségnek egy süvöltő gránátja abban a perczben csapott be a tetőtlen szobába, rongyokká tépve a kifeszített ponyvát s búgva fúrt magának mély lyukat az agyagpadozatban, míg tűzcsapja szikrákat okádott szét a vájt üregből.

Incze a rémület és féltés ösztönével karolta át Serenát, elfordítva őt a halálveszély elől. Öntestével takarta el ked-

vesét a szétpukkanó bomba pokoltüzétől. A lévita pedig odaveté magát a bombára.

Az egyik szerető az imádott nő alakját takarta el saját testével: — a másik — a gyilkos pokolgépet magát.

A következő pillanatban egy földrenditő dördülés rázta meg a sárfalakat; s a mint a füst eloszlott, a lévita nem volt sehol. Fölment az égbe, mint Illés próféta, tüzes szekéren. Csak forró vérének hulló cseppjei permeteztek a szeretőkre vissza. Ez volt az áldás, a mit leküldött rájuk.

— — — — — — — — — — — —

A hózivatar még egész nap, egész másnap éjjel tartott. Nem volt az ellenség, hanem jó barát. Mikor másnap délután az ellenfél üldöző csapatjai északról, délről a romfalunál összejöttek, egy lelket sem találtak ott a magyar táborból. Föld nyelte-e el az egész dandárt? egy egész hadosztályt? lovastul, szekerestül, ágyutelepestül?

Valóban a föld.

Történelmi tény, hogy ők ellenfeleik lábai alatt csúsztak keresztül, s míg az kereste őket, rég egyesültek táboruk zömével, s utólérhetlenül hátrahagyták üldözőiket.

A háromnapos hófergeteg eltakarta nyomaikat; a hófuvat betemette a tárna nyilását két ölnyi magasan; s a leégett falunak nem volt lakója, a ki a kérdőnek feleletet tudott volna adni.

MÉZES HETEK.

Ellopott idő a paradicsomból! Ég, melyen soha se megy le a nap! Rövid hó, melynek tündér örömei egy egész hosszú élet terhét, nyomorát, fáradalmait kárpótolni adattak; eltünve, mint a pillanat s megmaradva, mint az öröklét.

Mennyi édes titka e tudománynak, melyet nem tanít senki: tanító és tanítvány együtt fedezik azt fel; minden lapján az élet új alakban! Az egész világ nem létezik rájuk

nézve: számukra egy külön új világ van teremtve, melyben minden szép, minden élvadó. Egy boldog álom, mely eleven. Édes őrjöngések, miket a képzelem kigondol, a teremtő szerelemben megvalósulva. Végtelen boldogság, melyben együtt van a vágy, az élv és a remény. Egyedüli kultusz, melyben minden vallás dogmái egyesülnek. Napok, mikben az ember Istennek érzi magát: boldog, mint az Isten; jó, mint az Isten; csupa szeretet, mint az Isten; és teremtő, mint az Isten . . .

. . . S most gondoljuk hozzá, hogy a mi ezt a paradicsomot körülveszi, az a havas zivatar. Ifju férj és ifju feleség, lóháton és döczögős szekéren folytatják a menyegzői utat, kiáradt jeges folyamokon gázolva át, úttalan meredélyekre kapaszkodva fel, zuzmarás fenyőerdők, levéltelen rengetegek zúgása között; naphosszant nem látják egymást, s mikor éjszakára összekerülnek, egy elhagyott ház fütetlen szobájában, a sovány estebédhez megszelik a fekete kenyeret, mely kővé fagyott, csikorog benne a kés, — akkor is ott van a paradicsom.

A befagyott ablak jégvirágait meg-megvilágítja egy veres lobbanás: utána dördül! Az ellenség csatáz az utócsapattal. Ágyudörej szól az éj suttogásai közé. A paradicsom akkor is ott marad.

Reggelre odafagy az asztalhoz a letett pohár. Az ébredőt a dob pörgése jelenti. A búcsúcsók lehet utolsó csók. Az ifju férj paripája tombol az ajtó előtt. Lehet, hogy estére gazdája nélkül fog visszatérni. Az ifju nő, valahányszor karjai közül kibocsátja őt, mindannyiszor mintha a koporsóba fektetné le. Az a trombitaszó, mintha halotti riadója volna. Hanem azért a paradicsom mégis megmarad.

S ez így megyen heteken, hónapokon át: a harczi útnak nincsen vége s az egyuttal menyegzői út is. A harczban győzelem, veszteség váltogatják egymást: a szerelemnek csak diadalai vannak.

S e reményteljes küzdelem csak fokozza a paradicsom gyönyöreit.

Ineze hitbuzgó lelkésznek volt nevelve gyermekkora óta. Serena már anyjától tanulta, a mióta eszmél, hogy hiteért martyrnak lenni kötelesség.

S most ők mind a ketten kidobták a hajóból e kötelességet; meg lett tagadva a hit, hogy meg legyen óva a női becsület. Abban az órában azt hitték, csak a becsületért áldozzák fel a kegyeletet. Ineze vagy elesik, vagy elfogják, mindenképen elvész. Mikor aztán csodamódra megszabadultak, akkor vették észre, hogy hiszen örülni is lehet annak, ha két szerető lélek egymásé lesz — s most mar ez a kötelesség.

Hanem a gyönyör nem némitja el a kegyeletet.

Ki mondhatná magában: tegnap hittem ezt, holnap hiszem azt.

Mikor a két szív egymáshoz dobban: az első hangos feldobbanás mindig azt kérdi: «szabad ez?»

A második már nem kérdi.

Hanem az elválás perczében, mikor indulni kell a csatába, ismét azt mondja a kettős szivdobbanás: «ez most Isten itélete lesz!»

A férfi, ki merte tenni azt, a mit szive sugallt: vagy bűnt tett, vagy erényt.

Ki a birája? Isten! Senki más.

Előtte áll: pere birája elé van bocsátva. Itélhet ő. Halálадó angyalai ott repkednek a légben a süvöltő tekéken ülve, sarkantyujok gyorsítja, korbácsuk irányozza a golyók repülését: elhozhatják halálitéletét a férfinak, ha «vétkes».

De nem hozzák.

Jöttek a branyiszkói, széni, tornallyai véres napok. Az üldözöttekből támadók lettek. A rohamok élén mindenütt ott látni azt a fiatal őrnagyot, a ki tegnapelőtt még pap volt, tegnap fiatal házas és ma egy hős.

De most is egyesülve van benne mind a három.

Mellette vitéz társak, jó pajtások hullnak el az ádáz viadalban; őt nem bántja se golyó, se vas. Az első seb óta sérthetetlenné lett.

Majd a döntő ütközetek előjátékaira kerül a sor. Inczét a kompolthi éji támadásban vértesekkel harczolni látjuk, a pétervásári elhamarkodott rohamban körülfogja az ellenség előretolt hadoszlopát, s ő ott, hogy ágyuit megmentse, maga áll huszárjai élére s folytonos támadással nyit utat csapatjának. Mikor visszatér e harczból, csákója keresztül-kasul van lyukgatva golyóktól, s köpenyege foszlánynyá tépve az uhlánus dzsidáktól; de egy vércseppje el nem hullt.

S ilyenkor fényes aztán a paradicsom napja! Két diadal ragyog a visszatérő férj arczán. Isten itélete volt ez: azt mondta: «szeressetek!»

Azután elkövetkeznek a nagy, döntő ütközetek.

Ide már nem követheti Serena férjét. Ebbe a mulatságba már csak férfi kap meghivót. Az ápoldák mind a Tisza túlpartján maradnak s rendszeres kezelés alá kerülnek. A magyar hadseregek egyesült zöme tömeges mozdulatokban halad ismét előre.

Serena elmaradt férjétől.

Egész kedélye nagyot változott azóta, hogy férjhez ment. Megtanult félni.

Míg leány volt, bátorsága versenyezett a férfiakéval, vakmerő volt a nőietlenségig; daczolt veszélylyel és viharral, mint egy férfi; egyenrangunak tartotta magát azzal. Még a férfi tekintetétől sem félt. Nem tudta, mi van abban? A mit azok egymás közt gyakran mosdatlan szájjal beszéltek, az rá nézve tolvajnyelv volt; nem értett belőle semmit: nem pirult miatta. A halált pedig épen óhajtotta.

Hanem ama végzetes nap óta egyszerre más ember lett belőle. Leányból lett asszony. S ezzel vége volt a hősköltőménynek. Más világ az, a melyre fölébredt. Megtanult félni és félteni. Kedélye, mely aczél volt eddig, átváltozott aranynyá. Szeretett és boldog volt. A rideg kétségbeesés vakmerő, a boldogság félénk. Egyszerre megtanulta félteni azt, a mit szeret: az élet örömeit, a jövendő reményét, s most már nem tudott járni olyan merészen nyitott szem-

mel egész férfitömegek közt, most már félt a férfitekintettől s lesüté szemeit az idegen előtt. Most már minden távoli ágyudördülésre összerezzent s bámulta magát, hogyan tudott ő egykor ott járni, a hol még az ágyúk tekéi is keresztül-kasul süvöltenek? de még jobban félt azoktól a vad kiáltásoktól, a miket a férfiak ajka, ha szivük indulatba jön, oly válogatatlanul ad, s csodálkozva kérdé magától, álom volt-e az, hogy én ezt megszokhatám?

A mint leányból nővé lett, a lemondás, a kétségbeesés átváltozott szivében reménynyé, hitté. Hitt a csodákban. Meg volt nyugodva felőle, hogy az a hatalmas kéz, mely őt férjével egyesiteni tudta, őket egymásnak meg is tudja tartani. Nem gondolt arra többé, hogy kedvesét öntestével védje a halál ellen, a mi úgy is lehetetlen; hitte, hogy imája is megvédi őt.

Ő elmaradt Tisza-Füreden, a honnan megint odább kellett hurczolkodnia, míg Incze a Tarna partján és a Tápió süppedékeiben segitett késziteni egy darab világtörténetet.

És ekkor aztán következtek hosszú hetek, a mikben egymásról még hirt sem hallottak; még leveleik sem találhattak rájuk.

És azok is mézes hetek voltak.

A gyönyör nemcsak az élvezetben van meg, az elválásban is él az. A csók a távolból küldve, kigondolva is édes, ha bizonyosan viszonozva van. S a milyen pokol a féltékenység, olyan mennyország az a nyugalmas bizalom, hogy van valakink, a kinek minden gondolatja a miénk, a kinek sóhaja a miénkkel fele útján találkozik, a ki egyet gondol velünk, a ki egyet álmodik velünk, a ki épen úgy keres minket lelkével, mint mi őtet, s a kinek egész világát szerelmünk úgy körülkeriti, mint a hitregében a Tigris és Eufrates a paradicsomot, hogy abban az egyetlen szerető párnál egyéb halandó nem lakhatik.

A GUERILLA.

A Tápió partjain a Királyerdőben már megvivatott a napokig tartó nagy ütközet, mely a hadjárat sorsát eldönté. A nemzeti hadsereg urává lett a Duna-Tisza közötti térnek: az absolutismus hadserege visszavonulót veretett minden ponton s hogy az ország fővárosát mikor hagyja oda, az már csak idő kérdése volt. A nemzeti hadsereg zöme sietett a Duna bal partján Komáromot felszabadítani, míg egyetlen hadtestnek az a feladat jutott, hogy naponkint megújított támadásokkal az ellenfelet abban a hitben áltassa, hogy az egész hadsereg jő Pestet ostromolni. Ezt a feladatot végre is hajtá az teljes sikerrel.

Pest és Gödöllő közt naponta megújultak a szinharczok, miket egy hadtest csapatai különféle állásokból előtörve megkezdettek, s a mint túlnyomó erő jött ellenük, megint abbahagytak.

Azokat, kik e naponkint vitatott csatatéren laktak, nem nyugtalanítá e játék jobban, mintha egy őszi hadgyakorlat vértelen harczjátéka lett volna az. Egy-egy ágyuteke, vagy el nem sült rakéta néha eltévedt ugyan a magányos tanyákig; hanem annál jobban dicsekedett azzal, a ki megtalálta, s befalaztatta azt a háza oldalába.

De annál inkább siettek Pestről menekülni azok, a kik a helyzet komolyságát fel tudták fogni, s a mi megmozdítható értéké volt, azt kiki sietett biztosabb éghajlat alá elszállítani.

A Pestre vezető egri országútról északra fekszik egy ódon urasági kastély, elől nyilt erkélylyel és rózsás kerttel, hátul terjedelmes gyümölcsössel és angol parkkal, mely egész a közeli rengeteg erdőkig nyúlik s csak egy magas fal választja el a királyi vadaskerttől.

E kastélyban most már nem az ős magyar uraság lakik: bérbe van adva az egész uradalom. Brandler, porosz-sziléziai szeszgyáros bérelte azt ki, s halála után az özvegye maradt benne: egy életrevaló asszony, ki maga képes volt vezetni az egész itteni gazdaságot.

Brandlerné egész honossá lett már az egész országban, s míg fajának kiváló tulajdonát, a takarékosságot is megtartotta, amellett tudta ezzel egyesiteni a fogadott haza népének főfő erényét, a vendégszeretetet.

Ebben a háborús világban bizony két oldalra is gyakorolnia kellett az erényt. Házának helyzeténél fogva majd a császári tiszteket kellett megvendégelnie, majd a nemzeti kormány futárjait rejtegetnie, s megesett, hogy ugyanakkor, midőn a törzstisztek a díszteremben ültek az idei karczos mellett, a magyar kormány küldöncze a pinczében ebédelt és pezsgőt ivott.

Brandlernénál megvolt az a ritka, csak nőknek adatott tulajdon, hogy a legnagyobb izgalmakat könnyű szívvel tudja venni, mulatságnak tekinteni a veszélyt. Ő bizony nem titkolta a császári tisztek előtt sem, hogy herczeg Windischgrätz nézetei az övéihez homlokegyenest állanak s eldisputált néha egész tüzesen kardos vendégeivel a magas politikáról. Azok nevettek rajta s azt mondták, hogy szeretetreméltó asszony!

Egyszer aztán ezek a vendégek nagyon elmaradtak a háztól.

Brandlerné várta, hogy jönni fognak a másfajta vendégek. Elő is hozta számukra a szőlőhegyen rejtett pinczéjéből a legjobb harminczneegyedikit. Ez azoknak volt tartogatva.

Azonban ezek onnan Gödöllőről csak nem jöttek. Mindennap megjelentek hol itt, hol amott a távolban ágyúzni, hanem annyira soha sem melegedtek ki, hogy frissítő kellett volna nekik.

Az erdei kastély vendégtelenül maradt.

De mégsem egészen. Egy reggel könnyü kis neutitscheini

kocsi gördül be a kastály udvarára s abból leszökik egy fiatal férfi, kinek vidám rózsapiros arcza még ifjabbnak tetszik az által, hogy simára van borotválva. Utitáskát nem hozott magával, hanem a kezében egy roppant nagy bőrtárczát tart, mely kulcscsal van bezárva s azt nem adja ki a kezéből semmi segítségére siető cselédnek.

A ház asszonya már az erkélyről üdvözli őt.

— Jó napot, Leo!

— Jó napot, hugom!

— Nénéd, te bohó!

A fiatal férfi felsiet a lépcsőkön; megtörténik a rokoni ölelkezés; de az ifju akkor is fél kézzel azt a nagy tárczát szorítja dobogó szivéhez. Abban valami kedvese lehet.

— Hát téged mi hoz Pestről? kérdé bizalmasan a hölgy.

— Nem hoz, de kerget, súgja az ifju; a budai várparancsnok kijelentette, hogy Pestet bombáztatni fogja, s ez nem tartozik az én legszenvedélyesebb mulatságaim közé.

— Eredj, te gyáva!

— Hiszen megyek is! de nem tudom, hogy merre? Buda felé nem eresztenek, ott el van zárva a part. Vácz felé nem mehetek, mert ott verekednek. Lefelé nem mehetek, mert ott a lovagias bán népfelkelőivel kell szembe utaznom: megkisértem Galiczia felé kerülni s úgy haza Prágába.

— Hát végkép itt hagyod Pestet?

— Legalább hosszú időre. Bezártam a banküzletet; összeszedtem az értékpapirjaimat s átköltözöm mindenestül a prágai házba. Itt nincs üzlet többé hosszú időre, akár így, akár úgy fordul a dolog.

— Eredj, te csúnya ember vagy! Ne csókolj meg!

— Miért?

— Először azért, hogy minket itt hagysz; másodszor meg azért, hogy — nem tudtál már magadnak egy év alatt, a mióta magyar világ van, egy kis bajuszt ereszteni?

— Huha! A borotvált arczczal tovább marad az ember fiatalnak.

— Még németnek néz valaki.

— Hát hisz az igaz.

— De kémnek fognak tartani.

— Hát az meg nem igaz.

— Olyan könnyű szivvel el tudsz innen menni.

— Az megint igaz. Minden vagyonom itt van a tárczámban; a hol azt leteszem, ott van otthon. Te nem tehetsz hasonlót, mert beleépítetted, ültetted vagyonodat ennek az országnak a földébe. Hozzá vagy nőve minden fagyökérrel, épület-alappal. Kénytelen vagy azt szeretni. Ezt nevezem kényszer-hazaszeretetnek.

— Eredj, te prózai ember.

— Már harmadszor mondod, hogy «eredj», tehát tedd, hogy mehessek. Szerezz nekem valahol egy útlevelet a magyar táborból, te mindenkivel ismerős vagy.

— Majd meglátom. Már itt vannak közelben. Ha valaki idevetődik, majd utasít, hogy mit tegyünk; addig pedig jó helyen vagy nálam.

Alig kivánta meg, már itt is volt.

A közeli erdőben, épen a gyümölcsös háta mögött egyszerre sürű puskázás támad: ötven-hatvan lövés egymásután; aztán egy riadalmas győzelemkiáltás, vagy vadászhallali.

Ők jönnek. — De kivel harczoltak vajjon? Az egész gödöllői erdőt fel a Mátráig mind a nemzeti sereg tartja megszállva; csak nem egymásra lövöldöznek?

A talányt megoldják a következő perczek. A gyümölcsösön keresztül közeledik a lövöldözés után egy lármázó csoport. Felszerelésük mutatja, hogy guerillák. Egyenruhájuk nincs, kiki a maga polgári öltönyét viseli, csupán egy széles veres szalag a kalapon s egy mellétűzött veres toll a háborúi jelvény. Egyedül a vezérnek van egyenruhája, füzöld bekecs, karmazsin plüsh hajtókákkal, ámde széles karimájú kalabriai kalapja egészen veres; mellette

lengő veres toll, derekán széles veres öv és lábain veres bagaria-csizmák. Többet csak nem lehet tőle kivánni?!

Brandlerné duzmadtan rántott egyet a vállán a közeledők láttára. Ő nem ilyen vendégek számára tartogatta a harmincznegyedikit.

A szabad csapatok a magyar szabadságharczban nem mindig szívesen látott vendégek voltak.

A hadjárat története keveset beszél róluk, az csak a nagy csatákkal foglalkozik. Mi kénytelenek vagyunk emlékünk után kiegésziteni a történelmet, hogy regényünk helyzeteit érthetővé tegyük, s az olvasónak alkalmat nyujtsunk magát a szereplők kedélyállapotába beletalálhatni.

A guerillacsapat, a hány, annyiféle külön fogalommal ismertette meg a közönséget.

A legelső szabadcsapat Pesten keletkezett. Neve volt: a «barrikadőrök». A radikális fiatalságból alakult. Tagja volt Petőfi is és e sorok irója egy ideig. A franczia forradalmat tanulmányoztuk. Petőfi Desmoulins Camillenek látta magát, alólirottat pedig Saint Justenek. Egy pesti rézműves lánczon forgó ananászfejű buzogányokkal látta el e csapatot, a miknek nagy hasznát vehetni barrikád-harczoknál. Különben volt mindenkinek vadászpuskája és kardja. Petőfi kardját guillotinnak hitták; szélessége exorbitans volt. E sorok irója nem emlékezik rá, hogy valamikor torlaszt emeltek volna. Egyszer lett volna rá alkalom, valami utczai kravall volt. Éjjeli álmunkból vert föl bennünket a «fegyverre!» kiáltás. Egy szálláson laktam Petőfivel. Én hamarább készen voltam s indultam siettetni Petőfit. A közös előszobában elém jött a költő neje. A veszedelem perczében a forradalmi nő felett túlsúlyra kapott a féltő feleség. Arra kért suttogva, hogy ne várjam be, míg férje felöltözik, hanem távozzam egyedül s vigyem magammal a közös lépcső-rácsozat egyetlen kulcsát. Ezért az egyetlen elárult «gyöngeségeért» tiszteltem Szendrői Juliát legjobban. Megfogadtam a szót, én elsiettem s Petőfi nem jöhetett le a bezárt lépcsőn. S míg ő a rácsot dön-

gette haraggal, azalatt vége lett a kravallnak minden barrikád nélkül. (Bár a segesvári csata előtt is rázárta volna valaki az ajtót!)

Ezt a barrikád-csapatot vezette aztán Oroszhegyi az aldunai csatatérre. Mind végig derék fiúk maradtak.

Egy másik guerilla-csapat Querlonde vezetése alatt vitézkedett Komárommál.

Egressy Gábor, a nagy művész is vezetett egy szabad csapatot; hadi bulletineket is adott ki.

Noszlopi guerilla-csapatjának hegyi ágyui is voltak s egy egész repülő hadoszlopát foglalkoztatta az ellenfélnek a Bakony erdejében.

Mednyánszky guerilla-csapatjának magvát a győri megyebörtönből kibocsátott negyven fegyencz képezte. Az egész hadjárat alatt becsületes emberek voltak és vakmerően verekedtek.

Rózsa Sándornak, kit ez ideig nem birt elfogni semmi hatóság, bűnbocsánatot adott a kormány azon ajánlatára, hogy az alföld futó betyárjaiból lovas guerilla-csapatot alakít, s harczolni viszi őket. A bocsánatlevéllel épen e sorok irója kereste őt fel egy zivataros éjszakán a félegyházi homokbuczkák között. Az is regényes jelenet volt, de nem tartozik tárgyunkhoz. Ezek is jól harczoltak s jó barátnak nem tettek kárt.

Emlékezetes szép guerilla-csapat volt a Vasváryé: díszesen egyenruházva, jól fegyerezve s komoly tettekre készen. Ezeket, vezérükkel, ifjukori barátommal együtt az utolsó emberig leölték egy szorosba csalva a Bihar havasai között.

Ugyanabban a harczban pusztult el Hatvani szabadcsapatja is, melyről azt hiresztelték, hogy a republicánus hadsereg magvát fogja képezni, s ha az oláhokkal elkészült, Debreczenbe jön, szétveri az országgyűlést, összehívja a national conventet s felállíttatja a guillotint (ott mindjárt a nagypéterfia-uteza szegletén). Szegényeket csaknem mind agyonverték az oláhok.

Ezek mind, ha szomorú is, de tiszteletreméltó emléket hagytak maguk után.

Hanem volt aztán egy guerilla-csapat, a melyről nagyon keveset zeng a történet múzsája. Ennek a vezére rendkivüli hadvezéri talentumot fejtett ki a hadjárat alatt abban a taktikai manőverben, hogyan lehet az ellenséggel való találkozást kikerülni?

Minden guerilla-csapat kölcsönzött magának valamely történelmi hőstől nevet. Voltak Rákóczy, Tököly, Zrinyi csapatok.

Ezt a bizonyost úgy hítták, hogy Robespierre csapat.

Nekik már nem volt elég a magyar historiai nagyságok neve.

Azaz, hogy csak ők hítták magukat e néven, a katonák más nevet adtak nekik: úgy hítták, hogy a «Kakadály-csapat.»

Ez mondvacsinált szó: a kakadúból és papagályból. A kakadúból birták a bóbitát, a papagálytól a fecsegést.

Hogy miért nem birták a magyar katonák rokonszenvét, annak az oka az volt, hogy mindenütt ott lábatlankodtak a sereg körül, hol elől, hol hátul; elfoglalták a helységekben a legjobb szállásokat, s megunatták a gazdákkal a vendégszeretetet; borzasztóan hetvenkedtek, s ha komoly összeütközést éreztek (jó orruk volt), akkor egyszerre láthatatlanokká lettek. Mikor meg vége volt a verekedéseknek, akkor megint ott termettek dicsekedni.

S mikor kifogytak az öndicsőítésből, akkor hozzáfogtak a más ocsárlásához. Nekik mindenki hazaáruló volt, vagy gyáva. A vezérek természetesen mind árulók, a képviselők mind gyávák, a kormánytagok árulók és gyávák. És épen ez a felfogás magyarázá meg azt a törekvést, hogy ők magukat a jövendő számára épségben megtartogassák, hogy majd mikor vége lesz a harcznak, seregeink győznek, akkor legyen valaki, a ki a gyávák és árulók felett törvényszéket tartson.

A tulajdonjog viszonyairól is a kort messze meghaladó

fogalmaik voltak. Nem! azt nem tették, hogy raboltak volna. Ők mindent, a mit testük megkivánt, fizettek splendide: igaz, hogy nem készpénzzel, hanem nyugtatványnyal. Azt, a ki igaz hazafi, tartozik készpénzül fogadni; ha nem fogadja, flagrans hazaáruló!

S a «martiális» törvények kihirdetése óta nem volt tréfa dolog valaki után azt kiáltani, hogy «áruló!» Ennek a kiáltásnak magja is volt ólomból.

Az érkező csapat már messziről közeledtében megismerteté magát. A marseillaiset dalolta.

Magyar szövege is van e lelkesítő forradalmi indulónak. Nem csupán az, melyet fentebb említénk, csupa nevekből összeállítva, hanem egy valóságos vers.

Előre kijelenti e sorok irója, hogy az a vers, ámbár elég gyönge, de nem saját szerzeménye. A harminczas években készült az s a radikális országgyülési fiatalság által énekeltetett a pozsonyi gyüldében. Szerzőjének Lovassyt tarták, kinek börtönét e költemény gyanuja is segitett sötétebbé tenni.

A verset csupán mint historicumot jegyeztük ide, a hogy azt a guerilla-csapat éneklé.

«Ébredj, Árpád büszke népe!
Ragadd ki híres kardodat!
Nevednek esküdt ellensége
Dühödve hozza lánczodat. (ismét)

A szolgaságra nem hódíthat,
    Fegyverre magyarok!
    Levente bajnokok!
Rontsunk, rontsunk —
    A vérszopókra!
Aprítsuk halmokra. (ismét)

A csodára a cselédség mind kiszaladt az udvarra; a béresnék összecsapták kezeiket s azt mondták: uram Jézus! a nagy hadjárat alatt sok mindenféle «pasasir» megfordult az udvarukban, de ilyet még nem láttak.

A vörös főnök jobbjában kosaras markolatú kardját tartva magasra, maga is énekelve jött a verandáig s a kivont karddal látszott ütni a taktust.

Baljában is tartott valami nevezetest; az egy csinos fiatal hölgy volt, ki kezeit a vezér karjába fűzve, egyenlő léptekkel haladt mellette.

Megnézni való alak! Öltözete rövid, bokáig érő, fekete selyem; derekán veres török öv, arany hímzetekkel, abba egy görbe ezüstnyelű török kés dugva, a selyem öltöny felett veres szerviánka, arany zsinórzattal, s apró sárga gombokkal; nyakán korall öv, melynek minden egyes szeme művészi faragványú camæa, fején veres bársony barette, vagy phrygiai sipka, vagy micsoda? s az alul huszonnégy varkocskába fonott hajzat, megannyi piros szalagcsokorral. Ilyen lehetett Medúza, mikor még szép volt és fiatal.

— Aprítsuk halmokra! rivallá a refrainet da capo a veres vezér, a folyosó elé érve, hová a házi asszonyság és az unokaöcsese lesiettek elfogadására s azután hüvelyébe dugta kardját, s mellét előre feszítve, bemutatta magát.

«Én vagyok Robespierre a második: a Robespierre-csapat colonelje, s ez itt alvezérem Danton.» A háta mögött állt egy szertelenül nagyfejű alak, húsos, duzmadt ajkakkal, tömpe, széles orral, és ravasz apró fekete szemekkel. A balján viselt hölgyet elfeledte a vezér bemutatni. Azt úgyis tartoznak kitalálni, hogy kicsoda?

A nyomában a kertajtón át kibontakozó sereg mehetett valami nyolczvan főre.

— Éljen a hegy! ez volt a vezér részéről az üdvözlet.

A háziasszony, bár kissé különösnek találta, hogy a megszokott «éljen a haza!» üdvözlet helyett csak a «hegyet» hallja éltetni, gondolta magában, hátha ezek olyan emberek, a kiknek nem tetszik a rónaföld, s ő is viszonzá a jelszót: «éljen a hegy!» s kezét nyújtá a beköszöntőnek szivélyesen, s meghítta, hogy tessék besétálni.

E szives fogadásra egyszerre megváltozott a hangulat, a veres kalap lekerült a főről, a veres vezér lehajolt a nyujtott kezet megcsókolni. Mire az oldalán függő hölgy még többre ment a szivélyességben, s egész barátsággal nyakába borult a háziasszonyságnak s megcsókolá arczát és ajkait; de még akkor sem mondta volna meg, hogy ő kicsoda, ha Leo meglepetten fel nem sziszszen: «Caesarine!»

A szép hölgy azonban délczegen felemelé fejét s egy villi királyné büszkeségével mondá az ifjunak:

«Semmi Caesarine; hanem Stomfai Guido colonelné asszony!» S azzal egy olyan utánrajzolhatlan grimacet vágott a szeme közé, orrát-száját elfintorgatva, a minőt csak figuránsnők a szinfalak között tudnak egymás ellen közrebocsátani.

A vezér úgy tett, mintha ezt nem vette volna észre, vagy nem tartoznék rá. Ő a házi asszonynyal volt foglalkozva.

— Hallotta ön asszonyom azt a nagy lövöldözést itt a parkja végében? kérdé dicsekedő selmasággal.

— Nagyon hallottam.

— Megijedt ön erősen?

— Oh nem, mi hozzá vagyunk már ehez szokva.

— De csak mégis dobogott egy kicsit a szíve?

— Önök ellenségre találtak itt!

— De még milyenre! Koronás ellenségre.

Brandlerné e czím alatt nem gondolhatott egyebet, mint valami mediatizált herczeget, a ki az armadiánál szolgál.

— És mi történt?

— Ő elesett.

— Ah!

— Itt hozzák őt társaim vállaikon az ön kastélyába.

— Ide, én hozzám? A háziasszonyt megdöbbenté e nagy kitüntetés.

— Igenis, az ön konyhájára, és önnek is kell belőle enni!

— Micsoda! kiáltá megrettenve az úrnő; hanem a következő pillanat meghozta számára a kedélyes megoldást. Négy ember vállravetett rudakon czepelt a kerten át az udvarra egy gyönyörű nagy hímszarvast. Tizenhatágú koronája volt.

A nemes vad gyalázatosan össze-vissza volt lövöldözve. Kapott valami harmincz golyót; egyet sem a vadász-szabályok szerint.

— Tehát ez volt annak a nagy lövöldözésnek a tárgya? kérdé Brandlerné ajkpittyesztve.

— Ezt mi önnek hozzuk ajándékba!

— Köszönöm uram. De úgy tudom, hogy ez a szarvas a királyi vadaskert tulajdona.

— Nincs többé király!

— De még mindig van ország. Tehát az ország tulajdona. Azért én most az elejtett vadat a mázsálóra tetetem s holnap a becsárát megküldöm a gödöllői vadászmesternek, ki ezzel az országnak számolni tartozik.

A vörös vezért már boszantá e kalmáros lelkiismeretes-kedés. Most már felcsapta a kalapját, begyűrte a tetejét s kemény hangon rivallt a hölgyre:

— Mink vagyunk most az ország! Itt én parancsolok!

— Jól van, uram. Ha ön az ország, akkor kifizetem a lőtt szarvasnak az árát s számoljon be a pénzzel ön.

Ez az asszonyi makacsság fenekestül felforgatta a colonel jókedvét: itt egy radikális metszéssel ketté kell vágni a vitát s kideríteni, hogy a tökéletes egyenlőség korszakában az asszonynak a neve «hallgass!»

— Ejh, asszonyom! Nincs többé pénz! Nincs több fizetés! Nincsenek avult birtokviszonyok, ócska tulajdonképzelgések. Mi adjuk vérünket a népért. A nép adja nekünk szükségleteinket s ha mi azt mondjuk rá: quitt! még akkor is a nép adósunk, egy óriási nagy hála érzetével.

Brandlernének az jutott eszébe, hogy unokaöcscse érdekében jó lesz csinyján bánni e hatalmas úrral: egyet fordított a kedélyhangulatán s beletért a vezér eszmefolyamába.

— Tehát legyen megengedve az óriási hálaérzetnek egy igen kis részét leróhatnom az által, hogy önt uram és derék csapatját házamnál megvendégelem. Hány vendégre lehet számitanom?

A vezér szétnézett csapatja fölött, s hozzávetőleg mondá:

— Itt most lehetnek valami nyolczvanan; de még szanaszét van valami száz: azok is mind összejönnek.

— Megengedi ön, hogy háziasszonyi teendőim után lássak, vendégeim illő ellátása végett. Öcsém, Walter Leo bankár Pestről, felvezetendi addig önöket a szállásukra.

E nyájas beszédre ismét lekerült a kalap a fejről, s ismét következett a kézcsók. A vezért és hölgyét és az alvezért felvezette az emeleti szobákba Walter Leo, tetszésükre bízva, ha netalán a fáradalmas út után toilettjükkel kivánnának foglalkozni, a mit a két előbbi természetesnek talált, míg az utóbbi azt felelte rá, hogy én nem szoktam!

A csapat plebejus része az alatt letelepedett az udvaron a terebély gesztenyefák alatt, s otthon tette magát a folyosón és a béres házakban. Előőrsi szolgálatról szó sem volt; hanem az előlegesen felhozott törkölypálinka nagy keletnek örvendett.

A szobaleány, ki a két egymásba nyiló szobába szállásolt vezérnek és hölgyének friss vizet vitt be, azzal a pletykával jött vissza, hogy a vezér úr markának ujjait az asszonyság huszonnégy hajfonadéka között találta, de nem abban a modorban, a melyben gyöngéd szerelmesek szoktak kedvesük hajzatában édelegve dulni, hanem marokra fogva és czibálva. Az asszonytól csak annyit hallott, hogy «hiszen csak látásból ismerem».

Ez bizonyosan vallatási jelenet volt Walter Leót felismerő kiejtett szava miatt.

Mikor aztán előjöttek szobájukból a terembe, czivódásnak, czibálásnak semmi nyoma sem látszott már. A hölgy ismét két kézzel akasztotta magát a vezér karjába, s huszonnégy varkocskája mind ki volt bontva, s a fonás által

hullámossá vált haj egy görög kontyba tűzve fel a fej tetején, s e konty körülszorítva az imént nyakörvül szolgált koráll camæafüzérrel. Az egész terem pézsmaillatú lett belépte után.

Danton mindössze annyi parádét csapott, hogy a pantallonja szárát, mely eddig fel volt hajtva, lehajtotta, s a dolmánya gallérát, mely eddig le volt hajtva, felhajtotta. Lehettek rá alapos okai.

Mikor hárman összejöttek az étteremben, hol már az asztalra téve várta őket a szilva-pálinka, rosztopsin, sonkaszelet és friss kalács, Danton így szólt az első pohár után.

— Barátim. Én ezt a bankárt ismerem Pestről. Akármi legyek, ha minden pénze itt nincs vele. Délután leülünk ferblizni; — bizzátok őt rám: én megfejem.

A szép hölgy a rosztopsinhoz nyult.

— Ezt a bankárt én is ismerem. Bizzátok őt rám: én megkoppasztom.

Csalfán nevetett aztán a vezérre, ki vasvillákat szórt szemeivel feléje, de hajába nem kaphatott, mert közöttük volt az asztal. A helyett lecsapta az asztalra a kiivott kupiczát, hogy annak rögtön lemaradt a talpa s így szólt:

— Én ezt a bankárt nem ismerem, de bizzátok őt rám: én felakasztatom!

Félbe kellett szakasztani a kedélyes társalgást, mert a háziasszony érkezett meg.

Ő is azzal a szándékkal jött, hogy unokaöcseséről beszéljen.

Elmondá a vezérnek, hogy Leo öcsese Gallicziába akar menni üzleti ügyekben s nagyon jó barátságot tenne vele, a ki számára a magyar táboron keresztül szabad menetelt eszközölne.

Stomfai Gideon (csitt, meg ne hallja, hogy így nevezzük, mert minket is felakasztat: ő Robespierre második) kész örömmel is fogadkozott, hogy ő lesz, a ki ezt a szivességet megteszi, senki más.

Brandlerné ejtett el némi gyönge czélzást egyenértékű megjutalmazásról.

Stomfai Gideon (már én nem bánom, ha felakasztat is: de azt a nagy historiai nevet nem pazarlom rá) minden ilyes szándékot nemes méltatlankodással utasitott vissza. Ő a mit tesz, barátságból, nagylelkűségből teszi.

Ezt azután csak barátsággal, nagylelkűséggel lehetett viszonozni.

A pompás úri lakoma elég alkalom volt ily nagylelkűség bebizonyitására. A háziasszonyság tizenkét személyre teríttetett, s felhívta a colonelt, hogy vitézei közül a notabiliseket válogassa ki a többi terítékekhez. Felhordatta számukra a mi csak jó és drága. A finom ó borok aztán egész fesztelenné tették a társalgást.

Az asztalfőn a háziasszony és a vendéghölgy elnököltek. A háziasszony mellett ült Gideon, Cæsarine mellett a bankár. A vezér handabandázott sajátszerű hadviselése eseményeiről, mig a delnő elmult tréfás kalandok kezdő szavait szórogatá el, miknek úgy látszik, hogy Leo tudja a folytatását, ha nem is mindig a végét.

S azért ők ketten, a vezér és hölgye, egymás szavára is mindig ügyeltek; úgy tetszett, mintha egy közös tervre közreműködnének.

Mintha a delnő csak azért bizalmaskodnék szomszédjával, pajzánul, kihivóan, tüntetőleg, hogy férjét még nagyobb dühre ingerelje ellene; s mintha a vezér csak azért mesélné el kaczagó cynismussal örökös egérútban remeklő hadviselési modorát, hogy Leot valami gúnyos észrevétel kiszalasztására birja; a miért aztán bele lehessen kötni.

Hanem a pénzemberek óvatosak. Walter Leo a legtöbb arczot ösmerte azok közül, a kik most ez asztalt körülülik. Nem voltak tizenhárom próbás ezüstből. Az úgynevezett Danton maga egy ismeretes kártyahős; az a másik egy pénzhajhász: a harmadik egy ingyenélő bonvivant; a negyedik egy zsaroló, ki sugókönyvekkel és képekkel házal; az ötödik egy hajdani rendőrkém; a hatodik egy

tönkrejutott korcsmáros; a hetedik egy silentiárius ügyvéd; a nyolczadik egy infám-cassirozott tiszt. S ha ez a színe a társaságnak, milyen lehet még, a mi ott kinn van?

Vigyázott magára, s úgy óvakodott, hogy a férfiakat meg ne bántsa s a nőnek nagyon ne udvaroljon.

A háziasszony e közben nem tudott enni saját asztalánál. Gyanuba keverte magát, hogy minden étele meg van mérgezve. De annyira jól lakott a hallott beszédektől.

Ő, az áldozatkész honleány, ki még eddig a magyar hadseregből csak a hősöket ismerte, ki még eddig nem látott mást, mint mesés önfeláldozást, mythosi vitézséget, a porból egyszerre az égig kiemelkedő jellemóriásokat, lelkesülést egész tömegekben, dicsőséget, mely oly általános, mint a nap, vagy gyászt, mely oly általános, mint az éjszaka; most egyszerre közepébe jutva egy uszó lápnak, melyen csak a gyávaság burjánzik s a henczegés kuruttyol, egészen rosszul érezte magát. S a torturát kiegészíté a mellette ülő vendégnő magaviselete, beszéde, modora, mely ez ország minden házánál szokatlan, idegen, visszataszító.

Alig várhatta Brandlerné, hogy hozzák már a fekete kávét, mely az ebédet berekeszti.

Gideon is türelmetlenül várta azt. Hölgyének lába az asztal alatt a bankár lábát keresi. Ő azt észrevette.

A kávét is felhozták. Gideon szinig rakta poharát czukorral: ő úgy szereti azt.

— És íme a hadjárat végén elmondhatom, hogy vitézeim közül egyetlen egy sem sebesült meg. S ez a legnagyobb hadvezéri talentum. Úgy manöverezni, hogy az ember az ellenséget mindig kijátszhassa!

— De ebben nagy segélyére volt önnek táborkari vezére, szólt nevetve Cæsarine, saját homlokára mutatva ujja hegyével. A szökésben én nagy mesternő vagyok.

S ledér egyetértést szenvelegve pillantott hátra Walter Leo felé.

— Asszonyom! kiálta fel, rögtön haragra pirulva Gideon. (A kávét már beönté. — Most már kezdődik.)

A delnő nevetett. (Még nem.)

— Uram. A chartreuse még hátra van, szólt csalfán mosolyogva.

S azzal a szalma-fonatú palaczkot felvéve, tele tölté a kis karcsú pohárkákat a fűzöld nedvvel, magának, Gideonnak és a bankárnak.

— Igaz. Gideon helyére ült s a pohárkát koczintásra nyujtá Leonak.

— Éljen a hegy!

— Hát éljen a hegy!

Még egy pohárral.

— Éljen a mi kedves háziasszonyunk.

— Sokáig éljen.

— És most, uram, álljon fel ön. Imádkozzék és készüljön a halálra. Ez utolsó pohara volt.

— Mi az ördög?

— Én önt felakasztatom.

— Hahaha!

EGY KIS TÉVEDÉS.

Walter Leo meg sem mozdult a helyéről.

Brandlerné tétovázva nézett Gideonra, hogy tréfa-e ez, vagy a bor hatása?

— Asszonyom! szólt Gideon az úrnőhöz. Vitesse el az asztalról az edényeket. Itt most törvényszéket fogunk tartani.

(Hohó! Még én nem kaptam chartreuset! kiáltá a cidevant súgókönyvházaló az asztal végéről, megijedve, hogy már elhordják a palaczkokat.)

— Miféle törvényszéket? Kérdé Brandlerné.

— Vésztörvényszéket, asszonyom! felelt Gideon. A parlament elfogadá a martiális törvényeket s azoknak kihirdetése óta minden csapatvezérnek joga és kötelessége, a hol a haza ellenségeit feltalálhatja, azokat elfogni, elítélni, megsemmisíteni, vagyonukat elkobozni.

— De hát hol a hazának itt olyan ellensége?

— Azon ember ott! szólt Gideon Leora mutatva, ki az alatt székét a két hátulsó lábára döntve, kedélyesen hintázta magát s a fogait piszkálta.

Brandlerné összecsapta a kezeit.

— Az én öcsém, Leo?

— Igenis. Walter Leo bankár. Nem ön maga vallotta-e meg nekem, két tanu jelenlétében, hogy Walter Leó bankár Pestről menekül Galicziába? Titkos küldetéssel az osztrák hadvezértől. Nagy pénzösszeget szállít hazaáruló czélokra magával.

— Én mondtam azt, uram? szólt elbámulva Brandlerné. Asszonyom, hallotta ön ezt tőlem? Az úrnő azt hitte, hogy ha nőtársára hivatkozik, annál mégis valami szeméremérzetre talál.

Az pedig kaczagva ugrott fel helyéről, s szökése közben még hozzáért kezével Walter Leo hajfürteihez, mint Delila, mikor Sámson ellen behítta a filiszteusokat. Egészen hasonlított ahhoz a bibliai árulónőhöz. Ragyogtak a szemei, mikor áldozatára nézett s szemöldei biztató integetéssel rándultak felfelé.

Walter Leo most már tudta, hányadán van?

Addig óvatos volt, a míg a veszélyt elkerülhetni hitte; most aztán, mikor látta, hogy egészen benne van s nem szabadulhat belőle, felülkerült nála a dacz és elszántság. Nevetett.

Érezte, hogy itt ez a legjobb védelem.

— Ne ijedj meg, néném. Nem látod, hogy ezek az urak itt csak egy tréfás jelenetet akarnak eljátszani a te mulattatásodra, ebéd végeztével. Valami improvisált szindarabot. Hoztak magukkal súgót, yongleurt, escamoteurt, még kötéltánczosnőt is.

Az illetők, a kik találva érezték magukat a rájuk illő czímmel, lesunyták a fejeiket; hanem a hölgy az övébe dugott késhez kapott s kigyóvá tekerülő szemöldei, fehérével felfelé forduló két szeme, szétnyilt ajkai között össze-

csikorgatott fogsorai kifejezték a névtelen dühöt, mely e bántalomra támadt szivében.

Gideon nem akarta elengedni a rémjelenetből az ünnepélyes szinezetet.

— Álljatok fel, birák! szólt társaihoz az asztal mellett és esküdjetek!

— Jurate! Kaczagott közbe Walter Leo. Tehát papot is hoztak magukkal! Ön kiesett szerepéből citoyen! Robespierre idejében nem imádkoztak és nem esküdtek!

Gideon le volt főzve. A társai is kezdtek gyöngén vihogni.

— Ön, uram, folyvást azt hiszi, hogy ez tréfa? Ez komoly dolog. Ön bűnös. S én birája vagyok. Ön szökni akart, s én utolértem.

— Én pedig nevetni fogok az ön szavain az utolsó pillanatig.

— Egy óra mulva függni fog ön.

— Sajnálom, hogy akkor már nem változtathatom meg a véleményemet.

— Adja ön elő iratait! Hol van tárczája?

— Azt meg épen nem fogom megmondani.

— Nekünk jogunk van motozni és kobozni.

— Ennek a jognak rablás a neve.

— Ön rablóknak nevezi az állam közegeit! Ez maga hazaárulás! Ok a halálra!

Brandlerné kétségbeesetten ragadá meg Gideon kezeit.

— Uram: Az Isten szerelméért! Ne kövessen el gyilkosságot! Ha gyanuja van önnek öcsém ellen, vitesse a főhadiszállásra, állíttassa rendes törvényszék elé, itéljék el ottan, hogy vétkes-e?

— Ah, persze, hogy ott megvesztegesse a birákat! Ismerjük a főhadiszállást. Az az árulók fészke. A zsarnokok czimborái mind. Majd csak előbb meghozzuk és végrehajtjuk az itéletet s aztán kérünk reá utólagos jóváhagyást. Birák, üljetek le! Danton, te vagy a jegyző. Tedd fel a pontokat. Hivjátok fel a nyakkötő-mestert!

E rémítő szavaknál Brandlerné ki akart futni a szobából, hanem az a vendégnő útját állta és karjaival átszorítá.

— Nem innen, asszonyom! Jelen kell önnek lenni az egész komédián. Ide fogjuk függeszteni önnek az unokaöcscsét az erkély keresztvasára. Az lesz a szép. Ijesztésül minden hazaárulónak. Ah, ah! ne féljen ön! nem törik az a vas le alatta; megbir az egy embert.

S hogy próbáját adja állításának, kifutott a terem nyitott ajtaján át az erkélyre, melynek két oszlopát egy hosszú keresztvas tartá egybe, befuttatva virágzó folyondárral, s ott felszökve egy székre, két kezével belekapaszkodott a keresztvasba s aztán kirugva a széket maga alól, elkezdte magát a légben himbálni s lábával pajkosan kirúgott, hogy kilátszott a piros harisnyakötője.

Brandlerné ájuldozva támolygott egy karszékig, míg a hintáló hölgy dæmoni csintalansággal tekinte rá vissza és kaczagott.

Hanem a mint aztán egyszer a hintáló hölgy az út felé is fordítá tekintetét, hirtelen ijedtenereszté el a keresztvasat s leszökkenve térdre esett, s rémülettől kikelt arczczal sikolta a teremben levőkre.

— Jézus Mária szent József! Gideon, menekülj! itt vannak a vasasok!

Gideon eleinte valami rossz tréfát sejtett e fordulatban. (Ettől a némbertől minden kitelik.) De a nyolcz társ annál komolyabban vette a rémhírt s tolakodott az ajtó felé, egymás sarkára taposva. Egy percz mulva egy sem vala ott. S másik perczben visszaordított az ajtóból Danton (alias Ferbli Peti):

— Végünk van, Robespierre! A kertet is elfoglalta a kürazir! Kétszázan vannak! Én futok!

Könnyű neki. Csak a veres tollat kell letépnie a kalapjáról s azzal azt mondhatja: «én senki sem vagyok!» és szaladhat a bozótnak; de hová legyen a vezér maga «a-hol-nem-zöld-ott-veres» egyenruhájával? Hisz őt rögtön felismerik.

— Védjétek magatokat az utolsó emberig! ordítá Gideon, kirohanva a folyosóra.

Hiszen védték is azok magukat az utolsó emberig, csakhogy nem kézzel, hanem lábbal. Két percz alatt úgy eltünt valamennyi, mintha kazal, kémény, pinczelyuk nyelte volna el. Gideon és társnéja egyedül maradtak a kastélyban.

A vértesek sisaktarajai pedig ott csillogtak világosan a kert bokrai között. A szabad csapat nem vette neszüket elébb, csak mikor már ott voltak.

— El vagyok veszve! hebegé Gideon s sápadt lett, mint a viasz.

— Még nem: én megszabadítalak, suttogá fülébe Cæsarine s betuszkolta őt abba a szobába, melybe szállásolva volt, és rázárta az ajtót. Maga aztán visszasompolygott az étterembe, hol a háziasszonyt unokaöcsesével egyedül hagyta.

Alázatos sunnyogással jött a nő. Megcsókolta a kezét Brandlernénak, s a kéregető koldusok hangján kezdett el hozzá beszélni.

— Nagyságos asszonyom. Bocsásson meg nekünk az elkövetett tréfáért. Hiszen, hogy csak tréfa volt, azt észrevehette mindjárt. Lám a nagyságos úr kitalálta s csak nevetett rajta.

— Kegyetlen tréfa volt, nyögé a házi úrnő, még most is odavagyok bele.

— Én vagyok a hibás egyedül, szólt Cæsarine, letérdepelve Brandlerné elé. Verjen meg, taposson reám. Bort ittam szokásom ellen. Ez az ördög sugallta ezt az ötletet. Aztán (folytatá szemérmesen, szemtelen suttogással) Leonak véltem tartozni e rossz tréfával; korábbi fájdalmakért, a mik legyenek eltemetve! Én vagyok egyedül a bűnös!

S azzal elkezdte mind a két kezével verni a homlokát, s aztán fejét a padlóhoz, mígnem Brandlerné kérte szépen, hogy ne tegye azt, inkább megbocsát neki.

— Ön is megbocsát? esenge Cæsarine Leo lábaihoz csuszva térdein.

— Mindent megteszek, csak álljon fel és beszéljen okosan.

Cæsarine kezet csókolt neki.

— Szabadítsa ön meg férjemet!

— Asszonyom. Ön csalatkozik bennem. Nekem semmi legkisebb befolyásom sincs a császári hadseregnél. Ezt az imént nem szorultságból mondtam, de igaz. Legkisebb közöm sincs hozzájok.

— Oh tudom, oh nem vonom kétségbe. Csak tréfa volt az egész. Ön derék jó hazafi. De nyujthat ön segédkezet férjem megszabadítására.

— Hogyan?

— Adja ön ide kölcsön a borotváját!

Leo önkénytelen elnevette magát e nem várt kérelmen.

— Ön pedig, asszonyom, legyen olyan kegyes, kölcsönözzön férjem számára női ruhákat. Valami cselédöltönyt. Én átalakítom őt ismerhetlenné. Fejére nagy díj van téve, s személyleirása közkézen forog. És önök mind a ketten igérjék meg nekem, hogy nem fogják őt elárulni; ha üldözői ide jönnek, eltagadják, hogy itt van! Önök olyan jó, kedves emberek! Önök megbocsátják nekünk e rossz tréfát s jósággal fizetnek érte. Igen, igen, azt fogják tenni. Ez a nemes lelkeknek a tulajdona, hogy a rosszért mindig jóval fizetnek. Mi önök kezeibe teszszük le fejeinket s tudjuk, hogy jó helyen lesznek azok ott.

Cæsarine jól ismerte az embereit. Leo szótlanul előkereste utitáskájából borotválkozó eszközeit s átnyujtá azokat Cæsarinenak, mialatt Brandlerné egy teljes öltöző ruhát szedett össze női gúnyákból.

Cæsarine kezet-lábat csókolt az ajándékokért s ment Gideont fölkeresni.

Brandlerné az alatt az izgalmas jelenetektől kimerülten dült le a pamlagra, míg Leo szótlanul járt alá s fel a szobában.

Igen rövid idő mulva már készen volt a maszkerád. Cæsarine előjött a mellékszobából, követve egy szemérmetes pesztonka által, kinek tarka kendővel volt bekötve a feje, s ki olyan vékony hangon tudott beszélni, hogy mikor Walter Leo legelőször meghallotta a hangját, visszatarthatlanul kitört belőle a nevetés. Egy valóságos falusi «debella» állt előtte.

— Tegyünk úgy, suttogá Cæsarine, mintha most ebédelnénk; ha jönnek, ne kérdjék: ki lakomázott itt? — «Ő» fel fog szolgálni nekünk. Az ő neve Böske, én pedig unokahúga vagyok «kedves asszonynénémnek», a nevem «Eszter», úgy-e nem felejtik el kedves nénikém, kedves bácsikám?

A jó háziasszony, s az emberséges bankár még azt is megtették a kedvéért, hogy újra leüljenek az asztalhoz, s egymásután felhordassák maguknak a már egyszer kihordott ételmaradékokat; mialatt «Böske» váltotta a tányérokat.

De a vértesek csak még sem jöttek fel a kastélyba.

Ez talány volt, melynek nem lehetett a nyitjára akadni.

Egyszer aztán egy ágyudörgés zavarta föl a csendet.

E hangra rögtön felugrott az asztal mellől Cæsarine s kifutott az erkélyre, megnézni, hogy mi az?

Leo is utána ment.

A kastély erkélyéről egyfelől a gödöllői erdőre, másfelől a rákosi rónára nyilt kilátás. E róna felől egy porfelleg látszott közelíteni a kastély felé s a porfelleggel párhuzamos irányban látszott felállítva két ágyu és egy röppentyűtelep egy emelkedettebb halmon. A röppentyűk irányából kivehető volt, hogy azok ott valami ellenséget képviselnek.

Böske még mindig igen vékony hangon kérdezé Brandlernétől, hogy szabad-e előle elvinni a tányért a késvillával együtt?

Egyszer a porfelleg megállt s a mint azt tovavitte a szél, kitünt alóla egy csapat huszárság.

— Hahó! Guido! (most már nem «Böske».) Kiáltá át a terembe Cæsarine. Huszárok vannak itt!

— Sokan? Kérdé most már szokott természetes férfihangján Böske-Guido.

— Háromszáz, két ágyuval és egy röppentyű-teleppel!

Böske erre a szóra földhöz csapta a kezébe vett tányérokat (azokból cserép lett) s futott ki az erkélyre. Az erkély mellvédje keskeny volt három ember számára, s a rajta kihajló Walter Leo úgy tapasztalá, hogy az ál-Böske most már olyanformán fekszik az ő hátára, mintha meg akarná akadályozni az ő eshetőleges menekülési kisérletét. Mindez még csak a kiváncsiság örve alatt történt.

— Háromszáz huszár, kétszáz vasas ellen! Ez már fordít a dolgon! Henczegett az álczázott guerilla-vezér. Mindjárt tiszta lesz itt a csatatér!

Walter Leo úgy érzé, mintha valakinek a marka nagyon tapogatná az ő nyakát.

A röppentyűk a kastély kertjébe kezdtek hullani, a hol a vértesek tömege volt elrejtve.

Azok nem sokáig tűrték a kellemetlen interpellátiót; hangzott a trombitaszó, elővonultak a kert mögül s ugyanakkor két ágyujok, mely a szőlőben volt elrejtve, elkezdett dolgozni az ellenfél röppentyűtelepe ellen s a negyedik lövésnél elhallgattatá azt.

Ekkor az ellencsapat, a huszárság, rohamra trombitált. A vértesek szemközt vonultak rá. Meg lehetett őket számlálni, nem voltak többen, mint száznyolczvanan. Ellenfelük csaknem kétszer olyan erős. Aztán huszárok!

— Lesz itt most mindjárt nyulvadászat! dörmögé Gideon, szives házi gazdáját odaszorítva az erkély oszlopához, — csak úgy barátságból.

A mint aztán a szemközt robogó két lovas csapat mintegy kétszáz lépésnyire jutott egymáshoz: egyszerre megállt mind a kettő. A huszárok előtt lovagló főtisztek távcsöveket látszottak elővenni; míg a vértes csapat sorfalat

képezve, lekasztá karabélyait a nyeregkápáról, vezényszóra czélzott s egyszerre sortüzet adott.

Erre az egész huszárcsapat a mennyi volt, tömegestől megfordult: hátat adott az ellenfélnek, s elvágtatott a térről; az ágyúkat is felkapcsolták, elvontatták; a távozó porfelleg mutatta, hogy merre tüntek el? A vértesek jó darabon üldözték őket.

Ez kegyetlen nagy csalódás volt. Háromszáz huszár száznyolczvan vértestől elkergetve!

Böske hunyászkodottan visszatért a terembe s elkezdé a tört tányérok cserepeit összeszedegetni, megint olyan vékony hangon könyörögve az úrnőnek, hogy ne haragudjék az ügyetlenségeért: meg fogja téríteni a kárt, a mit okozott; míg Cæsarine ismét csupa kézcsókoló atyafi lett egyszerre nénikémnek, bácsikámnak.

Pedig ezuttal a vértes csapat már egészen hatalmába készült venni a kastélyt; hangzott közeledő trombita szavuk; a vezér parancsa, mely a sorba felállást vezényelte s azután sarkantyús lépések, kardcsörömpölés a lépcsőkön, a folyosón végig.

— Fogadd te el őket! súgá Brandlerné öcscsének, nekem nagyon fáj a fejem. Nem is volt csoda; de meg nem is volt ő nagy barátja annak az érkező csapatnak.

Cæsarine a benyilóba tuszkolta át Böskét s összetett kézzel rimánkodék Leonak, hogy ne árulja el titkát.

— A mit egyszer igértem: azt megtartom.

Cæsarine és Guido ott maradtak a félignyitott ajtón át hallgatózni.

A folyosóról hangzó lépések a teremajtóig jöttek. Egy tiszt lépett be az ajtón. Szürke köpeny rajta, az is sáros, két könyöke foltos. Csákója kezében. Nem lehet hirtelen megitélni, hogy miféle rangbeli tiszt?

Walter Leo eléje siet s üdvözli őt németül, mit a belépő hasonlóul viszonoz.

Első kérdése az érkezőnek:

— Nincs itt az ellenfél csapatjából senki?

(A mellékszobából áthangzott valakinek a fogvaczogása.)

— Senki sincs, uram, felelt Walter Leo.

— Nem is volt itt?

— De igen. Egy szabad csapat a magyar részről: de a mely az önök közeledtére elfutott — mind.

— Szép tőlük! Hát azok is úgy jártak velünk, mint az imént a banderiális huszárság.

— Hogyan? uram, hát az a banderiális huszárság volt: a császáriak egyetlen és leggyöngébb huszárcsapatja: a kiket Jelasics huszároknak és Jézus Mária huszároknak is neveznek? De hát akkor az önök vértes csapatja micsoda?

— Ez pedig az alkotmányos hadsereg egyetlen vértes szakasza, mely a szolnoki csata után alakult, az ott elfogott vértesek fegyverzetével. Ez nagyon alkalmas ilyen kémszemlészetekre, mint a mai volt. Én a kémszemlész csapat vezetője vagyok: Áldorfai Incze őrnagy.

Hej most áldotta aztán magában Walter Leo bankár azt a principálist, a ki neki fiatal gyakornok korában azt tanította, hogy az adott szó megtartása mindig kifizeti magát. Ime, ha ő most inkább hallgat boszuállása rossz sugallatára, mint nemeslelküségére s felülve az opticai csalódásnak, azzal fogadja a kérdezősködő tisztet, hogy de biz itt van egy elrejtett magyar csapatvezér: itt a nyaka, fogd meg, akaszd fel! hát akkor épen belefut a veszedelem torkába, s nemcsak megfogja, de egyuttal el is itéli magát.

Ámde ennek a felfedezésnek a mellékszobára is kiterjedt a hatása.

Egyszerre hangzott onnan a csapatvezér rikácsoló hangja.

— Polgár-őrnagy! Én neked parancsolom, hogy ama hazaárulót rögtön fogd el!

Walter Leo a fékezhetlen indulat dühével kiálta:

— Uram! Én nem árultam el önt! S ön elárul engem!

— A hazaárulóknak nincs irgalom! hangzott ki a mellékszobából.

Incze meglepetve nézett hol az ajtóra, hol a bankárra.

— Mi ez? Ki kiabál ott? Mért mondta ön nekem, hogy itt senki sincs elrejtve? Ki az a férfi odabenn?

Azzal odament s betaszította az ajtót.

S aztán még jobban bámult, mikor nem látott maga előtt mást, mint — két asszonyt: egy czifra lovarkomédiásnét, meg egy paraszt szolgálót.

A parasztleány azonban hirtelen letépte fejéről a tarka kendőt s akkor Incze maga előtt látta egykori bajtársát, a kolostori szobatársat, épen úgy simára borotvált arczczal, mint hajdan — csakhogy leányruhában.

És ez alak feledve álöltözete komikumát, a terrorismus hősének komoly prosopopœiájával állt eléje, követelve, parancsolva.

— A haza nevében követelem, parancsolom önnek polgár-őrnagy, hogy fogja el ama hazaárulót ott!

E parancs hatása legelőször is az volt Inczére, hogy féktelenül elkezdett kaczagni. Valami olyan keveréke állt előtte a véres drámának s az alacsony bohózatnak, hogy félig kinjában, félig kedvében kaczajra tört ki.

A komédiának azonban ensembléje is volt.

A mint a magyar vezényszó és a körmönfont mondatok elárulák, hogy ez a vértes csapat a magyar sereg alkatrésze, egyszerre előkerült innen is onnan is az eltünt guerilla csapat. Mintha kazal és krumplis-verem mind egyszerre vérszomju daliákat szülne. Azok aztán rögtön elkezdtek a vitéz bajtársakkal fraternizálni — és dicsekedni!

Nekik persze volt mivel! Emezek (a gyávák) nem tudtak egyebet tenni, mint csupán három század Jellasich-huszárt elkergetni; de ők eredménynyel küzdöttek; elejtettek egy szarvast, megettek egy ebédet s elfogtak egy nevezetes hazaárulót; a ki most akart Galicziába szökni, hogy onnan új hadsereget hozzon a magyarok hátára.

Incze meghallotta odalenn a lármát, s aztán nem nevetett.

Hidegvérrel fordult el Gideontól s azt mondá:

— Jól van. Ha ön ez urat itt azzal vádolja, hogy hazaellenes járatban van, akkor én el fogom őt szállítani a főhadiszállásra: ott van a vésztörvényszék, az meg fogja vizsgálni az ügyet s igazságot fog szolgáltatni.

— Megnyugszom benne! kapott rajta Walter Leo.

De Gideont dühbe hozta ez a biztatás.

— Tiltakozom e beavatkozás ellen! Ismerem a vésztörvényszéket. A prókátorok minden hazaáruiót, kémet, ellenséget felmentenek. Ezen ember itt az én foglyom. Én fogtam őt el. Az én fenhatóságom alá tartozik. Az én fegyvertényem. Követelem őt magamnak kiadatni!

Incze vállat vont s nem hallgatott rá. Karon fogta Leot, s azt mondta neki: «jöjjön velem!»

Ez alatt a benyiló ablakán át Cæsarine sietett értesíteni az udvaron ácsorgó bajtársakat az idebenn történtekről. Ebből aztán nagy lárma támadt. A guerillahad hangosan követelte jogos tulajdona kiadatását. Danton felállt a kapukőre s onnan kezdte el haranguirozni a katonákat. «Árulás van! Meg akarják szöktetni az árulót, a ki az ellenséget behozza ránk! Polgárvasasok! Ne engedjétek magatokat eladatni! Halál az árulóra!»

Walter Leo most kezdett reszketni először. Odalenn a bőszült tömeg látszott úrrá lenni.

Csak látszott.

Incze kilépett az erkélyre s dörgő szóval kiálta le:

— Porkoláb! Padot ki! Harminczat rá, a ki lármáz!

Érthető szónoklat!

Danton felnézett rá mérgesen a szeglet körül.

— Engem is oda értett ön? kiálta mellére ütve.

— Nem. Önnek ötvenet.

Erre aztán Danton leszállt a kőről s több lárma nem volt odalenn.

— Jöjjön velem uram, szólt Incze Walter Leohoz.

Gideon útját állta.

— Ez gyalázat, a mit ön csapatomon elkövetett. Ezért ön nekem elégtételt fog adni!

Incze keserü humorral felelt neki.

— Dámákkal nem szoktam verekedni.

Gideon kikelt arczából e szóra; vadul rikácsolá:

— Különb férfi vagyok, mint te!

S volt bátorsága Incze karját megragadni.

Abban a perczben Inczét elhagyta a hidegvére: mellbe-ragadta őt s félkézzel belökte a benyilóba.

Guido toporzékolt dühében.

— Hol a kardom? ordítá Cæsarinera.

— Én azt a kutba dobtam.

— Hol az egyenruhám?

— Azt a sütő kemenczébe dobtam.

Ez már csakugyan végső őrjöngésig fokozta a férfi dühét. A hű asszony azért, hogy az üldözők elől kedvese ittlétének minden nyomát eltávolítsa, megsemmisíté a fegyvert és egyenruhát, s most ez mehet sereget vezetni pesztonka ruhában egy piszkafával!

— Megöllek! ordítá vérszomju haragjában a vezér s kirántá a hölgy öve mellől a görbe török kést.

Incze, mint lovag és férfi, nem nézhette közönynyel e jelenetet, odalépett közéjök s a nőt védelme alá vette.

De ugyan megjárta vele. Most a megmentett hölgy fordult ő ellene.

— Uram! önnek nincs joga közénk lépni, ha férjem engem meg akar fenyíteni. Lépjen vissza közülünk. Ha meg akar verni, hadd verjen meg; ha meg akar ölni, hadd öljön meg: itt vagyok!

S eléje térdelt.

E szóra Gideon kiejté kezéből a török bicsakot, lefegyverzett haraggal, szemeiből könyeket erőszakolt s érzékeny páthoszszal terjeszté ki kezeit a térdeplő nő feje fölé.

— Én neked megbocsátok!

Inczének a gyomrát émelyité ez a komédia.

— Gyerünk uram! szólt Leót maga előtt bocsátva s aztán nem bánta, hogy mit csinál a hátramaradt úr és

asszonyság? ölelkeznek-e, vagy megölik egymást az ő eltávozta után? Tökéletesen közönyös lett ez rá nézve.

Leo befogatott úti kocsijába, s magához vette irataival terhelt tárczáját. Incze ebédelni küldé a legénységét visszatértéig. Két óra az út Gödöllőre és vissza, a hadi törvényszéket is beleszámítva.

A duzzogó guerilla a kazal mögül dünnyögött utána.

— Nézzétek, még mellé ül a hazaárulónak!

— Guillotint neki is, dörmögé Danton; de előbb körülnézett, nem hallja-e valaki?

A JUTALOM.

Gödöllőn a vésztörvényszék elnöke egyike volt a pesti leghiresebb ügyvédeknek. Egyike azoknak a classicus jellemeknek, a minők oly ritkán teremnek; a kiről köztudomásu volt, hogy ügyvéd korában soha igazságtalan ügyet el nem vállalt semmi jutalomért.

Az elnök jól ismerte Walter Leot s a mint azt Áldorfai Incze eléje vezette, a legnyájasabban fogadá s a vádlottból panaszos fél lett: a vádló meg sem jelent. Hanem azt a napot ott kellett tölteni egészen. A vége a tárgyalásnak az volt, hogy a vésztörvényszék Walter Leot egészen ártatlannak nyilvánítá; ellenben Áldorfainak kötelességévé tette, hogy azokat, a kik őt letartóztatták, fogja el, s most azok álljanak a vésztörvényszék elé az erőszakoskodás miatt.

Hol vannak azok már azóta! Bizony nem is vártak ám Áldorfai visszatérésére; hanem elővették azt a hadászati remeklésüket: hogyan lehet két ellenség közül úgy eltünni, hogy egyik se találjon rájuk?

Mikor Walter Leo Gödöllőn megkapta a szabad átutazásra szóló menlevelet s azután brahma-záras nagy tárczáját felnyitá, hogy e becses okmányt a többiek közé tegye, így szólt Inczéhez:

— Nézze, uram: itt van összes vagyonom. Papirban. De mind olyan papirokban, a miknek értéke soha kétség alá nem jövend, sőt biztosan növekedni fog. Rotschild-sorsjegyek, északi vaspálya-részvények, azután londoni váltók, a mik rögtön érczpénzzé tehetők. Az életemmel nem sokat törődtem: mert azt, ha elvész is, más nem találja meg. De az keseritett nagyon, hogy ezt az egész vagyont, melyet észszel és jó szerencse kedvezésével szereztem: egy dühös gyülevész csak úgy malapropos elvegye tőlem s megosztozzék rajta. Ön nekem nemcsak életemet mentette meg; hanem vagyonomat is. Engedje kibeszélnem magamat. Ön azt akarja mondani, hogy csak kötelességét teljesitette. Igaz. Hanem én is kötelességemet teljesítem. Abban a nagy halálos szorongattatásban én azt a fogadást tettem, hogy ha valaki most engemet valahogy megszabadit: azzal én megmentett vagyonomat megosztom: fele az enyim, fele az övé. Ime kétfelé van nyitva a tárczám, válaszszon ön: melyik fele tetszik. Ez rám nézve becsületbeli adósság, mert fogadás. Válaszszon ön.

Áldorfai tréfával hitte elüthetni a kényes ajánlatot.

— Lássa ön, uram, itt két ellentétes fogadás áll egymással szemben. Én szerzetes voltam s akkor én is fogadást tettem, hogy szegény maradok; s ezt az egy fogadalmat megtartom.

— Uram. Az én ajánlatom nem tréfa. E tárczában itt félmillió forint van.

Most már elszörnyedt Áldorfai Incze.

— Hogyan? félmillió! S ön azt akarja, hogy én egy negyedrész milliót fogadjak el jutalmul azért, hogy egy ártatlan embert nem hagytam megöletni, kiraboltatni? Hisz akkor magam volnék a rabló, Isten és önmagam előtt!

— Nem, uram. Én visszaszerzem a megfelezett részt a mai mozgalmas világban s azt is önnek a segélyével szerzem vissza. Engem ne szánjon. Az pedig legnagyobb örömem lesz, ha azt tudhatom, hogy ön általam gazdag emberré lett. Önnek azt el kell fogadni. Én gyönyörűségemet

találom benne, hogy odaadjam. Nekem ez becsületbeli tartozásom, a mit teljesítenem kell. Ez egy csomó talált pénz, mely már el volt veszve, s melyet együtt találtunk meg. Ön hasznot tehet vele az ügynek, a hazának, melyet szolgál. Négyféle jogczime van önnek arra, hogy az ajánlatot elfogadja.

— S arra, hogy el ne fogadjam, csak egy; de az lenyomja valamennyit.

— S mi az?

— Az önérzet az uram! Most büszke lélekkel harczolok azért, a mi zászlómra fel van irva; mert nem jutalmaz meg érte senki, én áldozok érte mindent: véremet, családomat, jövendő sorsomat. E büszke öntudat az én védelmem az előtt a soha nem alvó biró előtt, a kit szivemben hordok, s a ki nem szünik meg fölöttem itélni. Én elhagytam a lelkészi pályát azért, hogy a katonait válaszszam. Ha végzem azt szegényül, talán bénán is: fel vagyok mentve; ha végzem gazdagon: el vagyok itélve. Az én lelkem önérzete az én millióm. Azt én az önével fel nem cserélem. Én ismerem az ördögöt: eleget harczoltam vele. Ismerem magamat is. Ember vagyok. Ha én ma elfogadok egy negyed milliót azért, mert egy ilyen közönséges kötelességet teljesítettem, holnap már éhezni fogok félmillióra, bármi áron! és holnapután egy egész millióért el fogom árulni a hazámat.

— Ön rettentően védelmezi magát. Ördögnek nevez engem s azt mondja: «apage Satanas!» Nem hiszem, hogy valaha egy másik ilyen embert találjak a földön. Jól van. Tehát ön nem fogadja el s én adósa maradok önnek a visszautasított összeggel. Talán még egyszer liquidálunk együtt. Most még csak medio van; majd eljön az ultimo is. Addig bele lesz jegyezve a tétel a «Haben» rovatba. Tehát egy kézszorítást. Azonban azt mégis megteszi ön a kedvemért, hogy ez első emlékezetes találkozásunk megörökítésére egy szerény emléket elfogad tőlem, mint baráti zálogot.

Walter Leo egy pompás solitairet vont le ujjáról, s azt Incze ujjára akarta vonni.

Incze kivonta kezéből a magáét. Arcza lángolt.

— Nem fogadom el, uram. Hagyjon nekem békét.

— Még ezt is visszautasítja ön? Még ezért is megneheztel? Ezt nem értem.

— Sokat nem lehet én rajtam megérteni. Azonban én nem akarom, hogy ön engem idiotának tartson. Lássa ön: nekem nőm van. Szegény leányként vettem el; útközben, futás közt, ágyudörgésben esküdtünk meg; nyomorban éltük át mézes heteinket, de birtuk egymást s félistenek voltunk. Ha én majdan egyszer nőmmel összetalálkozom, hogyan állom ki csodálkozó tekintetét, midőn egy ilyen pompás ékszert meglát kezemen? Mint nézzek szemébe, melyből azt a kérdést olvasom: «hogyan szerezted ezt? mit adtál érte?» Tűzze ön vissza gyémántját, uram. A gyémánt gazdag ember kezén ékszer, a szegényén: czégér.

Walter Leo a fejét rázta bámultában.

— Van ilyen ember, mint ön, még több is itt, uram?

— Van. Debreczenben két miniszter lakik egy szobában, a kormányzó gyalog jár, a hadügyminiszter krajczáros szivart szí; s a főhadvezér egyenruhájának mind a két könyöke foltos.

— Akkor én kezdek önöktől félni!

— Csak kezd? Pedig még vissza kell önnek velem jönnie nagynénjéhez, hogy megnyugtassa a derék asszonyt.

— Menjünk. Aztán nagyon kérem önt, hogy rémitgessen engem egész úton ilyen beszédekkel. Én szeretnék egészen félni.

Egy óra alatt visszaértek a kastélyhoz. Mint előre képzelhető volt: Gideon szabad csapatja már akkorra elszelelt onnan. Brandlerné az erkélyről várta az érkezőket.

A mint a terembe léptek, a két rokon érzékenyen összeölelkezett. Azután Brandlerné Inczének nyujtotta kezét, megköszönve hálakönyes szemekkel, hogy öcsesét életben hozta vissza.

— Bizony kedves néném, azt, hogy most engem élve látsz, egyedül csak az őrnagy úrnak köszönhetjük. De sohasem láttál te ilyen embert. Tudod mit mondtam neki? Azt, hogy megosztom vele vagyonomat.

— Méltán, mert ő mentette meg számodra.

— S ő büszkén visszautasította. Aztán legalább ezt a gyűrűt akartam baráti emlékül rátukmálni. Gondolod, hogy elfogadta? De majd ki dobott vele együtt. Ez egy megjutalmazhatatlan ember.

Brandlerné jószivű ragaszkodással mosolygott.

— És én mégis meg fogom tudni őt jutalmazni. No, ne mondjon ön ellent. Ne mondja, hogy mindent visszautasít. Tőlem? Egy nőtűl? Hogy valami becses tárgyat nem? De épen azt. Nekem egy drágaságom van az ön számára. Adja karját.

Brandlerné a tétovázva vonakodó őrnagy karjába öltve kezét, átvezette őt saját szobáin keresztül legbelső termébe s mikor annak az ajtaját kinyitá, azt sugá fülébe:

— Itt van az ön számára tartogatott klenodium!

A másik perczben Incze karjai közt tartá Serenát.

Óh minő igaz volt ez!

Ez a minden kincsnél nagyobb drágaság: ez a királyoknak megvehetetlen gyémánt! Két karral átölelhető egész világ!

Nevettek és sirtak; — s aztán újra kezdték a nevetést.

Egyszerre intéztek egymáshoz annyi kérdést, hogy senki sem győzött volna rá felelni.

— Milyen szép vagy! Úgy találták mind a ketten. (A távollét szépít!)

A nő vette észre hamarább, hogy itt még mások is vannak s hogy oly hosszan örülni a viszontlátásnak nem illik.

Serena sietett Inczét felvilágosítani ittlétéről. Háziasszonya megtudta Incze segédjétől, hogy annak neje Szolnokon van s hogy mennyire szeretik s milyen régen nem látták egymást. Brandlerné nem kétkedett azon, hogy öcscsét épen fogja visszahozni az őrnagy (hiszen nem vé-

tett senkinek) s ő az alatt befogatott, áthajtatott Szolnokra; felkereste Serenát s éjjel utazva, meg is hozta őt, mire Incze Gödöllőről visszakerült.

— Hiába no! monda Leo; az asszonyok csak jobban kitalálják az ember szivének nyitját. Én azt hittem, ez a mi barátunk csupa jég és vas, és imhol ni, hogy elolvadt!

Incze olyan volt mint egy gyermek. Hogy senki meg ne botránkozzék a csókon, sorba csókolta Brandlernét is.

— Ez mind agape? kérdé tréfásan Leo. (Az első keresztyének üdvözlő csókja.)

— Igen! Az. Felelt jó kedvvel Incze, elértve, hogy hajdani szerzetes voltára czéloznak.

— No ha az, akkor nekem is kell belőle jutni.

— Tessék.

Azzal megcsókolta Leot is.

— Ez nem minden, kötődék Leo. A hajdankorban, mikor egy akasztófára ítélt embernek megkegyelmeztek, az apáczafejedelem-asszony meg szokta azt csókolni, a megváltás jeléül. Engem is az akasztófa alul hoztak most el.

— Isten neki! szólt nevetve Incze, s megengedte Serenának, hogy csókolja meg a gonosztevő homlokát: hadd javítsa meg az életét.

— No, ez jó volt kezdetnek, monda Leo. De én még tovább akarok menni. Önt nem sikerült elcsábítanom: már most el fogom csábitani a nejét.

Serena tudta, hogy ez valami tréfa; de azért mégis szorosabban húzódott férjéhez s felnézett rá. Megnyugtatta, hogy az nevet e szóra.

— Csak simuljon kegyed mentül erősebben hozzá, annál több esélyem van az elszöktetésre, mert én férjével együtt akarom elszöktetni.

Ezen aztán hangosan kaczagott mind a kettő.

Leo vállát rángatta.

— No nézd, szól Brandlernéhez. Még kinevetik az embert. Nem akarják elhinni, hogy én komolyan beszélek. Engedje uram, hogy ő nagysága rám figyeljen.

— Serena, kérlek, figyelj a mi barátunkra. Ő igen nevezetes dolgokat fog neked mondani.

Serena Incze vállára támaszkodott egy kezével, másikkal annak jobbját szorítá.

Leo Brandlernéhez fordult, mielőtt hozzá kezdett volna, s azt mondá:

— Milyen szép pár! Milyen kár érte!

— Igenis. Azután ismétlé szavait Serenához. Kár ilyen két embernek ilyen világban elveszni, mint a mostani. Én most csupa prózai száraz dolgokat fogok önöknek mondani. Mikor én az ön férjének ezelőtt pár órával azt az ajánlatot tettem, hogy oszsza meg velem vagyonomat, nagy ügyetlenséget követtem el. Majd elmondom, hogy miből állt ez a balfogás. Pedig már akkor ismertem az ő jellemét; mèrt a vésztörvényszék elnöke sokat beszélt nekem felőle. Elmondta ön férjének multját, személyes vitézségét, önfeláldozó készségét, önzetlen, nyilt, igazságszerető jellemét. Ezek mind olyan tulajdonok, a mikkel az ember ellenségeivé teszi a pályatársait. Áldorfai Inczét a katonáin kivül, kiket vezényel, senki sem szereti. Ő nem segít szidni a fővezér hiveinek a kormányzót, s a kormányzó hiveinek a fővezért. Inkább mind a kettőt védi mind a kettő ellen. Ez hálátlan feladat. Mikor két nagy ember összetűz, vagy az egyiknek, vagy a másiknak a pártján kell állani; mert a ki középen akar maradni, azt skartba teszik. Áldorfai Inczének rég ezredessé kellett volna már lenni; de mindannyiszor átugrották. Ő nem fraternizál a nagyhangú emberekkel, nem hizeleg a kormánybiztosoknak, nem pajtáskodik az újságirókkal. Egy ilyen tette, mint a mostani volt, elég lesz arra, hogy valamennyi hirlapban kikürtöljék, mint hazaárulót, az ellenséggel czimborálót. S el fogja hinni mindenki. Be fogják őt tenni valami városba térparancsnoknak s ott megáporodhatik, vagy elküldik egy futó hadoszlop élén az ország valamely zugába s leszorítják tisztességes szín alatt a dicsőség mezejéről.

— Ezt mind tudom, szólt közbe Incze.

— Hanem ez hát csak a legközelebbi jelen. De mi lesz ennek a hadjáratnak a vége? Most önöknek kedvez a hadi szerencse. Lehet, hogy az önök kormányférfiai megragadják az alkalmat, hogy egy előnyös békét kössenek. Ha így lesz, ennek első következménye, hogy a hadseregnek kilencz tizedrészét haza bocsátják. A tisztikarból csak azokat tartják meg, a kik a keretek felállítására és begyakorlására szükségesek. Itt Áldorfai Incze épen nem jövend számba a szakértő, sokáig szolgált tisztek mellett. S akkor hova megy? — Vagy pedig folytatni fogják a háborut a végletekig. Az iránt nem lehet önnek semmi kétsége, hogy ebbe már most más európai nagyhatalmak is bele fognak szólani s önök egy óriási túlerő ellen veszik fel a harczot. Nem beszélek arról, hogy ilyen végnélküli harczban elvégre is az ön kedvese a csatatéren vérezhet el. Ez dicsőség, ez gyönyör. De hátha nem? Az önök ügye vagy győz, vagy veszt. Győzni csak úgy lehet a szövetkező európai absolutismus hatalma ellen, ha viszont szövetkezik Európa minden romboló elemével. S ha győzni fog azoknak a segélyével, felkavarva minden lángot, mérget és szenvedélyt, ki fog akkor hatalomra kerülni? Ezek a tegnapi látogatók! Ezek megmaradnak, nem vesznek el. Ezeké lesz a convent, a napi sajtó, az assignaták özöne, a guillotin, önöké pedig, kik vitézek voltak és hazafiak: — a szegény bűnösök szekere, mely a grèvepiaczra visz. — És hátha elbuknak? hátha ellenfeleik lábai alá kerülnek?! Minő sors, minő végzet vár egy ilyen messze kifénylő alakra, minő az ön kedvese? Legkedvezőbb esetben egy nehéz börtönben eltöltött fiatalság. Gondoljon ön rá, hogy a bucsúcsók még egy szöghajú ifju arczát éri s a viszontlátás csókja egy megőszült vázalakét. És közbe a nyomor és üldöztetés gyászéveinek sora. És azoknak a végén egy elrontott jövendő, egy semmivé lett pálya. Gondoljon ön a féltés kínjaira, a kétségbeesés örökkétartó álmaira, miket egy élve eltemetett férjnek végig kell szenvednie, ki szép ifju nejét ide

fenn hagyta, a rossz önző világban, inségnek, csábnak martalékul. Gondoljon ön erre, szép asszony!

Már nem volt mosoly az arczokon.

— És most hallgassa meg ön azt, a mit én csábításnak neveztem. Nincs elszökésről szó. Hanem a mely perczben önnek kedvesét félre akarják tenni az útból, pedig akarják, dicső pályafutását átterelni valami zátonyra, — katonák értenek ehhez — nagyon, ön azt mondja férjének: nem engedsz magaddal játszani, megköszönöd nekik a szolgálatot, s ha útjokban vagy, félreállsz előlük s visszavonulsz, a hogy ezt önérzettel biró katonák mindenütt és minden időben szokták tenni. És akkor itt hagyok önnek egy betöltetlen útlevelet, láttamozva a francia követség által. Ezt töltse ki ön, s vigye ki férjét magával Párisba. A többi aztán az én gondom lesz. Most már nem háladatosságból beszélek. Önérdekemből szólok. Nekem Párisban üzleti házam van, mely most igen jó üzleteket csinálhatna, ha volna olyan emberem, a kiben teljesen megnyughatom. Ezt nehéz találni. Vagyonos üzlettárs nem szövetkezik velem, mert az most a saját kezére is könnyen dolgozhatik, s nincs oka velem megosztani a nyereményt, mit esze és szerencséje ad neki. Szegény embert pedig a sok pénz konfundálja. A ki a becsületesség mintaképe volt, a míg kevés pénz volt rábizva, a mint egyszerre nagy öszszegek kerülnek a kezére, elszédül, elbukik; gonosztevő lesz. A sok pénz méreg annak, a ki azt meg nem szokta. Ritkaság, mint a gyémánt, az ilyen ember, mint az ön kedvese. Ez először is visszautasít egy olyan nagy tömeg pénzt, a mi egyszerre úrrá tehetné s a mit kinálva tuszkolnak rá. Nem tartja azt megérdemeltnek. Másodszor visszadob egy gyémántot, s azt mondja: «Mit szólna feleségem, ha azt meglátná rajtam?» És harmadszor, mikor ezt a feleséget a véletlen karjai közé hozá: a világ urának képzeli magát. Ilyen embert keresek én régóta, meg egy ilyen asszonyt hozzá. Ez nem fog az én pénzemnek csatornát nyitni a Mabilleba. Erre rábizhatom a párisi házam

igazgatását. Egyszerű feladat az. Nem kell hozzá egyéb, mint becsületesség és pontosság. A vállalkozás az én feladatom, az ügyvezetés az alárendelt hivatalnokoké. Üzlettársam semmi más, mint egy ember, a kire üzleti titkaimat és pénztáram kulcsait rábizhatom. S ezért van negyvenezer frank évi fizetése és tiz százalék a tiszta nyereségből. Elvégeztem. — Mit szól ön ezekre uram?

— Feleségemhez beszélt ön. Feleljen reá ő.

Serena hosszasan szemébe nézett Inezének, mintha engedelmet akarna tőle kérni, hogy az ő gondolatait elmondhassa. Mert hisz ők együtt szoktak gondolkozni, s ha tartományok feküsznek is kettőjök között, lelkeik mindig együtt járnak.

Azután hozzáfogott a nehéz felelethez.

— A csáb erős, a kisértés nehéz, elismerem. Semmit azokból, a miket ön elmondott, megczáfolni nem tudok. Minden úgy van és úgy lehet meg, a hogy ön mondá. És mi mégis maradunk azok, a kik vagyunk. Hivei egy úrnak, ki nem jutalmaz, hivei a sirig, a börtönig, a kétségbeesésig. Ez az úr: a mi zászlónk. Ez a zászló adott bennünket egymásnak. Ez üldöző harcz, e vérrel hintett föld, e jajkiáltással teljes éj kötött bennünket össze. E nélkül soha egymásé nem lehettünk volna. És nincs az a bűnbocsátó hatalom a földön, mely fölmentsen bennünket, a miért szeretni mertük egymást; egyedül e zászló árnyékában lett az erénynyé, kötelességgé, a mi minden más helyzetben bűn volna és szentségtörés. Ez a kard férjem oldalán, mikor a hazát védelmezi ellenség ellen — védi a mi mennyországunkat is a poklok és az irigy emberek ellen. E kard nélkül férjem nem más, mint egy hitehagyott lelkész, ki eltávozott szent hivatalától, oltárától: egy földi teremtés szerelme miatt. Az ő babérkoszoruja az én menyasszonyi myrtuskoszorummal van egybefonva; ha elhull az egyik, elhull a másik. Minden, a mi nekem drága: férjem szerelme, női becsületem, anyám végszavainak titka, Isten bűnbocsánata, itt van e tépett zászló árnyékában s azért

mi ketten e véres mezőt, e folytonos vihart, e halálkereső életet el nem hagyhatjuk, míg csak egy dob pörög, míg csak egy fegyver dördül. És mivel mindazon rémségek igazak és bekövetkezendők, a miket ön, uram, jó barátom, elmondott; ez nem arra fog engem indítani, hogy férjemet elvigyem e rossz helyéről, hanem arra, hogy én is odamenjek ezentul, és soha egy órára se távozzam el tőle, míg a veszély tart. A nők leleményesek. Hátha a legnagyobb bajban én tudom őt megszabadítani? S ha nem tudom, együtt veszhetek el vele — s ez is öröm lesz. — Hová vezet e harcz? Istenség titka az! De mi lenne a hazából, ha minden ember azt kérdené: mi lesz én belőlem, ha odamegyek? A közvitéz, mikor a mocsár partján száraz kenyerét eszi estebédre, s azt a vizet iszsza hozzá, melyben sebét kimosta elébb, nem kérdezi: «mi lesz belőlem, ha bénán kerülök haza koldusnak, leégett falumba?» hanem a mint meghallja a riadót, elfeledi kapott sebét, fegyverét ragadja s megy zászlója után; — hát a vezérek, kiknek nevét a dicsőség koszoruzta meg, azok kérdezzék: «mi lesz mi belőlünk, ha eltalálunk bukni?» Mi lesz mi belőlünk? Vértanuk lesznek belőlünk! Nem tudtátok-e ezt, mikor a legelső trombitaszóra felkötöttétek a kardot? Ezzel a kulcscsal csak az előrenyíló ajtót lehet kinyitni, a hátatok mögött becsukottakat soha többé. Ha féltek elveszni, merjetek győzni! Én nő vagyok és hitvestárs. Én inkább akarom férjemet megsiratni, mint miatta pirulni. Inkább akarom, hogy üldözzenek, mint hogy kikerüljenek. — És én hiszek zászlónk győzelmében. Ez a hitem egyenrangú a feltámadás, az üdvözülés, az örök élet hitével. — De készen vagyok az elveszésre is, annak minden rémalakjában. Jöhet ránk a szájhősök rémuralma, azokat megvetem s ha bohóczkodásuk hatalma a vérben fog is gázolni, nem félek tőlük. Vihetnek a nyaktilóhoz. Én is tudom odáig a «Szózatot» énekelni, mint a gironde asszonyai a marseillaiset. S ha hosszú élve-eltemetés vár arra, a kit szeretek: viselni fogom érte a gyászruhát addig, míg sirjából visszatér. —

Azon családhoz tartozom, melynek asszonyai egy egész életen át tudtak szenvedni azokért, a kiket szerettek — és boldogok voltak.

Áldorfai Incze nem tudott szólni a könyektől, magához karolta kedvesét.

Szive beszélt annak ajkairól. Mind, mind azt mondta el, a mit ő kigondolt.

— Leteszek róla, hogy önöket megtéritsem. Hisz itt a nő az elsőrendű vétkes! — Javithatlanok. — Egy nő, a kinek semmi kivánsága nincs.

— Oh van, oh van! rebegé Serena, s ismét csak férjére nézett. Szemei elárulák, hogy igen nagy az, a mit óhajt. Tőled kell azt kérnem; de te egyedül azt meg nem adhatod.

— Szóljon, mi lehet az? sürgeté a bankár. Azt hitte, hogy mégis olyas valami lesz az, a mit ő is segithet elérni.

— Mi lehet az? kérdé bámulva Incze. A mit úgy óhajtasz, s a mit én megigérhetek, de meg nem adhatok.

— Azt a kis falut szeretném újra látni, a hol anyám sirja van. Oda szeretnék hozzá menni te veled. Elmondani neki: itt vagyunk, egymásé lettünk. Isten megengedte, Isten parancsolta nekünk, hogy egymást szeressük. Nyugodjál már most békével és légy üdvözülve.

— Oh, én szerelmem, elviszlek oda! sietett kedvesét biztosítani Incze, s kezeit csókolá örömében. — S ne hidd, hogy igérek valamit, a mit meg nem adhatok. Az imént hallád, hogy egy futó hadoszlopot akarnak rám bízni, azért is, hogy a hír mezejéről eltávolítsanak. Én tudtam ezt, s eddig elutasitám magamtól e megbizást. E hadoszlop feladata lesz a Bakonyt az ellenféltől kitisztitani. Most már elfogadom e feladatot, mely engem a dicsőség útjától megfoszt, de téged anyád hamvaihoz elvezet.

Most aztán üdvözült volt a nő.

— . . . Hagyjuk őket magukra, szólt Brandlerné.

— . . . Milyen koldus vagyok én ez emberekhez képest! monda Walter Leo.

VISZONTTALÁLKOZÁS.

Áldorfai Incze elfogadta a főparancsnokságtól neki ajánlott küldetést: a mint a Duna jobb partját elhagyja az ellenfél, egy különvált hadcsapattal a Bakonyba nyomulni előre s onnan az ellenfél megszálló csapatait kizavarni.

A míg fegyvertársai a felszabadított Pest örömmámorától ittasulni siettek, vagy a nagysarlói babérokat tépték, addig neki feladata lett egy névtelen ellenféllel dicsőségtelen harczokat vívni. Historiographot sem adtak mellé.

Hanem azért, hogy e megbízást oly engedelmesen elvállalta, jutalmul kinevezték alezredesnek s kitüntetésül megkapta a nemzeti érdemrendet, az ezüst koszorut piros szalagon.

Hiszen a rábízott feladat harczias része nem volt a terhesebb. Előre látható volt, hogy hadoszlopának puszta megjelenésére rögtön felkerekednek a Bakonyban portyázó ellencsapatok, s nem várják be, hogy Noszlopy és Mednyánszky szabad csapatai közé hármas kereszttűzbe szoruljanak: Horvátországig meg sem állnak. De a mi nehéz volt Áldorfai Inczének: az, hogy a Bakonyon keresztül az út a *-i zárda mellett vezet el. A mellett végig kell haladnia, akárhonnan támadjon is. A dudai út pedig épen e kolostor előtt visz el.

Hogyan menjen el e kapu előtt, melyen belül egykor otthona volt: fogadott világa, a mibe szent eskü zárta körül?

Éjszaka, nesztelenül vonuljon-e át előtte, mint orv, mint szökevény, a ki fél, hogy meglátják onnan belülről?

Vagy teljes katonai pompával, dobpörgés, trombita-

harsogás között vonuljon végig ablakai előtt, tomboló paripáján ülve s büszkén tekintve alá a kapuban levett kalappal álló ősz atyákra?

Vagy egyenesen betérjen hozzájuk, joviális víg kedvvel, daliás merészséggel, mintha mindennek úgy kellett volna történnie; felverje a folyosók csöndjét sarkantyús léptekkel s asszonyruhasuhogással és bemutassa nekik, a kit magáévá tett: «Ime ez a feleségem!» A nagy idők tréfája ez!

Úgy szerette volna kitalálni, valjon gondol-e erre Serena is? s valjon mi az ő óhajtása? Hisz ők mindig együtt szoktak gondolkozni.

Nem szóltak egymásnak e tárgyról egész addig, a míg *-ig nem jutottak. Harcz csakugyan nem volt sehol. Közeledésük hire kisöpörte a tért.

Mikor *-re bevonult a hadcsapat, Incze a vendéglőben szállásolta el magát.

Az egész úton azt a kopott foltos attilát és köpenyt viselte, mely a téli hadjáratban kiszolgált. Itt azt mondá Serenának:

— Add elő új egyenruhámat.

Mikor alezredesnek kinevezték, akkor készíttette e díszöltönyt, széles arany paszománynyal gallérján, kézhajtókáin.

Most vette azt fel először. Olyan délczeg volt benne! Szép sötét szakáll köríté arczát. Felkondorult bajusza emelé daliás tekintetét.

— Tüzd ide fel az érdemrendet.

Serena maga mindig csinos volt. Viselete egyszerű, de tiszta. Nőknél a tisztaság olyan, mint az éltető lég: nem tudnak a nélkül lélekzetet venni. A szenny a nőiség rovására megy.

— Nyújtsd karodat, monda Incze: látogatóba megyünk.

— Oda? kérdé Serena.

— Igen. A kolostorba. Helyesled-e ezt?

Serena megölelte e szóért férjét.

— Lelkem legforróbb óhajtását találtad ki ismét. Ez a teher nyomta lelkemet örökké. Köszönöm, hogy megszabadítsz tőle.

S megindultak karöltve a kolostor felé.

Vártak rájuk.

Nehéz szivdobogással közelítettek a kapu felé.

Ott a nyitott csarnok alatt álltak a kolostor atyái: középett az agg apátúr.

Incze fölemelte kardját, hogy ne csörömpöljön a kövezeten.

Az ősz apát hajadonfővel volt, még kis bársonysipkája sem takarta fejét. Eléjük lépett.

És azután két kezét Incze felé nyújtva, rebegé meghatottan:

— Üdvöz légy, fiam!

S aztán Serenának nyujtá kezét, de szótlanul. Ennek nem tudott nevet adni.

Serena lehajolt a hozzá nyujtott kézhez s tiszteletteljesen megcsókolta azt.

Ekkor aztán kitalálta a nevét.

— Üdvöz légy, leányom.

Nőnek, feleségnek, asszonynak nem nevezhette őt; leányomnak igen. Amazt tagadja VII. Gergely bullája, emezt diktálja a szeretet vallása.

A szemrehányásnak egy sugara sem volt szelíd tekintetében.

— Legyetek e ház vendégei, kedveseim, monda nekik s felvezette őket a márvány lépcsőkön a számukra elkészített szobákba.

Külön ajtaja volt mindkét szobának a folyosóra s egymásba nem nyiltak azok.

A guardian elhozatta a fogadóból uti podgyászukat, külön a férjét, külön a nőét. S aztán magukra hagyták őket.

Nem volt sok beszéd köztük. Mindenki magában ipar-

kodott kitalálni a vele találkozók gondolatait s magában felelni meg azokra.

Mind a két szobának az ablakai arra az udvarra néznek, melyből ama négy óriási fenyő nőtt túl a kolostor tetőzetén. Mennyi háborgó eszméje volt Inczének e czembrák sötét lombjai közé eltemetve! A nő előtt mind ez elrejtett eszmék felelevenültek, olvasott belőlük.

Nem volt e helyen sok beszéd; a talányfejtő ész magyarázta a hieroglyphokat.

Az atyák észrevették az ismeretes ezüst feszületet Serena nyakán, melyet az előtt Incze viselt. E helyet cserélt ereklye hieroglyphjében egy egész élettörténet volt megirva.

A hosszú mély vágás a férj homlokán; az érdemrend mellén; a főtiszti aranyhajtókák mind megannyi hosszú regéket mondtak el a tegnap és a ma között történt eseményekből.

A mit nem értett még valaki, azt megmagyarázta a nő tekintete. E bánat saját boldogsága fölött; e szemérem a hű ragaszkodásban; e bizalma a félelemtől üldözöttnek összefüggővé tette a nagy rejtélyt.

Fél óra múlva látogatást tettek együtt az apáturnál, ki akkor a perjellel és a guardiánnal együtt felhívta Serenát, hogy tekintse meg a kolostor helyiségeit.

Legelőször elvezették őt a kertbe. Megmutatták neki a hosszú sétányt, hol Incze annyiszor tanulva sétált, kis külön kertjét és benne a szegfüveket, a miket Incze ápolt egykor. Most is nyílnak. Serena remegett azokból egyet is leszakasztani. Nem az övéi többé!

Azután elvitték a tanterembe. Itt áll a kathedra, melyről «hajdan» Innocentius szónokolt. A kézikönyv most is ott van rajta, ugyan arra a lapra nyitva, a hol ő utolsó lelkesítő előadását félbeszakítá: a mohácsi vésznél. Erről a lépcsőről szállt le, hogy oda törjön fel, a hol most áll.

Azután felnyitották előtte azt a szobát, melyben Innocentius lakott egykor.

Incze saját szivének hevüléséből érzé, miket kell most átgondolnia a nőnek, ki karján csüggve lép be e szobába?

— Itt az iróasztal, melyen nagy művét befejezetlen töredékül hagyta. A pók beszőtte a tintatartót. Itt függ a fogason fehér öltönye, a fekete scapuláréval. A sár, mely fehér szegélyeit lepi, nem tisztátalanság nyoma; hanem emlék egy zivataros éjben egy haldoklóhoz tett utazásra. Itt vannak az apró faragványok, a mikkel üres óráiban bibelődött. Itt fűvészkönyve, rajzalbuma amott. És ott ama fülkében áll imazsámolya. Rajta az imakönyv. A felnyitott lapon egy száraz balzamita levél. S itt a függönytől takartan ime a Boldogasszony képe, kihez naponkint imádkozott. A függönyt félrehúzták róla.

Itt Serena nem birt tovább érzelmeinek súlya alatt állva maradni. Le kellett roskadnia térdre azon imazsámolyra, és összekulcsolt kezeit ama könyvre terjesztve, homlokát lehajtani rá és zokogni hosszan, keservesen. És aztán mikor kisírta magát, könyört esengő könyes arczát felemelé ama mosolygó képhez.

Nem lehetett-e megérteni, miről imádkozik?

— Bocsáss meg nekem, hogy felszentelt lovagodat, én, nyomorult halandó lélek, elraboltam tőled!

Az apát szelíd mosolylyal tekinte hol a képre, hol a térdeplőre.

E mosolynak ez volt az értelme:

— Mennyire hasonlít hozzá! Maradjon az örökké!

Incze küzdött magával. Büszkesége öntudata fennállva tartá; de utóbb lelke egészen elveszett e nő könyes tekintetében. Elfeledé, hogy katona; elfeledé, hogy mi történt a bányavárosi leégett házban? Térde meghajolt s ő is odarogyott neje mellé s megcsókolá azt az otthagyott imakönyvet.

Mennyi szó volt ebben a csókban!

S mikor ott térdepeltek egymás mellett, az ősz apát fejeikre tevé kezeit szótlanul.

De e szótlanságban e mély értelem volt:

— Én titeket feloldalak.... Téged, fiam, esküd nem köt hozzám többé; de áldásom kötni fog hozzád örökké.

— Amen, rebegék az atyák, a midőn a térdeplők fölkeltek az imazsámolyról.

Serena elpirult arczát összekulcsolt kezei mögé rejtve fordult férje felé.

E néma tekintet ezt mondá:

— És mindezt én értem hagytad el! Egy mennyországot cseréltél el egy asszonyért!

És a férj megérté e néma gondolatot, mert keblére ölelte a nőt, ott a kegyes atyák és a boldogságos szent szűz szine előtt, s arczát nemes hévtől ragyogóan emelte ég felé. S e tekintetben ez a felelet volt:

— Isten hallja meg gondolatomat: én nyertem vele!

— — — — — — — — — — — —

Csak egy napot tölthetett Serena a kolostorban.

Ez az egy nap is elég volt neki, hogy át birja érzeni az áldozat nagyságát, melyet Incze szerelmének hozott; hogy megértse a küzdelmet, melyen át odáig vergődött, a hol szerelmét meg kellett vallania.

A kolostor atyái még most is úgy szerették Inczét, mint mikor még az ő fiuk volt. A hitből kitérés, a fogadalom megtörése nem birta elfojtani szivükben a hajdani kegyeletet. A hős név, mit magának kivívott, sérthetlenné avatta őt.

Szerették. Elnézték tettét. Megbocsátottak neki.

Minden szó, minden tekintet ezt árulá el.

De Serena többet kivánt még. Neki nem volt elég a szeretet, bocsánat, elnézés. Ő igazolni akarta férjét! Fölmentést kivánt számára.

Másnap reggel, mikor a vének ismét összejöttek vendégeikkel, Serena így szólt az apáthoz és a vénekhez:

— Atyáim! kik menedéket adtatok férjemnek egykor: adjatok azt nekem most. Hadd hagyjam itt lelkem terheit nálatok. Meg akarom gyónni bünömet, mely szent-

ségtörővé tett és rablójává a szent helyeknek. Halljátok meg azt mindannyian és oldjatok fel, vagy itéljetek el engem. Csupán engem, mert a bűn az enyém. Ő csupán áldozat.

És akkor elmondta a vének előtt a történteket, szerényen, igazán, nem szépítve, nem nagyítva semmit. Incze legelső megjelenését a protestáns paplakban; a másodszorit haldokló anyja ágyánál; a találkozást a manswörthi harczban, a hosszú táborút küzdelmeit, keserveit, czéljait, egész addig a réméjszakáig, melyet a bizonyos halállal fejük fölött végig éltek a kárpáti romlakban, midőn a pap, ki őket összeesketé, egy percz múlva a tűzoszlopban ment föl az Úr elé, számot adni azért, a mit tett az ő nevében. És aztán a csodaszerű megmenekülést. A föld keblén keresztül; a síron keresztül egy új életre. Ők azt hitték, hogy útjok az égbe vezet, s csak a föld másik oldalára vezetett az.

A vének meghatottan álltak a nő előtt, kit az ihlet és a szavak igazsága papnői magaslatra emelt.

— Isten akarta ezt így ... rebegék egymás után.

A nő fel volt oldva.

A férfinak: ah annak számára nincs feloldás. A ki merész kézzel választotta magának az életet, majd megkapja az életnek a viharait is. Neki át kell menni a vészek tisztító tűzén. S ha volt ereje az örömök legfenségesebbjeit a sors kezéből kicsikarni: kell erejének lenni majd a nagy csapások elviselésére is. Férfi számára nincs indulgentia, nincs absolutio. Az ő bírája a balsors.

Az út tovább vezetett a Bakony mélyébe; az előhaladott csapat mindenütt csak hűlt helyét találta már az ellenfélnek. Úgy látszott, hogy az egyszerre elhagyta a ránézve veszedelmes tért, az erdőt, hol a támadó minden rejteket, hegyszakadékot, mély utat ismer, míg a védő egy nagy tömkelegben találja magát ugyanott.

Incze századosaira bízta a csapatok vezényletét, kije-

lölve a helyet, a hol ismét csatlakozni fognak. Egy lövész csapat feladata volt a dudni hegyszorost felhajtani. Ezt maga vezette.

A hegyhátou keresztül még mindig csak gyalog lehetett járni.

Még nem tölt le egy év, hogy Incze és Serena együtt jöttek végig ezen az úton. Akkor a kétségbeesés sötétségével lelkükben. Most mint boldog pár térnek vissza rajta. Milyen hosszú volt akkor ez az út! milyen rövid most!

Minden útba eső emlék megszólítja őket.

— Emlékszel-e még e mohos kőre? itt leültünk pihenni. Mit mondtál akkor?

— Emlékszel-e erre a forrásra itt az odvas kő alatt? Ittunk belőle s azt találtuk, hogy keserü; pedig hiszen édes.

— Emlékszel-e erre a pagonyra, a hol annyi füzéres piros bogyó volt akkor? Azt mondtad, hogy meg ne kóstoljam, mert mérges. Nézd: pedig a gyöngyvirág magja volt az; most tele van gyöngyvirággal a haraszt.

És aztán .odafutott a nő s teleszedte az ölét azokkal az ártatlan méz-illatú fehér virágokkal, a mik oly méreggyümölcsesé válnak őszre. Úgy illett azokból egy bokréta a honvéd kalpag rózsája mellé!

Majd eljutottak ahhoz a meredek sziklafalhoz, a hol a kisértő árny beszélt Inczével.

Ott megálltak a meredek szélén s nem is kérdezték egymástól: «emlékszel-e még?» A nő átkarolta férjét és félve látszott őt visszatartani, hogy le ne szédüljön a mélybe.

Ah, akkor az a gondolatjuk volt, hogy együtt abba az örvénybe leugorjanak, s mint megijedtek egymás szemeitől, midőn mindketten ugyan azt a gondolatot olvasták ki azokból. Mint borulnak egymás keblére most! Mint keresik egymást szemeikkel, ajkaikkal!

— Siessünk. Anyám vár!

A mint a lövész csapat trombitaharsogása aláhangzott

a sziklaútról, egész Duda lakossága kiszaladt messze eléjük. Ifja, véne, asszonya, férfia ujjongott, tombolt örömében. Inczének üdvözlő beszédet is kellett meghallgatni, a mit biró uram tartott hozzá, a minek az volt az érdemleges tartama, hogy lesz minden, csak tessék beszállásolni magukat a vitéz uraknak.

Pedig hát szegény «Dudaiak nem élhetnek, hacsak szenet nem égetnek.»

Inczét generálisnak titulázták. Mondta, hogy ő csak alezredes. Megalkudtak vele egy «ezredesbe.»

A feleségét mindjárt megismerték. Kezet is csókoltak neki. Ah az áldott jó Serena kisasszony! Most már méltóságos asszony. De fölvitte az Isten a dolgát!

Hanem Inczét nem ismerték fel, e katonaöltönyben, szakállasan, bajuszosan. Az asszonyok mondogatták fennhangon: «de szép ember a lelkem adta!»

Nagy volt a bámulásuk a jó embereknek, mikor Incze egyiket-másikat nevén szólította s emlékezteté a Sió melletti hajczéczúra, a fehérvári nagy petekre. Még akkor sem hajaztak hozzá.

— Hát kurátor uram hová lett?

(Hogy még azt is ismeri!)

— Az nem jöve el. Magyarázá a biró. Az nagyon csendes ember most. A mióta megijesztették. Guerillákat vezetett az erdőn keresztül; aztán a császáriak elcsipték, Krikszkritt elejbe állították, kötélre itélték; már a nyakán volt a hurok, akkor kegyelmezték meg. Azóta nem megy sehová. Mindig a parochia udvarán ül.

Incze pihenőt rendelt a csapatnak, biró uramra rábizta, hogy a mit a szállásmesterek rendelni fognak, kész fizetésért teremtse elő. Azzal előre bocsátá a csapatját. A nép asszonyai, leányai törték magukat, éljent visítozva a honvédek nyomában, a gyermekek czigánykereket hányva vonúltak előttük.

Incze és Serena a temető felé vették útjokat. Ez volt az ő jövetelük czélja.

Könnyü volt rátalálni a sírra. Annak volt egyedül keresztje a többi fejfák között. Még rajta volt a tavaly ráakasztott koszorú: az immortellek, szalmavirágok még szineiket sem hagyták el. A sír szépen be volt vonva fris pázsittal s sürün ki volt himezve a temetők pompájával, a sötétkék kigyójáczintokkal, és a sárga csillákkal (scylla). Az a kis kereszt pedig be volt lepve sürün a kis apró helix fajú csigákkal, a mik a völgyben millió számra teremnek. Olyan volt, minha gyöngyökkel lenne kirakva. A természet fényüzése gyönyörü!

Akkor nem sírt a leány, mikor egyetlenét a világon e sírba letették. Most már kivehette részét az eltett fájdalomból. Most már volt, a ki osztozzon benne. Most már lehívhatta az égből zokogásával az üdvözültet: hiszen öröme volt, a mit azzal megoszszon, hogy a mennyország gyönyöreit szaporítsa vele.

— Mondjátok meg neki, ti örtálló virágocskák! mondjátok meg neki, ti örök füszálak! Mondjátok meg neki ti soha el nem muló kagylók; hogy itt volt leánya, szivétől szakadt gyermeke; boldogan: szeretve, megdicsőülve. Nyugtassátok meg szeliden alvó porszemek, az ő drága hamvait: lehetővé lett a lehetetlen. Üdvösség lett a kárhozatból; a kétségbeesés titkából a boldogság dicsekedése támadt. Halld meg, te drága por a földben, te tiszta szellem az égben: leányodnál nincs boldogabb nő a földön, nincs szeretettebb, nincs büszkébb nő a földön. Halld meg, te csillagsugárrá váló lélek, te virággá váló por, hogy leányod boldogsága, üdvössége oly nagy, hogy azt egy hosszú élet minden szenvedése nem törülhetné el többé. Halld meg: és imádkozz érettem odafenn. A tiszta szent szüz előtt légy szószólója gyermekednek. Ő adta nekem ezt a kincset. Úgy fogom azt megőrzeni, mint az ő oltáráról elhozott szentséget. Megőrzöm ezt a nekem adott kincset lelkemnek minden erejével mindentől, a mi reá homályt vethetne; hogy mikor egyszer tündöklő arcza elé jutunk odafenn, azt mondhassam neki: «mi

asszonyunk: ilyen fényes volt, mikor nekem adtad, ilyen fényes most, mikor neked visszaadom!»

Incze felölelte a földről a szent extasisban őrjöngőt, ki ott a fűszálakat csókolgatá, mikre férje rátaposott, s engesztelte őket, hogy ne haragudjanak az ő kedvesére azért.

Ha el nem viszi őt erőszakkal onnan, az a nő megtébolyodik ott.

Mikor aztán gyöngéd kényszerrel eltávolítá őt a sírkertből, a mint annak a kapuján kiléptek, már akkor a túlboldog gyöngédség ragyogott könyein keresztül. Olyan volt kedélyének ez indulatkitörés, mint a tavaszi égnek a zivatar: feléled utána.

A temetőből a hajdani lakóház felé indultak.

Hajh, ez nem olyan mosolygó kép, mint az «Isten szántóföldje». Egy elhagyatott kert szomorúbb látvány, mint egy temető.

A hol egykor a pompás nagy káposztafejek nőttek és gondolkoztak, most embermagas laboda burjánzik; bűzölő növényproletárok, miknek szaga méreg, érintése szenny, ragadós magja utálat, foglalták el a sok éven át mivelt földet, dobzódva a kiirtott aristokraták örökében. Szamárlapu, disznóparéj, kutyatövis, koldusdió, fává nőtt ott: senki sem irtotta most ki. A kúszált folyondár-szövevény között nem lehetett rátalálni az elfojtott levendulabokrokra. Zöld pázsittal csak az út maga volt benőve. Máskor ez volt tisztára gereblyélve mindig.

A kis faházba alig lehetett belépni a bozóttá nőtt maszlagtól. Mintha boszút akart volna állni azért, hogy mindig irtották a fajtáját a kertből, a méhek miatt, a miket virága elbódít.

Szegény Sós Márton rezidentiája még egy fejedelmi pompával szaporodott meg. Teleszőtték a pókok selyem szőnyegekkel. Jó volt ott nekik. Az eresz alatt emberfőnyi darázsfészkek csüggtek.

A takarótalan hárságyon ott hevert még a hajdan ván-

kosul szolgáló ócska vén könyv: téli hólétől szivárványossá penészedve. Az ágy fölött függött egy tenyérnyi kis rámában egy silhouett. A lévita képmása. Valaha pápai diák korában nyirta azt számára ollóval valami vándor művész. Rá lehetett ismerni róla.

Serena levette azt onnan. (Nyilván senkinek sem kellett.)

— Ezt nekünk kell megőriznünk; ez a mi ereklyénk.

Azután felállt egy feldöntött Dzirdzon kasra s kezével benyult a kis faháznak két gerendája által képzett mélyedésbe. Arcza felderült, mikor megtalálta azt, a mit keresett.

Egy papirba göngyölt csomag volt az, sokszorosan átkötözve galanddal.

— Ez az én örökségem, szólt szeliden mosolyogva Inczének.

— Mi az?

— Fogjad.

— Hogy nem arany, azt a könnyűségéről érzem.

— De többet ér az aranynál. Majd megtudod azt egyszer.

Serena eltette a szerény csomagot oldaláról szíjjon függő kis táskájába. S hagyta Inczének találgatni, hogy mi lehet az, a mit ő érdemesnek tart e helyen felkeresni, örvendeni megkerülésének, s a mit örökségének nevez?

Ha megmondta volna neki Serena, hogy mi «van» benne? hogy kaczagott volna rajta!

S ha megmondta volna neki egy csillagjós, ki jövendőt lát, hogy mi «lesz» belőle? hogy sírt volna rajta!

Semmi . . . . és minden . . .

— — — — — — — — — — — —

Incze is hordott magával egy rejtélyes börtokot; mely a hadjárat alatt mindenütt vele járt, soha le nem került a nyakából. Némelyek azt hitték, hogy egy nagy távcső van benne, a mivel az ellenséget három mértföldnyiről meg lehet látni; mások azt mondták, hogy azok a mesés térképek vannak benne, miket a katonai kormány egyetlen

példányban őriztet a budai várban. Nem volt pedig abban sem az egyik, sem a másik; mert abban a dudai község matrikulája volt összegöngyölítve. S ez nemcsak a dudai községre nézve kipótolhatlan kincs, hanem Inczére nézve is. Most hazahozta azt.

A kertből az ismeretes úton a méhesen át szándékozott Incze az udvarra jutni. De tapasztalá, hogy aż az ajtó most be van zárva. Az ajtó hasadékán bátran át lehetett az udvarra látni. Az is olyan szomorú hely volt, mint a kert. Telenőtte azt a seprű-libatopp; a gazdasszonyt gyászoló udvarok gaza. A háztetőn a galambok helyét csiripelő verébsereg foglalta el, s a ház oldalán egy pár nagy varangy tesz megújított kisérletet a vakolatvedlett falra felmászni. A sürű laboda között jár alá s fel egy férfi, hosszú bot a kezében. Ez a kurátor. Mindennap eljön délelőtt-délután megnézni a parochiát, hogy csakugyan valósággal üres-e még? kivül mekkorát hullott a vakolat? belül mekkorát nőtt a penész a falon? az egérlyukak hánynyal szaporodtak? a darazsak hány réteg sejtet raktak már az ablak szemöldökfájára? Semmihez hozzá nem nyul. Meghagyta neki a lévita, hogy a míg ő haza nem jön, semmihez a háznál hozzá ne nyuljanak. Nem is tették. A butorok zöldek már a penésztől; a belépőt a régi ruha szaga fogadja, s hosszú pókhálók csüggnek alá a gerendákról, megvastagodva a mindenüvé beható portól.

A kurátor megállt és arrafelé fordult, mikor a kertajtón a dörömbözést meghallá; de nem sietett oda azt kinyitni. Azután azt is elhallgatá, hogy valaki hogy vesződik a zár nyitogatásával. Próbálgathatja azt! Furfangos egy stratagéma az: még a korábbi lévita készítette. Számoló zárnak nevezik. Három vaslemez van kvül is belül is, s azon egy fogas rúd megy keresztül. A ki tudja, hányat kell fordítani jobbra-balra mindegyik lemezen, annak kinyílik a zár; a ki nem tudja, elforgathatja itéletnapig.

A kurátor hátradült a botjára, tenyerébe fogta az állát

s hallgatta hidegvérrel, hogy forgatják azt a kinyithatlan lakatot.

Egyszer aztán felnyílt az ajtó. Serena ismerte a zár titkát.

Először azon bámult el a kurátor, hogy tudta azt valaki felnyitni? Azután meg az elszörnyedés hangja tört ki belőle, mikor Inczét és Serenát karöltve az udvarra lépni látta.

— Hüh! . . .

Ez ráismert Inczére rögtön, daczára megváltozott arczának és egyenruhájának.

— A barát, meg a papkisasszony! dörmögé ijedten Incze jó nap kivánására.

— Elmult az, jó öreg; szólt Incze nyájasan. Most alezredes vagyok, s férje az ön egykori kisasszonyának.

— De hogy lehet az? szólt az, fejét hitetlenül lóggázva.

— Biz öreg, az egész Isten hirével történt; itt hozom a község matrikuláját; abból majd megláthatja. Tudom, keresték azóta.

— Magával vitte a lévita, hogy beleirja, ha valaki ott a táborban elesik közülünk. Hát ő mikor jön haza?

— Otthon van már: az ő atyjánál, a paradicsomban.

— Uram s én Istenem!

Incze átadta a kurátornak az anyakönyvet.

Az kigöngyölíté azt, s a mint az utolsó lapjára nézett, bámulattal csóválta a fejét, s újra meg újra elolvasá s aztán szótagolta az odairottat: «Áldorfai Incze, helvetiai hitvallású evangelicus, őrnagy.»

— Nagy dolgok történnek a világon! Harmadéve itt jött be ugyanezen az ajtón, fehér fekete palástjában s én meg nem akartam beereszteni a paplakba. Csodálatos világ. És most katona! Pedig milyen szépen tudott prédikálni! És Serena kisasszony az ő felesége! És a lévita eskette őket össze. És ez meg meghalt. Csodálatosak az Isten útjai!

Ekkor aztán felnyitotta a kurátor az ajtót, hogy lépjenek be a házba.

Értelmes ember volt: vette észre a fájdalmas hatást, a mit az elhagyottság látása költött Serenánál.

— Biz itt pusztulásra vált minden. Nincs asszony a háznál. Valljuk meg az igazat, férfi sincs a háznál. Közel egy éve már, hogy nincsen lévitánk. Mind vártuk, hogy visszatér a régi. S ime meghalt.

Incze sietett Serenát kivinni ezekből a szomorú szobákból; benn a kisértetes emlékek járták a halott tánczot, a nekik való lidércznyomású bűzben. Az ismerős butorok, miket a zöld penész befogott, magok is halottaknak tüntek már fel. Jobb lesz odakinn a nagy szederfa alatt a régi kőpadon leülni, a malomkő-asztal mellé.

A kurátor megköszönte szépen, hogy az ezredes úr nem restelte a szegény falu anyakönyvét magával hordani s nekik ide elhozni. Bizony nagy híjával voltak. Úr vacsoráját felvenni csak eljárhattak a harmadik faluba sátorosünnepen; ha születés vagy halál volt a faluban, el is hozathatták onnan a papot: de nem volt matrikula, a hova az a megjöttet és elmentet beírja.

S mind ennek az volt a vége, hogy rossz világ van most.

Hogy annak a lévitának is meg kellett halni!

Pedig légátus sem jön már; nincs már diák, mind elment a háborúba, a mennyi volt.

Míg a szegény jámbor ember a maga alantjáró panaszaival tartotta vendégeit, az utcza felől feltámadt a nagy zsivaj, mely a honvédek érkeztét kisérte. Azoknak az ismert nagy kerülő uton kellett jönniök; Incze megelőzte őket a kerten át.

A trombitahangra aztán bucsút vettek a kurátortól. A jó ember, hogy megmutassa tiszteletét, kezet akart csókolni Serenának, mit az meg nem engedett neki.

— Hisz a megboldogult tiszteletesnének is kezet csókoltam én!

— Az önnek lelkésznője volt.

— Hm, hm! dünnyögött magában a kurátor; valamit főzött a fejében, a míg vendégeit az utczaajtóig kisérte.

Az utczára nyiló ajtó is keményen be volt zárva. Nem eresztett ő a parochiára könyörgés nélkül senkit.

De mielőtt a kulcsot újra a zárba dugta volna, odafordult Inczéhez, s nagy meggondoltan így szólt:

— Uram. Ezredes úr. Hadd szóljak még egy szót!

— Beszéljen, kurátor úr.

— Nem veszi rossz néven? Ezredes úr most már a mi hitünkre tért. Ez nagyon jól van. Ennek örül a lelkem. Hogy a mi kisasszonyunkat elvette, azért is áldja meg az Isten. De hogy katonává lett, abban semmi örömem sincsen.

— Miért jó öreg?

— Nem lehet ennek jó vége. Annyi az ellenségnél a katona, meg az ágyu, hogy azt meg nem lehet számlálni. Csak utoljára is mink maradunk alul. Én már nem megyek többet honvédek elejbe éljent kiáltani. De ha lehetne, azt mondanám valamennyinek: elég volt már, menjetek már haza, béküljünk már ki valahogy! Én tudom, hogy mi az az ellenség, mert én kóstoltam belőle.

— Én pedig ettem is belőle, szólt hetyke tréfával Incze.

— No no! Ezredes uram. A hányat a kerék föl, annyit alá. Nem akarok rosszat mondani. Bárcsak rossz próféta lennék inkább. Szivesen elbujnék a töklevél alá, mint Jónás s onnan nézném a világot. Én csak rossz végét látom mindennek. Egyet mondok: de ne szégyelje el magát miatta. Majd ha egyszer olyan bolond idő jön: bár ne jönne; de hátha eljön? a mikor a nagy dicső hazafiaknak azt mondják, a mit már sokszor mondtak, hogy «ill' a berek! nádak, erek!» ne meneküljön ám sehova máshova; hanem jusson eszébe, hogy itt van Duda. Itt nem keres senkit, semmit az ellenség. Pénzünk sincsen, szénégetésből, szerszámfaragásból élünk. Ide nem jönnek utána. Az erdőkön át a kanászok elvezetik. El is helyeztetjük itten szépen. Addig be nem hagyjuk töltetni a lévita helyét. Megvárjuk. Ha egyszer vége lesz az ezredességnek, jöjjön el hozzánk lévitának, megjavítjuk a dácziáját, kitisztítjuk a parochiát.

Hozza ide a feleségét: szép tiszteletes asszony lesz belőle; jobban megbecsüljük, mint a szegény boldogultját. Nálunk el lesz rejtve holtig.

Incze nem nevetett e csodálatos ajánlaton. Serena szemeibe önkénytelen köny tolult. Némán kezet szorítottak a jámbor együgyű emberrel.

— — — — — — — — — — — —

Van tehát már Inczének két kilátása új életet kezdhetni, ha ez a mostani bukik s ha egyátaljában az «élet» megmarad. Az egyik a párizsi bankárház főnöksége negyvenezer frank fizetéssel, a másik a dudai lévitalak, tizenöt bankóforinttal és a többivel.

Tréfás a sors. Ki tudja, mit ád még?

HOGYAN LESZ A FIÚBÓL ATYÁINAK ATYJA?

Incze azt a feladatot, a mi rá volt bízva, az unalomig könnyűnek találta. Futárai által naponkint értesült a harcztér nagy mozgalmairól: a nagysarlói ütközetről, a losonczi mesterrohamról s aztán Budavár vívásáról. Neki mindezekben nem volt része. Egy önkényt visszahúzódó ellenséget kellett kisérnie.

Ez a helyzet őt kínozta.

Munkához volt szokva. Mikor nagy, terhes feladatok súlyosultak rá, akkor felemelte az erőérzet; gyönyöre volt oly munkát elvállalni, melytől más visszaretten. Mint tanár, mint tudós szüntelen oly feladatokkal küzdött meg, a mik nem igértek sikert. S mikor egyszer a kardot vette a kezébe, akkor meg abban telt kedve, hogy elfoglalhatlannak hitt álláspontokat ostromoljon és vívjon meg. S most, midőn társai az ős Buda falait döngetik: ő nem lehet ott!

Bántotta az a gondolat, hogy ő is egyikévé lesz azoknak a félretolt hősöknek, kiket a fővezérek az ország távoleső

részeibe egy-egy elszakított hadcsapattal czéltalan sétahadjáratra elküldöztek.

Egy napon aztán azt a parancsot kapta, hogy hagyjon félbe rögtön minden hadműveletet a Bakonyban s siessen a Balaton partjához.

A Balaton partjához! A hadjárat minden terétől oly távol, hogy a köröskörül dörgő ágyuk szavát meg ne hallja!

Futárjai beszéltek neki sokat a vezérek egymásközötti visszavonásáról, a harczi körök és a kormány közti ellentétekről. Elhozták neki a napiparancsot, melyben a csapatvezérekkel tudatja a hadügyminiszterium, hogy ezentúl valamennyien neki lesznek alávetve. Követte ezt egy hosszú sora a hirhedett neveknek, melyek viselői elkeseredetten dobták oda a kardot a kormány lába elé s azt mondták, hogy nem harczolnak többé.

Előtte volt a példa, a jogczim, az ok: hasonlót tenni.

Nem tehette azt.

Mit mondott ez az asszony? «Mi e zászlónak hívei tartozunk maradni, ha nem jutalmaz is. Ennek az árnyékában van a mi mennyországunk.»

Nem lehet e szavakat elfelejteni.

Incze azt mondta, hogy engedelmeskedik s megy oda, a hova parancsolták, nem fürkészve a kitalálhatlan okot.

Nem tudom már kinek, az a tréfás ötlete volt ez időben, hogy a tihanyi félszigetet kell megerősíteni s azt egy második Gibraltárrá átalakítani. E feladat nézett Inczére. Tehát még az is, hogy nevét egy hősköltemény parodiájában örökitse meg: legyen egy második nagyidai veszedelem tragicomicus hőse.

Még az sem riasztá vissza. Csapatjának kiadta az útszabályt a Balaton felé.

Útközben Styrián keresztül jött utazóktól megkapta a bécsi és külföldi hírlapokat, mikben közölve volt az Oroszországgal kötött szerződés. Az orosz czár oly haderőt küld Magyarország leverésére, mely elég egy nagy hatalmat is porba vetni.

Ime, itt van előtte a bizonyos bukás. A sír, a börtön, a hontalanság, a kétségbeesés. Hasztalan minden erőfeszítés: reménytelen minden küzdelem ezentúl.

Krajna felé pedig egészen szabad az út. Menekülhet, a mely órában akar, mint mások sokan. Külföldre szóló franczia útlevele is van Leótól.

Nem teheti azt.

Hogy mondta ez az asszony? «Mi lenne a hazából, ha minden ember azt kérdené: mi lesz én belőlem? Inkább vérzeni, mint pirulni!»

Nem tántorodott el. Folytatta útját, a merre küldve volt.

Ismét keresztül kellett e közben vonulni azon a városon, hol egykori otthona, a kolostor állt.

A mint a hegyhátról a völgybe alákanyarodik az út, a szép cseresnyefákkal szegélyezett országúton egy nagy tömeget lát a város felől szemközt közeledni. Egy egész tábort, sok ezer emberből állót. Az útfélen taraczkok dörögnek, mintha ütközet kezdődnék.

De az eléje hömpölygő sereg nem ellenség, nem villognak szuronyai, ellenben zászlója tömérdek és az mind nemzeti háromszín.

Kitalálta, mi az? Ma *-en alkotmányos ünnepély van. A tavaly választott országgyülési képviselő leköszönt s helyébe mást választ a nép. Jámbor, szófogadó nép ez, a ki nem ismeri még a pártküzdelem gyönyörüségeit. A kit az ő papja ajánl neki, annak tűzi fel a jelvényét a kalapjára s a kit követének választott egyszer, azt, a míg csak él, újra megválasztja mindig, ha az megannyiszor más oldalára ül is az országház teremének.

Inczének előre elmondták a futárai, hogy a választási elnök az apátur lesz, s a választóközönség egy szívvel-lélekkel el van határozva magát az elnököt kiáltani ki képviselőjének.

Incze azt mondta rá: jól teszik; egy becsületes jó hazafival több lesz odafenn.

Szemközt jövő hadcsapatát félreállítá az útból. Első az alkotmány, azután a hadsereg.

A választók tömege nagy üdvrivalgással jött előre. A gyalog hadat hintók és szekerek beláthatlan sora követte. Legelöl jött egy nyitott hintó hat fehér lóval, a díszruhás kocsis mellett ült egy markos öreg férfi, két kezében nagy selyem lobogót tartva: a hintó két oldalán felszalagozott lovas bandérium ügetett.

A hintóban ült az ősz apátur. Egyedül.

Mikor a hintó a hadsor elé ért, Incze tisztelgést parancsolt, s maga is katonásan üdvözlé az apáturt.

Erre a hintó megállt, az apátur leszállt s Inczéhez közelített.

Akkor Incze is leszállt a lováról s a közeledő elé sietett.

Az agg egyházfő levette fövegét s úgy lépett eléje.

És így szólt hozzá:

— Atyánk!

Incze elámult: lelke elzsibbadt e szónál.

Az ősz folytatá:

— Légy általam üdvözülve a nép nevében. Választókerületünk e mai napon egyhangú felkiáltással téged választa meg országgyülési képviselőjének. Fogadd ezt jutalmul a haza és a nép javára tett küzdelmeidért. Fogadd e megbizást a haza és a nép javának előmozdítására. Szeress minket, a hogy mi szeretünk téged.

A többit elfojtotta a köny.

S ez valóban nagy szeretet volt.

Hogy maga azon férfi, kinek közönséges időkben, közönséges lelkek szokása szerint, az elpártolt, a hitehagyott iránt, ha nem gyülöletet tán, de legalább bizalmatlanságot, elhidegülést kellett volna éreznie: e nagy napok, e nagy szenvedélyek sugallata alatt nem látta benne az elveszett fiút, nem az apostatát, hanem csak a höst, a hazafit, s levette a saját ősz fejének szánt cserkoszorút onnan, s az elpártolt fiú homlokát koszorúzta fel vele.

Incze ingani érzé a földet a lábai alatt.

A harcz zajában, mintha száz szeme volna, oly éber tud lenni, s ez éljenrivallásban elveszti szemefényét, nem lát.

Mi történik vele?

A sors keze jár-e feje körül, midőn babérkoszorúját a cserkoszorúval cseréli fel? Emberi dolog történik-e itt; hogy a hazafiúi megtisztelés, melyért annyian oly nagyon törik magukat, őt az útfélen, mint véletlen lepje meg?

Nem kötelesség-e azt elfogadni? Nem magasztos feladat-e az, a mit a nép most vállára ruház? Nem Isten szava-e a nép szava?

S ha ő most e megtisztelést elfogadja, minthogy két helyen két kötelességnek eleget tenni nem lehet, akkor csakugyan le kell mondania a katonai pályáról: az országházba nem lehet bevinni a kardot.

Ez a csábkép varázslóbb volt, mint a többiek.

Nem kinálkozott gyönyör alakjában, nem unszolt menekülésre: egy másik nehéz és veszedelmes kötelesség képében csábított a kitérésre. A törvényhozó teremben egy ember szavai több hasznot tehetnek, mint tettei a harczmezőn: víhat ki ott olyan diadalt, mely többet ér egy megnyert ütközetnél.

Egy harsány hang felkiáltott a nagy tömegből.

— Éljen a honfi, ki értünk harczolt!

Az erdők visszhangozák a felzendülő rivallást.

Ekkor egy másik hang kiáltott fel.

— És éljen a honleány, ki sebesülteinket ápolta!

Erre hangzott még fel a nagy riadal. Vége sem akart lenni.

A nép észrevette, hogy Áldorfai Inczének neje is ott van, s minthogy a nő nem volt rábirható, hogy szekeréből leszálljon, a néptömeg felemelte őt szekerestül együtt s úgy hozta őt vállain egész odáig, a hol férje állt.

Ez határozott.

Inczének e nőt kellett látnia, hogy ne kételkedjék többé azon, mit kell felelnie?

— Polgárok! Honfitársaim! szólt az elhallgató néphez,

azon a szép csengő hangon, mely oly ismeretes volt a nép előtt. A honfiui megtisztelés, mit elém hoztok, magas jutalom. De kezem nem éri el azt, s homlokom nem viselheti. Oldalamon kard van, fejem fölött zászló. Hűséget esküdtem ezeknek.

Egyszerre elveszté eszméletét; nem tudta, mit mondjon tovább. A legnagyobb szónokokon megesik ez. Egy gondolat, egy szó nem jut eszükbe többé; mintha vándorolni ment volna valamerre a lélek s messziről nézné az itthagyott húsbálványt: nos, mit tudsz nálam nélkül?

E perczben Serena arczára tévedt tekintete. S egyszerre megtalálta a lelkét.

— Igen. Esküdtem Istennek és hazámnak, hogy e kardot le nem teszem, a míg egy dob pörög, a mig egy fegyver dördül. E kard oldalomon védelmezi hazámat az ellenség ellen; védi az én lelkemet a poklok ellen. E kard nélkül nem vagyok más, mint egy hitehagyott lelkész, ki eltávozott szent hivatásától, oltárától, a világ örömeiért, dicsőségeért. Hagyjátok meg az én mentsváramnak azt a tért, melyet e kard hegye körülem kerít. Hagyjátok meg kezemben ezt a zászlót, melyet a legszentebb bucsújárat processiójában hordoztam eddig; megtépte azt kezemben vihar és golyó, de szivemről le nem tépi, csak a halál. Együtt a két kötelességet nem viselhetem. Míg katona vagyok, vezérem parancsol; a dobszó, a trombita indít meg, és megállít. A katonát törvényünk kitiltja a törvényhozás termeből. Nem is való vagyok oda. A mi tán erényem a harczmezőn, hibám volna az országházban. Oda higgadt, meggondolt férfiak kellenek, ismeretekkel, tanulmánynyal és tapasztalatokkal, kik magasról messzire látnak, kik szükségben tanácsot tudnak adni. Az én egész tudományom a percz szülte lelkesedés. Jó ott, a hová vezérem küld, rossz ott, a hová ti küldötök. Ne cseréljetek el. Elvesztenétek vele egy buzgó katonát s nyernétek érte egy rossz képviselőt. A megtiszteltetést visszaadom: válaszszatok nálamnál jobbat közületek! . . .

Incze egész beszéde alatt folyvást Serena arczát nézte. Ragyogott az! Hiszen ők mindig együtt szoktak gondolkozni. Szivéből beszélt a férj.

Szavai után mély csend lett. A körülálló néptömeg nyomott hangulatban, feszült figyelemmel várta, mi fog történni most?

Az elnök, az ősz apátur szólt a néphez.

— Polgártársaim! Hallátok: választott képviselőnk a ráruházott megbízást nem fogadta el ... Okait elmondá: miért utasítja el azt? ... Megértettük ... Most új választásra kerül a sor ... Én tehát kikiáltom képviselőjelöltül — másodszor is Áldorfai Incze alezredest ...!

Ezernyi ezer hang ordítá újra az éljent. A türelmetlen üdvkiáltás magával ragadta még a katonákat is: Áldorfai Incze azon vette észre magát, hogy most már nemcsak a választók szemközt, hanem a honvédek és huszárok is a háta mögött nekihevülten kiáltják nevét az «éljen»-nel; a lábhoz eresztett fegyver csattog, a huszár kardja villog a levegőben; a választók süvegeiket lobogtatják s zászlóikat lengetik; mindenkit magával ragad a hevély.

Serena elsápadt.

Mikor nagysokára el tudták csendesiteni a vezetők a riadalt, s az apátur ismét szóhoz juthatott, ezt mondá Inczének:

— Hallottad e nyilatkozatot? E nép ismét megválasztott téged. És ha százszor lemondasz, százszor megválaszt újra. És a míg élsz, s a mikor Magyarországon képviselő testület lesz, mindig téged fog megválasztani és senkit mást. Ha elébbvaló dolgod van a harczmezőn, széked üresen fog állani az országházban: a nép várni fog, míg kardod elvégzi munkáját, s leszállhatsz lovadról, hogy székedet elfoglald a bölcsek sorában. E népet megnyerted; soha el nem vesztheted többé. S most engedd még egyszer mondanom: «atyánk, honatya, légy üdvöz minálunk!»

A vihar elkapta a falevelet.

A nép vállára emelte Áldorfai Inczét s a hatlovas hintóig

le sem tette onnan. Nem lehetett az ellen küzdeni többé. El kellett foglalnia a diszhelyet. Itt már valóban nem ment, de menesztették.

Hasztalan lett volna megkisértenie minden beszédet. Akár mit mondott volna, azt kiáltották volna rá: «éljen!» s vitték volna magukkal.

S a dicsőséghez nem volt egyedül. A nép osztályosát is látni akarta: a nőt oldala mellett. Serenának is rá kellett magát vétetni, hogy férje mellé üljön a diszhintóba, ha azt nem akarta, hogy a szekerét egész a városig a vállaikon vigyék a derék polgártársak.

S minthogy a választási elnök is, a dolgok rendi szerint, ugyanazon hintóban köteles helyet foglalni, melyben a megválasztott képviselőt bevezeti a választás szinhelyére, s minthogy a hátulsó díszülés csak két ember számára van készítve, voltak pedig hárman, annálfogva a másodrangú szemközt ülés felett olyan harcz támadt, mint egykor az isaszeghi híd fölött. Egyik fél sem akarta azt a másiknak engedni.

Az apátur nem engedte azt Inczének, mert ő a nap hőse; Serenának sem engedhette azért, mert nőé az elsőség. Ezek ketten viszont nem engedhették az apáturnak; mert az egyház az első, s még inkább a tisztes aggkor.

Végre az apátur hivatalos tekintélyét hívta segélyül.

— Képviselő úr! Itt most én kommandirozok! Én vagyok az elnök, a tábornok. Önök engedelmeskednek!

Ezzel el lett intézve a vitás kérdés s akkor aztán megindult a diadalmas menet: elől a lovas banderium, utána a hatlovas hintó, azután a végtelen szekérsor fellobogózva, a város felé. A katonaság kivül maradt a mezőn.

Rémséges diadalmenet volt az! Tiz mérföldnyi területből összetódult a nép * városába. Egész szekértábor állt kétfelül. Diadalívek voltak rögtönözve, s fehérbe öltözött hajadonok fényes sora állt a fenyőlombos kapuk előtt. A kettős torony minden harangja zúgott, a kapukból üdvlövések dörögtek; a Rákóczy induló harsogott, s a fello-

bogózott házak ablakai, kapui, kerítései mind rakva ujjongó, üdvözlő néppel, a háztetők sivalkodó fiatalságtól ellepve. A diadalíveknél koszorúk özönlöttek a hintóba, eltemetve virágeső alá a hőst és nejét, még az egyházfőt is.

Így vonult be hajdani kolostora székvárosába az egykori diakonus — a gyimóti szentképfestő fia, — és felesége, a dudai lévita leánya, a díszhelyet foglalva el s velük szemközt azon ősz férfi, ki rangjára: egyházi fejedelem; hatalmára: falvak és városok ura; erényeire: köztisztelet tárgya; és atyja mindenkinek; s a ki most a másodhelyet foglalja el e két ember előtt.

Incze komor volt: szíve reszketett.

Az olyan egyenes jellem, mint az övé, nem tud örülni az olyan nagy dicsőségnek, melyet nem érdemelt meg. Megretten tőle! Nyomja az kedélyét, mint egy nagy adósság, melyről tudja, hogy vissza kell fizetni; de nem tudja, honnan?

S ha Serenára tekintett: azt halálsápadtnak látta. A nő arcza nem ragyogott; szemei a végtelenbe látszottak bámulni.

A nők finomabb idegeinek több érzéke van, mint a mieinknek. Míg mi okoskodunk, ők sejtenek s a jövendőket megérzik.

E kábító zajban, e szünetnemtartó üdvriadalban elmámorosult lelke egy álomképet zavart össze az eleven látványnyal.

. . . Mintha ez a derült égbolt az átlátszó oczeán felszíne volna.

. . . Mintha ezek a diadalkapuk, e virágos lobogós fák: a tengerfenék virágai, a csodás isis és antipathes korall grották volnának.

. . . Mintha ezek a koszorúk, mik felé repülnek mindenünnen, a rejtélyesen élő meduzák, kválok koszorús szörnyei volnának.

. . . S mintha a tulipánalakú balánok között vinné őt

csendesen csigateknő hintajában a zöldarczú tengeristen, delphinfarkú paripái prüszkölnének oda elől.

. . . S mintha odafenn a magasban egy roncshajó küzdene a viharral s az orditó, imádkozó, szitkozódó alakok között állna az ő férje, hideg, márvány-arczczal tekintve alá a viz mélyébe. A hajó ég: — mindjárt felrobban . . . Egyet dördül . . .

Ez a dördülés magához térité.

Az elsütött taraczk üdvlövése volt az. Serena felijedt: mintha soha se hallott volna olyat.

És aztán maga mellett látta férjét, és körülötte az egész szép világot: a koszorúk nem voltak meduzák, a fenyőfák nem korállok, a hintó nem csigateknő, s az ősz mosolygó arcz nem tengeristen. Álom volt-e ez?

De azért nem tudott mosolyogni. Egy elcsillapithatlan érzés azt sugá neki, hogy ez az üdvkiáltás lesz az ő halála . . .

AZ UTOLSÓ ÁGYU.

Vége van. — Nem mondom tovább a mesét. — Még valaki azt találná hinni: kérkedünk s sebhelyeinket mutogatjuk.

A háboru lejárt. Leverettünk. Megadtuk magunkat. Ránk tiportak.

Be van végezve a történet. Minket csak ismerőseink sorsa érdekel még.

Alkonyat van. A végvidéki róna láthatárán most megy le a nap. Az utolsó nap.

A láthatár fölött hosszú biborfellhők huzódnak végig. Alattuk még aranysárga az ég, fölöttük már betegzöld. S a mint lemegy a nap, az aranyszgélyű felhők világitanak még le a földre, lassanként tüzvörössé válva. Az égre feltekintő azt várja, mikor zúdul alá már belőlük a tűzzápor, vagy a véreső?

A rónát széles táblákban fedik a máléültetvények: jó menedék most azoknak, a kik látatlanul akarnak eltünni. A mult napi erős záporok is jót tettek velük; az utakon sár van; porfelleg nem árulja el messziről, merre futnak?

A felbomlott nemzeti hadsereg egy része a török határ felé tartott. Arra még nyitva volt az út.

Éjjel egy útféli csárdában tartottak utolsó haditanácsot a hadvezérek. Csak menekülésről volt még szó.

Sorsot húztak, hogy ki maradjon leghátul a többiek menekülését testével fedezni?

A sors a Vogtner-dandárra esett. Ez maradt paizsul hátra.

Az alkonyég vérvilágítása mellett huzódik csendesen a rónán keresztül a végvidéki hegyek felé az utolsó dandár véghada: egy szakasz huszár, egy század honvéd, aztán egy tizenkétfontos ágyú, hatos fogattal, meg egy töltény-szekér.

Ez az utolsó ágyú.

Közbül döczög egy szekér, azon négy sebesült: az utolsó sebesültek. Egy asszony ül a kocsis-ülésben s az hajtja a lovakat.

Nagy sár van: az alföldi rónán a sár olyan, mint a szurok. Csak lépésben lehet haladni. Szerencséjükre az üldözőjüket is épen úgy hátráltatja az.

Az útfélen egy szekeret találnak, mely el van akadva a degetben. A fuvaros keményen nógatja lovait; de azok már inkább engedik a hátukat üttetni az ostornyéllel, mint hogy a szekeret a sárból kivontassák. Mind a kettőnek ki van marjulva a szügye.

A fuvaros szidja a szenteket és az apostolokat s azoknak a gazdáit.

A mellette elhaladó vitézek mondják magukban: ez ugyan csak megtanult káromkodni. De azért nem segítene neki senki. Magát is alig birja már odábbhurczolni az ember; van ilyen megrekedt szekér az útfélen elég; győzné azt valaki mind kisegíteni!

Csak a szekeret hajtó asszony szól le a fuvarosra.

— Ugyan minek kínozza azokat a szegény állatokat? Inkább dobjon le a szekér terhéből valamit!

Pedig a szekér nem látszik igen megterhelve lenni: mindössze négy kis hordó van rajta, ponyvával leterítve.

A megdorgált fuvaros már épen készült valami magvas gorombaságot válaszolni női kollégájának, midőn annak arczára tekintve, egyszere valami mást gondolt. Fittyet vetett az ujjaival; az ostorát feldobta a szekérre s aztán a lőcsnek támaszkodva, csámpás ferdeséggel várta, míg a leghátul lovagló csapatvezér odaér hozzá.

Azt megszólítá.

— Innocenti!

A lovag felrezzent s a megszólítóra tekintett.

— Gideon!

Valóban ő volt az: de csak hangjáról lehetett ráismerni. Arcza egészen parasztnak volt idomítva s a szűrdolmányt nem hazudtolta meg.

Nem szerették egymást.

Hanem ezek olyan idők voltak, a mikben a közösen elbukott ellenfeleknél a rettentő csapás egyszerre eltörült minden ellenségeskedést. A győztes ellenség diadalordítása mellett hova hangzott volna még a politikai antagonisták, a vetélytársak, a személyes ellenszenvek pörpatvara? Szidók és szidalmazottak futottak együtt, s örültek, ha egymást megmenthették. (Egymás nyakába borultunk akkor s együtt sirattuk, a mit közösen elvesztettünk.)

Incze kezét nyujtá Gideonnak. Rá nézve most már az csak egy elbukott bajtárs, egy szerencsétlen együtt-menekülő volt.

— Mit mívelsz itt? kérdé tőle.

— Maradj kissé hátra, majd elmondom, szólt Gideon, a zsíros kalapot még mélyebben húzva izzadt homlokára, míg a csapat tovahuzódott.

Akkor azt mondta Inczének:

— Léptess oda a szekérhez!

Incze odalovagolt.

Gideon felhajtá a szekértakaró ponyvát az alatta levő hordókról.

— Ismered, mik ezek?

Négy fehérre festett és egy zöldre festett hordó volt ott.

Incze hüledezve monda:

— Hogyne ismerném. Én hoztam el ezeket a bányavárosokból. A fehér hordókban ezüst van, a zöldben arany.

— Az a kis zöld hordó öt mázsát nyom s háromszázezer forintot ér.

— Hogy jutottál te ezekhez?

— Elmondom. Mikor már el volt határozva, hogy lerakjuk a fegyvert, a pénzügyminiszter parancsot adott a pénzügyi biztosoknak, hogy azokat a szekereket, mik eddig az ország tulajdonát képező érczkészletet szállították, a lugosi útról fordítsák vissza Arad felé. Harmadfél millió az aranyban, ezüstben. Az osztrák vezérnek volt átadandó. Én voltam az egyik megbízott.

— A többit könnyű kitalálni. Te a rád bízott szekeret mellékútra terelted.

— De minő furfanggal! Halld csak. Négy vadász volt a szekér őrizetével megbízva. Elébb azokat kellett rábeszélnem, hogy segítsenek a kivitelben. Elmondtam nekik, mennyi pénz van ezekben a hordókban, ne hagyjuk azt az osztráknak: ha Törökországba kivihetjük, mind az öten herczegek leszünk belőle. Ráálltak a derék fiuk s este, a legnagyobb zápor alatt félrecsaptunk a dülő útra; reggelig meg sem pihentünk. Két nap két éjjel nem álltunk meg máskor, csak mikor valahol új lovakra tehettünk szert. Azokat elvettük erővel. Harmadnap egy leégett faluba értünk. Onnan már nem birtunk tovább menni a fáradság miatt; a lovaknak is pihenés kellett. Hogy kedvet csináljak a fiuknak, az egyik fehér hordó fenekét felüttettem s engedtem nekik, hogy az ujon vert huszasokból töltsék meg a borjuikat és tölténytartóikat. Kaptak rajta. Kiki elpakolt belőle, a mennyit csak birt. Egy közülök volt

olyan okos, hogy a zöld hordót is fel kivánta nyittatni. Bele kellett nyugodnom. Pedig ez volt az én «oroszlánrészem.» De milyen nagy volt aztán a káromkodásunk, mikor a hordó fenekét kivettük! A hordóban levő arany nem kivert pénz, hanem egyetlen egy tömegbe van az öntve; öt mázsa egy darabban; s az a gazember, a ki ezt így csinálta, még össze is kovácsoltatta az aranyat, hogy könnyű szerrel le se lehessen belőle törni egy nagy darabot.

— Az a gazember én voltam, monda Incze.

— No jól van. Most hát légy becsületes ember s segits odábbvinni.

— Mit?

— Ezt a kincset.

— Hát a tied ez?

— Úgy? Nem hagytad végigmondonom. Hát ezen az éjszakán a pajtások álmosak voltak valamennyien s abban egyeztek meg, hogy egy közülünk ébren maradjon s őrködjék, míg a többi alszik; s aztán mikor az órája letelt, keltse fel a következőt. Én nem keltettem fel a pajtást: láttam, hogy nagyon jól alszik; befogtam a lovakat s szépen elhajtottam a szekeret mindenestül. Tudtam jól, hogy a pajtások nem fognak utánam jönni, mert mindeniknek van már ötven font ezüst a táskájában; azt ott nem hagyják; annyi teherrel a hátán pedig gyalog ember szekeret utól nem ér. De az ördög volt velem. Ide ragadtam a szekeremmel a sárba, s kárba vesz az egész nagy kincs, ha téged össze nem hoz velem a szerencse.

— De hát mi szerencse az rád nézve?

— Az igaz, hogy csak fél szerencse: ördög vigye ezt a két rossz gebét, hogy nem tudnak odább vinni, mert már most kénytelen vagyok a zsákmányomat veled megfelezni.

— Ne átkozd a sorsot; én nem kérek belőle osztályrészt.

— Kitelik tőled az a bolond, hogy itt hagysz a szekeremmel együtt.

— Ha rajta akarsz maradni, igen.

— S nem vontatod ki a szekeremet a sárból ?

— Ha az ország kincse rajta van, nem.

— Az ország kincse? Meg vagy te bolondulva ? A mi saját jogos tulajdonunk, a mit ha itt hagyunk, az ellenségnek jut prédául! S te ehhez szégyelsz hozzányúlni. Ez nem az országé többé: ez az ellenségé!

— Annyit tudok, hogy nem az enyim.

— No hát az enyim! Ha az országé, akkor az enyim; mert én is az ország vagyok; ha az ellenségé, akkor is az enyim, hogy az övé ne legyen.

— Különböznek fogalmaink az «enyim, tied» kérdésében. Ez az arany, ezüst a magyar kincstár egy része, mely rád volt bizva, hogy szállítsd ide vagy oda. Felelős vagy érte a miniszternek; a ki viszont fejével felel a rábizottért. Hogy azt másfelé szállítottad, annak a neve lopás, s ez a közönséges bűnvádi törvények elé tartozik.

— A leguléjuskodásoddal sem ijesztesz meg. Ez nem tartozik a közönséges törvények, hanem a hadi szabályok alá. A genfi conventio szerint, a ki egy zsákmányt huszonnégy órán át a birtokában tartott, az annak jogos tulajdonosa.

— De ez nem hadi zsákmány. Nem ellenségtől vetted azt el. Főnöködtől, parancsnokodtól hoztad el orozva, rábeszélt társak segélyével s másodszor megint elloptad azt a társaidtól.

Gideon most már dühbe jött.

— Ehj, mit feleselek én itt teveled; idiotismusodból kigyógyíthatlan kapuczinus barát! Majd segítek én magamon!

Azzal elkezdett sietni az elhaladt csapat után.

Incze keresztüllátott a szándékán; utána rugtatott s keresztülállt a lovával előtte.

— Héj, atyafiak! kiálta Gideon tele torokkal.

— Mit akarsz ?

— Bomolj meg! Ha neked nem kell a pénz, ha te félsz

hozzányulni, ha te skrupulózuskodol, majd megértik a dolgot a legényeid jobban. Azt az ágyút négy ló is elczepelheti; kettő elég lesz az én szekerem elé vontatónak.

— Hogyan? Te azt akarnád, hogy az utolsó ágyut veszélyeztessem a te aranyadért? Az utolsó ágyut, melylyel menekülő hadtársaim átkelését védelmezhetem? Valamennyi kormányférfi, a legjobban üldözött képviselők, kormánybiztosok ott vannak most az orsovai parton, nyomorult halászbárkákra bízva; ott hadvezéreink, sebesülteink, a kik mind remegve nézik, mikor jelennek meg üldözőik a mehádiai szoros úton, hogy valamennyit elfogják! s én most te neked adjam oda a fogatot az egyetlen utolsó ágyu elől, melylyel ezt a szorost meg kell védelmeznem?

— Hogy a pestis ragadja el valamennyit! Mit gondolok én velük? Ugorjanak a Dunába, ha félnek az ellenségtől. Nekem lovakat adj, mert különben kiáltani fogok embereid után. Ide jöjjetek: egy fél millió van a szekeremen; ne hagyjátok itt veszni! S majd meglátod, kinek fogadnak szót: neked-e vagy nekem?

— Ne kisértsd meg a kiáltást; szólt Incze hideg nyugalommal vonva elő pisztolyát nyeregkápájából, s Gideon homlokának szegezve. Az első szavadra, melyet csapatom elcsábítására intézesz, lelőlek irgalom nélkül. . .

— No, ne tartsd ide felém azt a bolond fegyvert! Legyen eszed. Hiszen hallgatok. Nem kivánom az ágyud elől a lovakat. De hát az a szekér mit vétett?

— Azon sebesülteim vannak és a feleségem.

— Szállitsd le őket róla. Rakasd át a sebesülteket az én szekeremre. Velük talán elmennek a griffjeim. S ha elmaradnak is, csak nem eszi meg őket az ellenség. Mit hordasz magaddal sebesülteket? S még aztán feleséget is. Nekem is volt. Azt mondtam neki: szaladjon utánam, míg rám nem talál. Ne félj semmit, asszony nem vész el! Ezóta már fogott magának egy kürazirt s most azzal utazik.

— Hallgass! rivallt rá Incze haraggal. — Eredj a kin-

cseidhez vissza. Lakjál jól velük. Minket hagyj útunkra menni. Ha egy szót kiáltasz harczosaim után, az aranyodhoz, ezüstödhöz még egy darab ólmot is fogsz kapni ; s az neked, — bizony mondom, — elég lesz.

Több szót nem vesztegetett rá Incze, sarkantyúba kapta paripáját s előrehaladt huszárjai után vágtatott. Nem sokára utólérte a szekeret, melyen felesége ült. Annak elmondá a történteket. Az asszony néma intéssel helyeslé Incze szavait. A férj, ki Serenát birta, nem tehetett máskép. A férfi, kinek arany és ezüst, s az ágyu és a sebesült bajtárs között kellett választani, nem határozhatott máskép.

Pedig oly szegény volt!

Incze visszatekintett az elhagyott szekérre.

A roppant kincs tehetetlen tulajdonosa dühödten verte a nyujtófával a szekér elé fogott lovakat, s miután ez nem használt semmit, nekiállt a ruddal a sárnak, és a földet paskolta vele, mely nem ereszti tovább. Majd nekifogott az aranynyal telt hordónak s baltájával igyekezett a tömör érczből egy darabot kivágni s minthogy nehezen ment a munka, odafeküdt rá és beleharapott az aranytömegbe, hogy ott maradt rajta a fogainak nyoma.

Az éj eltakarta a vidéket.

De az éjszakának nem volt álma.

Erdők, mezők útjain menekülő csoportok hemzsegtek. Azok mind a mehádiai útra igyekeztek eljutni. Orsova volt a végvár. A kapu, mely a hazából kivezet.

Ennek a kapunak a kulcsa egy szűk hegyszoros: Mehadiakulcs a neve.

Természetalkotta sziklafolyosó, mely lejtősen vezet fölfelé, se kitérni róla, se megkerülni azt semerre nem lehet.

Ha valaki a lejtő magaslatán felállít egyetlen egy ágyut, azzal az egész folyosót végigseperheti.

Az az egyetlen ágyu ott van. Az utolsó ágyu, mely a döntő ütközetből fennmaradt.

Védelmére alig van több száz embernél. De azok el

vannak szánva itt meghalni. Mindeniknek van tiz fegyvere. Azok oda vannak támogatva sorba a sziklafalhoz, megtöltve.

Pokrócz-kötegekből felhalmozott torlasz zárja keresztül az utat: a mögött állnak a lövészek. Az ágyu középen. A torlasz tetejébe dugva a zászló.

A torlasz párkányán ül Áldorfai Incze. E magaslatról a Dunáig látni.

Az üldöző ellenség dobverése hangzik a hegyek közül. Oda sem tekint. Hátat fordit felé. Távesövével azt szemléli, hogy kelnek át a menekülő csapatok a Dunán. Valamennyinek a sorsát ő tartja a kezében.

Az üldöző győztes már itt van a sarkukban. Ő tartja előtte zárva az ajtót.

Rém-emlékű hely ez itten.

E ponton védte magát egykor százötven emberrel negyvenezer ozman ellen Maróth bán hét napig. Itt tartá fel az ozman sereget Veteráninak egyetlen ezrede három hétig. Vérrel vannak ezek a falak festve.

— Ezredes úr! szólitja meg hadsegéde. (Az utolsó napon ezredessé tették.)

— Mi baj?

— Az ellen közelit.

Áldorfai int a tűzmesternek. Az ágyu eldördül, a visszhang sokszorozza a dörgést a hegyfolyosóban. Incze vissza sem tekint.

— Visszafordulnak.

— Gondolom.

És továbbszemléli a távol Dunapartnál történteket. A naszádok járnak-kelnek egyik partról a másikra.

Az üldöző ellenfél most ágyukat állít fel a sziklaút tulsó végén s elkezd a torlasz felé lövöldözni. Incze hátra sem néz. Alulról nem lehet magasra fellőni. A haubiczok mind alant pattognak el.

Az üldöző egy tömör hadoszlopot tol előre a torlasz felé. Áldorfai nem akar vért ontani többé. Ha közelebb eresz-

tené őket: csontvázak serege lenne belőle. Röppentyűt bocsáttat a magasba. A mint a röppentyű szétrugja csillagait, a sziklafal magaslatairól roppant kőtömegek hengerűlnek alá, s menydörögve gördülnek végig a szűk folyosón. A támadó hadoszlopnak vissza kell vonulni. Itt nem segít se erő, se szám, se vitézség. Itt összemorzsolják a támadót.

Az utolsó ágyu nem beszél sokat. Nem sok vesztegetni való tölténye van. A zászló lankadtan csügg felette. A szoros felett vijjongva kóvályognak a hulla-keselyűk. Lakomára várnak.

Most az útszoros tulsó feléről egy trombitás jő lovagolva s utána egy tiszt a parlamentair zászlóval.

Incze eléje küldi két hadsegédét, azok bekötik kendővel a parlamentair szemeit s úgy vezetik a torlaszig.

— Ki küldte önt?

A közbenjáró megnevezi a dandárnokot.

— Mit kiván tőlem?

— Megadást.

— Visszamehet ön!

— Kedvező feltételek alatt. Kegyelem, bocsánat mindenkinek. Ön rangját megtartva, léphet át a hadseregbe.

— Köszönöm: én nem vagyok katona, hanem tanár.

— Önnek fél millió forint ajánltatik jutalmul.

— Köszönöm: még van két napravaló kenyerem s az nekem elég.

— Nekünk okvetlen el kell foglalnunk e kulcsot. Ha a dandárnok ki nem vívhatja e helyet öntől, őt a hadvezér főbe löveti.

— S ha én el hagyom foglalni ezt a kulcsot, akkor magam lövöm magamat főbe.

— Tízezer ember áll önnel szemközt és negyven ágyu. El kell önnek veszni.

— Vegyétek le a szeméről a köteléket! parancsolá akkor Áldorfai. S aztán azt mondá a parlamentairnek:

— És most nézze ön meg azt az erőt, a mely önökkel

szemben áll. Egy ágyunk van és száz emberünk. Ha egy dandár volna mögöttem is, és egy ágyu-park, számíthatnának önök az esélyre, hogy talán az mind megfut önök előtt; de mert csak egy ágyunk van és száz emberünk: tudhatják, hogy ez megáll a helyén.

— Igaz. Monda erre a parlamentair. S nem szólt többet. Visszatért, a merről jött.

Néhány óra mulva újra hangzott a trombitaszó: a küldönez ismét jött az ellentáborból.

Most már nyilt szemmel bocsáták a torlaszig.

— Meddig akarja ön a Mehádia-kulcsot védelmezni? kérdé Inczétől.

— A míg azok ott mind a túlparton lesznek, monda Incze.

— Beletelik két nap.

— Valószinű.

— A dandárnok két napi fegyverszünetet ajánl önnek.

— Azt elfogadom. Mondja meg neki, hogy üdvözlöm. Most van esti kilencz óra. Holnapután kilenczkor a viszontlátásig.

Két napig lehetett pihenni.

A menekülők az alatt mind áttakarodhattak a török partra.

A második nap alkonyán Áldorfai Incze nagy máglyát halmoztatott össze a torlasz mögött tört szekerekből, továbbvihetlen málharomokból, annak a közepébe garmadoltatta össze a hátrahagyott puskatöltényeket, a lőport. S aztán a máglyát körülrakatta mint egy pyramidot a szuronyos lőfegyverekkel. Nincs már rájuk szükség többé.

A mint az árnyék leszállt a mély völgybe, útnak indítá csendben az utolsó kis csapatot. Maga hátramaradt és várta, míg azok messze elhaladnak.

Akkor kezébe vette óráját s nézte, míg a mutató kilenczre ér.

Abban a perczben felvette az égő kanóczot, az ágyuhoz lépett vele s elsütötte azt. A fegyverszünetnek vége volt.

Nem akarta az ellenfélnek engedni azt a dicsőséget, hogy az kezdje meg az ellenségeskedést. Ő idézte fel azt.

Akkor levette a torlaszról a zászlót. Hirhedett zászlóaljának diadalmas jelvénye volt az. A lobogót leszakítá róla s a dereka körül kötötte öv gyanánt.

Azután a kanóczot beledugta a máglya közepébe. Az őrtűz üszkeit ráhányta a gyulékony halmazra. Azzal lovára vetette magát s lassan poroszkált lefelé előrehaladt csapatja után.

A fellobogó máglya messze bevilágította a hegyi utat.

Negyed óra mulva hangzott a hegyrendítő pukkanás. A torlasz felrobbant. Az égretörő lángoszlopban mintha tűztányérok forognának s hulló villámok ezrei czikáznának össze-vissza. Azok a légbevetett ágyu kerekei voltak s a repülő szuronyok.

Azután sötét lett minden.

Reggelre eljutott az utolsó csapat is a Dunapartra.

Inczét ott várta a parton a felesége, s bográcsban puliszkát főzött számára. Tudta, hogy ki van éhezve.

A CSÁB.

Még sokan vagyunk, a kik emlékezünk rá, mit tesz e két szó: «nincs többé!» kik annak minden kínzó változatán keresztülmentünk.

Vagyonunk: «nincs többé!» Tegnap volt, ma már elveszett; házunk rom, birtokunk elkobozva, a bankjegy tárczánkban értéktelen papirrongy.

Hivatásunk «nincs többé!» Tegnap még urak, tekintetes, nagyságos, méltóságos urak voltunk; ma semmik sem vagyunk. Tudományunkra, tehetségünkre, vitézségünkre sehol a világon semmi szükség többé. Ma-született csecsemők vagyunk, a kiket az anyjuk kitett idegen ház küszöbére.

Jovendönk: «nincs többé!» Az az egész világ elmult, melyben mi eltünk. Csak kövületek vagyunk már, a kik még gondolkoznak.

S mind ennek felteszi a töviskoronáját e nehéz mondat: «hazánk nincs többé.» A bennmaradóra nézve egy nagy börtön az, a kimenekülőre egy elsülyedő világrész. Azok az egyre távolodó kék hegyek mintha tengerbe sülyednének alá, a futó szemei elől.

De hát arra emlékezünk-e, hogy mind ezt a sok nehéz «nincs többé» gondját egyetlen «van még» képes volt megenyhiteni?

«Van még egy nő, a ki az «enyim.»

Enyim; szeret; velem van . . .

A míg ez az enyim, addig nem ejt el sem veszteség, sem csábítás. Addig ha nincs vagyonunk, de van kincsünk; ha nincs hivatalunk, de van ösztönünk minden munkára; ha nincs jövendőnk, de van reményünk mindent visszaszerezni egyszer; — még a hazát is, s addig otthonunk is van.

A hol ketten együtt lehetünk, az az otthon.

Az az egyetlen kis szív egy megmentett sziget egy elsülyedt világból.

Áldorfai Incze attól a naptól fogva megszünt a külvilággal törődni, melyen a török földre átlépett, semmit sem hozva át magával az egy év alatti mesevilágból, mint egy feleséget és egy derekára kötött zászlót.

Őt nem érdekelte többé a magas politika; beszélhettek társai a viddini táborban szép meséket angol interventióról: nem adott rá semmit. Káromkodhattak mások a kiutahiai belebbezés ellen: az sem izgatta fel. Csak egy eszméje volt: a feleség.

Társai, a derék menekült hontalanok, sok kínnal-szült ábrándot temettek még el aztán. Neki egyik sem volt halottja. Ő leszámolt a multtal. Vesztesége volt egy elveszett haza és egy elveszett mennyország: nyeresége volt egy megmaradt feleség.

A nagy veszteség skeptikussá tesz.

— Oh, barátom, Incze! még ha meg nem nősültél volna, sem lehetne belőled többé pap. A haza és a menny együtt veszett el. Az elbukott mit keressen még odafenn? Lamentálni menjen-e oda az angyalok és idvezült szentek nyakára? Pöröljön az Istennel, hogy miért hagyta elbukni nemzetét? Keresse az örökkévalóságot azzal a tudattal, hogy azokat mind ott fogja találni, a kik őt legyőzték, legázolták? Mert hiszen a mennyországhoz a győztes is jogot tart. Azért énekel «Te Deum laudamust.» A háború dogmája halomra dönti az egész keresztyén dogmát. A keresztyén dogma szerint a gyilkos pokolra jut. A háború dogmája szerint a gyilkos «is» a mennybe jut, meg a megölt is. Hogy férnek azok ott meg? Egyedüli észszerű dogmája a mahomedánnak van. Nála «csak» a gyilkos jut a paradicsomba. A legyilkolt hitetlen kutya. Az megy a gyehenna vermébe s nem hordja még a más világon is a boldog győztes után a levágott fejét a markában. A ki hazát vesztett, nem mehet többé az oltár elé.»

Ezt susogta egy este egy ismerős hang Incze fülébe. A fásultság közepett alig jegyezte meg magának az alakot. Talán Stomfai Gideon volt? Hogyan menekült meg? Hozott-e el valamit a félre térített kincsekből? Nem kérdezte tőle. A hontalanok nem ismerik már egymást. Mindenki csak magával törődött.

Egy határozott vágya volt Inczének: elmenni innét messze, olyan messze, hogy az egész földteke legyen közötte és e balcsillagzatokkal megrakott ég között. Ki olyan országba, a hol nem szégyen napszámmal keresni a kenyeret.

Walter Leo ajánlatára büszke volt visszagondolni. Fényes az; de alamizsna. Volt azontul is még a magyar menekülteknek egynél több okuk nem kivánkozni a Szajnaparti világvárosba — lengyelnek.

Hanem a menekült egyúttal fogoly is; foglya az európai diplomatiának. Arra kell mennie, a merre viszik, nem a merre menni akar.

A menekültek egy része még a viddini táborból visszatért haza. A nagyobb rész. A közvitézek serege. A győztes utánuk küldé a bocsánatot. De a kik egy fejjel kilászottak a tömeg közül, azoknak jó volt azt a fejet megőrizni.

Inczét nem ragadta magával sem ábránd, sem keserű czivódás bajtársak között; a török vendégszeretet piláfját sem szidta; jó volt az, mert megosztotta feleségével.

A belebbezési sanyarú útban ismét összetalálkozott Gideonnal.

Ez most már rongyos volt és piszkos; ócska gubában járt.

Szidta az egész világot. Gyalázat az ilyen élet. Még a bajtársakban sem lehet bízni. Kirabolták, elvették minden pénzét.

— Úgy kell neked! csak a lopottat vették el.

— Hát te mivel vagy külömb ember, azért, hogy féltél lopni? Koldus vagy, mint én. Alamizsnából élsz, mint én. Oda kerültél, a hova én. S nincs másfelé kijárásod, mint nekem.

Incze feleségére tekintett és mosolygott. Serena arczáról visszasugárzott e mosoly.

Gideon keserüen monda:

— Én még tudok egy ajtót, a mely kinyílik mindenkinek. Itt nálam a kulcsa. (Egy pisztolyt vont elő zsebéből.) Velem a sors nem tréfál kedve szerint. — S hogy megmutassa, mennyire nem engedi magával komázni a balsorsot, a pisztoly sárkányát felvonta s a cső végét a fogai közé szorítá. Senkit sem ijesztett meg vele. Talán meg sem volt az töltve.

Incze most már gúnyosan mosolygott:

— Eredj! A ki beszél arról, hogy megöli magát, az nem teszi azt meg.

— S te nem beszélsz róla!

— De nem is teszem, szólt Incze, felesége kezét szorosabban húzva karjai alá.

— Tán vétek az? Te még tán hiszed azt, hogy van lélek,

van másvilág? És ha van? Hol van megtiltva az öngyilkosság? Nem erénynek tartották-e azt Hellasz és Róma classicus korszakában? Nem úgy ábrázolják-e a respublikát, mint egy nőt, ki tőre hegyét öngyilkolásra készen tartja, szivének szegezve?

— Már az, hogy az öngyilkosság eszményképe nőnek van ábrázolva, mutatja, hogy az nem férfierény. A társadalom hibája, hogy ez a nőnél még igazolható lehet; de a férfinál soha. Nyomor, szenvedés elől megszökni az élettől, gyávaság. Ha vagyonomat vesztém, megtanulok ezután koplalni; ha bűnt követtem el, kiállom a büntetést; ha becsületem vesztettem el, kezdek egy új életet, s évek során át küzdve, visszaszerzem az emberek becsülését; ha szerelmemben csalódtam, viselem a szív fájdalmait; ha hazám meghalt, megmaradok élő, kiáltó sírkövének; de azt nem mondom soha: «én nem viselem tovább a fájdalmakat; ti többiek, a kik itt maradtok, osztozzatok meg rajtuk.» S ha nincs miért éljek, van feleségem: ő érte élek.

A csábító dæmon kaczagva ment odább; s a távolból rákezdé dalolni hajdani országgyűlések gúnydalát:

«Ifju varju kereszttől
  Csak azt kiabálja:
Úr vagyok, lábam nyomát
  A kereszten találja.
A vén varju hallja,
A boglyáról azt mondja:
  Telelj ki csak!»

A gúny vonatkozott Incze helyzetére.

— Én nem hiszem, hogy őt kirabolták volna; monda Incze nejének. Bizonyosan elkártyázta a ferde úton szerzett összeget. Régi szenvedélye volt a játék.

— Én pedig nem hiszem, hogy elvesztette volna a pénzét, szólt Serena. Csak híreszteli azt, s rongyban jár, egész kérkedéssel, hogy ne keressenek rajta semmit.

— Az meglehet; de akkor mi oka lehetett előttünk ezt az öngyilkossági paródiát eljátszani?

— A kisértés.

Incze hosszan gondolkozott ezen a szón.

Azután hetek multak el. A keserves vándorúton bujdosók el voltak zárva a világtól. Kisérgették őket egyik városból a másikba, s tanulhattak az alatt etnographiát. Egyszer aztán kitálalták nekik az európai diplomatia főztét.

A szabadságharcz kiválóbb alakjai Kiutahiába belebbeztetnek.

A többi választhat magának e három közül:

Vissza akar-e térni szülötte földére (hazának nem nevezik azt már) s alávetni magát az irgalom-nemismerő haditörvényszéknek? Vagy neki indulni a széles világnak s keresni, hogy hol van a földön még egy olyan üres folt, a honnan egy ember hiányzik?

Vagy pedig itt maradni Törökországban s beállni a török hadseregbe redifnek.

Incze és balsorsának több osztályos társa a kivándorlást választották. El innen, ebből a nyavalyás Európából! Valami ötvenen elhatározták, hogy ki fognak menni Amerikába. Ezek többnyire olyan emberek voltak, kiknek családjuk volt, s azt vagy magukkal hozták már ide, vagy maguk után szándékoztak hívni oda, a hova őket veti majd a sors.

Sajátságos lélektani talány, hogy leginkább ezek választák a kivándorlás keserű poharát, míg a török szolgálatba állást, a mi olyan kecsegtetőnek látszott, azok keresték inkább, a kik egyedül álltak a világban. Előkelő nagy nevek adták a példát.

Az akkori szeraszkiérnek kedvencz eszméje volt ez. A harczedzett magyar sereg kiváló tehetségeit beoltani a török hadseregbe. Az áttérők fényes igérettel voltak kecsegtetve.

E csáb Áldorfai Inczét sem kerülte el.

Azon időkben az európai hírlapok valami Jaszmagi nevű emberről beszéltek mindenféle kalandos meséket.

A mesék nem voltak igazak, a Jaszmagi név sem létezett. Török czíme ez az iródiáknak: jaszmagdzsi.

Sztambulban már vörös feszszel a fején kereste fel Inczét Gideon.

Nem volt már rongyos: török egyenruhát viselt; ő is jaszmagdzsi volt a szeraszkiér szolgálatában.

Ez az ember többet tudott, mint Protæus; valahányszor néhány havi távollét után találkozunk vele, mind annyiszor nemcsak más alakot mutat be, de egyszersmind más kedélyt is.

Ezuttal valóságos «ifju török» volt.

Mahomedán, a ki atheista; müzülman, a ki bort iszik; ozmanli, a ki világpolgár. Szelim aleikummal üdvözöl, s félig török, félig franczia nyelven beszél. Ismerőseit effendinek czímezi s a sipkát nem veszi le a fejéről a szobában, hanem a quadrillet kankan figurákkal járja. Török reformokról fecseg s a szultán előtt arczra veti magát. Barátkozik a követségi attachéekkel, s megtanítja őket hasist enni.

Sztambulban az első ember volt az «effendi», a ki Inczére ajtót nyitott.

Incze jellemének egy gyönge oldala volt: nem tudott gyülölni.

Erre az emberre ő annyiszor megharagudott; a pillanatnyi gerjedelemben képes lett volna őt megölni; hanem a mint a harag elpárolgott, el is lett az feledve. Gideon vakmerő modora meglepte őt. Készen volt ellene a védelemre, mert felismerte benne örök ellentétét; de nem birta őt magától távol tartani. Nem birt a vas jellemeknek azzal a mágnes-hatásával, mely el tudja magától taszitani az ellenszenves alakot s ajtót zár előtte, mielőtt megszólalt volna.

A helyzetnek is volt erre befolyása. A számüzöttnek, a hontalannak az idegen földön az ismerős arcz mosoly-

gása jól esik, bárha a hajdani ismeretség alapja viszálkodás volt is.

S még egy prózai indok is járult hozzá, hogy Guidó újra találkozhassék Inczével. S ez indokot Serena képezte.

Serena nem volt a regényhősnők amaz eszményképe, a kik csak magasztos erényekkel tündökölnek; szépségük festői, eszmejárásuk költői, szerelmük mennyország s a férfit istenné teszik általa.

Serenának igen hétköznapi erényei is voltak, a mik a nőt nem teszik széppé; de hasznossá, s a mik a férfit nem mint istent, de mint embert érdeklik.

Serena életrevaló asszony volt, a ki férjére nézve hasznossá is tudta magát tenni. Bátorsága, önfeláldozása, annyi volt, a mennyire férfi soha sem viszi. Ez asszonyi tulajdon.

Nagy csoport menekülő között egyedül ő tudott angolul. Azon időkben még azt az iskolákban nem tanították; ő atyjától tanulta azt.

Annálfogva mindjárt eleinte ő volt a tolmács honfiai és a velük érintkező hatóságok között. S minő tűzről pattant szószóló! Hogy tudott veszekedni az élelmezési biztosokkal! Mikor asszony pörlekedik, a legnagyobb áldozatot hozza. A veszekedés az ő idegeit rongálja, arczát kiveszi széptani formájából; de ha ő nem czivakodnék minden nap egy csoport aláváló, önző, komisz zsebrákkal, azok a férjének a szemét is kilopnák; a férj tud ám neki menni egy ágyúnak, visszafelelgetni egy királynak; de egy kofa, egy pimasz szolga előtt béna lesz és megnémul, s egy ravasz csaló által lehagyja magát vetkőztetni. Az asszony pedig ilyen helyzetekben hősnő!

Serena volt tehát egy nagy csoport emigrans ügyvédje, tolmácsa, pártfogója. Mire Sztambulba jutottak, már törökül is tudott. Lángesze volt mindenhez.

De még egyébhez is értett.

A mint a kénytelen vándorútban itt-amott felütötték a sátorfát: Serena azonnal konyhát rögtönzött, edényt vá-

sárolt, kiment a piaczra, élelmi szereket vett, neki állt sütni, főzni, s pompásan értett hozzá. Az emigransok úgy imádták, mint az egyptomiak az Isis Istent, a ki számukra egy kis jó hazaemlékeztető «szépasszonyfőztét» tudott készíteni. S ez a művészet jövedelemmel is járt. Megfizettek érte. Incze azon vette észre, hogy a felesége pénzt szerez. Serenának pedig ez tréfa volt és gyönyörüség. Nem robot, nem az asszonyi nem megalázása a tűzhely; (annak a ki érti) trónus az: a melyről a világot kormányozza. Serena a helyett, hogy sápítozni, szerencsétlenkedni segített volna a férfiaknak, főzött nekik, s jó kedvet adott hozzá.

Irigylésre méltó ember ez az Incze!

Hanem az ilyen helyzetben aztán az ember nem lehet nagyon válogatós, hogy kit fogadjon el magánál. Serena Sztambulban is elővette ezt a művészetét, mert azzal bíztatták, hogy sok hónap letelik még addig, a míg a török kormánytól ki jön az engedély a tovább utazhatásra. Felállította addig a magyar konyhát. S a legelső vendége Gideon volt. Aztán jött több is. Az effendi tudta vegyíteni a tréfát a komolylyal új helyzetében. Az áldozat: törökké lenni, ez volt a tréfás oldal; hanem a nyereség: töröknek lenni, ez volt a komoly rész.

Az ebédelő társaság véleménye ide-oda ingadozott; csak Inczéé állt szilárdul. Elitélte azokat, a kik török szolgálatba álltak.

— Csak «te» ne beszélj! Támadt rá az effendi (most Vely bég volt a neve). Ha tudtál pápistából kálvinistává lenni, mi nagy ugrás van innen a mahomedánig? Az ozmánnál nincs Jézus jobban degradálva, mint a kalvinistánál a Boldogságos szűz. A mahomedán fatalismus pedig épen azonos a kálvinista prædestinátióval.

— Nincs nekem semmi bajom a dogmákkal; felelt rá Incze. Az embert saját tettei üdvözítik. De nem akarok olyan országnak fia lenni, a hol a nő rabszolga, s az utczán beburkolt arczczal jár; mert feleségem van.

— Papucshős!

— Igaz. Én feleségemet becsülöm.

Ezt Serena nem hallotta; ő nem ült az asztalhoz. Csupa férfi társaságot feszélyez az, ha egyetlen nő ül az asztalnál. Neki künn volt a konyhában dolga.

— De midőn itt olyan fényes állást nyerhetnél, a melyben még magasabbra vihetnéd eddigi hiredet.

— Ez sem czélom. Katona voltam, míg hazám volt. Most nem gondolok kardomra többé. Nálam ez csak kötelesség volt, nem mesterség. Nemzetemből számüztem magamat; de azért más nemzetet nem fogadok. Elég nekem a hazám miatti keserv; nem szerzek magamnak még török keserveket is. Arra pedig, hogy honszeretet nélkül álljak be egy ország katonájának, még nagyon kényes vagyok. Tisztelem a metempsychosist; de galandféreg Törökország gyomrában nem leszek.

— S mi lesz belőled, ha innen elmégy?

— Amerika elég nagy, elférek benne.

— S mihez kezdesz ott? Beállsz tanárnak valamelyik amerikai egyetembe, római classicusokat ismertetni, s olvasod a yankee tacskóknak a «Tityre tu patulæ recubans sub tegmine fagi»-t a maguk nyelvén «Tájtiri, tyu petsölei riköbens szjub tidzsmájni fedzsi?»

Nevettek rajta.

— Nem, szólt Incze. Van két izmos vállam s a zsákhordónak Amerikában két dollárt adnak naponkint.

— S hogy jutsz odáig? útiköltséged sincs.

— Beállok egy steamerre katlanfütőnek.

— Ez bolond. Ezzel nem lehet beszélni.

Azzal elkezdett más húrokat pengetni a csábító. Leirta a szeraszkiér nyári palotáját, szerálját, életrendét a Gökk Sü vizei mellett. Ezeregyéjszakai képek azok. Sok gyönge szív felhevült azokon: csak Inczéé nem. Pedig ő rá volt az mind számítva.

Fejét rázta, mikor az effendi búcsút vett tőle.

— Aludjál rá holnapig egyet, mondá neki Vely bég s a konyhában Serenát így üdvözlé:

«Aleikum unallah szép Aszszéki».

Incze nem is szólt erről nejének semmit.

Másnap ismét meglátogatta őt szállásán Vely bég. (Másutt nem volt található.)

Az effendi fontoskodó titkolózással sugá fülébe:

— A szeraszkiér küldött hozzád. Én az ő jaszmakdzsija vagyok.

— Tudom.

— Ma ötkor lakomára hivat magához.

— No hát mondd meg ő excellentiájának, hogy csókolom a kegyes kezeit; de magam is vendégeket hívtam mára hozzám s a feleségem ma olyan pompás gulyáshúst főz zöld paprikával, hogy én azt a szultán lakomájáért sem cserélem el.

Az effendi dühösen hagyta ott Áldorfait s nem látogatta meg többet.

Hanem ez időtől az Amerikába vándorlandó menekültek tapasztalták, hogy útleveleik kiadása oly végtelen húzást halasztást szenved, hogy már ide s tova ki is tavaszodik az idő s ők még mindig itt vannak rekedve. Valami titkos kéz hátráltatja elmenetelüket.

Serena maga lótott futott az ügyükben egyik követségi palotától a másikhoz. Az asszonyok a legveszedelmesebb sollicitátorok a világon.

Végre kikapták az útleveleiket s mehettek Isten hirével.

Inczének maga Vely bég hozta el a kész útlevelet, az illető követségtől láttamozva. Megkimélte őt a fáradságtól.

Ezuttal szivélyes, barátságos hangot szenvelgett. Komolyan, higgadtan beszélt.

— Nagyon sajnálom, hogy elválunk egymástól. Most látom csak át, hogy milyen szükségem volt rád az életben. Hol kapok én még egy olyan embert, mint te voltál, a ki velem bűneim miatt czivakodjék, megdorgáljon? Ezek itten még túl tesznek rajtam. Sokat használhattál volna még itt hazád ügyének is. A dolgok fordulhatnak

úgy, hogy ma-holnap kiüthet egy európai háború, a melyben Törökország lehet az archimedesi pont, a honnan a világot kimozdíthatjuk helyéből. Te nem hiszed ezt. Pessimista vagy s én nem akarlak rábeszélni. Azonban, hogy lássad, mennyire komolyan számítok a jövő eseményekre s azokban a te roppant tehetségedre: vedd át ez iratot; ki se bontsd; tedd a zsebedbe. Ez a te kineveztetésed az anatolini hadsereghez «ferikké», kétlófarkas pasává. Nem fogadtad el. De azért tartsd magadnál az okmányt; talán meggondolod magadat; talán rá kényszerít a sors, vagy saját meggyőződésed, hogy hasznát vedd; ha pedig nem: hát tedd el emlékül, foglaltasd rámába, s mulasd magadat rajta. S már most vegyünk búcsút.

Az effendi olyan őszinte arczczal beszélt, hogy Incze maga nyujtotta neki a kezét búcsúszóra.

— Hanem — ezt a kegyet (bár hasznát nem veszed is talán mégis nem ártana a szeraszkiérnek megköszönnöd. Tudod, csak azért, hogy ne higyje ez a buksi török, hogy hollandusok vagyunk.

— Igazad van. El fogok hozzá menni.

— Ne félj ám tőle. Nem fog biztatni, hogy maradj itt; politikáról pedig épen nem elő sem hozakodik. Megmutogatja a fegyvereit, meg a tulipánjait, kiszívsz vele egy nargilét, megiszod egy csésze kávéját s aztán jójczakát kivánsz neki.

— Akarsz velem jönni?

— Szivesen. De egyet mondok. A szeraszkiér a Bosporuson túl lakik. Éjszaka lesz, mire tőle visszakerülsz: nem jobb volna előbb kedves nődet úti podgyászoddal együtt az Aligatorra elszállítani? Társaid már mind ott vannak: mit csináljon egy asszony itt egyedül ebben a nem igen dicséretes hirü török városnegyedben?

Ez az inditvány még Serena szemeit is beköté. Jó akaróját látta Vely bégben. Tulajdon aggodalmának adott az kifejezést.

Serena is félt tovább egyedül maradni e helyen, miután

menekült barátaik mind a tengerre szálltak már. Gideon figyelmes gondoskodása elaltatá gyanuját.

S aztán egészen megnyugodott, mikor az effendi visszatért a hordárokkal, kik málháit a Bosporus partjáig szállíták s még maga keresett nekik egy kaikot, s annak a révészével úgy alkudott meg, hogy elébb az Alligatorra elszállítják az asszonyságot, azután őket kettőjüket a Gükk Sü partjára a szeraszkiér palotájáig; ott várnak, míg a bég visszatér s azt elhozzák ismét a hajóra. Serena meg volt elégedve azzal, hogy Vely bég hat piasztert le tudott alkudni a kaikdzsitól, s megfenyegette, hogy a talpára veret, ha leiszsza magát.

Azzal beleültek a csónakba s mind a hárman átvitették magukat az Alligatorhoz. Serenát csupa ismerős arcz fogadta ott. Jó helye volt. Incze ment Vely béggel a túlpartra.

AZ ALLIGATOR.

Az «Alligator» az Északamerikai Egyesült-Államok hadi korvettje volt.

Már egy hónap óta ott horgonyozott az Aranyszarv öbölnek abban a részében, a meddig idegen hadihajóknak szabad elmenni.

Mintegy negyed angol mértföldnyi távolban tőle ült horgonyain az osztrák brigg «Salamander», békés szomszédságában.

Az Alligator egyedül azért várt ott, hogy azon magyar menekülteket felvegye, a kik az Egyesült-Államok területén ohajtanak letelepedni. Kapitányának az volt az utasítása, hogy a mint a menekültek többsége el fogja határozni, New-Yorkba kivánnak-e menni, vagy San-Franciscoba? a szerint menjen velük az atlanti oceánnak, vagy a csendes tengernek.

Inczének nem kellett sokáig időzni a szeraszkiernél. A kitünő férfiu szives vendégszeretettel fogadta látogató-

ját; keveset beszélt vele; nem biztatta viszont-találkozással s nagy hamar elbocsátá.

Gideon az előszobában várt reá, s ott még egyszer elbúcsúzva tőle, karjaba öltö karját s lekisérte őt a csónakig.

Mikor már Incze a csónakban ült, még egyszer kezeiket nyujták egymásnak. Inczének most már semmi gyanúja sem lehetett Gideonra. Egész őszinte barátilag megszorítá Gideon kezét.

Az nagyot sziszszent a férfias szorítástól.

— Átkozott erős kezed van. De nem az a baj. Hanem ez a gyűrű szorult az ujjaim közé. Ezt is a szeraszkiertől kaptam. Nesze fogadd el tőlem emlékül. Igazi talizmán a köve. S alatta titkos zár van. Az ilyen gyűrű rejtekében szokták magukkal hordani a török főurak azt a gyorsanölő mérget, a mi őket bizonyos zavarokból ki szokta menteni. No ne félj felvonni. Ebben nincs semmi méreg. S ha nem kell tőlem emlékül: dobd a vízbe.

Incze nem tehette, hogy el ne fogadja ez emléket; ámbár ő nem adhatott semmit viszonzásul Gideonnak.

— Pax tecum! Mondá a hajdani szerzetes egykori társának s aztán elsietett a partról.

A török kaikdzsik eveztek csendesen ki a Bosporusba.

Késő este lett, mire az Aranyszarv öböl árbocz erdejéhez eljutottak; Inczében a tündéri látvány, az ezernyi lámpafény az árboczokon, a sötétkék víztükörtől sokszorozva, egy aggályos gondolatot költött. Ha ő most e száz meg száz hajó között nem találná meg azt a gályát, melyen nejét hagyta!

Ő nem is találná meg bizonynyal; de a kaikdzsi itthon van ez erdőben. Ismer ez minden fát s tudja, hogy kinek a lobogója leng rajta? Odaviszik ezek, a hova parancsolva van. Úgy járnak azzal a kis halgyorsaságú ladikkal az árboczos szörnyek között, mint a benszülött az ismerős város utczáin. A vékony átlátszó köd, mely estenden a víz fölött terjeng, nem vezeti őket tán tévútra?

Most behuzzák evezőiket. Helyben vannak. A csáklyákat veszik elő, hogy megfogózzanak a hajó oldalába.

Incze erszényét veszi elő, hogy a kialkudott vitelbért markukba számlálja.

A kormányos visszautasítja a fizetést. Az a másik úr, a ki kialkudta, kis is fizette már a dijat.

Inczét meglepte e nagy barátság és becsületesség. A kaidzsi ezt el is hallgathatta volna.

Azután kiáltásukra lebocsátották a kötélhágcsót az érkezőért. Incze felkapaszkodott azon. A csónakosok tovább haladtak.

Incze a hajó födélzetén kevés embert talált. Hajós legényeket és katonákat. Nem tudta tájékozni magát.

A lünetteről egy tiszt szállt le eléje. Egyenruhájáról felismerheté benne a kapitányt.

Az «Alligator» kapitánya tudott németül is; azt az első találkozásnál felfedezte.

— Mi tetszik? kérdé tőle ez a kapitány.

Incze megmondá neki.

— Én vagyok mr. Áldorfai, honvéd-ezredes a magyar hadseregből.

A kapitány erre a szóra feltaszította homlokáról a sipkát, s elkezdte az üstökét vakarni. Elébb valami érthetetlen szókat dörmögött. Azután vállvonva mondá Inczének.

— Ha ön honvéd-ezredes a magyar hadseregből, akkor ön nekem foglyom.

— Hogyan?

— Ugy, hogy ön most osztrák hajó födelén van; tehát osztrák területen.

— Hát ez nem az Alligator?

— Nem. Ez Ő Felsége hadi gályája: a Salamander.

Áldorfai Incze megtanult valamit, a mit még eddig nem ismert, az ijedtséget, ennél a szónál. Gyáva lett.

— Én nem ide akartam jönni, hebegé erélytelenül.

— Azt elhiszem. Felelt pogány nyugalommal a Salamander kapitánya.

— Engem tévedésből, vagy ármányból hoztak ide.

— Az meglehet; de miután nekem utasításom van, ha magyar menekült jelentkezik hajómon, azt foglylyul letartóztatni: annálfogva nyugodjunk meg a malaproposban. Van önnek fegyvere, a mit átadjon?

— Nincs.

— Akkor sziveskedjék ön ezt az urat követni.

Az az úr volt a porkoláb, a ki Inczének megmutatta azt a kabint, melyben szállásolni fog. Egyébiránt tisztességesen bánt vele; ki sem motozta. A tengerészek humánus emberek. Az ajtót sem zárta rá; hanem egy őrt állitott eléje.

Ott azután volt ideje Inczének elmélkedni a renegátok barátságáról s a török révészek becsületességéről.

Az Alligatoron pedig várhattak rá egész éjjel.

Minél tovább haladt az éj, Serena nyugtalansága annál nagyobb fokra hágott: hajnal felé megszánta egyik számüzött társ s vállalkozott rá, hogy kiszáll a partra Inczét keresni. Legegyenesebb út volt volt Vely béget felkeresnie.

Az úgy tett, mint a ki szerfölött meg van lepetve azon hír által, hogy Incze nem érkezett meg az Alligatorra; rögtön ugrott, szaladt tüvé tenni érte egész Sztambult; s nem telt bele egy óra, mikor már vissza is tért a bizonyos eredménynyel.

— Képzeld: azok a semmirekellő részeg kaikdzsik az este a ködös vizen ködös fejjel összetévesztették az Alligatort a Salamanderrel: ennek az ostoba müzülmának inglis, meg frenki, mind egy «gyaur köpek». Odavitték Inczét az osztrák hajóra: bizonyosan le van tartóztatva. Te eredj a hírrel az Alligatorra vissza; én futok a szeraszkiérhez, hogy segítsek az elfogotton. Egy óra alatt ott leszek nálatok.

Szavának is állt: egy óra mulva ott volt az Alligatoron.

A magyar menekültek között már akkor nagy volt az izgalom. Körülfogták a hajós kapitányt s iparkodtak vele megértetni a dolgot. Hanem akkor a yankee egyszerre el-

kezdett nem érteni németül. Egyáltalában nem értett németül. Azt sem tudta, hogy mi az a «Schiff» meg az a «gefangen»? Csak a fejét rázta. Az elkeseredett hazafiak aztán összerakták, a mi keveset tudtak angolul: az egyik egy szót, a másik a másikat; azokból egy vállalkozó szellem egész mondatokat tákolt össze s aztán igyekezett a kapitánynyal elhitetni, hogy az angolul van, a mit ő most elmond neki. Talán megértette: mert annyit mondott, hogy «fatal accident!» s még jobban rázta a fejét, azután felment a lünettere, s elkezdett alá fel sétálni s a «Hail Columbiát» fütyörészte.

Serena tudott volna vele beszélni angolul; de előtte nem merték a bajtársak a helyzetet felfedezni, míg Vely bég elő nem jön.

Ez, a mint a hajóra érkezett, szóba sem állt senkivel; hanem azt kivánta, hogy egyedül közölhesse Áldorfai nejével, a miről tudomást szerzett.

Serena az aggódó hitves nyugtalanságával fogadta őt. Ez leküzdé benne az ellenszenvet, melyet az ember ellen soha meg nem szünt érezni.

— Mit tud ön férjem felől?

— Ő a múlt éjjel a ködben az Alligator helyett a Salamanderre tévedt s ott az osztrák hajóskapitány letartóztatta.

— Hogy tehette azt, hiszen neki amerikai útlevele van?

— Csakhogy Amerika messze van, s az útlevél még nem ád polgárjogot. A hajófödélzet pedig annak az országnak a területe, a kié a hajó. Az osztrák kapitány egészen a maga jogával él.

— Mi fog történni most?

— Hogy mi fog történni? azt őszintén megmondom, egész öntől függ. Ön választhat tetszése szerint. Az egyik lehetőség az, hogy ön most eljön velem a szeraszkiérhez, s annak kinyilatkoztatja, hogy férje elfogadta a török hadseregnél a ferikké kineveztetését. Az az ő zsebében van. Arra a szeraszkier oda fogja küldeni a hadsegédét a Sala-

mander kapitányához s ön egy óra mulva látni fogja nem Áldorfai Inczét, hanem Oglán beyt: az anatoliai dandár ferikjet.

Serena arczát a büszkeség és szemérem pirja önté el e szókra.

— Én nem fogok a szeraszkierhez menni, sietett a rövid válaszszal.

— Akkor még két másik eshetőség van; szólt Vely bég kegyetlen humorral. Az egyik az, hogy Áldorfai Incze honvéd-ezredes ott marad a Salamanderen, mint elfogott menekülő. Hogy az ilyenekkel hogy bánnak mai nap? azt ön olvashatta a hírlapokban. A hajón is van haditörvényszék, haza sem kell őt szállitani s ön talán hallotta már, hogy a hajó árboczának a haránt póznája micsoda czélokra is szolgál még? Meg is láthatja legközelebb.

Serena összeborzadt e gondolattól.

— És mi a harmadik eshetőség? kérdé izgatottan.

Vely bég a vállát vonogatta s a fogait szivta huzódozva.

— Az, a mit ön legkevésbbé fog szeretni. Mikor elváltunk, Incze egy talizmángyűrüt látott meg ujjamon. Megtetszett neki s én odaadtam azt emlékül. Az ilyen gyűrü fejében viselik a török országnagyok azt a gyorsan ölő mérget, mely őket a selyemzsinórtól meg szokta szabadítani. E titkát a gyűrünek Incze is tudja.

Serena a szenvedély váratlan kitörésével fordult egyszerre Vely bégnek.

— Gyalázatos áruló! Ez az ön műve volt. Ön vitette megvesztegetett zsoldosaival férjemet szándékosan az osztrák hajóra. Távozzék előlem! Ne közelitsen felém többet. Siessen innen! Két perczet adok önnek az elfutásra. Ha addig innen nem menekül, kikiáltom a kétségbeesett bajtársak közé, hogy ön mit tett, s akkor Isten irgalmazzon önnek!

Vely bég elsápadt e szókra. Nem várt több biztatást, futott a csónakjához, senkivel szóba sem állt s csak midőn jó messze eleveztek már a hadi hajótól, kiáltott vissza az utána néző hölgynek:

— Asszonyom! Három közül az egyiket választani kell! Mash-allah!

A nő pedig azt mondta: «még van egy negyedik is,» s elszánt léptekkel felsietett a hajóskapitányhoz a lünettere.

Ez már tud aztán a yankeevel beszélni!

A menekült bajtársak odalenn nem értették, mit beszél angolul a kapitányhoz; de szemei, arcza, mozdulatai érthetővé tették azt.

Ah az egészen más, mikor egy asszony beszél el valamit! Hogy magyaráz annak minden arczvonása! Milyen igazság hangzik annak minden szavából!

— Nézzétek, most azt beszéli neki, mint szerették ők egymást! hogy nincs senkije a férjén kívül! Most azt mondja el, milyen hős, milyen nemes, milyen bátor volt az ő férje! Hogy küzdött a népek szabadságáért! Most felvilágosítja az ármányról, melylyel kelepczébe ejték. Most beszél neki a szabad államok magas kötelességeiről, a csillagos lobogó becsületéről! Nézétek, hogy melegszik a yankee! Hogy emeli az ökleit. Már mindjárt meghódítja! Ez az asszony felfordítja a világbékét! Most megszorítja a kapitány kezét s jobbjával az égre mutat fel!

Az Alligator kapitánya halk parancsszóval szólt alá:

— Zászló-apród! Lobogót . . . fő-árboczra . . . fel!

Azután a hangcsövön lekiáltott a hajó mélyébe:

— Füts gépet!

A nő térdre esett s megcsókolta a kezét.

A menekvők nem értették ezt a nyelvet, mégis mindent megértettek.

. . . Inczének ez alatt elég ideje volt elmélkedni a sors tréfái felett.

Hogy iparkodik valaki, a ki játszik az emberekkel, gáncsot vetni a futónak, hogy elejtse! Hogy kényszeríti azt, a ki állva akar maradni, az elbukásra! Mit tegyen most? Ő is tudja jól, hogy van számára háromféle választás. Az egyik a fogságban elvárni a balsorsot; melynek vége

az előrementek példájából ismeretes. A másik: elővenni zsebéből a török kormány kinevezési oklevelét s hivatkozni török polgári jogára s hivatalos állására az ozman hadseregnél. Akkor aztán szavának is állni, és lenni annak, a mivé felavatta magát. — A harmadik — az a gyűrű. Felnyitotta a pecsétnyomó követ. Az a kis zöldet játszó szürke por: a «halálban válogatók» pora benne van.

Egész éjjel nem hunyta le szemeit. Cabinja szűk ablakán keresztül az ég csodáira bámult s azokkal tanakodott. A sötétség rossz tanácsadó. Tagjai reszkettek, mintha lázban volna a kisértet jelenlététől. «Tedd meg! Ne tétovázz!» mondá az egyik; «ha a sors taszit, te ugorjál!» — «Tedd meg. Daczolj!» suttogá a másik: «ha ver az a hatalmas úr, te rúgj ki!» — Aztán feljött a hold. — Ez már jobb barát. Az arany fényözön végig feküdt a Bosporuson. E fénynél elővette Incze a török kinevezési okmányt. Az irás érthetetlen volt rá nézve, a betűk idegenek, hanem azért megtalálta benne a saját nevét: az cziffrább talik irással volt bele rajzolva. — Megnedvesité az ujja hegyét s az egész nevet tisztára ledörzsölte a pergamenről. Most már eldobhatja az egészet. — Az egyik ajtót már bezárta maga előtt. Arra nem hivatkozhatik már, hogy a török hadsereg tisztje.

Csak két választása volt már. — Hajh! ha az a nő nem volna, milyen könnyen készen lenne vele! Öt percz alatt be volna végezve az egész pör az ember és az ő teremtője között.

Mikor a nap feljött, a másik kisértet is el volt űzve. Tudta, hogy mit tegyen!

Korán reggel meglátogatta a hajós kapitány.

Nem volt az szivtelen ember. A tengerészekben mindig több kedély van, mint más katonában. A tenger felebaráti szeretetet prédikál!

— Lássa uram, én nem akarom önt bezárva tartani. Ez a hajón nagyon egészségtelen. Itt rossz levegő van. (Maga nyitotta fel a kabin ablakát.) Hanem ha ön becsü-

letszavát adja, hogy nem fog a vizbe ugrani, akár menekülési kisérletből, akár öngyilkossági szándékból: akkor megengedem önnek, hogy szabadon járhasson a hátulsó födélzeten. S most jöjjön ön velem reggelizni.

Incze szavát adta.

— Sem a szökést, sem az öngyilkosságot nem fogom megkisérteni.

S hogy szavának őszinteségét bebizonyítsa, levonta ujjáról a talizmángyűrüt.

— Nézze ön. E gyűrüben olyan mérget birok, mely öt percz alatt utólérhetetlen embert csinál belőlem. Nem fogom azt használni.

S azzal a nyitott ablakon át a tengerbe hajította Vely bég ajándékát. Most már a második kisértet is elmult; most már nem volt semmi választása, mint férfi lélekkel bevárni, hogy mit hoz a sors? s nem lépni a rémek elől hátra.

— Nichts für Ungut! biztatá a kapitány. Meglehet, hogy a követségtől azt az utasítást kapom, hogy bocsássam önt szabadon: akkor — kezet szorítunk, s vitetem önt, a hová mondja. Lehet, hogy azt az utasítást kapom, hogy akasztassam fel önt, ha például in contumaciam el van már itélve. Akkor — kezet szorítunk s én felhuzatom önt ide a haránt-árboczra. Ez a mi sorsunk! Hanem addig is menjünk reggelizni.

Incze látott már a katonaéletben siralomházba tett szegény bünösöket jó étvágygyal falatozva ülni utolsó reggelijük mellett s meg akarta mutatni, hogy ő sem roszszabb náluknál. A kapitány saját cabinejába vitte őt falatozni.

Még azután olyan jó volt, hogy egy kis szórakozásról is gondoskodott foglya számára. A kapitány nagy kedvelője volt a távcsöveknek. Egész gyüjteménye volt telescopiumokból és perspectivákból. Incze pedig észrevétette, hogy ért az optikai készülékekhez. Ezzel nagyon megnyerte a tetszését a kapitánynak. Incze egészen értett

a bonyolult gépek kezeléséhez s ugy beszélt azokról, mint egy tengerész. A kapitány egyik hires refractorát a másik után bocsátá rendelkezésére s nagy volt az öröme, ha Incze a távcsövön át megtalálta azt a kiváló tárgyat a világváros tömkelegéből, vagy a Bosporus árboczerdejéből, a mit feladott neki.

Egyszer aztán Incze megtalált egy olyan tárgyat is, a mit nem bizott rá a kapitány: az Alligatort.

A távcső olyan közel hozta az arczokat, hogy a néző azt hitte, hallania kell, a mit azok ott a hajón beszélnek.

— Úgy-e pompás üveg? kérdezé a kapitány.

— Az ám. (Épen akkor érkezett meg a hájófödélre Vely bég.)

— Százötvenszerte nagyit. Valódi Dollond-féle készítmény. Jól a szeméhez igazította ön? Ne segítsek rajta?

— Köszönöm. Igen jól látok.

— Ugyebár? olyan jól lát rajta az ember, hogy az arczokat megismerhetné, ha volna közöttük ismerőse.

— Valóban. Incze már azt is látta, hogy Vely bég elsiet, mintha üzné valaki. És azután látta azt a jelenetet, a mi Serena és a kapitány között végbement.

— Ez átkozott egy cső! tréfálózék nyers tengerész humorral a kapitány. Ha az ember feleségének téte a téte-je volna valakivel egy mérföldnyi távolban: jelen lehetne rajta, mint szemmellátó tanu.

Incze segitett az élczen nevetni.

Egyszer azután megint látott valamit. Az Alligator kéménye füstölni kezd. Azután a csillagos lobogót kezdik kibontani s felhúzzák a közép árboczra. Abban a perczben, melyben a lobogó az árbocz hegyére ér: ezt a tényt egy ágyudördülés jelenti.

Ezt azután meglátja és meghallja a látcső nélkül is mindenki.

— Mi az ördög az? mond a Salamander kapitánya, az Alligator füstöl és a középárboczra húz'a föl a lobogót. Mit akar ezzel mondani?

Az Alligator még világosabban igyekezett gondolatait kifejezni.

A mint horgonyait felszedte, megindult a Salamander felé teljes gőzerővel s mikor puskalövésnyi közelbe ért hozzá, akkor hosszoldalát fordítva felé, horgonyt vetett mellette.

Akkor egy csónak zökkent el tőle, melyben egy hajóhadnagy ült. A csónak farán a parlamentaire zászló.

— Legyen ön szives cabinejába térni, szólt a kapitány Inczéhez. S maga sietett a hajójára érkező hadnagy elé.

Az bemutatta magát s átadta parancsnoka üzenetét.

— Önnek a hajóján egy utazója van az Alligatornak foglyul letartóztatva, a ki amerikai útlevél oltalma alatt áll.

— Az én hajómon van egy tagja a magyar felkelő seregnek, s nekem utasitásom van az osztrák kormánytól, minden ilyent, a ki hajómra száll, letartóztatni.

— Nekünk pedig utasitásunk van, minden ilyent, a ki hajónkon megjelent, s ott mint utas beiratta magát, mint amerikai polgárt, megvédelmezni.

— Ezt végezze el a két kormány egymás között.

— Jól van. Hanem ha az el nem végzi: akkor elvégezzük mi egymás között. Egy óra elég a követséghez menni, egy óra annak elhatározni magát, egy óra onnan visszatérni. Három óra elég rá, hogy az alatt ön is befűtethesse a gépet. Ha három óra alatt nem lesz mister Innocent Áldorfai az Alligator fedélzetén: mi megkezdjük az ágyuzást.

— Nichts für Ungut, mondá rá a Salamander kapitánya s bucsút vett az Alligator hadnagyától.

Azután szépen rendben megtette az intézkedést. Legelébb is a hadsegédét elküldé a tudósítással a követséghez; azután elkezdte a katlant fűttetni; azután kiadta a parancsot: le a függ-ágyakkal! a tüzéreket az ágyukhoz rendelé, a matrózokat a horgonyt felvontató koronghoz; akkor aztán felhúzatta a lobogót a közép árboczra. Az ágyúdörDülés jelt adott.

Ez alatt másfél óra mult el. Itt volt az ebéd ideje. A kapitány beszólt Inczéhez.

— Uram: kész az ebéd. Még másfél óránk van azt elkölteni.

Az ebéd azonban fél órát sem vett igénybe. Még egy hosszú óra maradt hátra.

A kapitány arról is gondoskodott, hogy ezt a hosszú órát vendégével kellemesen eltöltesse. Válogatott szép tengeri kagyló-gyűjteménye volt. Incze ahoz is értett.

A kapitány egész kedvvel magyarázta neki a malakologia legujabb felfedezését.

— Néze ön ezt az Euplecteia Aspergillumot. Ez is egy puhány háza. Olyan, mintha selyem szálakból volna szőve. De e selyem szálak kőből vannak; a tűzben égethetlenek, mint az asbest. Az egész egy kürt alakú cső; a szélesebb nyilást egy szabályos rácsozat zárja be. S ezt a remekművet egy puhány késziti. Egy kocsonya-testü állat. S ez az állat úszik ezzel a szövött hajóval a vizek alatt. Megvilágitja maga körül a tengert ölnyi messzeségre. Megtámadóját visszaveri villany-ütésekkel, a miktől az elkábul. Valódi tengerész. S milyen öntudatos állat a mellett! Nézzen ön ide. Egy helyütt a házát kilyukasztotta valami. Bizonyosan egy tengeri pók, a mely aztán meglakolt érte. De a finom selyem hajó mégis csak lyukat kapott. Akkor mit csinált a bölcs Euplecteia? Elővette a selymét, befoldozta szépen a szövetén ejtett lyukat; mint a hogy az asszonyok be szokták tópolni a lyukas harisnyát. — Apropos: «asszonyok!» van önnek talán felesége? — Ah! S az ott van az Alligatoron? Nagyon szép. Még fél óránk van várakozni. Fél óra mulva vagy meglátja ön a feleségét, vagy irhat hozzá bucsúlevelet. Nem szokott ön ebéd után aludni? Még fél órája van rá. . . .

Azonban nem volt rá félórája.

A hajóőr jelenté, hogy a csónak jön visszafelé a hadsegéddel.

Itt még sincs idő már egy ebédutáni álmocskát elbólintani.

A csónak megérkezett. Inczét az alatt két fegyveres őr közé állították.

A hadsegéd felkapaszkodott a tetőre. A kapitány feltette háromszögű kalapját. A hozott levelet átvette, felszakítá és elolvasta.

Azután megnézte az óráját nagy hidegvérrel. Még tiz percz az idő.

Akkor odafordult Áldorfai Inczéhez s azt mondá neki — angolul: (ő tudta miért?) «Mister Innocent Aldorfai, citisen of the United Staates of North-Amerika, you may go, in alle Teufels Namen, where you will!» — Azzal odament hozzá s megszorította a kezét: «Nichts für Ungut.»

Még öt percz volt hátra a kiszabott időből, mikor Incze az Alligator födélzetére lépett. A kapitány a födélzeten állt s kezében tartá az óráját. Incze odasietett hozzá, hálaját kifejezni.

Az amerikai tengerész némán inte kezével elutasítólag s oda mutatott Serenára.

Köszönje szabadulását annak.

. . . Óh az asszonyok, — a kik szeretnek, — országokat képesek megmozditani, — mikor kétségbe esnek . . .

. . . A kivándorlók egyszerre rázenditék a «Hail Columbiát.»

AZ ÁTÜLTETETT NÖVÉNYEK.

De már most hová?

A török kormány minden menekültnek ötszáz piasztert adott uti költségül. Ez volt az utolsó örökségük az «ó világtól.»

Az «új világ» kormánya pedig ingyen szállítá el őket.

Hálaérzettel emlékezzünk meg mind a kettőről. Ez is jól esett.

Mielőtt a magas tengerre szállt volna ki a hajó, mr. Sparkins az Alligator kapitánya felhívta a menekülteket, hogy határozzák el: az Új világ melyik részében akarják magukat partra tétetni? vagy kétfelé akarnak-e válni és különböző helyeken letelepedni?

A kivándorlók az Alligator födelén számszerint negyvenen voltak.

Elébb a második kérdésre nézve határoztak. Egyhangulag mondák ki, hogy mindnyájan együtt akarnak maradni, s a mit a többség határoz, azt mindnyájan elfogadják. Azt a kérdést azonban, hogy hol települjenek le? elébb mr. Sparkinssal kivánták tanácskozás alá venni.

Valamennyi között egyedül Áldorfai felesége volt képes angolul érthetően társalogni: őt bízták meg a szövetség tagjai az értekezlettel.

Mr. Sparkins valódi amerikai jellem volt. Lehetett nála jó szivet találni, csakhogy azt nagyon keresni kellett, el volt jól dugva. A keresőnek elébb sok vexir-lakatot ki kellett nyitogatni, míg hozzá juthatott. Ajándékozni az amerikai nem szokott; hanem a munkakeresőt utasítani, hogy hol kap munkát? azt megteszi. Alamizsnát nem ad, de enged kenyeret keresni; nem pártfogol, de segít. Rokonszenvével nem biztat, de a rászorulót oltalmazza. Elvisz oda, a hova kivánod; hanem aztán ott hágy!

Mr. Sparkins igen rövid, lapidaris stylusban szokott beszélni.

— Önnek a honfitársait már ismerem, mondá Serenának. New-Yorkban, vagy más nagy városban nem lesz jó nekik letelepedni. Sok pénzök nincs. S pénzt csinálni (mint nálunk mondják) nem tudnak. Üzlethez nem értenek. Kézműipart nem tanultak. Tudományukkal nálunk nem kereshetnek semmit. Földmivesnek talán jók lesznek. Vehetnek olcsó földeket Texasban, Jovában. Tanácslom, hogy hajózható folyam mellett. Ha ehez kezdenek, együtt maradjanak. Ott az ember mindent maga végez: cselédet nem kap; a rabszolga drága; önöktől el is szökik könnyen.

Nem értenek a rabszolgatartáshoz. Sanyaru életmód lesz, a ki nem szokott hozzá. A másik választás: Kaliforniába menni, aranyat ásni. Tömérdeken mennek most oda. Három éve, hogy az első aranyat felfedezték a Sacramento partján s azóta nyolczvanezer ember vándorolt be s San Franciscot magát hetvenezer lakja. Amerikai, ír, német, creol és chinai. Még magyar is fér el ottan. A földalatti kincs nagysága a mesével határos; de valóság. Vannak egyes aranyásók, kik egy év alatt nábobokká lettek az ásó és csákány segélyével. Kemény és piszkos munka, de szerencsével jár. Ez a társaság, melynek ön is tagja, jól fogja ott magát érezni. Kalifornia hantjai alatt felkeresni az aranyat, csak folytatása lesz annak az álomnak, a mi volt Magyarországon felállítani a köztársaságot. S csaknem sikerült. Hátha Kaliforniában több lesz a szerencse? Az az élet épen a világgal meghasonlott embereknek való. A kik erőszakolni akarják a sorsot. Én önöknek a San Joaquim partjait ajánlom.

Serena sóhajtva válaszolt.

— Sajnos, hogy sorsosaim túlnyomó többbsége szinte oda vágyik. Az aranyföldről hallott regék mind elmámorosíták fejeiket. De mi legyen az én férjem ott, a hol mindenkit az arany éhsége kerget a föld alá? Ő, a ki az aranyat elszórta magától, mikor azt ajándékba kinálták neki, ő, a ki az útfélen hagyta az aranyat, mikor az öt mázsás darabban feküdt előtte; az aranyat, a mi az ellenségé volt, s most ugyanaz az ember menjen földet vágni, kutatni az iszapban, homokszemnyi arany atomokért és érezni azt az éhséget, a mi az arany után támad? kapzsivá, irigylelküvé lenni? Ez nem az ő lelkének való.

— Tudom. Ismerem az urat. Ő lelkész volt elébb. No hát itt is lehet az megint. A papot jól megfizetik. Ott is születnek, halnak, házasodnak és gyónnak az emberek.

— Uram! szólt megütközve Serena, s öt ujja hegyét keblére tevé, mintha azt mutatná: «hát én?»

— Az semmi baj, szólt zavartalanul mr. Sparkins. Azért

lehet nős. Ki nézi azt Kaliforniában? Kezdhet új vallást. Olyan katholikus vallást, a hol a papok házasodnak. Megy az Kaliforniában.

Serena nevetni kezdett; mr. Sparkins pedig vállat vont: ő komolyan beszélt.

— No hát ha ez nem tetszik, próbáljunk mást. Önnek férje derék katona volt s úgy tudom, hogy a Bakonyt k-tisztitotta egyszer az osztrákoktól. Kaliforniának is van hadserege. Ott vállalhat colonelli állomást. Az is szép hivatal, sok dolog van a kóbor indiánokkal. Csakhogy a veresbőrüek hamar megskalpozzák az embert.

— Nem! nem! Skalpoztatni nem engedem a férjemet!

— Tehát se tonsura, se skalp! Mihez kezdjünk hát? — Ön mistress, úgy tudom, hogy ért a főzéshez és a bujdosás alatt már próbálta boarding houst tartani. Ezt San Franciscoban is megkisértheti. Jó lesz korcsmát nyitni. Csakhogy ott megint lesz valami dolga a férjének, a mi önnek nem fog tetszeni. Az aranyásók népe igen garázda had. A korcsmárosnak minden este ki kell boxolni egy pár bittangot a csapszékből. A boxolást megtanulhatja itt a kormányosomtól; hanem ahoz hozzá kell önnek szoknia, hogy a férjét sokszor fogja feldagadt orral és kék szemmel látni.

De már ez ellen mind a két kézzel hadonázva tiltakozott Serena.

— Ne-ne-nem! A férjemnek az orrát nem hagyom betörni, sem a szemét kiütni.

— Jól van. Hát már most találjon ki ön valamit. Van önnek valami eszméje?

— Van. Én elhoztam magammal hazulról az örökségemet, a mi után szegény anyám tartotta el a családját; most én akarom ezzel az enyimet eltartani.

S ezzel az oldaltáskájából elővette azt a titokteljes csomagot, a mit a dudai lévita farezidencziájából elhozott s kibontá azt nagy figyelemmel. A kapitány oda tartotta az orrát. A kibontott papir dobozokban mikroskopikus

kincsek voltak. Az egyikben barna gömbölyű gyöngyök, a másikban feketék.

— Mik ezek?

— Az egyik káposztamag, a másik hagymamag: kitünő fajtájuak!

A komoly amerikai erre a szóra olyan hahotára fakadt, hogy meg lehetett számlálni a fogait a szájában. Aztán megint elhallgatott és komoly lett, mintha nem is ő lett volna az, a ki szokása ellenére kaczagott.

— Azon nevettem, magyarázá ki magát: hogy a mire férfi soha rá nem jönne, azt hogy kitalálja egy asszony! Pedig olyan közel fekszik az emberhez a dolog, hogy csak a tenyerét kell megfordítania érte. Persze, hogy ez a legjobb üzlet Kaliforniában: a kertészkedés. Semmi sem olyan drága ott, mint a hagyma, meg a káposzta. Chinából hajóteher számra szállítják oda, mégis két dollár egy font hagyma, s egy tonna savanyított káposztáért két három font aranyat adnak. Hanem egy dologra figyelmeztetem önt mistress. Más ember is jött ám már arra a gondolatra, hogy mennyivel szebb mesterség volna Kaliforniában: az aranyat a földszinéről szedni fel, mint a föld alul s próbálták a kertészkedést. De mindig rosszul sikerült. A hagyma, a mint elvetették, igaz, hogy akkora szárat eresztett, mint egy arekapálma, gumója is lett nagy, mint egy strucz-tojás; de belül pudvás volt és megrohadt. A káposzta pedig soha sem engedte magát két éves növénynyé nevelni: az első évben olyan szárba hajtott, mint egy agave, s csak torzsát adott. Kalifornia talaja és ege nem kedvez a konyhakertészetnek.

Serena önbizalommal mosolygott.

— Azt bizza ön rám. Ahhoz én jobban értek.

— Igaz. A tengerész ne adjon tanácsokat a tapasztalt kertésznek. Tehát maradjanak önök a kertészségnél, mistress.

A kivándorlók azt határozták, hogy mindnyájan Kaliforniában fognak letelepedni.

Sparkins kapitány még az nap egy csomagot ajándékozott Serenának. Szőlővesszők voltak benne, miket Törökországban vásárolt össze. Tegyen velük próbát az aranymezőn.

— Azonban a szőlőnek is van egy tévedése az uj világban. Ott soha sincs tél, s a nyári három hónapban nem esik eső: a föld pedig nagyon kövér. Azért a szőlő eddig ott nem találta fel magát. Egyre virágzott, bogyókat hozott; de azok soha meg nem értek. A mi bogyókat az esztendő elején hozott, azok lesültek; a miket később hozott, azok lerohadtak; szüretelésre soha sem került a dolog. Ön talán ennek is kitalálja a nyitját.

Serena nagyon megköszönte a szives figyelmet.

Pedig még több szivességet is tett vele mr. Sparkins s azt is úgy tette, hogy még csak meg sem lehetett neki köszönni.

Sorra járta a kivándorlókat s azt mondá nekik, hogy a legelső, a mire szükségük lesz, az, hogy angolul tudjanak. A nélkül meg nem élnek. Itt van mistress Áldorfai, a ki a nyelvet jól érti; szólitsák fel őt, hogy naponkint három négy órát adjon a nyelvtanból. Kinálhatnak neki érte két dollárt óránkint; negyvenen vannak hozzá; csekélység esik egyre.

Létre is jött a terv.

S így szerzett mr. Sparkins Serenának naponkint nyolcz dollár keresetet útközben a hajó födelén, hogy legyen neki majd miből kertet vásárolni, ha San Franciscoban partra teszi.

Kilenczven napig tartott az út Kaliforniába.

Serena nagyon sokat szenvedett az úton. Az évszak kedvezőtlen volt. A passat-szelek folytonos zajgásban tarták az oceánt. A férfit is megpróbálta ez út.

A tengeri betegség minden kínjait, rémületeit, halálfélelmét átszenvedte a nő. Néha hetekig nem volt képes éjente aludni. Hanem azért mikor az az óra jött, melyen a salonban meg kellett jelennie, hogy az angol nyelvtant

tanuló barátainak magyarázza, le tudta küzdeni idegeinek minden kínzó szenvedését; felkelt az ágyából: erőt vett magán; férjével átvezetteté magát. Eltagadta minden baját. Visszafojtá betegsége rohamait. Eltemette arra az időre kíntól zaklatott lelkét a kitárt könyvbe, s a mig vége nem volt az előadásnak, addig nem engedte meg a fejének, hogy szédüljön; addig kényszeriteni tudta a szemeit, hogy lássanak: csak a halántékain lüktető erek árulták el, hogy mit szenved most. És hasztalan akarta őt férje visszatartani, hasztalan unszolták bajtársai, hogy röviditse meg a tanórát és feküdjék le pihenni. Nem engedte magát lebeszélni. Ez neki felvállalt hivatala. Ezt betöltenie kötelesség. S talán igazat mondott, a midőn azt állítá, hogy a mikor hivatásában van, mikor előadást tart, akkor kínjai csillapulnak: elfeledkezik róluk.

Más nők önkivületben fetrengtek ez iszonyu bajban, ő pedig négy órát tanított naponkint, mikor lázrohamában egy kis szünetet érzett.

Incze azt mondá: «ha te meghalsz, én utánad halok!»

*

A hosszú út czélja végre el lett érve. Ott voltak az Új világban.

A kaliforniai élet még akkor (ezelőtt huszonnégy esztendővel) nem volt az, a minőnek azt most Bret Hart geniális leirása után ismeri a világ.

Akkor kivándorlott honfitársaim többnyire visszatértek már a hazába, s kedélyes társalgás közben sokat elbeszélgetnek arról, milyen volt a magyar emigráns élete San Franciscoban, mely már akkor háromszor végig leégett s ugyan annyiszor ujra épült, de még mindig csak olyan törékeny anyagból, mintha azok épitenék, a kik nem akarnak itt megvénülni.

Mindannyian emlékeznek arra a kis veres téglaházra, mely az aranymosások vizvezetője mellett egy kis fensikon

épült. Ez volt Áldorfaiék tanyája, körülvéve négy acre nagyságu kerttel.

Serena hasznára fordítá mr. Sparkins tanacsát. Nem választott kertnek való talajt, mint a többi kertgazdászok a San Joaquim partján elterülő buja ős erejü mezőkön; hanem megvett egy nagy darab sovany homok-teruletet, mely fölött az említett vizvezető huzódott el. E vizvezető, az akkori aranyásás rendszere mellett televény márga iszapot hordott magával. Ezt használta fel Serena a homok-talaj termékenyitésére s a siker már az első évben bámulatos lőn. Zöldségeit piaczra sem hagyták kerülni; helyébe jöttek értök a sanfranciscói vendéglősök. Ő maga látott minden után, a mi a konyhakertészet körébe tartozik, két fogadott szabad néger cselédjével. Incze pedig dolgozott, mint egy napszámos: azaz mint három! Gyönyörüsége telt ebben a munkában. A kertészkedés tudomány! Sok titka van annak, a minek kitalálása emberi vivmány a természet ellen. A természet bujósdit játszik; de megengedi fogni magát. Rá jött ő a szőlőmeghonositás titkára is. A talajtól, a metszéstől, a neveléstől függ minden siker. Ő ápolta neje ültetményeit, s egész napokat el tudott azzal tölteni, hogy a káposzta rászákat hintegette be dohány-hamuval, azok ellen az apró nyálkás csigák ellen, a mik azoknak legnagyobb ellenségeik s nem jutott eszébe, hogy mi volt ő valaha? minő más világot járt be egykor? — nem a könyv, — nem a kard.

S azok az óriási nagy káposztafejek, a mik tán gondolkoznak, hogy mondogatták egymásnak, mikor közöttük végig haladt: «látjátok! hogy eljött velünk a föld tulsó oldaláról? Ő a mi jó barátunk s mi vagyunk az ő jó barátjai. Ő minket táplál, mi ötet. A mi gyökereink tartják őt ide kötve ehez a földhöz . . .»

Hogy kiáltott rájuk aztán a virágba magzott torzsa-óriás.

— Csitt odalenn! Földhöz ragadt laposfejü nép! Asszony volt, a ki idehozott minket is, ötet is. Asszony tart mindannyiunkat itten.

S az asszony dalolva jár a kert fris hajtásu bokrai között, gyapotot, kávé-bogyót és vaniliát szedve a fiatal csemetékről, s a délvirágok között énekli a «cserebogár, sárga cserebogár» nótáját.

A férj ásójára támaszkodva hallgatja a nótát.

Itt cserebogár sincsen.

Incze boldog volt robinzoni magányában. Nem érdekelte más, csak ültetvényei. Boldogságát kétszerezte az, hogy a feleség is osztozott benne.

Letelepült honfitársai ellátogattak hozzá vasárnaponkint s elbeszélték mozgalmas életük napi eseményeit. Az aranyásók dicsekedtek, vagy panaszkodtak. Egy pár közülök a fémjelzést gyakorolta s vagyont szerzett belőle; volt, a ki a kártya-asztalnál csinált szerencsét. Megtörtént némely gróf uron, hogy szatócs-boltot nyitott s igen jól ment neki s nem tréfa, hanem valóság, hogy egy hajdani alispán paprikás pálinkával csoda-kurákat vitt véghez a váltólázban: úgy, hogy indikálva lett neki saját patikát nyitni a paprikás pálinka számára; de még messze földre is elhordták a panaceáját.

Incze csak mosolyogta társai viszontagságait. Az ő telke egy sziget volt a népvándorlás vizözönében. Az aranyéhes kalandorok évről-évre mélyebben ásták magukat a földbe le: az ő fái évről-évre magasabban nőttek fel a földből.

Politikáról beszélni pedig épen nem volt szabad nála.

Kis szobájának ajtajára ez volt felirva krétával:

Esernyőt, sárczipőt és politikát kinn kell hagyni!

Pedig milyen nehéz ezt megállni az ő honfitársainak. Nehezebb, mint a dohányzásról leszokni. Meg is kerülték a tilalmat olyanformán, hogy mikor politizálni akartak, kinn maradtak a veranda alatt. Ott szabad volt.

Incze honfitársai soha sem mondanak le a reményről. Lesz még Európában valami, ha a válságos «öt év» lejár; majd ha a franczia köztársaság ujra elnököt választ! Hanem aztán egyszer megjött a hire a deczember másodikai államcsinynek, s összeomlott minden kártyavár.

Ettől fogva nem kellett megtiltani a politizálást. Úgy sem tették.

Már a harmadik évet tölték a kivándorlottak az arany földön. Incze gyümölcsfái ligetté nőttek már. Szőlőkertje ez évben adott legelső szüretet. A mint kiforrt a bor, Incze meghívta az áldomásra honfitársait.

Meleg őszi nap volt: nálunk nyárnak is megjárná; künn telepedtek le a szabadban.

Sok nevezetes ürügye volt a baráti ünnepélynek. Az első bor került asztalra, melyet magyar kertész az új világ szőlőt nem ismert földén termesztett. A lelkesítő ismerős ital, melyet az ó és új világ minden gyártott kotyvaléka soha el nem felejtet; a mitől annyiszor lelkesültünk — a hazáért! (Hol van az már?) — (Nem szabad politizálni!)

Aztán pedig nem állhatja meg az ember, hogy mikor bor van a pohárban, áldomást ne igyék. Ugyan iszik-e valaki valahol áldomást sörrel, theával, pálinkával? Ha iszik, csak olyan áldomás is lesz az! Ah a bor, az mi egészen más! Az felvidít, lelkesít, elméssé tesz, bátorságra hevít, szerelmet költ, eltemeti a bút, feltámasztja a reményt; demokratává teszi a nagy urat, úrrá teszi a szegényt.

Az új bort, az első bort nem lehetett a nélkül meginni, hogy minden felemelt pohár előtt egy toaszt ne robbanjon el kengyelfutónak.

Incze honfitársai loyalis emberek.

Az első áldomás szólt annak az új hazának, a ki a számüzötteknek menhelyet és ilyen jó bort adott.

Ittak rá ünnepélyes komolysággal.

A második áldomás szólt arra a kedves házigazdára és gazdasszonyra, a kik azt a jó bort termesztették. Hozzá volt téve nagyon illendően az a jó kivánság is, hogy ne soká legyenek ilyen egyedül: az Isten szaporítsa meg az ő házuk táját!

Inczének a szemei egyszerre villogni kezdtek. Kérdő,

esdő tekintettel nézett Serenára, mintha várná az engedélyt, hogy szabad-e elárulni egy titkot?

Serena bátorító tekintettel inte vissza. Elmondhatja azt.

Ekkor aztán Incze emelé föl poharát üdvsugárzó arczczal.

Elmondá, hogy a jó kivánságot már megelőzte az ég malasztja. A jövő tavasz nemcsak a kert csemetéinek, de magának a háznak is meg fogja hozni virágait. Koczintsunk poharat az első magyar egészségeért, a ki ez uj haza földén látja meg először az eget.

Incze szemei folyvást mondhatlan gyöngédséggel sugárzottak Serena arczára, míg két könycsepp el nem oltá sugaraikat; a nő pedig az anyai büszkeség fenséges nyugalmával állta ki a ránéző szemek tekintetét.

Lett erre aztán hathatós riadal. Szerencsés volt az a pohár, a mely össze nem törött. «Az első magyar polgárért, a ki az új hazában fog születni!»

S bizonyára minden csepp magyar vérnek savóvá kellett volna változnia, minden logikának a földről eltünnie, ha erre a toasztra rögtön nyomba az a másik nem következett volna, hogy «adja Isten ennek a születendő új polgárnak egykor azt a régi hazáját is vissza!»

Ez a toaszt pedig már a magas politikába vág. De hát a ki bort ád a vendégeinek: ne kivánjon tőlük lehetetlent.

S aztán csak vért kell szagolni az oroszlánnak!

Következett a többi. Senki sem akart az asztalnál adós maradni egy toaszttal.

Egyszer végre egy nagyon hallgató fémjelzőre került a sor. Halljuk.

Rászánta magát, s poharat emelt Napoleon császárért.

Ezt aztán egyszerre tizen hítták ki párbajra.

Ez pedig nagy hidegvérrel vette elő zsebéből a Times legújabbi számát, melyet még a többiek nem láttak s felolvasá nekik belőle a világrendítő tényt, hogy Orosz- és Törökország között kiütött a háború, Napoleon létre-

hozta az angol-francziа egyességet az orosz ellen intervenczióra. Az európai háború meg van inditva.

Hajh milyen meleget költött ez a néhány sor! Mennyien megittasultak tőle bor nélkül is; hát még bor mellett!

Incze kedélyén nagy sebet ütött ez a tény.

Eddig bele sem nézett a hirlapokba; e naptól kezdve minden nap eljárt a kávéházba hirlapot olvasni s oly szótalan, gondolkozó volt egész nap odahaza. Nem izlett a munka.

A szép káposztákat ehette a hernyó, meg a csiga. A nagy lapos fejek, a mik gondolkoznak, mondogatták egymásnak: «nem lát meg minket a mi gazdánk.»

Serena tudta azt jól, hogy Incze miről gondolkozik? Rég megszokta, hogy férje lelkében olvasson, hogy legtitkosabb vágyait kitalálja — és ha kitalálta, betöltse.

Már akkor San Franciscoban nagyszerü hirlapok voltak, a mik a newyorki világlapokkal versenyeztek. Volt egy régibb: a «California Star», melynek huszezer előfizetője volt és fél millió dollárnyi hirdetménybevétele. Ennek volt egy vetélytársa: a «Golden Globe,» a melyiket harminczezer példányban nyomtattak, de csak háromszázezer dollárra vitte még a hirdetményeivel.

Serena levelezést kezdett mind a két lap igazgatóságával.

Az eredmény nem maradt el.

Egy unalmas téli napon, (hat hétig tart az esőszak: ez a tél) Incze levelet kap a California Star szerkesztőségétől, melyben azt az ajánlatot teszik, hogy adnak neki négyszáz dollárt havonkint, meg az úti költséget, ha vállalkozik elmenni harczi tudósitónak az európai keleti csatatérre.

Visszamenni Európába!

Ott lenni a csatatéren!

Szemközt azzal az ellenséggel, a ki hazájából kiűzte! Látni annak a romlását, veszedelmét! Látni megvaló-

sulását azoknak a nehéz álmoknak, a mik nem maradnak el az új ég csillagai alatt sem!

Oh minő csábító szózat! . . . .

. . . . Nem lesz belőle semmi . . . .

Incze zsebébe dugta a levelet; nejének nem is szólt felőle s az nap nem ment el a kávéházba hirlapot olvasni. Otthon maradt kosarat fonni.

Másnap egy másik levelet kapott a Golden Globe szerkesztőjétől.

Ez ötszáz dollárt igért neki havonkint, ha elmegy a török-orosz csatatérre «our special correspondent»-nek.

Incze összegyürte a levelet s eldugta a zsebébe. Az nap minden kosarat elrontott, a mihez hozzá fogott.

Jó feleség rendesen szokta azt tudni, ha a férj levelet kap. S jó férj meg szokta azt mondani a feleségnek, hogy mi van a levélben? ha kérdezi tőle.

Serena pedig szerette volna azt megtudni, hogy mi lehet azokban a levelekben, a mik Inczének annyi ránczot csinálnak a homlokán?

Hát hiszen Incze nem csinált abból titkot előtte. (Serena pedig úgy is tudhatta, mi van azokban? hisz ő biztatta a két lapszerkesztőt, hogy férjét csábítsák el.)

— No. És te nem fogadod el e megbizást? Az szép dij!

— Hogyan? szólt Incze felförmedve; hogy én most tégedet ilyen állapotban hajóra ültesselek, neki menjek veled ennek a hosszú tengeri utnak? koczkáztassam a te egészségedet, az én reménységemet? Hátha Peru minden ezüstjét s California minden aranyát nekem igérnék érte?

Hiszen az igaz, hogy ezüstnek aranynak nincs elég csábító ereje. De hát a távolról jövő hireknek? mit érez a kivándorlott magyar, mikor a föld utolsó oldaláról meghallja a silisztriai, a kalafáti ütközetek hirét? mikor olvassa a sürgönyöket az akhtiári öbölben elsülyesztett orosz hajóhadról? Mikor azt hallja, hogy már lengyel

és magyar légiók alakulnak Stambulban! hogy török nevü magyar hadvezérek vezetik az előcsapatokat, s védik a végvárakat. Az egész világ megmozdul! Nem mozdul-e az ő lába alatt is a föld?

Áldorfai Ineze minden éjjel felriadt álmából: ágyútelepeket ostromolt s kozákokkal hadakozott ágyában. Serena gyöngéd keze szabaditotta ki rendesen a gyilkos ütközetekből: homlokát simogatta, míg fölébredt.

Az ó világ harcza egyre érdekfeszítőbb mérveket kezdett ölteni. A lapszerkesztők ostromolták Inezét a megbizással, mely egyenesen számára látszott teremve lenni. Csatatéri tudósítónak ember kell a gátra, a ki egyformán tud karddal, pisztolylyal, tollal és rajzónnal bánni; s a kinek a hadvezérek megengedik, hogy ott legyen, a hol a forróját főzik, s bele merjen abba a kanalával merni. Egy ilyen becses személyt jobban dijaznak, mint egy minisztert.

Ha most a feleség nem volna!

— Fogadd el, monda neki Serena. Tehetünk úgy, hogy én itt maradok s te elmégy egyedül. Hiszen jó helyen hagysz. Barátaink majd gondot viselnek rám. Itthon vagyok, becsületes cselédeim vannak. Hátha még nagyobb küldetés is vár reád Európában? Hátha hazánknak szolgálhatsz amott? Jöhet úgy, hogy utánad kell mennem. De akkor mindannyian megyünk. Most már a száraz földön át is utazhatni New-Yorkig; s onnan husz nap alatt Európába szállítanak a gyors gőzösök. Mehetek utánad a Great Easternen, az óriás hajón nem érezni a tengeri betegséget. Ha pedig újra csalódunk s neked ismét vissza kell jönnöd: az Isten megtart számodra addig, s a viszontlátáskor nem találsz egyedül!

Oh mi édes biztatás volt ez! Szerena tudta jól, hogy férje vágyik el innen. Hogy nincs öröme többé a borsóvirágban, a mióta a krimi csatatér vérvirágai nyilnak. Tettek után vágyik. Ő maga biztatta, hogy menjen. Ő maga egyengette számára az utat. Lemondott élete

egyetlen kincséről, férjének mindennapi láthatásáról: azért, hogy annak titkos vágyait betöltve lássa.

Áldorfai Incze rá hagyta magát venni az európai utra. Serena még csak egy keserü könynyel sem nehezítette elválását. Pedig már akkor többet hagyott el benne Incze, mint egy feleséget.

Ez volt a legnagyobb áldozat, a mit valaha nő hozott egy férfinak, a kit szeret: hogy meg tudta magát fosztani attól, a kit szeret. És épen oly időben, a mikor a nő egy titokteljes jövendő homályának megy eléje, a hol nem tudja, hogy nem sírja vár-e reá? És mégis meg tudta tartani azt, hogy elküldje magától férjét két ezer mértföldnyi távolba, mikor annak arczáról leolvasá, hogy ez vágyik oda!

Ki tudja milyen nagy jövendő vár ott reá? Ne álljon annak utjában egy halavány asszonyi arcz!

Már azért is sok szemrehányást tett magának, hogy ő volt az oka, a miért Incze visszautasítá a ferikké kineveztetést. Ha ő nincs, most talán Incze is diadalmas hadseregeket vezet az oroszok ellen. Az ő két szeméért áldozott fel az egy életpályát. Hadd keresse az elvesztettet fel újra. Serena is hitte azt, a mit annyian, hogy a keleti háboru mulhatatlanul Magyarország felszabadítására vezet. De sok embert tengerre csalt ez a fata morgana!

— — — — — — — — — — — —

E történet irója, úgy látszik, feltette magában: a tisztelt olvasót mindannyiszor megcsalni, a mikor tőle nagyszerű csaták leirását várja. Mennyi alkalom volna rá! Alma, Inkerman! Szimferopol! Az akhtiári titáni várostrom!

De ugyan minek volna ezzel tölteni az időt?

Az egész nagy háboru egy nehéz álom volt, a mi megálmodatlan is maradhatott volna. Mindabból senkinek sem volt haszna, csak a birminghami csontlisztgyárnak, mely három év mulva a háboru után kibérelte a seba-

stopoli csatamezőt s az ott összeszedett csontokból spodiumot és fénymázt gyártott.

Nem irunk itt világtörténetet; csak egy férfi szivének drámáját, melybe néha az ágyúdördülések is belejátszanak. A háboru a szinfalak között marad.

A következő év tavaszán érkezett vissza Kaliforniába Áldorfai Incze. Ezuttal tökéletesen kigyógyulva minden európai nostalgiából.

Mikor Incze a Mississippi gőzössel megérkezett a sanfranciscói kikötőbe, a parton vártak rá honfitársai, a Golden Globe szerkesztői és családja.

Igen is: már családja volt! Nő és gyermek. Minden posta-hajóval kapott levelet Serenától, a miben újszülöttéről csodadolgokat olvashatott s képzelme maga elé álmodá a gyermeket, a kit még nem látott, s az anyját, kit oly régen nem látott. De az álom messze maradt a valóság mögött. Ilyen szép gyermek nem volt még a világon soha! S még nevet, mikor az apja megcsókolja! s piczíny ajkai azt mondják neki: «pá.» S milyen szép lett a nő is! Milyen halvány volt, mikor itt hagyta s milyen életvidám most. Beszélhetnek hozzá a többiek! kérdezősködhetnek a párisi congressus békeföltételeiről! Ő csak azt hallja, a mit ezek a piczíny ajkak nem beszélnek.

Egyik meglepetésből a másikba esik. Saját egy lovas fogatja vár reá, a volt kertészfiu néger pofája kocsis kalap alól vigyorog reá. Serena jól gazdasszonykodott számára az alatt: már fogatot is tud tartani. Otthon a kis házikóhoz egy új lakosztály épült, az ő számára dolgozó szobának, abban lakályos kényelem: asszonyi gyöngéd figyelem mindenütt. A kert minden csemetéje óriássá nőtt az ő távolléte alatt, s a szőllő-lugasra rá nem ismer. Az öntözést bivalyhajtotta malomgép végzi. Mindezt futólag felszedi látkörébe, de annak középpontja mégis csak az a kis bölcső, a miben kis fiát ringatják. Mennyi mindenféle játékszert hozott számára s próbálgatja, hogy melyikben telnék öröme? Azt hiszi, hogy az alatt a tiz hónap alatt, a

míg ő úgy vágyott utána, a gyermek legalább is három esztendős lett. Neki hosszú volt az az idő! Három napig el nem hagyja otthonát, s ha jön látogatója, annak a kedveért sem teszi le a gyermeket öléből, pedig oly ügyetlen a vele bánásban. Mindig megríkatja, s bolondul érte, ha az piczi kezeivel boszuból bajuszát, szakállát megtépi. Ez által aztán megismerkedik Serenának egy új gyöngédségi nyilatkozatával. Az anya haragot tettet, mikor az apa kicsinyét csókjaival megríkatja, s a szófogadatlan apát gyors kézzel pofonlegyinti, akár van ott valaki, akár nincs. Hajh micsoda öröm, micsoda kitüntetés, micsoda dicsekedés egy olyan megérdemlett pofon, egy olyan büntető kéztől, egy olyan gonosz tettért! Csak azért is elkövetik azt, hogy a büntetést megkapják.

Beletelt két hét, a míg Inczével annyira lehetett menni, hogy arra a kérdésre, mit csinál Palmerston? azt ne felelje, hogy már jönnek a szemfogai! S mikor Napoleon herczegről tudakozódnak tőle, fel ne ugorjék e szóval: «igazság! a kis fiamat rá kell ültetni az edényre!»

Pedig a Golden Globe szerkesztői valami okos dologról is szerettek volna vele beszélni. A krimi «our special correspondent» kitünő szolgálatokat tett a lapnak. Azóta a lap előfizetői ötvenezerre szaporodtak, s az igazgatók elismerék, hogy e sikerhez nagyban járultak a krimi levelek. Incze gyors és hiteles tudósításokat küldött; leirásai élethivek voltak; saját szemlélet után irt, s elment a legveszélyesebb helyekre; benne volt a csatákban és ostromokban, s a mit látott, az ragyogó tollal volt megirva. A szerkesztők ajánlatot tettek neki, hogy továbbra is legyen munkatársuk rendes dij mellett. Incze megköszönte az ajánlatot s egyelőre azt válaszolta, hogy ki akarja magát pihenni s az európai káposztát nem melegíti fel többet.

Pedig valami betegséget mégis hozott el magával Európából, a miből ritkán lehet kigyógyulni. Olyan szenv ez, mint a honvágy, csakhogy ellentéte annak: a távolvágy,

az egy helyben maradni nem tudás nyugtalanító láza. Serena leghamarább felismerte ezt a betegséget férjén. S ezt csak a kielégités által lehet gyógyitani.

Az ismerős szerkesztők nem sokára ajánlatokat tettek Inczének, a mik annak kedélyét felvillanyozták. Merész utazási vállalatok voltak azok. Nagy expeditiók teljes előkészülettel a föld eddig bejárhatlan videkeire; együtt a természetbuvárlat, a vadászkaland, a harcz élvezetei. Ezekhez kedve volt neki.

— Nem bánom, monda. Megyek a hova akarjátok. Felülök gályára, tutajra, öszvérre, kutyaszánkára; — csak Napoleon biztatására nem ülök föl többet.

Néhány év mulva, mint hirhedett utazó vívott ki magának helyet a világban. Részt vett a legmerészebb úti vállalkozásokban s tudománya s bátorsága értékesitve volt olyan téren, a hol azt méltányolni tudják.

Valahányszor egy ilyen hosszú expeditióból ismét visszakerült kis lakába a Sacramento mellé, mintha mindannyiszor egy új élet kezdődött volna meg számára. Az első visszatéréskor kis fia már eléje futott, kit pólyában hagyott el. Akkor még csak egy szót tudott: «apa»; most már beszélt, kérdezett és felelt. A másik visszatéréskor már elméneczkedett a fiu; kritizált, megszólt, humorizált; bámulatra ragadott eszével. Mire apja a Cordillerák csúcsait megmászta, akkorra már a Lajoska három európai nyelven beszélt. S a míg egyszer az apja a cotopaxi tüzhányó kraterének titkait búvárkodta át, az alatt Lajoska nagyobb titkokat fedezett fel a világon: megtanult olvasni. A gyermek minden visszontlátáskor nagyobb és okosabb volt, s az asszony egyre szebb. Jó kedélyű nőknek az a kiváltsága van, hogy az idő haladtával még szépülnek.

Incze lelkét egészen betölté ez a hivatás; kedélye ki volt elégítve. Birt egy nőt, a kinek szerelméről oly bizonyos volt, mint az égről. És ő lehetett hozzá hűtelen: a legcsábitóbb, a legváltozatosabb szerelmü hölgy után

csapongva, kinek neve: a «föld.» Ezt meghódítá új meg új alakban, s hódításait diadalmaskodva beszélte el a feleségnek, ki mindannyiszor boldog volt, midőn e nagy vetélytársnéját legyőzheté. Más vetélytársnéja nem volt. A természetbúvár: szűz.

Így tölt el év év után; eljött az 1859-ik év. Új vajudások kora az ó világban.

Az olasz-franczia-osztrák háború hírére Inczének valamennyi még ott maradt honfitársa egyszerre fölkerekedett és hazaindult. Most már kétségtelen volt, hogy ábrándjaik megvalósulnak.

De Incze nem mozdult helyéből. Nem hitt többé. Sem a diplomatiában, sem hazafiaiban. «Humbug az mind, a mit Európában kezdenek.»

Megfogadta, hogy ebben az évben ott nem hagyja családját, akármi történik is a kerek földön. Még utazni sem ment sehova. Hiába ösztökélte a Golden Globe szerkesztősége, hiába hitták a magyar legióhoz, nem ment el se «our special correspondentnek», se a «mi tábornokunknak.»

S milyen nagy elégtétel volt pessimismusának, mikor a nyár közepén meghozta a tengeralatti huzal villanyszikrája a villamhírt, hogy a béke megköttetett Villafrancában s a magyar legió bele sem jött az actióba. A diplomatia nem engedte őket addig föllépni, míg nadrágjaikra a kacskaringós sujtást fel nem varrják; a míg az elkészült, addig vége lett a háborúnak.

— De jó volt a káposztafejek szavára hallgatni! Okosabbak ők, mint a politikusok.

Incze most már megdicsérte magát, hogy ellent tudott állni annyi csábnak. Hogy volt ereje leküzdeni honvágyát, dicsvágyát, a boszut, harczi ösztönét s minden egyéb kórepedéseit az emberi szívnek, a mik egyik hemisphaeriumról a másikra átfutni kényszerítik.

Pedig bizony, ez az egész ereje abban állt, hogy nős volt.

Ha ez a mosolygó arcz nem állt volna mellette, de elfutott volna ő is! — a hogy a többi.

Meg volt magával elégedve, hogy azt nem tette. S megvolt a jutalma érte, hogy jobban szerette a feleségét, mint a dicsőséget, nem lett felesúfolva fenhéjázó reményeiben.

Azt mondá: «elég» dicsőség volt nekem, hogy a szőllőt, hagymát és káposztát meghonosítottam az Új-világban.

(Ez ugyan jobbadán az «asszony» érdeme.)

— Meg hogy fiam van.

(Az is.)

MINDENT EGYSZERRE.

Egy évig ezután teljes elvonultságban élt a Sacramento-parti remete. Eltávozott honfitársai nem tértek többé oda vissza. Elég volt nekik az aranyból. Utazni sem volt többé semmi vágya. Valami nyomasztó előérzet úgy készteté untalan otthon maradni. Megérte, hogy ha az ember sokáig él, apródonkint minden a másé lesz; csak a feleség marad az «enyim».

Már a gyemek nem az. Annak hivatása, hogy a magáé legyen. Az elrepül, mihelyt szárnya megnő. Csak a feleség az, a kinek a keze a közös vándorbotot el nem ereszti.

Lajoska hat éves volt már. Lángeszű gyermek. Szépen fejlődött.

1860-ban készültek hetedik születése napját megülni. Erre a napra Incze kedves meglepetést készített fiacskájának. Egy kis hétmarkos fekete ponyt vett a számára. Mint fog majd annak örülni! Serenának csak a ló szine ellen volt kifogása. Miért nem vett neki fehér lovacskát?

Incze bistosítá, hogy fehér pony nincsen a vilagon.

Dehogy nincsen.

Van a jó Istennek olyan fehér lovacskája is, a melyik a kis gyermekeket elhordogatja. A környékben kiütött a

vörheny s a szép gyermek hetedik születése ünnepén ott feküdt a ravatalon.

Ez rettentő csapás volt mind a két szülőre nézve.

S ez ellen a tőr ellen nincs a szíven pánczél.

Nincs nagy ember, nincs philosoph — az ilyen kis koporsó mellett.

Ott a kis kertben készítettek számára kriptát. Annak az elejét ültették tele virággal: azt a kertet ápolták együtt. Megkisérték egymást vigasztalni s csak fájdalmaikat cserélték ki egymással.

Mindennap temetés volt a háznál. Egy-egy darabka papirt ha megleltek, melyen a kedves irott ákombákjai voltak, azon megint újra kezdődött a temetés. Mikor a virágok nyíltak, a miket ő ültetett, mikor a gyümölcs érett, a mit ő szeretett, virágnyílás, gyümölcshullás mind csak az ő temetési ünnepe volt.

Ez a seb nem tudott begyógyulni.

Az új év is eljött. A lelki szenvedés nagyon meglátszott az asszony arczán.

A házi orvos azt tanácsolta, hogy égaljat kell változtatni. El kell távolítani az asszonyt gyermeke sírjától.

Szóba sem lehetett azt előtte hozni. Készebb volt utána halni.

Az 1861-ik évben aztán megint csodadolgok kezdtek el történni a Ó-világban.

Egy tavaszelői napon Incze táviratot kap Magyarországról.

Egykori főnöke, az apátur küldé azt *ről. E sürgöny tudatá vele, hogy a magyar országgyülés össze van híva Budapestre; s a *i választóközönség hajdani képviselőjét újra egyhangú felkiáltással megválasztá. Siessen honfitársai hivásának eleget tenni!

Ez fölrázta Inczét elfásultságából.

Hivják: hivatása van. Nem álom, nem ábrándkép többé; valódi, a világ rendes folyása szerint keletkezett feladat.

Egy ország sorsának bölcs elintézése. Ott még használhat valamit ez a darabokra tört sziv.

Jó nemtője: a kétkedés még egyszer megragadta kezét: «maradj ülve! Ne halld meg a jó emberek hivását! Izend meg nekik, hogy meghaltál. Nem érted te már a hazád fiait, a kik, mióta elmentél, azt teszik, hogy mikor háború van, előveszik a bölcseségüket s mikor béke van, megtalálják a bátorságukat. Idegen ember vagy te már odahaza.»

De még egyszer eldöntötte Incze végzetét az asszony.

Orvosa komolyan figyelmezteté, hogy ha feleségét valami európai fürdőbe el nem viszi a tavaszszal, majd az ősz elviszi azt máshová.

Csak azután, hogy Incze elhatározá magában neje végett visszatérni Európába, mutatta meg Serenának az apátur levelét, mely a sürgönyt követte. Le volt abban irva a nagy nemzeti lelkesedés és a népies pompa, mely mellett a választás alkotmányos ténye végbement, igen szépen.

Serena a nélkül is fenhangolt idegein valami sejtelmes borzadály futott végig, mikor e levelet elolvasá. Önkénytelen visszatért emlékébe amaz éber álom, az az érzéktévedés, midőn ama nagy diadal napján a díszkapukat korallgrottáknak látta maga ellőtt s az ölébe hulló koszorúkat a tenger csoda-puhányainak. E visió végigfutott lelkén ismét.

Visszaadá a meghivó levelet férjének.

— Nekünk el kell mennünk — haza.

Igaz, hisz ott is van egy sírhalom, mely az övé: — az is «otthon.»

Tudta, hogy férje akarja ezt; s nem mondott ellent.

Pedig sok mondanivalója lett volna; de elhallgatta mind.

Ő készteté legjobban férjét, hogy igyekezzék minél elébb kertét, házát eladni. S hogy nem gondolt az ide visszatérésre többet, azt bizonyítá azzal, hogy gyermeke koporsóját kihozatá a sírboltból, egy másik ércz-koporsóba záratta,

hogy magával vihesse Európába s ott temethesse el. Talán majd a dudai sírhalom szomszédjába.

Az utazás nem járt már annyi hosszadalmassággal, mint idejövetelükkor. A Pacific vonal egy részén már lehetett utazni s a hiányzó részeken gyors szárazföldi közlekedés volt egész New-Yorkig. Onnét pedig gyors gőzösön csak tizennégy napi járó út Southamptonig.

Az idő is nagyon kedvezett az útnak. Gyönyörű enyhe tavasz volt a föld más oldalán az isothermaek alatt, míg itt Európában szakadatlanul tombolt egész tavaszszal a hideg, száraz éjszakkeleti szél.

Különösen a tengeri úton derült, csendes idő volt. Serenát egyszer sem lepte meg a tengeri betegség; még inkább erősíté idegeit a tengeri lég, s szemlátomást üdülni látszott.

Incze igazat adott magában az orvosnak. Jó volt őt arról a helyről eltávolítani, a hol minden tárgy egy beszélő emlék volt rá nézve. Serena kedélye kezdett földerülni. Valamelyik utasnak, a ki a világ minden élczlapjait gyüjté, egy magyarországi humoristikus lapja is volt a gyüjteményében s azt megmutatta Serenának. S Serena tudott már nevetni is a derék Bolond Miska politikai élczein. — Talán még örülni is megtanul valaha.

Az egész útat a legkedvezőbb szerencsével végezték be. Már ott voltak a végén. Albion partjai fehérlettek a láthatáron. Reggel már Southampton kikötőjében lesznek. A Water Nymph kitünő hajó.

Este sokáig fenn voltak a fedélzeten az utazók s gyönyörködtek a látványban, a mint a félhold alá sülyed az oceánba. Azután jó éjt kivántak egymásnak s mentek aludni. A hölgyek a női cabinokba tértek, a férfiak a közös hálóterembe.

Incze megcsókolta Serena ajkát és homlokát az elváláskor. Azután eszébe jutott valami, utána sietett, visszahivta, hogy még a két szemét is megcsókolja. «Jó éjszakát kedves! jó éjszakát!»

Éjfél után volt az idő, midőn egyszerre irtóztató razkódás s rá következő kábító recsegés, ropogás veré föl az alvókat.

Kiugrottak ágyaikból. Rohant, a ki birt a födélzetre. Borzasztó látvány volt előttük. Egy roppant nagy három árboczos hajó nekiment éjjel a gőzösüknek: egyenesen neki az orrával a Water Nymph oldalának s teljes gőzerővel keresztül hajtott rajta. Öt másodpercz alatt a Water Nymph keresztül volt törve, s a három árboczos feneke alá gázolva, elmerítve a hullámokba.

Ez történt a Barton Cliff előtt, két mérföldnyire Whyte sziget nyugoti hegyétől.

Minden élő és nem élő, a mi a Water Nymphen volt, a víz alá merült.

Mikor Incze magához tért: a három árboczos födélzetén pillantá meg ezt a nemszeretem-világot.

Első szava az volt ápolójához:

— Hol van nőm?

Az vállat vont s azt felelte:

— A kik a női hálószobában voltak, azok mind elvesztek. Ő is.

